

* पं. दयामिमलजी जैन ग्रंथमाला नं. २६ *

श्रीचतुर्दशपूर्वधरश्रुतस्थविरप्रणीतं

चन्द्रकुलीनश्रीमदभयदेवसूरिविहितश्रीमद्गोणाचार्यशोधितवृत्तियुतं

श्रीमदौपपातिकसूत्रम् ।

पं. रविविमलजीना उपदेश्यो छपाची प्रसिद्ध करनारा

माणिकलाल नहलचंद, चंदुलाल सोमाभाइ, भोगीलाल यवलदास, बाबुभाइ मोहनलाल दूस्डीओ.

वीरसंगत् २४३४

निकमसंगत् १९९४

द्वितीयावृत्ति

३-०-० मुल्यम्

मुद्रक—मोहनलाल मगनलाल चदामी. मुद्रणस्थानः घी 'जैनानंद' प्रिन्टींग प्रेस, दरिया महेल-सुरत.

॥ अहम् ॥

चतुर्वशापूर्वधरश्रुतस्यविरसंकलितं ।

प्रकटितस्नग्धनपार्धजिनप्रतिकृति-नवाह्वृत्तिकारक-भगवच्छ्रीमदभयदेयसूरिसंहन्धविवरणयुतं ।

औपपातिकसूत्रम् ।

॥ पृ० ॥ श्रीरर्दमानमानग्य, प्रायोऽन्यग्रन्थीक्षिता । औपपातिकशास्त्रस्य, व्याख्या काचिद्विधीयते ॥ १ ॥ अथौपपातिकमिति कः शुद्धार्यः ? उच्यते, उपपत्तनमुपपातो-देवनारकजन्म सिद्धिगमनं च, अतस्तमधिकृत्य कृतमध्ययनमौपपातिकम् । इदं औपाहुं वर्धते, आनाराहस्य हि प्रथममध्ययनं शुद्धपरिक्षा, तस्याधीदेशके घट्टमिदम्—“एवमेगेसि नो नायं भवद्-अत्थि, वा मे आया उपराइए, नत्थि वा मे आया उपराइए, के वा अहं आसी ?, के वा इह (अहं) घुए (इओ चुओ) पेच्चा इह भविस्सामी”त्यादि, इह च ग्रंथे यदौपपातिकत्वमात्मनो निर्दिष्टं तदिह प्रपञ्च्यत इत्यर्थतोऽङ्गस्य समीपभावेनेदमुपाङ्गम् । अस्य चोपोद्-पातग्रन्थोऽयम्—

तेजं कालेणं तेजं समणं चंपा नाम नयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया आइण्ण-

१ आचाराह्वृत्तिकाराभिप्रायेण ‘एवेत्यादिर्भवद्’ पर्यन्तः पाठो द्वितीयसूत्रोपसंहारवाक्यरूपः ।

जणमणुस्सा हलसयसहस्ससंकिट्टविकिट्टलहपण्णत्तसेउसीमा कुहुडसंहेअगामपवरा उच्छुजवसालिकलिया मोमहिसगवेलगट्टयभूता आयारवंतचेइययुवइविविहसपिणविट्टबहुला उक्कोडियगायंगंठिभेप(ग)भडतक्करवं डरक्कवरहिया खेमा गिरुवइवा सुभियव्वा बीसत्थत्तुहावासा अणेगक्कोटिडुडुवियाइणणिन्डुयत्तुहा पाडणाट्ट- गजल्लमल्लसुट्टियबेलंपयकहगपवगलासगआइक्खगलंखंतुणइल्लतुंववीणियअणेगतालायराणुचरिया आ- राडुज्जाणअगट्टतालागदीहियचल्लिपिणियुणोपवेया नंदणयणसन्निमप्पगासा ।

इह च वदवो याचनामेदा दृश्यन्ते, तेषु च यमेवावभोत्स्यामहे तमेव व्याख्यास्यामः, श्रेषास्तु मतिमता स्वयम्भूताः । तत्र पौड्यं गंदश्चंदः स वाक्यालङ्कारार्थः, 'ते' इत्यत्र च य एकारः स प्राकृतवैलीप्रभवो, यथा 'करेमि भंते !' इत्यादिषु, ततोऽयं याक्यार्थो जातः--तस्मिन् काले तस्मिन् समये, यस्मिन्नसौ नगरी वभूवेति, अधिकरणे वेयं सप्तमी । अथ कालसमययोः कः प्रति- विशेषः ? उच्यते, काल इति सामान्यकालो वर्तमानावसर्पिण्याश्चतुर्थविभागलक्षणः, समयस्तु तद्विशेषो, यत्र सा नगरी स राजा चर्द्धमानस्त्वानी च वभूव । अथवा-तृतीयैवेयं, ततश्च तेन कालेन-अवसर्पिणीचतुर्थीरकलक्षणेन हेतुभूतेन, तेन समयेन- तद्विशेषभूतेन हेतुना, चम्पा नाम नगरी 'होत्य'ति अभवत्, आसीदित्यर्थः । ननु चेदानीमपि साजस्ति; किं पुनरधिकृतप्रत्य- करणकाले ? तत्कथमुक्तमासीदिति ? उच्यते, अवसर्पिणीत्वात्कालस्य वर्णकत्रयवर्णितविभूतियुक्ता सा तदानीं नास्तीति । 'अद्वत्थिमियसमिद्धा' शब्दा-भवनादिभिर्विद्विमुपगता, स्तिभिवा-भयवर्जितत्वेन स्थिरा, समुद्धा-धनधान्यादियुक्ता, ततः पद- त्रयस्य कर्मधारयः । 'पशुइयज्जणवाणवया' प्रसुदिताः-दृष्टाः, प्रभोदकारणवस्तुनां सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोका जान-

पदार्थ-जनपदमवास्तवायाताः मन्तो यस्यां मा प्रमुदितजनजानपदा, पाठान्तरे 'पमुदयजणुजाणजणवया' तत्र प्रमुदितजना-
न्युधानानि जनपदाथ यस्यां सा तथा । 'आइणजणमणुस्मा' मनुष्यजनेनाकीर्णा-सङ्कीर्णा, मनुष्यजनाकीर्णैतिवान्ये राजद-
न्तादिदर्शनादाकीर्णजनमनुष्येत्युक्तम्, आकीर्णो वा-गुणव्याप्तो मनुष्यजनो यस्यां सा तथा । 'हलसयसहस्ससङ्किट्टविकिट्ठल-
ट्टपण्णत्तसेउसीमा' हलानां-लाङ्गलानां ग्रंथैः सहस्रैश्च शतसहस्रैर्वा-लक्षैः संकृष्टा-विलिखिता विकृष्टं-दूरं यावद् अविकृष्टा वा
ग्रामश्चा लष्टा-मनोऽत्रा कर्पकाभिमतफलसाधनसमर्थत्वाद् 'पण्णत्त'ति योग्यीकृता वीजवपनस्य सेतुसीमा-मार्गसीमा यस्याः
मा तथा, अथवा-संकृष्टादिविशेषणानि, सेतूनि-कुल्याजलसेक्यक्षेत्राणि सीमासु यस्याः सा तथा, अथवा-हलशतसहस्राणां संकृ-
ष्टेन-संकर्पणेन वि(प्र)कृष्टा-दूरवर्तिन्यो लष्टाः प्रज्ञ(साः)पिताः-कथिताः सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तजनपदस्य लोकवाहुल्यं
क्षेत्रवाहुल्यं चोक्तम् । 'कुमुउसंडेयगामपउरा' कुमुदाः-ताम्रचूडाः, पण्डेयाः-पण्डपुत्रकाः पण्डा एव, तेषां ग्रामाः-समूहास्ते प्रचुराः-
प्रभूताः यस्यां सा तथा, अनेन लोकप्रमुदितत्वं व्यक्तीकृतं, प्रमुदितो हि लोकः क्रीडाधर्थं कुक्कुटान् पोषयति पण्डांश्च करोतीति ।
'उच्छुजपतालिरुलिया' पाठान्तरेण 'उच्छुजवसालिमालिणीया' एतद्व्याप्तेत्यर्थः, अनेन च जनप्रमोदकारणमुक्तं, न ह्येवंप्रकारव-
स्त्वभावे प्रमोदो जनस्य स्यादिति । 'गोमहिमगवेलगण्णभूया' गवादयः प्रभूताः-प्रचुरा यस्यामिति वाक्यम्, गवेलगा-उरभ्राः ।
'आयारवन्तयेइयजुवइपिचिहसंणिविट्ठवहुला' आकारवन्ति-सुन्दराकाराणि आकारचित्राणि वा यानि चैत्यानि-देवतायतनानि
युवतीनां च-तरुणीनां पण्यतरुणीनामिति हृदयं, यानि विविधानि सचिविधानि-सन्निवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि बहूनि
यस्यां सा तथा, 'जरिहन्तयेइयजणवइविसण्णिविट्ठवहुले'ति पाठान्तरं, तत्रार्हचैत्यानां जनानां व्रतिनां च विविधानि यानि

सन्निविष्टानि-पाटकास्तैर्बहुलेति विग्रहः, 'सुयागचिचैर्हयज्यचिइसणिषिडबहुला' इति च पाठान्तरम्, तत्र च सुयागाः-शोभन-
यज्ञाः, चित्रचैत्यानि-प्रतीतानि, यूपचितयो-यज्ञेषु यूपचयनानि घृतानि वा क्रीडाविशेषाद्विधयः-स्तूपाः, तेषां सन्निविष्टानि-निवेशास्तै-
र्बहुला या सा तथा, 'उकोडियगायगंठिमेय(ग)भटतक्करखंडरक्करहिया' उत्कोटा-उत्कोचा लब्धेत्पर्यस्तया ये व्यवहरन्ति ते औ-
त्कोटिकाः, गात्रात्-मनुष्यशरीरावयवविशेषात् कट्यादेः सकाशात् ग्रन्थि-कार्यापणादिपुट्टलिकां भिन्दन्ति-आच्छिन्दन्तीति गात्रप्र-
न्थिमेदका, 'उकोडियगाहगंठिमेय(य)' इति च पाठान्तरं व्यक्तं, भटाः-चारभटाः बलात्कारप्रवृत्तयः, तस्कराः-तदेव-चौर्यं कुर्वन्ती-
त्वेवंशीलाः, तण्डरक्षा-दण्डपाशिकाः शुल्कपाला वा, एमी रहिता या सा तथा, अनेन तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह । 'खेमा'
अधिवाभावात् । 'गिरुवद्वा' निरुपद्रवा-अविद्यमानराजादिकृतोपद्रवेत्यर्थः । 'सुभिक्षा' सुष्ठु-मनोज्ञाः प्रचुरा मिथा भिक्षु-
काणां यस्यां सा सुमिक्षा । अत एव पापण्डिनां गृहस्थानां च 'वीमथसुहावासा' विश्वस्तानां-निर्मयानामनुत्सुकानां वा सुतः-
सुतस्वरूपः शुभो वा आवासो यस्यां सा तथा । 'अणेगकोडिकुडुम्बियाइणनिन्वुयसुहा' अनेकाः कोटयो द्रव्यसङ्ख्यायां स्वरूप-
परिमाणे वा येषां ते अनेककोटयः; तैः कौटुम्बिकैः-कुटुम्बभिराकीर्णाः-सङ्कुला या सा तथा, सा चासौ निर्वृता च-सन्तुष्टज-
नयोगात्सन्तोषतीति कर्मधारयः, अत एव सा चासौ सुखा च शुभा वेति कर्मधारयः । 'नडनडुगजल्लमल्लमुट्टियवेलम्बय-
कडगपवगलासगआइक्खगल्लंखंमंरतूणइल्लतुम्बवीणियअणेगतालायराणुचरिया' नटाः-नाटकानां नाटयितारो, नर्तका ये नृत्यन्ति,
अङ्किखा इत्येके, जल्ला-वस्त्राखेलकाः, राज्ञः स्तोत्रपाठका इत्यन्ये, मल्लाः-प्रतीताः, मौटिका-मल्ला एव; ये मुष्टिमिः प्रहरन्ति, विड-
म्बकाः-विदूषकाः, कयकाः-प्रतीताः, पुवका-ये उत्पुवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, लासका-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयो-

क्ताग्रे वा, माण्डा इत्यर्थः, आन्यायका-ये शुभाशुभमाल्यान्ति, लट्ठा-महानंशग्रसेलकाः, मह्ताः-चित्रफलकहस्ता मिश्रुकाः, नृगहरा-तूलाभिपानराष्ट्रविशेषरन्तः, तुम्पवीणि-का-गीणामादकाः, अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रेक्षाकारिणस्तेरनुच-रिणा-आग्नेविता या ना तथा । 'आरामुज्जाणअगडतलायदीदियवप्पिणिगुणोमेया' आरमन्ति-येषु माघवीलतागृहादिषु दम्पत्या-दीनि द्रीडन्ति ते आरामाः, उद्यानानि-पुष्पादिमद्बुलसकुलान्युत्सवादौ बहुजनभोग्यानि, 'अगड'चि अवदाः-कूपाः, तडागानि-प्रतीनानि, दीर्घिका-मारणी, 'यप्पिणी'चि केदाराः, एतेषां ये गुणा रमेयतादयस्तैरुपेता-युक्ता या सा तथा, उप अप इत इत्ये-तस्य शुन्दग्रयस्य स्थाने शुरुन्ध्यादिदर्शनादकारलोपे उपपेतेति भवति । क्वचित्पठ्यते-'नन्दणवणमन्निभप्पगासा' नन्दनमने-मेतोद्वितीयरनं; तत्र शुरुन्ध्यामन्निभः प्रकाशो यस्यां सा तथा, इह चैकस्य प्रकाशशुन्दस्य लोपः उद्ग्रमुत इत्यादाविवेति ।

उत्थिवद्विउलगंभीरन्वायफलित्ता चक्रगयमुसुंदिओरोहसयनिघजमलकवाडघणदुप्पयेसा घणुकुडिलवंक-पागारपरिस्मिस्ता कचिसीसयचदुरइयतंठिगविरायमाणा अट्टालयचरियदारगोपुरतोरणउण्णयसुविभत्तरा-यमग्गा छेपायरियरइयददफलित्त्तइवफीला ।

'उत्थिवद्विउलगम्भीरन्वायफलित्ता' उद्विदं-उण्डं, विपुलं-विस्तीर्णं, गम्भीरम्-अलब्धमध्यं, स्वातम्-उपरिविस्तीर्णम् अधःसङ्कटं, परिता च-अथ उपरी च समा सातरूपा यस्यां सा तथा । 'चक्रगयमुसुंदिओरोहसयनिघजमलकवाडघणदुप्पवेसा' चक्राणि-रथा-ग्रानि अरषट्ठाद्रानि वा, गदाः-प्रहरणविशेषाः, मुसुण्डयोऽप्येवम्, अमरोषः-प्रतीलिद्वारेष्ववान्तराकारः सम्भाव्यते, शतघ्नयो-महायष्टयो महाशिला वा; या उपरिस्थात्पातिताः मत्यः शतानि पुरुषाणां मन्तीति, यमलानि-समसंस्थितद्वयरूपाणि यानि कपा-

गतिगनउठनचरपणियागणरिदिहरतुपरिमंडिया' मृद्गाटकं-त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं-रथ्याचतु-
ष्कमेतत्सूः, यत्तरं-चतुरथ्यापातस्थानं, पणितानि-भाण्डानि, तत्प्रधाना आपणा-हृदाः, विविधवस्तुनि-अनेकविधद्रव्याणि, एभिः
परिमण्डिता या सा तथा, पुस्तकान्तरं-उपीयते-‘सिघाडगतिगचउकचचरचउमुहमहापदपदेसु पणियावणविविधवेसपरिमंडिया’
नय चतुर्मुखं-चतुर्गिरं देवकुलादि, महापथो-याजमार्गः, पन्थाः-तदितरः, ततश्च मृद्गाटकादिषु पणितापणैः विविधवैषैश्च
अनेकविधवेसामिनीं परिमण्डिता या सा तथा । ‘सुरम्मा’ अतिरमणीया । ‘नरवइपविइणमहिइपदा’ नरपतिना-राज्ञा प्रवि-
कीर्णो-गमनागमनाग्या व्याप्तो मदीपतिपथो-राजमार्गो यस्यां सा तथा । ‘अणेगवरतुरगमत्तकुंजररइपद-
मदीपतीनां प्रमा यस्यां सा तथा, अथवा-नरपतिभिः प्रविकीर्णां मदीपतेः प्रभा यस्यां सा तथा । ‘अणेगवरतुरगमत्तकुंजररइपद-
फरसीयसंदमणीयाइण्णजाणजुंगा’ अनेकरंरतुरगेमत्तकुंजरैः ‘रहपदकर’ति रथिनीरैः शिविकाभिः स्पन्दमानानीमिराकीर्णां-अयासा
यानैरुंगैश्च या सा तथा, अथवा-अनेके वरतुरगादयो यस्यां आकीर्णाणि च गुणवन्ति यानादीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिविकाः
हृदाकरेणाञ्जादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणजम्पानविशेषाः, यानानि-शकटादीनी, पुंग्यानि-गोष्ठविषयप्रसि-
द्धानि शिहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानान्येवेति । ‘विमउलणणल्लिणिनोभियजला’ विमुकुलाभिः-विकसितकमला-
भिर्नरभिर्नलिनीभिः-पद्मिनीभिः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा । ‘पंडुरवरभरणतण्णिमहिया’ पाण्डुरैः-सुधाधवलैः
वरभर्तैः-प्रासादैः सम्यक् नितरां महितेव महिता-पूजिता या सा तथा । ‘उत्ताणणपणपेच्छणिजा’ सौभाग्यादिश्रयादुत्तानिकैः-
अनिमिषिर्नयनेः-लोचनः प्रेक्षणीया या सा तथा । ‘वामाइया’ चित्तग्रसत्तिकारिणी । ‘दरिसणिजा’ यां पश्यच्चक्षुः श्रमं न

गच्छति । 'अभिरूपा' मनोज्ञरूपा । 'पठिरूपा' द्रष्टारं प्रवि रूपं यस्याः सा तथेति ॥१॥

मीसे णं चंपाए णयरीए थहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभदे णामं चेइए होत्था, चिराईए पुवपु-
रिसपणत्ते पोराने सदिए वित्तिए कित्तिए णाए सच्छत्ते सज्जए सर्वदे सपहागे पडायाइपडागमंडिए
तलोमत्तदे कयवेयदिए लाउल्लोइयमहिए गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिण्णपंचगलितले उयचियचंदणकलसे
चंदणयडसुकयत्तोरणपडियुवारदेसभाए आसत्तोसत्तविउलवडुवग्घारियमल्लदामकलावे पंचयणसरसरसुरहि-
सुकुप्फपुंजोवयारकलिए कालागुरुवरकुंदुरुक्कतुरुक्कपूवमघमयंतगंधुदुधुयाभिरामे सुगंधवरगंधगंधिए गंध-
चट्ठिभूए णडणहजल्लमुद्वियवेलंयगपवगकहगलासगआइफस्वगलंस्वमंस्वतूणइल्लतुंवीणियसुयगमागहप-
रिगए बहुजणजाणययरस विसुयकित्तिए बहुजणस्स आहुस्स आहुणिज्जे पाहुणिज्जे अब्बणिज्जे चंदणिज्जे नमं-
सणिज्जे पूयणिज्जे सक्कारणिज्जे सम्माणणिज्जे कल्लणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवास्तणिज्जे दिव्वे सवे
सयोंवाए सणिणहिपपाडिहेरे जागसहरस्स भागपडिच्छए बहुजणो अचेइ आगम्म पुण्णमदं चेइयं २ (सू०२)

'तीसे'ति तस्यां, 'ण'मित्यलङ्कारे, चम्पायां नगर्यां 'उत्तरपुरत्थिमे'ति उत्तरपौरस्त्ये-उत्तरपूर्वायामित्यर्थः, 'दिसीभाए'ति
दिग्भागे, पूर्णभद्रं नाग चैत्यं-व्यन्तरायतनं 'होत्थ'ति अभवत् । 'चिराईए पुव्वपुरिसपणत्ते' चिरः-चिरकाल आदिः-निवेशो
यस्य तद्विरादिकम्, अत एव पूर्वपुरुषैः-अतीतनरैः प्रज्ञप्तम्-उपादेयतया प्रकाशितं पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तं । 'पोराणे'ति चिरादिकत्वा-
त्पुरातनं । 'सदिए'ति शब्दः-प्रसिद्धिः, म सज्जातो यस्य तच्छब्दितं । 'विचित्ति'वि विचें-द्रव्यं; तदस्ति यस्य तद्विस्तिकं वृत्ति

याः॥ध्रानोमाना ददाति यत्तद्वृत्तिदं । 'किञ्चिन्'ति पाठान्तरं, तत्र अनेन कीचित्तं-समुत्कीर्तितं कीर्त्तितं वा 'णए'ति न्याय-
निर्णायकमात्रं न्यायः श्रुतं या-श्रुतमामर्थ्यमनुभूततत्प्रमादेन लोकेनेति । सञ्चयं सध्वजं सघण्टमिति व्यक्तं । 'सपडागाइपडा-
गयंदिण्' मह पतारुया चर्जत इति मपत्ताकं, तद्य तदेकां पताकासतिरुम्य या पताका सा अतिपताका, तथा मण्डितं (च) यत्तत्तथा,
यानतन्तारं- 'मपडाण पडागाइपडागमंदिण्'ति । 'मलोमहत्ते' लोममयप्रमार्जनकयुक्तं । 'कयवेयदिण्' कृतवितर्दिकं-रचितवेदिकं ।
'लाउठोइयमहिण्' लाइयं-यच्चमेच्छगणादिनोपलेपनम्, उछोइयं-कुब्जमालानां सेटिकादिभिः संशृष्टीकरणं, ततस्त्वाम्यां महित-
मिव महितं-पूजितं यत्तत्तथा । 'गोसीमसरसत्तचंदणदइरदिशपंचगुलितले' गोशीपेण सरसत्तचन्दनेन च दइरेण-महलेन
गपेटामफारेण या दणाः पञ्चाङ्गुलयः तला-हस्तमा यत्र तत्तथा । 'उवचियचन्दणकलसे' उपचिता-निवेशिताः चन्दनकलशा-
माङ्गन्यपटा यत्र तत्तथा । 'चंदणघइसुरुयतोरणपडिदुयारदेमभाण्' चन्दनपटाश्च सुष्ठु कृततोरणानि च द्वारदेशमागं २ प्रति
यम्मिन्नायन्दनपटमुक्ततोरणप्रतिद्वारदेशमागं, देशमागाश्च देशा एव । 'आसत्तोसचयिउलचवधवारियमल्लदामकलावे' आसक्तो-
भूमौ संपदः, उत्सक्त-उपरिसंवदः, विपुलो-विस्तीर्णः, धृतो-वर्तुलः, 'यग्यारिओ'ति प्रलम्बमानः, माल्यदामकलापः-पुष्पमाला-
समूहो यत्र तत्तथेति । 'पञ्चवण्णसरमसुरभिमुफुण्णुंजोवयात्तकलिण्' पञ्चवर्णेन सरसेन सुरभिणा वृक्तेन-क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणे-
नोपनारेण-पूजया कलितं यत्तत्तथा । 'कालागुरुपवरकुंदुरुक्तलुक्कचूममधमधन्तगंधुइधुयाभिरामे' कालागुरुप्रभृतीनां धूपानां यो
मगमपायमानो गन्धः उव्वुत्त-उद्धृतस्तेनाभिरामं यत्तत्तथा, तत्र 'कुंदुरुक्कं'ति चीडा 'गुरुक्कं'ति च सिल्हकं । 'सुगन्धवरगंधगंधिण्'
सुगन्धा ये वरगन्धाः-प्रवरवामास्तेषां गन्धो यत्रास्ति तत्तथा । 'गन्धवट्टिभूए' सौरभ्यातिशयाद्रन्ध्रव्यगुटिकाकल्पमित्यर्थः ।

‘नउनहे’त्यादि पूर्वपञ्चपरमिह ‘भुयगा’ युजङ्गा-भोगिन इत्यर्थः, भोज(भोगि)का वा-उदर्चकाः, मागधा-मद्धा इति । ‘बहुजणत्वा-
णययस्स विस्सुयफिणिण्’ बहुजनस्य-पौरस्य जानपदस्य च-जनयदभवलोकस्य विद्युतकीर्षिकं-प्रतीतलयातिकं । ‘बहुजणस्स
आहुस्म’चि आहोतुः-दातुः, कचिदिदं न दस्यते, ‘आहुणिज्जे’चि आहवनीयं-सम्प्रदानभूतं । ‘पाहुणिज्जे’चि प्रकर्षेण आहवनीयं ।
‘अचणिज्जे’ चन्दनगन्धादिभिः । ‘वन्दणिज्जे’स्तुतिभिः । ‘नमंसणिज्जे’ प्रणामतः । ‘पूयणिज्जे’ पुष्पैः । ‘सक्कारणिज्जे’ वह्नैः । ‘सम्माणणिज्जे’
प्रदुमानविशेषतया । ‘कक्खणं मङ्गलं देवयं चेदयं विणएणं पज्जुवासणिज्जे’ कल्याणमित्यादियुक्त्या विनयेन पर्युपासनीयं, तत्र
‘फलपाणम्’ अर्धहेतुः ‘मङ्गलम्’ अनर्थप्रतिहतिहेतुः ‘दैवतं’ देवः ‘चैत्यम्’ इष्टदेवताप्रतिमा ‘दिबे’ दिव्यं प्रधानं । ‘सबे’ सत्यं
सत्यादेशत्वात् । ‘सबोवाए’ सत्याग्रावं । ‘सत्थसेव’ सेवायाः सफलीकरणात् । ‘सणिण्हियपाडिहेरे’ विहितदेवताप्रतिहार्यं ।
‘जागसहस्समागएडिच्चए’ यागाः-पूजाविशेषाः नागसहस्राणां भालाद्-अंशं प्रतीच्छति आमान्यत्वाद् यत्तत्तया,
वाचनान्तरे ‘जागभागदायसहस्सपडिच्चए’ यागाः-पूजाविशेषाः, भागा-विशतिभागादयो, दायाः-सामान्यदानानि, एषां सहस्राणि
प्रतीच्छति यत्तत्तया । ‘बहुजणो’इत्यादि सुगमं, नवरं ‘पुणमहं चेदयं २’ इति अत्र द्विर्बचनं भक्तिसम्भ्रमविवक्षयेति ॥२॥

से णं पुण्णमहे चेदणं पक्केणं महपा वणसंहेणं सव्वओ समंता संपरिकवसे, से णं वणसंहे किण्हे
किण्होभासे नीले नीलोभासे हरिए हरिओभासे सोए सजोभासे णिद्धे णिद्धोभासे तिब्बे तिब्बोभासे
किण्हे किण्हच्छाण नीले नीलच्छाण हरिए हरियच्छाण सीए सीयच्छाण णिद्धे णिद्धच्छाण तिब्बे तिब्बच्छाण
पणकडिअकडिच्छाण रस्से महामेहणिक्कुरंमभूए ।

‘मशत्रो मयन्ता’ इति गर्तः-सर्वदिक्षु, मयन्तात्-विदिक्षु। ‘किण्वे’ति कालवर्णः। ‘किण्वोभासे’ति कृष्णावभासः-कृष्णप्रभः, कृष्ण एवामभास इति कृष्णाप्रभामः। एवं ‘नीले नीलोभासे’ प्रदेशान्तरे, ‘हरिण् हरिजोभासे’ प्रदेशान्तरे एव, तत्र नीलो-मयूरगलत्र, हरितस्तु शुक्रपिच्छत्र, हरितालाम इति वृद्धाः। ‘सीए’ति शीतः स्पर्शपिक्वया, वल्याद्याक्रान्तत्वात् इति वृद्धाः। ‘निदे’नि स्निग्धो, नतु रुधः। ‘तिन्वे’ति तीव्रो वर्णादिगुणप्रकर्षवान्। ‘किण्वे’किण्वच्छाए’चि, इह कृष्णशब्दः कृष्णच्छाय इत्यस्य विशेषणमिति न पुनरुक्तता, तथाहि-कृष्णः सन् कृष्णछायः, छाया चादित्यावरणजन्यो वस्तुविशेषः। ‘घणकडियक-दिच्छाए’ति अन्योऽन्यं शास्त्रानुप्रयेशाद् बहलनिरन्तरच्छाय इत्यर्थः। ‘महामेहणिकुरंवभूए’ति महामेघवृन्दकल्पः। ते णं पायवा मूलमंतो कदमंतो लंघमंतो तयामंतो सालमंतो पत्तमंतो पुष्कमंतो फलमंतो वीयमंतो अणुपुपसुजायकइलवट्टभाचपरिणया एकावंधा अणेगसाला अणेगसाहप्पसाहविदिमा अणेगनरवामसुप्पसा-रिअअग्गेज्झघणविउलयद्धलंघा अचिद्धपत्ता अवार्इणपत्ता अणार्इअपत्ता निध्दूयजरवंपइपत्ता णयहरियमिसंतपत्तभारंधकारगंभीरदरिसणिज्जा उवणिग्गयणवतरुणपत्तपल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलय-सुकुमालपथात्सोदियवरंक्रुरगसिहरा णिचं कुसुमिया णिचं माइया णिचं लवइया णिचं थवइया णिचं गुलइया णिचं गोच्छिइया णिचं जमलिया णिचं जुवलिया णिचं विणमिया णिचं यणमिया णिचं कुसुमियमा-इयत्तवइयपथइयगुलइयगोच्छिइयजमलियजुवलियविणमियपणमियसुविभत्तपिद्धमंजरिवडिसयधरा सुयवर-दिणमयणसालकोइलकोहंगका भिगारककोइलकजीवजीवगणंदीमुहकविलपिगलकवगकारंडचक्कवायकलहंस-

सारसअणेगसउगणमिहुणविरइयसहुणइयमहुरसरणाइए सुरम्मे संपिडियदरियभमरमहुकरिपहकरप-
रिलिन्तमत्तछप्पयक्कुसुमासवलोलमहुरगुमगुमतंगुजंतदेसभागे अन्भंतरपुष्फफले बाहिरपत्तोच्छण्णे, पत्तेहि
य पुप्फेहि च उच्छण्णपडिवलिच्छण्णे साउफले निरोयए अकंटए णाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगरम्ममसोहिए
विचित्तसुहकेउभूए वावीपुक्खरिणीदीहियासु य सुनिवेशिय रम्मजालहरए ।

‘ते णं पायव’ति यत्संबन्धी वनखण्ड इति । ‘मूलमन्तो कन्दमन्तो’ इत्यादीनि दश पदानि, तत्र कन्दो-मूलानामुपरि वृक्षावयव-
विशेषो, मतुपप्रत्ययश्चेह भूम्नि प्रशंसायां वा । स्कन्धः-स्थुडं । ‘तय’चि त्वक्-वल्कलं शाला-शाखा प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः, शेषाणि
प्रतीतानि । ‘हरियमन्तो’चि क्वचिद् दृश्यते, तत्र हरितानि-नीलतरपत्राणि । ‘अणुपुवसुजायरुलवट्टुभावपरिणय’चि आनुपूर्व्येण-
मूलादिपरिपाठ्या सुणु जाता जाता रुचिराः वृक्षभाविश्च परिणताः परिगता वा ये ते तथा । ‘अणेगसाहप्पसाहविडिमा’ अनेकशाख-
प्रशाखो विटपः-तन्मध्यभागो वृक्षविस्तारो वा येषां ते तथा । ‘अणेगनरवामसुप्पसारियअगेज्झयणविउलवट्टु(षट्ठ)खंघे’चि
अनेकामिर्नरवामाभिः सुप्रसारिताभिराक्षो घनो-निविडो विपुलो-विस्तीर्णो बद्धो-जातः स्कन्धो येषां ते तथा, वाचनान्तरेऽत्र
स्थानेऽधिकपदान्येवं दृश्यन्ते-‘पाईणपडिणाययसाला उदीणदाहिणविच्छिण्णा ओणयनयपणयविष्णहाइयओलंचपलंचसाहप्पसाहवि-
डिमा अवाईणपत्ता अणुईणपत्ता’ इति, अयमर्थः-‘प्राचीनप्रतीचीनयोः-पूर्वापरिदोरायत्ता-दीर्घाः शालाः-शाखा येषां ते तथा, उदी-
चीनदक्षिणयोः-उत्तरायाम्ययोर्दिशोर्विस्तीर्णा-विष्कम्भवन्तो ये ते तथा, अवनता-अधोमुखता नताश्च-नम्राः प्रणताश्च-नन्तुं प्रवृत्ताः

१ वृक्षावयवविशेषो वेति ग्रन्थन्तरे ।

विप्रभातिनाम-विशेषतो विभागरत्यः, अतलम्या-अधोमुखतया अवलम्बमानाः, प्रलम्बाश्च-अतिदीर्घाः, लम्बाश्च-अनतिदीर्घाः शाखाः
प्रन्नाम्या यस्मिन् न तथाविधो विटपो येषां ते तथा, अवाचीनपत्राः-अधोमुखपत्राः, अनुदीर्णपत्राः-वृक्षवृत्तताया अवहिर्निर्गतपर्णाः ।
अथापि लज्जानानुश्रि(मि)यते-‘अच्छिदपत्रा’ नीरन्ध्रपत्राः । ‘अविरलपत्रा’ निरन्तरदलाः । ‘अवाईणपत्रा’ अवाचीनपत्रा-
अधोमुखपत्राः, अवाचीनपत्रा वा-अगतोपहतवर्हाः । ‘अणईयपत्रा’ इति विरहितच्छदाः । ‘निबूधूयजरदपंडुपत्रा’ अपगतपुराण-
दान्दुरपत्राः । ‘नयहरियाभिसंतपचभारंधकारंगमीरदरितणिजा’ नवेन हरितेन ‘भिसंत’चि दीप्यमानेन पत्रभारेण-दलचयेनान्य-
कारा-अन्यकारान्तः, अत एव गम्भीराश्च दृश्यन्ते ये ते तथा । ‘उचणिगयवतरुणपत्रपल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलयसुकुमा-
लपत्रालतोहियनरंरुरगसिहरा’ उपनिर्गतेर्ननतरुणपत्रपल्लवैः-अत्यभिनवपत्रगुच्छैः तथा कोमलोज्ज्वलैश्चलद्भिः किसलयैः-पत्र-
विशेषैः तथा सुकुमारप्रगल्भैः शोभितानि चरादुराणि अग्रशित्वराणि येषां ते तथा । इह च अङ्कुरप्रवालपल्लवकिसलयपत्राणामल्प-
पद्मबद्धरादिकालकृतायस्याविशेषाद्विशेषः सम्भाव्यत इति । ‘णिचं कुसुमिया’ इत्यादि व्यक्तं, नवरं ‘माइय’ति मयूरिताः
‘लदय’नि पल्लयिताः ‘थयइय’ति स्तवकवन्तः ‘गुलइया’ गुल्मवन्तः ‘गोच्छिया’ जातगुच्छाः, यद्यपि च स्तवकगुच्छयोरविशेषो
नामकोनेऽधीतस्तथाऽपीह पुष्पयत्रकृतो विशेषो भावनीयः, ‘जमलिय’ति यमलतया-ममश्रेणितया व्यवस्थिताः, ‘जुवलिय’चि
युगलतया स्थिताः, ‘णिणमिय’चि विशेषेण फलपुष्पभारेण नताः, ‘पणमिय’चि तथैव नन्तुभारब्धाः, प्रशब्दस्यादिकर्मार्थित्वात् । ‘णिचं
इगुमियमाइयलचइयथइयगुलइयगोच्छियजमलियजुवलियविणमियसुविभक्तपिण्डिमंजखिबडिसयधर’चि केचित् कुसुमिता-
येर्कंरुगुणयुक्ताः अपरे तु ममस्तगुणयुक्ताः, ततः कुसुमिताश्च ते इत्येवं कर्मधारयः, नवरं सुविभक्ताः-सुविभक्ताः सुनिष्पन्नतया

पिण्डो-लुम्बो मञ्जर्यश्च प्रतीतास्ता एव अवतंसकाः-शेखरकास्तान् धारयन्ति ये ते तथा । 'सुयवरहिणभयणसालकोइलकोहंग-
कभिगारकर्कोडलकजीवजीवनं दीमुहकविलपिगलक्खगकारं डचकवायकलहंसारसअणेगसउणगणभिहुणविइयसहुणइयमहुस-
रणाइए' शुक्रादीनां सारसान्तानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैर्विरचितं शब्दोन्नतिकं च-उन्नतिशब्दकं मधुरस्वरं च नादितं-लपितं
यस्मिन् स तथा, वनखण्ड इति प्रकृतम् । 'सुरम्मे' अतिशयरमणीयः । 'संपिण्डियदरियभरमहुकरिपहकरपरिलिन्तमत्तछप्पयकु-
सुमासवलोलमहुगुमगुमंतगुजंतदेसभागे' संपिण्डिताः इमानां भ्रमरमधुकरीणां वनसत्कानामेव 'पहकर'ति निकरा यत्र स तथा,
परिलीयमाना-अन्यत आगत्य लयं यान्तो मत्तपट्पदाः कुसुमासवलोलः-किञ्जल्कलम्पटाः मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च-
शब्दविशेषं विदधानाः देवभागेषु यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः । 'अनमन्तरपुष्पफले बाहिरपत्तोच्छण्णे, पत्तेहि य पुष्पेहि य
उच्छण्णपडिवलिच्छण्णे' अत्यन्तमाच्छादित इत्यर्थः, एतानि त्रीण्यपि क्वचिदृक्षाणां विशेषणानि दृश्यन्ते-'साउफले'ति मिष्टफलः,
'नीरोयए'ति रोगवर्जितः, 'अकण्टक' इति । क्वचित् 'गाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगरम्मसोहिए'ति तत्र गुच्छा-वृन्ताक्यादयो, गुल्मा-
नममालिकादयो, मण्डपका-लतामण्डपादयः 'रम्मे'ति क्वचिन्न दृश्यते । 'विचित्तसुहेकेउभूए' विचित्रान् शुभान् केतून्-ध्वजान्
भूतः-प्राप्तः । 'विचित्तसुहेउकेउभहुले'ति पाठान्तरं, तत्र विचित्राः शुभाः सेतवः-पालिवन्धा यत्र केतुवहुलश्च यः स तथा । 'वावी-
पुक्खरिणीदीहियासु य सुनिवेसियरम्मजालहरए' वापीषु-चतुरस्रासु, पुष्करिणीषु-वृक्षासु पुष्करवतीषु वा, दीर्घिकासु च-ऋजुमा-
रणीषु सुष्ठु निवेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि यत्र स तथा ।

पिण्डिमणीहारिमसुगंधिसुहसुरभिमणहरं च महया गंधद्वणि सुयंता गाणाविहगुच्छगुम्ममंडवकयरक-

मुहुरेतेउकेउपमूला अणेगरहजाणजुगसिवियपविमोयणा सुरम्मा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पारिस्स्या (सू० ३)

‘विट्ठिमणीहारिमनुगंघिमुहुरसमिमणहरं च महया गंधदणिं सुयंता’ पिण्डमनिहारिमां-पुद्गलसमूहरूपां दूरदेशगामिनीं च मुगान्ति च-गन्धन्यकां मुमुराभिभ्यो गन्धान्तरेग्यः सक्कायान्मनोहरा या ना तथा तां च, महता मोचनप्रकारेण विभक्तिय-स्ययान्महतीं वा गन्ध एव ध्राणिहेतुत्वापृमिभारित्वाद्रन्ध्राणिस्तां मुञ्चन्त इति वृक्षविशेषणम् । एवमितोऽन्यान्यपि ‘णणाविह-गुच्छगुग्ममंदररूपररुमुहुरेउकेउपमूला’ नानाविधा गुच्छाः गुल्मानि मण्डपका गृहकाणि च येषां सन्ति ते तथा, तथा शुभाः तेनो-मार्गा आलयालयान्यो वा केतो-घजा बहुला-बहयो येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः । ‘अणेगरहजाणजुगसिवियपवि-मोयणा’ अनेकां रयादीनां अयो(मप्ये)ऽतिविलोर्णत्वात् प्रविमोचनं येषु ते तथा । ‘सुरम्मा पासाद्या दरिसणिज्जा अभिरूवा महिरू’ति एतान्येव वृक्षविशेषणानि वनखण्डविशेषणतया वाचनान्तरेऽधीतानि ॥ ३ ॥

तस्स णं यणसंडस्स महुमज्झवेसमाण एत्थ णं महं एक्के असोगवरपायवे पणत्ते, कुसविकुसविसुद्ध-रक्खगमूले मूलमंते कंदमंते जाय पविमोयणे सुरम्मे पासादीण दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे

‘तस्मा णं यणसंडस्से’त्यादौ अशोकपादपवर्णके क्वचिदिदमधिकमधीयते-‘दूरोवगयकंदमूलवट्टलुसंठियसिलिठ्ठयणमसिणणि-दयुजायनिरुहउषिद्धवरसंघी’ दूरोपगतानि-अत्यर्थं भूम्यामवगाढानि कन्दमूलानि-प्रतीतानि यस्य स तथा, वृत्तो-चतुर्लो, लघो-मनोब्र, संसितो-विशिष्टसंस्थानः, श्रिष्टः-सङ्गतो, घनो-निविडो, मयुणः-अपल्यः, स्निग्धः-अरुक्षः, सुजातः-सुजन्मा,

निरुपद्रवो-विकारविरहित, 'उद्भिद' अत्यर्थमुच्चः, प्रवरः-प्रधानः, स्कन्धः-स्थुलं यस्य स तथा, इत्यत्ययश्च समागन्तः । 'अणे-
गनरपवरपृथयाजेज्जो' अनेकनराणां प्रवरभुजैः-प्रलम्बबाहुभिर्योमाभिरित्यर्थः, अग्राह्यः-अनासेष्यो यः स तथा, 'कुसुमभरसमोण-
मंतपतलविसालमालो' कुसुमभरेण समवनमन्त्यः, पत्रलाः-पत्रवलयः, विशालाः शाला यस्य स तथा । 'महुकरिभरगणगुमगुमा-
इंतनिलितउडितमरिसरीए' मधुरीप्रभरगणेन-लोकलुहिरगम्येन, 'गुमगुमाइन्त'चि कृतगुमगुमेतियन्देन, नीलीयमानेन-निवि-
तमानेन, उड्डीयमानेन च-उत्पतता सशोकः-सद्योभो यः स तथा । 'णाणासउणगणमिहुणसुमहुकरणसुहपलत्तसइमहुरे' नाना-
विधानां शुकुनिगणानां यानि मिथुनानि तेषां सुमधुरः कर्णसुखश्च यः प्रलम्बशब्दस्तेन मधुर इव मधुरो-मनोज्ञो यः स तथा ।
अपाधिकृतवाचना-'कुसविकुमविसुद्धरुक्खमूले' कुशा-दर्भाः, विकुशा-वन्वजादयस्तैर्विशुद्धं-विरहितं वृक्षानुरूपं वृक्षवित्तरप्रमा-
णमित्यर्थो मूलं-ममीपं यस्य स तथा । 'मूलमंत'इत्यादिविशेषणानि पूर्ववद्राव्यानि, यावत् पठिरूवे ॥

से णं असोणवरपायवे अण्णेहिं वहुहिं तिलणहिं लउणहिं उत्तोवेहिं सिरीसेहिं सत्तवण्णेहिं दहिबण्णेहिं
लोद्वेहिं घवेहिं नंदणेहिं अजुणेहिं णीवेहिं कुडणहिं सन्वेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं तालेहिं तमालेहिं पिय-
णहिं पियंगूहिं पुरोवगेहिं रायक्खेहिं णंदिरुक्खेहिं सन्वओ समंता संपरिक्खत्ते, ते णं तिलया लवइया जाव
णंदिरुक्खया कुसविकुसविमुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो, एणंसि वणओ भाणियन्वो, जाव सिवियपवि-
मोयणा सुरम्मा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पठिरूवा । ते णं तिलया जाव णंदिरुक्खया अण्णेहिं
यद्वहिं पउमलयाहिं णागलयाहिं असोअलयाहिं चंपलयाहिं चयलयाहिं वणलयाहिं वासंतियलयाहिं

अङ्गमुत्तपत्त्यादि कूटलयादि सामलयादि सञ्चओ समंता संपरिचित्ता । ताओ णं पउमलयाओ णिच्चं
 कृत्तुमियाओ जाच यडिम्यधरीओ पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभिस्वाओ पडिस्वाओ (सू० ४)
 मोञ्जोरुत्तरपादपः अर्ण्यपद्विभित्तकं—(पंकुले)लङ्कुचैः(१), छत्रोपैः शिरीषैः, सप्तपर्णैः—अयुक्छदपर्यायैर्युक्पत्रनामकैः, दधिपर्णैः
 लोत्रैः पत्रैः चन्दनैः—मलयजपर्यायैः जुनैः—ककुमपर्यायैः, नीपैः—कदम्बैः, कुटजैः—गिरिमल्लिकापर्यायैः, सन्धैः पनसैर्दाडिमैः, शालैः—
 मञ्जुपर्णैः स्नालैः—वृणराजपर्यायैः, तमालैः त्रियकैः—अमनपर्यायैः, प्रियङ्गुभिः—श्यामापर्यायैः, पुरोपगैः राजवृक्षैः नन्दिवृक्षै—रुटिगम्यैः,
 गर्गतः ममन्नात् गम्यरिदिप्त इत्यादि सुगममापयलताशब्दादिति । 'पउमलयादि'ति पञ्चलताः स्थलकमलिन्यः पञ्चकामिधानवृक्षलता
 या, नागादयो वृक्षान्निपास्तेषां लताः—चनुकास्त एव, तत्राश्लोकः—कङ्कल्ली, चूतः—सहकारः, वनः—पीलुकः, वासन्तीलता अति-
 मुत्करुन्ताश्च यद्यप्येकार्या नामकोशेऽर्थास्तथाऽपीह भेदो रुढितोऽवसेयः, श्यामा—प्रियङ्गुः, शेषलता रुटिगम्याः, इह लताव-
 र्णानन्तरमग्नोरुत्तरपङ्कं पुस्तकान्तरे इदमधिकमधीयते—'तस्म णं असोयवपायवस्स उगर्णि बहवे अट्ठअट्ठमंगलगा पणणा' अष्टा-
 यज्जामिति वीज्जारुणात्प्रत्येकं तेऽष्टामिति वृद्धाः, अन्ये त्वष्टामिति सप्तथा, अष्टमङ्गलकानीति च संज्ञा । 'तंजहा—सोवत्थिय १
 निरिरन्त २ नदियारत्त ३ नद्वमाण ४ भद्वमाण ५ कलस ६ मच्छ ७ दप्पणा ८' तत्र श्रीवत्सः—तीर्थङ्करहृदयावयवविशेषाकारो,
 नन्यापतः—प्रतिदिग्रस्त्रोणः स्वास्तिन्नित्तो रुटिगम्यो, वर्द्धमानकं—शरां, पुलारूढः पुरुष इत्यन्ये, भद्रासन्नं—सिंहासन्नं, दर्पणः—
 आदर्शः, शेषाणि प्रतीतानि । 'मह्वरयणामया 'अब्जाः' स्वब्जाः आकाशस्फटिकवत्, 'सण्हा' श्लक्ष्णाः—श्लक्ष्णपुद्गलनिर्वृतत्वात्,
 'मण्हा' मयुणाः, 'धट्ठा' घृष्टा इव घृष्टा स्वरयानया प्रतिमेव 'मट्ठा' मृष्टाः सुकुमारयानया प्रतिमेव प्रमार्जनिकेव वा शोधिताः,

अत एव 'नीरया' नीरजसः-रजोरहिताः 'निम्मला' कठिनमलरहिताः 'निपंका' आर्द्रमलरहिताः 'निकंकडच्छाया' निरावरणदीप्तयः 'मण्णहा' सप्रभाः 'समिरीया' सकिरणाः 'सउओया' प्रत्यासन्नवस्तुद्योतकाः 'पासादीया०४' । 'तस्स णं असो गवरपायवस्स उवरिं यद्वे' किण्हचामरज्झया' कृष्णवर्णचामरयुक्तध्वजाः 'नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया सुकिण्हचामरज्झया हालिहचामरज्झया अञ्जा सण्हा 'रुप्पपट्टा' रौप्यमयपताकापटाः 'वहरामयदंडा' वज्रदण्डाः 'जलयामलगंधिया' पद्मवत् निर्दोषगन्धाः 'सुरम्मा पासादीया०४, तस्स णं असो गवरपायवस्स 'उवरिं' उपरिष्टात् 'यहवे छत्ताइच्छत्ता' उपर्युपरिस्थिताऽऽत्तपत्राणि 'पडागाइपडाया' पताकोपरिस्थितपताकाः 'घण्टालुपला चामरलुपला 'उप्पलहत्थगा' नीलोत्पलकलापाः 'पउमहत्थगा' पद्मानि रविबोध्यानि 'कुसुयहत्थगा' कुसुदानि चन्द्रबोध्यानीति, 'कुसुमहत्थय'त्ति पाठान्तरं 'नलिणहत्थगा सुभगहत्थगा सोमंधियहत्थगा' नलीनादयः पद्मविशेषा रुटिगन्याः, 'पुंडरीयहत्थया' पुण्डरीकाणि-सितपद्मानि 'महापुंडरीयहत्था' महापुण्डरीकाणि तान्येव महान्ति 'सयपचहत्था सहस्मपचहत्था सहरयणामया अञ्जा जाव पडिरुवा ४' ॥४॥

तस्स णं असो गवरपायवस्स हेट्ठा इत्ति बंधसमह्ठीणे एत्थ णं महं एक्के पुढविसिलापट्टए पण्णत्ते, विक्खंभायामउत्सेहसुप्पमाणे किण्हे अंजणघणकिवाणकुचलयहलधरकोसेज्जागास्सेस्सकज्जलंगीखंजणसिंसगभेदरिट्ठयजंयुफलअसणकसणयंधणणीलुप्पलपत्तनिकरअयसिक्कुसुमप्पगात्ते मरकतमसारकलित्तणयणकीयरासिवण्णे णिद्वघणे अट्टसिरे आयंसयतलोचमे सुरम्मे ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिण्णररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते आईणगरुयबूरणवणीततूलफरिसे सीहासणसंठिए पासादोए दरिसे-

पिच्छे अभिन्वे पटिरूपे ॥ (सू० ५)
 अयापिष्ठतान्नाऽऽश्रित्यते-तस्मिन् अमोगरपायवस्ते-त्यादि, 'इति खंघसमष्टीणे' मनारु रून्धासन्न इत्यर्थः। 'एत्यणं महं
 ण्हे' इत्यत्र 'एत्यणं' ति शब्दः अगोरुपादपस्य यदधोऽत्रेत्येवं सम्बन्धनीयः। विस्वभायामउस्सेहसुप्पमाणे' विष्कम्भः-पृथुत्वम्,
 आयामो-दैर्घ्यम्, उत्तरेण-उचत्त्वमेव सुप्रमाण-उचितप्रमाणो यः स तथा। 'किण्हे' ति कालः, अत एव 'अंजण[घण]किवाणकुवलयह-
 लपरकोसेआगामकेमकज्जलंगीरंजणनिगमेदरिट्थजंयुफलअसणरुमणपंघणनीलुप्पलपत्तनिकरअयसिक्कुसुमप्पगासे' गील इत्यर्थः, अत्र
 अञ्जनको वनस्पतिविशेषः, हलधरकौशेयं-चलदेवरक्षं, कज्जलगृहं, मृद्गमेदः-महिषादिविषाणच्छेदः, रिष्टकं रत्नम्, अशनको-
 वीयशमियातो वनस्पतिः, मनचन्पनं-सनपुष्पवृन्तं। 'मरकयमसारकलित्तणयणकीयरासिबण्णे' मरकतं-रत्नं, ममारो-मसृणीकारकः
 पाषाणविशेषः, स चात्र कपपट्टः सम्भाव्यते, 'कलित्तं' ति कटिन्नं कृत्तिविशेषः, नयनकीका-नेत्रमध्यतारा तद्राशिवर्णः काल इत्यर्थः।
 'णिद्वयणे' स्निग्धपनः 'अट्टसिरे' अष्टशिराः-अष्टकोण इत्यर्थः। 'आयंमयतलोचमे सुरम्मे ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालग-
 किण्णररुमरभचमरकुंजरगलपउमलयभत्तिचित्ते' ईहामृगाः-वृक्षाः, व्यालकाः-ध्यापदभुजगाः। आर्इणगरुयधूरणचणीयतूलफरिसे'
 आनिनकं-चर्ममयवस्त्रं, रुवं प्रतीतं, वृत्ते-वनस्पतिविशेषः, तूलम्-अर्कतूलं 'सीहासणसंठिए' सिंहासनाकारः, पासादीए जाव पडि-
 रूपे ति ॥ गचनान्तरे पुनः शिलापट्टरुवर्णकः किञ्चिदन्यथा दृश्यते, स च संस्कृत्यैव लिख्यते-अञ्जनकधनकुचलयहलधरकौशे-
 यकः सदृशः, घनो-मेघ इत्यर्थः, आकाशकेशकज्जलकैकतेन्द्रनीलातसीक्कुसुमप्रकाशः, कर्कतेनेन्द्रनीले रत्नविशेषौ, 'भुज्जाञ्जनमृद्ग-
 मेदरिष्टरुनीलगुलिकागमलातिरेकभ्रमरनिकुरुम्भभूत' मृद्गः-कीटविशेषोऽङ्गारविशेषो वा, अञ्जनं-सौवीराञ्जनं, मृद्गभेदो-विषाण-

च्छेदो न्याणविशेषो वा, रिष्टः—काकः फलविशेषो वा, अथवाजरिष्टनीले रत्नविशेषौ, गुलिका—वर्णद्रव्यविशेषो, गवलं—माहिषमृद्गम्, एतेभ्योऽतिरेको नीलतयाऽतिरेकवान् यः स तथा, स चासौ अमरनिकुरुलम्बभूतश्चेति कर्मधारयः, निकुरुलम्बः—समूहः, जम्बूफला-सनजुसुमन्यननीलोत्पलपत्रनिकरभरकताआसकनयनीकाराशिर्बर्णः आशासको—दृष्टविशेषः । स्निग्धो—घनोऽत एवाशुपिरः, 'रूपकप्रतिरूपदर्शनीयः' रूपैकैः प्रतिकूपो—रूपवान्, अत एव दर्शनीयश्च—दर्शनयोग्यो यः स तथा, मुक्ताजालखचितान्तकर्मा—मुक्ताजालकपरिगतप्रान्त इत्यर्थः । ५॥

तस्य णं चंपाए णयरीए कूणिए णामं राया परिवसइ, महयाहिमंचंतमंहंतमलयमंदरमहिंदसारे अंचंतविसुद्ध-दीहरायकुलवंससुप्पसूए गिरंतरं रायलक्खणविराइअंगमंगे बहुजणबहुमाणे पूजिए सधगुणसमिद्धे खत्तिए सुइए सुद्धाहिसित्ते माउपिउसुजाए दयपत्ते सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिदे जणवयपिया जण-धयपाले जणययपुरोहिए सेउकरे केउकरे गरपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्घे पुरिसासीवित्ते पुरिसपुंडरीए पुरिसवरंगधहत्थी अइहे दित्ते वित्ते विच्छिणविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुधणवहुजायरूव-रयत्ते आओगपओगसंपउत्ते विच्छिअपउरभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूते पडिपुणजंत-कोसकोट्टागाराउधागारे वलवं दुब्बलपच्चामित्ते ओहयंकंटयं निहयंकंटयं मलिअंकंटयं उद्वियंकंटयं अंकंटयं ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मलियसत्तुं उद्विअसत्तुं निज्जियसत्तुं पराइअसत्तुं ववगयदुग्धिभक्खं मारिभयविप्पमुक्कं खेमं सिवं सुमिक्खं पसंतडिबडमं रत्नं पसासेमाणे विहरइ ॥ (सू० ६)

राज्यार्णके लिख्यते—‘महयादिमन्त्रमहन्तमलयमन्दमहिदत्तारे’ महादिगवानिव महान् शेषराजपर्वतापेक्षया, तथा मलयः—
पर्वतविशेषो, मन्दरो—मेरुः, महेन्द्रः—पर्वतविशेषः शक्रो वा, तदत्सारः—ग्रधानो यः स तथा । ‘अघन्तविसुददीहारायकुल्यससुप्पदए’
अत्यन्तरिशुद्धो—उत्तिनिर्दोषो, दीर्घः—चिरकालीनो यो राज्ञां कुलरूपो वंशस्तत्र सुष्ठु प्रवृत्तो यः स तथा । ‘गिरन्तरं रायलक्ष्मणविराह-
यंगमंगे’ गजलक्षणः—व्यस्तिकृतिभिः विराजितमङ्गमङ्ग—गात्रं यस्य स तथा, मकारस्तु प्राकृतवैलीप्रभवः । ‘मुहए’ चि मुदितः—प्रमोद-
यान्, अथवा निर्दोषमावृक्तो, यदाह—‘मुहओ लो होइ जोणिमुद्धो’ चि । ‘मुद्धादिसिचे’ चि पितृपितामहादिभिः राजभिर्वा यो राज्ये-
नमिपिक्तः । ‘माउणिउमुजाए’ चि पित्रोधिनीततया मरुपुत्रः । ‘दयपचे’ चि, प्राप्तकरुणायुगः । ‘सीमंकरे’ चि सीमाकारी, मर्यावाका-
रीत्यर्थः । ‘सीमंधरे’ चि कृतमर्यादापालकः । एवं ‘सेमंकरे सेमंधरे’ चि, क्षेमं पुनरनुपद्रवता । ‘मणुस्सिंदे’ चि मनुजेषु परमेश्वरत्वात् ।
‘जणयपिपे’ चि जनपदानो पितेव हितत्वात् । ‘जणयपाले’ चि, तद्रक्षकत्वात् । ‘जणवयपुरोहिए’ चि जनपदस्य शान्तिकरत्वात् ।
‘सेउकरे’ चि मार्गदर्शक इत्यर्थः । केउकरे’ चि अद्भुतकार्यकारित्वेन चिह्नकारी । ‘जरपवरे’ चि नराः प्रवराः अस्येति कृत्वा । ‘पुरि-
मनरे’ चि पुरुषाणां मध्ये प्रधानत्वात् । ‘पुरिससीहे’ चि शूरत्वात् । ‘पुरिसवग्ये’ चि तेये तति रौद्ररूपत्वात् । पुरिसासीविसे’ चि
पुरुषाभासायाशीविष इवाशीविषश्च पुरुषाशीविषः, आशीविषश्च सत्यः, कोपसाफल्यकरणसामर्थ्यात् । ‘पुरिसपुंडरीए’ चि सुखाधिनां
सेव्यत्वात् । पुण्डरीकं च सितपद्मं । ‘पुरिसवरगंधहत्थी’ प्रतिराजगजभञ्जकत्वात् । ‘अड्डे’ चि समृद्धः ‘दिचे’ चि द्रष्टो-दर्पवान् ‘विसे’ चि
प्रसिद्धः । ‘विन्दिज्जाविउलभयणमयणामणजणवाहणाइण्णे’ चि विस्तीर्णानि—विस्तारवन्ति, विपुलानि—प्रभूतानि, भवनशयनासनानि

। मुदितो यो भवति योनिशुद्ध इति ।

प्रतीतानि यस्य स तथा, यानवाहनानि-स्थाथादीनि, आकीर्णानि-गुणाकीर्णानि यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा विस्ती-
र्णविपुलभवानि शयनासनयानवाहनाकीर्णानि यस्य स तथा । 'बहुधनबहुजायरूवरयते' बहु-प्रभृतं धनं-गणिमादिकं, बहुनी-
च जातरूपरजते-सुवर्णरूपे यस्य स तथा । 'आओगपओगसंपउत्ते' आयोगस्य-अर्थलाभस्य प्रयोगा-उपायाः सम्प्रयुक्ताः-
न्यापारिता येन, तेषु वा सम्प्रयुक्तो-व्यापृतो यः स तथा । 'विच्छइडियपउरभत्तपाणे' विच्छदिते-त्यक्ते बहुजनभोजनदानेना-
विशिष्टोच्छिष्टसम्भवात् सञ्जातविच्छेदं वा नानाविधे प्रचुरे भक्तपाने-भोजनपानीये यस्य स तथा । 'बहुदासीदासगोमहिंसगवे-
लगम्पभूए' बहवो दासीदासा गोमहिपगवेलकाश्च प्रभृता यस्य स तथा, गवेलका-उरम्नाः । 'पडिपुण्णजंतकोसकोट्टागाराउघागारे'
प्रतिपूण्यानि यन्त्राणि-पायाणक्षेपयन्त्रादीनि, कोओ-माण्डागारः, कोष्टागारश्च-धान्यगृहं, आपुधागारश्च-ग्रहरणशाला यस्य स
तथा । 'वलवं'ति प्रभृतसैन्यः । 'दुब्बलपच्चामित्ते'ति दुर्बलाः ग्रत्यमित्राः-प्रातिवेत्तिमकनृपा यस्य स तथा । 'ओहयकंटयं'ति उपहता-
विनाशिताः कण्टकाः-प्रतिस्पदिगोत्रजा यत्र राज्यं तत्तथा, क्रियाया वा विशेषणमेतत्, एवमन्यान्यपि, नवरं निहताः-कृतसमृद्ध-
पहराः, मलिताः-कृतमानभद्राः, उद्धृता-देशान्निवोसिताः, अत एवाविद्यमाना इति । तथा शत्रवः-अगोत्रजाः, निजिताः-
स्वसौन्दर्यातिशयेन परिभृताः, पराजितास्तु तद्विधराज्योपाजने कृतसम्भावनाभद्राः, 'वक्कयदुब्बिमखं मारिभयधिप्पमुक्क'मिति
व्यक्तम् । 'पसंतडिबडमरं'ति डिम्बाः-विम्बाः, डमराणि-राजकुमारादिकृतवैराज्यादीनि, 'पसंताहियडमरं'ति क्वचित्पाठः, तत्राहित-
डमरं-शत्रुकृतविद्वरोऽधिकविद्वरो वा । 'रखं पसासेमाणे'ति प्रज्ञासयन्-परिपालयन् 'पसाहेमाणे'ति क्वचित्पाठः, तत्राप्ययमेवार्थः,
'विहरति' वर्तते ॥ ६ ॥

तस्मै नं कोणिमस्म रण्णो धारिणी नमं देवी इति, सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिदिय-
मतेरा लङ्गणपंचणगुणोचयेआ माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसंवंगसुंदरंगी ससिसोमाकारकंतविय-
प्रंगणा सुत्वा करयद्धरिमि अपसत्थयितयलियवलिपमज्झा कुंडलुद्धिहिअंगडलेहा कोमुहरयणियरविमलप-
रिपुण्णमोनययणा सिंगारागारचारुयेना संगयगयहसिअभणिअविहिअविलाससल्लिअसंलावणिउणजुत्तो-
ययारहूनन्ना नामादीआ दरिमणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, कोणिपणं रण्णा भंभसारपुत्तेणं सद्धि अणुरस्ता
(सू० ७)

अपरिस्ता इहे मरुत्तरिमरमरुवगंधे पंचविहे माणुस्सणं कामभोण पच्चणुभवमाणी विहरति ॥ (सू० ७)
गतीगन्तं निलयते-‘अहीणपंचिदियमरीरा’ क्वचित्तु ‘अहीणपुण्णपंचिदियसरीरा’ अहीनानि-अन्यूनानि लक्षणतः,
एणांनि-एरूपतः, पुण्यानि वा-पत्रिणाणि, पञ्चापीन्द्रियाणि यत्र तत्तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । लक्ष्मणवज्रगुणोयवेया
लङ्घनानि-भानिरुक्तादीनि, व्यञ्जनानि-मपीतिलकादीनि, तेषां यो गुणः-प्रशस्तत्वं, तेनोपेता-युक्ता वा सा तथा । ‘माणुम्मा-
णप्पमाणपडिपुण्णगुजायगंगसुंदरंगी’ तत्र मानं-जलद्रोणप्रमाणता, कथम् ? जलस्यातिभृते कुण्डे प्रमातव्यमानुपे निषेधिते यज्जलं
निष्सारति तद्वदि द्रोणमानं स्यात्तदा तन्मानुपं मानप्राप्तमुच्यते, तथा उन्मानम्-अर्द्धभारप्रमाणता, कथम् ? तुलारोपितं मानुपं
यत्तद्भारं तुलति तदा तदुन्मानप्राप्तमित्युच्यते, प्रमाणं तु स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रयता, ततश्च मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णाणि-
प्रन्यूनाणि गुजानानि-गुनिष्पन्नानि सर्वाण्यहानि-शिरःप्रभृतीनि यत्र तत्तथाविधं सुन्दरमङ्गं-शरीरं यस्याः सा तथा । ‘ससीसोमा-
णप्पमाणपडिपुण्णगुजायगंगसुंदरंगी’ क्वचित्तु च-कमनीयमत एव च प्रियं-बहुमं द्रष्टव्यं दर्शनं-रूपं यस्याः सा तथा । अत

एव 'सुरूव'पि शोभनरूपा । 'करयलपरिमितयसत्थविलियवलयमज्जा'करतलपरिमितो-मुष्टिग्राहः, प्रशस्तः-शुभस्विलिको-
वलित्रययुक्तो, यलितः-सज्जानवलर्मध्यो-मध्यभागो यस्याः ॥ तथा । 'कुण्डलुल्लिहियगंडलेहा' कुण्डलाभ्यामुल्लिखिता
गण्डलेखाः-ऋपोलपत्रवलयो यस्याः सा तथा, 'कुण्डलोल्लिखितपीनगण्डलेखे'ति पाठान्तरं, व्यक्तं च । 'कोमुहुरयणि-
परविमलपडिपुण्णसोमवयणा' कौमुदी-चन्द्रिका काविकी वा, तत्प्रधानस्तस्यां वा यो रजनीकरः-चन्द्रस्तद्वद्विमलं प्रतिपूर्णं
सौम्यं च वदनं यस्याः सा तथा । 'सिंगारागारचारुवेमा' मृङ्गारस्य-रसविशेषस्यागारमिव-स्यानमिव चारुः-शोभनो वेपो-
नेपथ्यं यस्याः सा तथा, अथवा मृङ्गारो-मण्डनभूषणादोपस्तम्भधानः आकारः-संस्थानं चारुध वेपो यस्याः सा तथा 'संगयग-
यहसियमणियविहियविलासललियसंलावणिउणजुचोवयारकुसला' सङ्गता-उचिता गतवसितमणितविहितविलासा यस्याः सा
तथा, तत्र विहितं-चेष्टितं, विलासो-नेत्रचेष्टा, तथा सह ललितेन-ग्रमन्नतया ये संलापाः-परस्परभाषणलक्षणास्तेषु निपुणा या सा
तथा, तथा युक्ताः-सङ्गता ये उपचारा-लोकव्यवहारास्तेषु कुसला या सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, कचिविदमन्यद्
दृश्यते-'सुंदरथणजघणवयणकरत्तरनयणलावणविलासकलिया'व्यक्तमेव, नवरं जघनं-पूर्वकटीभागः, लावण्यम्-आकारस्य स्पृह-
णीयता, विलासः-स्त्रीणां चेष्टाविशेषः, आह च-"स्थानासनगमनानां, हस्तश्रुतेनैवकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो, यः श्लिष्टः स तु
विलासः स्यात् ॥१॥" इति । तथा 'कोणिएणं रण्णा [भंभमारपुत्तेणं] सद्धिं अनुराचा अविरत्ता इदं सद्विरसिरसरूवगंधे पंचविहे माणु-
रए काममोए पच्चणुभवमाणी विहरति'ति व्यक्तमेव, नवरं अनुरक्ता-अनुरज्य न विप्रियेऽपि विरक्ततां गतेत्यर्थः ॥७॥
तस्स णं कोणिअस्स रण्णो एक्के पुरिसे विउलकयवित्तिण भगवओ पवित्तिवाउए भगवओ तदेवसिअं

पविच्छि शिरोपदं, तस्स णं पुरिसस्स यद्दये अण्णे पुरिसा दिण्णमतिभत्तवेअणा भगवओ पविसिवाउआ
भगवओ तदेवसिगं पवित्ति पिचेदंति ॥ (सू० ८) ॥

‘तस्स णं’ मित्यादौ ‘गुणलक्षणमिच्छि’ति विहितप्रभूतीनिक इत्यर्थः, वृत्तिप्रमाणं चेदम्—अर्द्धत्रयोदशजतसहस्राणि,
यदाह—“अर्द्धलियाण महस्सा पीईदाणं सयसहस्सा” । ‘पविसिवाउए’ति प्रवृत्तिव्यापृतो, वार्ताव्यापारवान्, वार्तानिवेदक
इत्यर्थः । ‘तदेवसिगं’ति दिवसे मया देवसिक्की सा चात्तो विवसिता—अमुत्र नगरादावागतो विहरति भगवानित्यादिरूपा, देव-
सिक्की वेति तदेवसिक्की, अतस्सां निवेदयति । ‘तस्स णं’ मित्यादि अत्र ‘दिण्णमतिभत्तवेयण’ति दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं—सूक्ष्मं

पेषां ते तथा, तत्र भृतिः—कार्मापणादिका भक्तं च—भोजनमिति ॥८॥
तेषां कालेणं तेषां समगणं कोणिए राया भंभसारपुत्ते चाहिरिपाए उचछाणसालाए अणेगगणनायगदंड-

नापगराईसरतलयरमाइयिअकोडंयिअमंतिमहामंतिगणगदोवारिअअमखचेडपीडमइनगरनिगमसेट्टिसेणाव-

इमत्थपाहृत्तसंधियाल सट्ठि तंपरिउडे विहरइ ॥ (सू० ९)

‘भंभसारपुत्ते’ति भ्रंशिकराजप्रभुः । ‘अणेगगणे’त्यादि, अनेके ये गणनायकाः—प्रकृतिमहत्तराः, दण्डनायकाः—तन्त्रपालाः

राजानो—मण्डलिका ईश्वरा—युवराजाः, मतान्तरेणाणिभादैर्ययुक्ताः, तलवराः—परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टबन्धविभूषिताः राजस्था-

नीयाः, ‘मादंविपा’ छिन्नमल्लग्याधिपाः, ‘कोडंविपा’ कतिपयकुटुम्बप्रभोऽवलगकाः मन्त्रिणः प्रतीताः, महामन्त्रिणो—मन्त्रिम-

१ माण्डलिकानां सहस्राणि प्रीतिदानं श्रवसहस्राणि (आगमने) ।

ण्डलप्रधानाः, हस्तिसाधनोपरिका इति वृद्धाः, गणका-ज्योतिषिकाः, भाण्डागारिणा इति वृद्धाः, दौवारिकाः-प्रतीहाराः राज-
दौवारिका वा, अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः, चेटाः-पादमूलिकाः, पीठमर्दाः-आस्थाने आसनासभसेवकाः, वयस्या इत्यर्थः,
नगरं-नगरवासिप्रकृतयः, निगमाः-कारणिकाः वणिजो वा, भ्रेष्ठिनः-श्रीदेवताप्यासितसोवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः, सेनापतयो-
दृपतिनिरूपितचतुरङ्गसैन्यनायकाः, सार्थवाहाः-सार्थवाहकाः, दूता-अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः-राज्यसन्धिरक्षकाः,
एषां द्वन्द्वस्ततस्तैः, इह तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, 'सद्धि'ति सार्द्धं सहेत्यर्थः, न केवलं तत्सहितमेव, अपि तु तैः समिति-
समन्तात्परिवृतः-परिकरित इति ॥ ९ ॥

तेषां कालेण तेषां समणं समणे भगवं महावीरे आङ्गरे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिससीहे
पुरिसवरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चक्खुदए मग्गदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गइ
पइहा धम्मवरचाउरंतचक्कबही अप्पडिहयवरनाणदंसणधरे विअट्ठउमे जिणे जाणए तिण्णे तारए मुत्ते
मोयए बुद्धे षोहए सव्वणू सव्वदरिसी सिवमयलमरुअमणंतमक्खयमव्वाबाहमपुणारावत्तिअं सिद्धिगइ-
णामधेयं ठाणं संपाविउकामे अरहा जिणे केवली सत्तहत्थूस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए चज्जरिसहनाराय-
संघयणे अणुलोमवाउवेगे कंरुग्गहणी कवोयपरिणामे सउणिपोसपिंठितरोरुपरिणए

महावीरवर्णिके लिख्यते-—'श्रमणो' महातपस्वी नामान्तरं वा इदमन्तिमजिनस्य 'भगवान्' समग्रैश्वर्यादियुक्तः 'महावीरो'

‘तीर्थङ्करः’ आदौ प्रथमतया श्रुतधर्मस्य करणशीलत्वात्, ‘तीर्थङ्करः’
देवादिभूतानामर्गादिपञ्चलितनगरतया देवप्रतिष्ठितनामा, ‘आदिकरः’ आदौ प्रथमतया श्रुतधर्मस्य करणशीलत्वात्, ‘तीर्थङ्करः’
महत्कराणां शिष्यान् ‘महत्तमः’ स्वयमेव सम्पन्नोद्वेगस्य बोधात्, कुत एतदित्याह—यतः ‘पुरुषोत्तमः’ तथाविधातिशयस-
म्पन्नं पुरुषप्रधानः, तत्तत्तन्मैत्रोपमाप्रयेणाह—‘पुरुषमिहः’ शौर्यातिशयात्, ‘पुरुषवरपुण्डरीकः’ पुरुष एवं वरपुण्डरीकम्—
वरत्तपत्रं पुण्डरीकं, धरत्ता चास्य सर्वशुभमलीप्तस्य हितत्वात्, एवं ‘पुरुषवरगंधस्ती’ गन्धहस्तिता चास्य सामान्य-
गन्धरूपपरवत्तमिजजनमरकादिदूरितविनाशनात्, तथा न भयं दयते—ददाति प्राणापहारकरासिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनी-
त्यमयदयः, अमया वा—गर्गप्राणिमयपरिहासवती दया—घृणा यस्य सोऽमयदयः, न केवलमयमनर्थं न करोति अपि त्वर्थं करो-
तीति दर्शयन्नाह—‘गधुरिय चक्षुः’—श्रुतग्रानं तदयते यः स चक्षुर्दयः, यथा हि लोके चक्षुर्दयः वाञ्छितस्थानमार्गं दर्शयन्महोप-
कारी भवति इत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—‘भार्ग’—सम्पद्दर्शनादिकं मोक्षपथं दयत इति मार्गदयः, यथा हि लोके चक्षुर्दृष्टाटनं
मार्गदर्शनं च कृत्वा शीघ्रादिविलुप्तधनाश्चिरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—‘शरणदयो’ निरु-
पद्रवस्थानदायको, निर्गणहेतुरित्यर्थः, यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानादुःस्थानां जीवनं ददात्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—जीवनं
जीवो—भारप्राणधारणम्, अमरणधर्मत्वमित्यर्थः, तं दयत इति जीवदयो, जीवेषु वा दया यस्य स जीवदयः, तथा दीप इव
ममस्वरस्तु प्रकाशकत्वात् दीपो वा संसारसागरान्तर्गतान्निवर्गस्य नानाविधदुःखकल्लोलाभिधातदुःस्थितस्याश्वासहेतुत्वात्, तथा
प्राणम्—अनर्धप्रतिहननं तदेतत्प्राणं, तथा शरणम्—अर्थसंपादनं तदेतत्प्राणं, तथा ‘गद’चि गम्यतेऽभिगम्यते दुःस्थितैः
मुख्यतार्थमाधीयते इति गतिः, ‘पद’चि प्रतिगुन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा—आधारः संसारगते प्रपततः प्राणिवर्गस्येति, तथा त्रयस्समु-

ण्डलप्रधानाः, इस्तिसाधनोपरिका इति वृद्धाः, गणका-ज्योतिषिकाः, भाण्डागारिणा इति वृद्धाः, दौवारिकाः-प्रतीहाराः राज-
दौवारिका वा, अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः, चेटाः-पादमूलिकाः, पीठमर्दाः-आस्थाने आसनासन्नसेवकाः, वयस्या इत्यर्थः,
नगरं-नगरवासिप्रकृतयः, निगमाः-कारणिकाः वणिजो वा, भोगिनः-श्रीदेवताध्यासितसोवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः, सेनापतयो-
नृपतिनिरूपितचतुरङ्गसैन्यनायकाः, सार्थवाहाः-सार्थवाहकाः, दूता-अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः-राज्यसन्धिधरकाः,
एषां द्वन्द्वस्तवस्तैः, इह तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, 'सद्धि'ति सार्द्धं सहेत्यर्थः, न केवलं तत्सहितमेव, अपि तु तैः समिति-
समन्तात्परिद्वतः-परिकारित इति ॥ ९ ॥

तेनं कालेनं तेनं समएणं समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिससीहे
पुरिसयरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चखुदए मगदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गइ
पइहा धम्मवरचाउरंतचक्कबद्धी अप्पडिहयवरनाणदंसणघरे विअट्ठच्छउमे जिणे जाणए तिण्णे तारए सुत्ते
मोयए बुद्धे गोहए सब्बणू सब्बदरिसी सियमयलमरुअमणंतमक्खयमब्बावाहमपुणरावत्तिअं सिद्धिगइ-
णामधेयं ठाणं संपावित्तामे अरहा जिणे केवली सत्तहत्थूस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए बज्जरिसह्नाराय-
संघयणे अणुलोमवाउवेगे कं रुग्गहणी कवोयपरिणामे सउणिपोसपिट्ठतरोरुपरिणए

महावीरवर्णके लिख्यते-‘श्रमणो’ महानपस्वी नामान्तरं वा इदमन्तिमजिनस्य ‘भगवान्’ समग्रैश्वर्यादियुक्तः ‘महावीरो’

देवादिष्ठोपगतांदिप्पगलिनमरतया देवप्रतिष्ठितनामा, 'आदिकरः' आदौ प्रथमतया श्रुतधर्मस्य करणशीलत्वात्, 'तीर्थङ्करः' महारुगनीनन्नात् 'महगमुदः' स्वयमेव मय्यग्नोदल्पस्य बोधात्, कुत एतदित्याह—यतः 'पुरुषोत्तमः' तथाविधातिशयसम्बन्धेन शुद्धप्रधानः, उत्तमत्वेनोपमात्रेणाह—'पुरुषसिंहः' शौर्यातिशयात्, 'पुरुषपुण्डरीकः' पुरुष एवं वरपुण्डरीकम्—पवनपत्रं पुण्डरीकपुण्डरीकं, धरन्ता चास्य सर्वाशुभमलीममरहितत्वात्, एवं 'पुरुषवरगंधहस्ती' गन्धहस्तिता चास्य सामान्यपवनपत्रं पुण्डरीकपुण्डरीकं, तथा न मयं दयते—ददाति प्राणापहारकरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनी-गजकृन्पररगकर्मिषुजनमरकादिदुरितनिनाशनात्, तथा न मयं दयते—ददाति प्राणापहारकरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनी-त्यमपदयः, अमया वा—ममप्राणिमयपरिदारवती दया-दृणा यस्य सोऽमपदयः, न केनलमयमनर्थं न करोति अपि त्वर्थं करोतीति दर्शयन्नाह—चक्षुरिदं चक्षुः—श्रुतज्ञानं तदयत्ने यः स चक्षुर्दयः, यथा हि लोके चक्षुर्दृष्ट्या चाञ्छितस्यानन्तमार्गं दर्शयन्महोप-कारि मयि हृदयेऽभिहापीति दर्शयन्नाह—मार्गं—तम्यदर्शनादिकं मोक्षपथं दयत इति मार्गदयः, यथा हि लोके चक्षुरुदृष्ट्यादर्शनं च कृत्वा चौरादिस्तुल्यपनाविरुद्धं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—'शरणदयो' निरुपश्रयानशरणे, निर्माणहंतुरित्यर्थः, यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानादुःस्थानां जीवनं ददात्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—जीवनं जीवो—भारमाणपाणम्, अमरणधर्मत्वमित्यर्थः, तं दयत इति जीवदयो, जीवेषु वा दया यस्य स जीवदयः, तथा दीप इव ममन्मन्तुरकातकृन्नान् द्रीषो वा संसारसागरान्तर्गतान्निवर्गस्य नानाविधदुःखकल्लोलाभिधातदुःस्थितस्याश्वासहेतुत्वात्, तथा प्राणम्—अनर्थप्रतिहननं तदेतत्प्राणं, तथा शरणम्—अर्थसंपादनं तदेतत्प्राणञ्छरणं, तथा 'गइ'चि गम्यतेऽभिगम्यते दुःस्थितैः मुस्यनार्थमाधीयते इति गतिः, 'पइद्व'चि प्रतिवृत्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा—आधारः संसारगते प्रपततः प्राणिवर्गस्येति, तथा त्रयस्समु-

द्राधतुर्यो हिमवानेते चत्वारः पृथिव्या अन्ताः-पर्यन्तास्तेषु स्वामितया भवतीति चातुरन्तः, स चासौ चक्रवर्ती च चातुरन्तचक्रवर्ती, यथासौ चातुरन्तचक्रवर्ती च वरचातुरन्तचक्रवर्ती-सर्वसजातिशायी, धर्मविषये वरचातुरन्तचक्रवर्ती धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती, सकलधर्मप्रेणुणां मध्ये सातिशयत्वादिति, तथा अप्रतिहते-कटादिभिस्सबलिते अविस्वादके वा अत एव क्षायिकत्वाद्वा चरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने-केवललक्षणे धारयतीति अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरः, कथमस्यैते इत्यत आह-यतो 'व्याघृच्छष्ठा' निघृ-तज्ञानाद्यावरणो निर्मायो वा, एतच्च रागादिजयात्तस्येत्याह- 'जिनो' रागादिजेता, रागादिजयय रागादिस्वरूपादिज्ञानादित्यत आह- 'आणय'ति ज्ञायको-ज्ञाता रागादिभावसम्बन्धिनानां स्वरूपकारणफलानामिति, अत एव 'तिण्णो'सि तीर्ण इव तीर्णः, संसारसागरमिति गम्यते, अत एव 'तारकः' संसारसागरादुपदेशवर्तिनां भगवानिति, तथा 'मुक्तो' वाक्साभ्यन्तरग्रन्थात् कर्मबन्धनाद्वा, अत एव 'भोचकः' अन्येषामुपदेशवर्तिनां, तथा 'बुद्धे'ति बुद्धवान् बोद्धव्यम्, अत एव 'बोधकः' अन्येषामिति, एतावन्ति विशेषणानि भवावस्थामाश्रित्योक्तानि, अथ सिद्धावस्थामाश्रित्योच्यते- 'सबण्णू सव्वदरिस्सी'सि, इह ज्ञानं-विशेषायबोधः, दर्शनं च-सामान्यावबोधः, सिद्धावस्थायां पुरुषस्य कैश्चित् ज्ञानं नाम्युपगम्यते प्रकृतिविकारस्य बुद्धेरभावादित्येतन्मतव्यपोहार्थमिदं, तथा 'शिवं' सर्वोपद्रवरहितत्वाद् 'अचलं' स्वाभाविकप्रायोगिकचलनरहितत्वात्, 'अरुद्धं' रोगाभावात् 'अनन्तम्' अनन्तार्थवियय-ज्ञानस्वरूपत्वात्, 'अद्ययम्' अनाद्यं, साधपर्यवसितत्वात्, अक्षयं वा परिपूर्णत्वात्, 'अन्यावाधम्' अपीडाकारित्वात्, 'अपुनरावर्तकं' पुनर्भवाभावात्, सिद्धिगतिरिति नामधेयं-प्रशस्तं नाम यस्य तस्सिद्धिगतिनामधेयं, तिष्ठन्त्यस्मिन्निति स्थानं-क्षीण-कर्मणो जीवस्य स्वरूपं लोकाग्रं वा, जीवस्वरूपविशेषणानि तु लोकाग्रे उपचारादवसेयानीति, 'संघाविउकामे'ति संग्राप्तुकामस्त-

प्राप्तास इत्यर्थः, 'त्रिणे जाणए' इत्यादिविशेषणानि कचिन्न दृश्यन्ते, दृश्यन्ते पुनरिमानि- 'अर'हन्ति अर्हन्-अशोकादिमहा-
पूजाईत्वान् अस्मिमानं वा रहः-एस्तन्तं प्रच्छद्यं सर्वज्ञत्वाद् यस्य सोऽरहाः, जिनः प्राग्वत्, केवलानि-सम्पूर्णानि शुद्धानि
अनन्तानि वा ग्रानादीनि यस्य मन्ति न केवली, अत एव 'सञ्चणू सञ्चदरिणी' । 'सचहत्थुस्सेद्दे' मत्तहस्तप्रमाणः । 'समचउ-
रेममंटाणसोठिण' ममं-तुल्यं अयःकायोपरिकाययोर्लक्षणोपेततया तच्च तच्चतुरस्रमिव चतुरस्रं च-प्रधानलक्षणोपेततयैव समच-
तुरस्रं नग तद् संस्थानं च-आकारस्तेन संस्थितो यः स तथा । 'वज्रक्रपभनाराचसंहनन' इति प्रथमसंहननः । 'अणुलोमवाउवेगे'
अनुलोमः-अनुहूलो वायुवेगः-द्वीरात्तत्त्वर्थविधायको यस्य स तथा । 'कहुग्रहणी' कहुः-पक्षिविशेषः तस्येव ग्रहणी-शुदाशयो
यस्य नीरोगपञ्चरस्तया म तथा । 'कचोयपरिणामे' कपोतस्येव-पक्षिविशेषस्येव परिणामः-आहारपाको यस्य स तथा, कपो-
तस्य हि पाषाणलपानपि जठराभिर्ज्वरयतीति किल धृतीः । 'सउणिपोसपिण्डंतरोरुपरिणए' शकुनेरिव-पक्षिण इव 'पोसं'ति अपा-
नदेद्यः पुरीषोत्सर्गनिर्लेपतया यस्य स तथा, शुष्क-प्रतीतमन्तरे च-पृष्ठोदरयोरन्तर्काले पाश्वर्कवित्यर्थः, उरु च-जङ्घे इति द्वन्द्व-
स्त्व एते परिणता-विशिष्टपरिणामवन्तः सुजाता यस्य स तथा ॥

पञ्चमुत्पलगंधसरिसनिरसाससुरमिवयणे छवी निरायंकउत्तमपसत्थअइसेयनिरुवमपले जल्लमल्लुकलंकसे-
यरयवोसयज्जियसरीरनिरुवलेवे छायाउज्जोइअंगमंगे घणानिचियसुवद्धलक्खणुणयकूडागारनिभपिण्डिअग-
सिरए सामलियोडघणनिचियच्छोडियमिडविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदरसुअमोअगभिगनेलक्खल-
पहिट्टभमरगणणिद्वनिकुरुंयनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए दालिमपुष्पफगासतवणिज्जसरिसनिग्ग-

लसुनिद्धकेसंतकेसभ्रमी घण(निचिय) छत्तागारुतमंगदेसे णिवणसमलट्टमट्ठचंददसमणिडाले . उडुवहपडिपु-
ण्णसोमवयणे अट्ठीणपमाणजुत्तसवणे सुस्सवणे पीणमंसलकवोलदेसभाए आणामियचावरुहलकिण्हंभ-
राइत्तणुक्सिणणिद्धभमुहे अवदालिअपुंडरीयणयणे कोआसिअववलपत्तलच्छे गरुलायतउज्जुतुंगणासे उव-
चिअसिलप्पवालधिक्कलसण्णिभाहरोट्टे पंडुरत्तसिसअलविमलणिम्मलसंत्तगोक्खीरफेणकुंददगरयसुणालि-
आधवलवंतसेढी अखंडदंते अण्णुडिअदंते अविरलवंते सुणिद्धदंते सुजायवंते एगदंतसेढीविव अणेगदंते
हुयवहणिद्धंतधोयत्तत्तवणिज्जरत्तलतालुज्जीहे

‘पडमुप्पलगंधसरित्तनिस्साससुरभिवयणे’ पणं कमलं उत्पलं च-नीलोत्पलमथवा पणं-पद्मकामिधानं गन्धद्रव्यमुत्पलं च-
उत्पलकुट्टं तयोर्गन्धेन-सौरभ्येण सदृशः-समो यो निःश्वासः-धासवायुस्तेन सुरभि-सुगन्धि वदनं सुखं यस्य स तथा ।
‘छवी’ति छविमान् उदात्तवर्णः, सुकुमारत्वाचा युक्त इत्यर्थः । ‘नीरायंकउचमपसरथअइसेयनिरुवमपले’ निरातङ्कनीरोगश्रुतमं-
प्रशस्तमतिशेवं निरुपमं च पलं-मांसं, पाठान्तरेण तलं-रुपं यस्य स तथा, पाठान्तरपक्षे ‘अतिस्सेय’ इति अतिश्रेयः-अत्यन्त-
प्रशस्यम् । ‘जल्लमल्लकलंकसेयरयदोसवज्जियसरीरनिरुलेवे’ याति चा लगति चेति यह्नुः-स्वल्पप्रयत्नापनेयः स चासौ मल्लथेति
यल्लमल्लः, स च कलङ्कं च-दुष्टतिलकादिकं स्वेदश्च-प्रस्वेदो रजश्च-रेणुस्तेषां यो दोषो-मालिन्यकरणं तेन वर्जितं शरीरं यस्य
स तथा, स चासावत एव निरुपलेपथेति कर्मधारयः । ‘छायाउज्जोइयंगमंगे’ छायाया-दीप्त्या उद्योतितं-प्रकाशितं अङ्गमङ्गं यस्य ।
‘घणनिचियसुवदलरुल्लणुण्णयकूडागारनिमपिडियगसिए’ घननिचितम्-अत्यर्थनिविडं घनवद्वा-अयोधनवत् निचितं-सुवदं सुष्ठु

श्रवणः' शोभनश्रोत्रः शोभनश्रवणव्यापारो वा । 'पीणमंसलकवीलदेसभाए' पीनौ-अकृशौ यतो मांसली-समांसौ कपोलौ-गण्डौ तयोस्तावेव वा मुखस्य देशरूपौ भागौ यस्य स तथा । 'आणामियचावरुदलकिण्डभराइतणुकसिणिदिभमुहे' आनामितम्-ईषन्नामितं यथापं-धनुस्तद्वद्विचिरे-मनोद्वे कृष्णाभराजीव-कालिकमेधरेखेव तनुके कृष्णौ-काले स्निग्धे च-सुख्याये भ्रुवौ-नेत्रावयवविशेषौ यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु दृश्यते 'आणामियचावरुदलकिण्डभराइसंठियसंगयआयसुजायभमुए' आनामितचापवद्विचिरे कृष्णाभराजीवच संस्थिते-तत्संस्थानवत्यौ सङ्गते-उचिते आयते-दीर्घे मुजाते-सुनिष्पन्ने भ्रुवौ यस्य स तथा । 'अवदालियपुंडरीयणयणे' अवदालितं-रविकरैर्विकसितं यत्पुण्डरीकं-सितपद्मं तद्वन्नयने यस्य स तथा, अत एव 'कोआसिअषवलपत्तलच्छे' कोकासियसि-पद्मवद्विकसिते धवले च क्वचिदेदो पत्रले च-पक्ष्मवत्यौ अक्षिणी-लोचने यस्य स तथा । 'गल्लायतउज्जुतुंगणासे' गल्लस्येवा यता-दीर्घा ऋज्वी-अवक्रा तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका यस्य स तथा । 'उअचिअसिलप्पवाल्लिबिफलसप्पिमादरोहे' उअचिअत्ति-परिक्रमितं यच्छिलारूपं प्रवालं विद्रुममित्यर्थो, बिम्बफलं-गोब्दाफलं तयोः सन्निभः-सदृशो रक्ततया उन्नतमभ्यतया च अधरोष्ठः-अधस्तनदन्तच्छदो यस्य स तथा । 'पंडुरससिसअलविमलणिम्मलसंतगोक्खीरफेणकुंदगरयमुणालिपाधवलदंतसेदी' पाण्डुरम्-अकलङ्कं यच्छिशिकलं-चन्द्रखण्डं विमलानां मध्ये निर्मलश्च यः शङ्खः गोधीरफेने च प्रतीते कुन्दं-सुष्पविशेषः उदक-रजश्च-तौयकणा मृणालिका च विशिनी तद्वद्वला दन्तश्रेणिर्यस्य स तथा । 'अत्तण्डदन्ते' सकलरदनः, 'अप्फुडियदंते' अजर्जरदन्तः, 'अविरलदंते' घनरदनः, 'सुणिद्वदंते' चि व्यक्तं, 'सुजायदंते' सम्यगनिष्पन्नदन्तः 'एगदंतसेदीचिव अणेगदंते एकस्य दन्तस्य श्रेणिः-पङ्क्तिर्यस्य स तथा, स इव परस्परानुपलक्ष्यमाणदन्तविभागत्वात् अनेके दन्ता यस्य स तथा । 'हुयवहणिदंत-

भोयतस्तत्रनिहारपगतताडुजीहे' इतवहेन-अग्निना निर्घातं-दग्दमलं घौतं-जलप्रक्षालितं तप्तं-सतापं यचपनीयं-सुवर्णं तदद्र-
क्तलं-नोद्विक्कपं ताडु च-काण्डं निहा च-रसना यस्य स तथा ।

अयद्वियमुविमत्तचित्तमंस्तु मंसलसंठियपसत्यसद्दूलवितलहणूः चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे
परमहिमयरादमीद्वमद्दूलउसभनागवरपडिपुण्णविउलक्कंबे जुगसत्रिभपीणरइयपीवरपउट्टसुसंठियसु-
सिलिद्वियसिद्वयणपिरसुपदसंधिपुरचरफलहवदियमुः सुअईसरविउलभोगआदाणपलिहउच्छददीदवाहू र-
त्ततलोपइयमउअमंसलसुजायलक्कणपसत्थअच्छिइजालपाणी पीवरकोमलवरंगुली आयंबतंतल्लिणसुइरु-
इत्तणिद्वणरते पंदपाणिहेहे त्तरपाणिहेहे संवपाणिहेहे चक्कपाणिहेहे विसासोत्थिअपाणिहेहे चंदत्तरसंखच-
क्कदिमामोत्थिअपाणिहेहे कणगसिलातलुज्जलपसत्थसमतलउवचियविच्छिण्णपिहुलवच्छे सिरिवच्छंक्रियव-
च्छे अरुंदुअकणगरुययनिम्मलसुजायनिक्कदयदेहधारी अट्टसहस्सपडिपुण्णवरपुरिसलक्कवणधरे सपपाय-
पासे संगगपासे सुंदरपासे सुजायपासे मियमाइअपीणरइअपासे उज्जुअसमसहियजचतणुकसिणणीद्वआ-
इज्जलउत्तरभणिज्जरोमराई झसविद्वगसुजायपीणकुच्छी

'अगद्वियमुविमत्तचित्तमंस्तु' अवस्यितानि-अवर्दिष्णूनि सुविभक्तानि-विविक्तानि चित्राणि-आतिरम्यतया अद्भुतानि स्म-
यूणि-हृचंकेदा यस्य स तथा । 'मंसलसंठियपसत्यसद्दूलवितलहणूः' मांसल-उपचित्तामांसः संस्थितो-विशिष्टसंस्थानः द्रव्य-
स्वः-शुभः दार्ढ्यलस्येव-व्याघ्रस्येव विप्रलो-विस्तीर्णो हनुः-चिबुकं यस्य स तथा । 'चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे'

चतुरकुललक्षणे सुष्ठु प्रमाणं यस्याः सा तथाविधा कम्बुवरसदृशी च-उन्नततया वलिप्रययोगाच्च प्रधानशङ्खमदृशी ग्रीवा-कण्ठो यस्य स तथा । 'वरमहिसवराहसीहसद्दूलउत्तमनागवरपट्टिपुष्पाविडलक्खंघे' वरमहियः-प्रधानः सैरीमेयः वराहः-शूलरः-मिहः-केमरी शार्दूलो-व्याघ्रः ऋषभो-दृषभो नागवरः-प्रधानगजः एषामिव प्रतिपूर्णः-स्वप्रमाणेनार्हीनो विपुलो-विस्तीर्णः स्कन्धः-अंशदेशो यस्य स तथा । 'जुगसन्निमपीणरइयपीवरपउट्टसंठियसुसिलिद्धविसिट्टणथिरसुचदसंधिपुवरफलिवट्टियभुण्' युगमन्निमो-द्वुत्तत्वायतत्वाभ्यां यूपतुल्यो पीनो-उपचितो रतिदो-पश्यतां सुलक्कतौ पीवरप्रकोष्ठौ-अकृत्कलानिको संस्थितौ-विशिष्टसंस्थानौ सुस्थिष्टाः-सङ्गता विशिष्टाः-प्रधानाः घना-निरिडाः स्थिराः-जातिस्त्रयाः सुबद्धाः-सुष्ठु नद्धाः स्नायुमिः सन्धयः-सन्धानानि ययोस्तौ तथा, पुस्वरपरिवक्त्-नगरार्गलावद्धतितौ च बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे 'पुस्वरफलिवट्टियभुण्' इत्येतावदेव भुजविशेषणं दृश्यते । 'धुयईसरविडलमोगआदाणपलिहउच्छददीहपाहू' भुजगेश्वरो-नागरावस्तस्य यो विपुलो-महान् मोगो-दैहः स तथा, स चासौ आदानार्थम्-ईप्सितार्थग्रहणाय 'पलिहोच्छद'ति पर्यवक्षिप्तश्च-प्रसारित इति समासः, पाठान्तरे 'आयाणफलिवट्टोच्छद'ति आदीयते अस्मादित्यादानम्-अर्गलाभ्यां तस्माद् 'उच्छदो'ति निष्काशितः 'फलिवट्टो'ति अर्गलादण्डः स इव तान्निव वा दीर्घौ बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे युगसन्निमपीनरतिदपीवरप्रकोष्ठयासौ संस्थितोपचितपनस्थिरसुसम्पदसुनिगूढपर्वसन्निधेति कर्मधारयपदमिति । 'रत्ततलोवइयमउयमंसलसुआयलक्खणपसत्यअच्छिदजालपाणी' रक्ततलो-लोहितान्त्रोभागी उपचितौ-उन्नतौ मृदुको-कोमलो मांसलो-समांसौ सुजातौ-मुनिष्पभौ प्रशस्तलक्षणौ-शुभचिह्नौ अच्छिद्रजालौ-विवक्षितानुन्यन्तरालसमृद्धरहितौ शाणी-हस्तौ यस्य स तथा । 'पीवरकोमलधरंगुली' क्खल्लं, नवरं पीवरा-महत्त्वः, क्वचिदु दृश्यते

‘पीरवद्विपगुजायफोमलरगुली’ न्यक्तं च । ‘आयंबतंवतलिणमुइल्लणिद्वणक्खे’ ‘आयंबतंव’ति ताम्रवत् आताम्रा-ईपछोहिताः तनिनाः-ग्रतलाः द्रुपयः-यवित्राः रुचिराः-दीप्ताः स्निग्धा-अरुधा नखाः-करुहा यस्य स तथा । ‘चंदपाणिलेहे’ चन्द्राकाराः पाली रेखा यस्य स तथा, एवमन्यान्यपि त्रीणि । ‘दिमासोत्थिअपाणिलेहे’ दिक्स्वस्तिकः-दक्षिणावर्तस्वस्तिकः, एतदेवानन्तरं तेन दिनेषणयश्चक्रे तत्प्रशस्तताप्रकर्षप्रतिपादनाय सद्ब्रह्मचनेनाह-चन्द्रसूर्यशङ्खचक्रदिक्स्वस्तिकपाणिलेखः, अत एव वाचनान्तरेऽपीयते-‘रदिमसिंतगरक्खनोत्थियविमत्तमुविरइयपाणिलेहे’ न्यक्तं, नवरं विभक्ता-विभागवत्यः सुविरचिता-सुशुक्लताः स्वकीयकर्मणा । ‘अणेगवरलक्खणुत्तिमपमतथसुइइयपाणिलेहे’ अनेकैर्वलक्षणैरुत्तमाः प्रशस्ताः शुचयो रतिदात्र-रम्याः पाणिलेखा यस्य स तथा । अयं प्रकृतं माननाज्जुश्रीयते-‘कणगमिलायलुअलपसत्थममतलउवचियविच्छिन्नपिहुलवच्छे’ कनकशिलातलपदुज्ज्वलं प्रशस्तं न-द्रुमं ममतलञ्च-अयिपमन्नपम् उपनिजञ्च-मांमलं विस्तीर्णं दृगुलं च-अतिविशालं च वक्षः-उरो यस्य स तथा । ‘सिरिवच्छंकि-यच्छे’ व्यक्तं, वाचनान्तरे तु वशोविद्वेषगान्येवं दृश्यन्ते-‘उवचियपुरवरक्खवाडविच्छिण्णापिहुलवच्छे’ उपचितं पुरवरकपाटवद्विस्तीर्णं दृगुलं च-अतिशुभ्रं यद्यो यस्य स तथा, ‘कणयसिलायलुअलपसत्थमतलसिरिवच्छइयवच्छे’ पूर्ववन्नवरं श्रीवत्सेन रतिदं-रम्यमिति विद्वेषः । ‘अन्नरंइअरुणगरुययनिम्मलमुजायनिरुगइयंदेहधारी’ अकरण्डकुञ्ज-भांसलतपाज्जुपलक्ष्यमाणपृष्ठवंशास्थिकं, कनकस्येव रुचको-रुचिर्यस्य स तथा, तं च निर्मलं च मुजातं च निरुपहतं च-योगोपहतविजितं देहं धारयतीत्येवंशीलो यः स तथा । ‘अट्टस-दस्सपट्ठिपुण्णारपुरिसलक्खणघरे’ति कचिद् दृश्यते, अट्टसहस्रम्-अष्टोत्तरसहस्रं परिपूर्णम्-अन्यूनं च पुरुषलक्षणानां-स्वस्तिकादीनां धारयति यः स तथा । ‘सण्णयपासे’ अधोऽधःपार्श्वयोरवततत्वात् ‘संगयपासे’ देहप्रमाणोचितपार्श्वः, अत एव ‘सुंदरपासे’ति

व्यक्तं, 'सुजायपासे' सुनिष्पन्नपार्श्वः, 'मियमाइअपीणरइयपासे' भित्तमात्रिकौ-अत्यर्थं परिमाणवन्तौ पीनौउपचितौ रतिदौ-रम्यौ पाऽर्थौ-कक्षाधोदेशौ यस्य स तथा । 'उज्जुयसमसंहियजच्चतणुसिणिण्डिआइअलडइरमणिअरोमराई' ऋजुकानाम्-अवक्राणां समानाम्-अविपमणां संहितानां-संहतानां जाल्यानां-प्रधानानां तनूनां-सूक्ष्माणां कृष्णानां-कालानां स्निग्धानाम्-अरूक्ष्णाम् आदेयानाम्-उपादेयानां लडहानां-सलावण्यानाम् अत एव रमणीयानां च-रम्याणां रोम्णां-तनूस्त्राणां राजिः-पङ्क्तिर्यस्य स तथा । 'इसविहगसुजायपीणकुच्ची' मत्स्यपक्षिणोरिव सुजातौ-सुनिष्पन्नौ पीनौ-उपचितौ कुक्षी-उदरदेशविशेषौ यस्य स तथा ।

इसोदरे सुइकरणे पउमविअडणाभे गंगावत्तकपयाहिणावत्तरंगभंगुररविकिरणतरुणयोहियअकोसा-पंतपउमगंभीरवियडणाभे साहयसेणंदमुसलदप्पणणिकरियवरकणगच्छकसरिसवरवइरवलिअमज्जे पमुइ-यवरतुरगसीहवरवट्टियकडी वरतुरगसुजायसुगुज्झदेसे आइणणहउच्च गिरुवलेवे वरवारणतुल्लविक्रमविल-सियगई गयससणसुजायसन्निभोरु समुग्गणिमगगट्टजाणू णणीकुरुविदावत्तवट्टाणुपुब्बजंथे संठियसुसिलि-ट्टगट्टगुप्फे सुप्पइट्टियकुम्मचारुवल्लणे अणुपुब्बसुसंहंगुलीए उण्णायनणुतंबणिट्टणक्खे रणुप्पलपत्तमउअ-सुक्कुमालकोमलतले अट्टसहस्सवरपुरिसलक्खणधरे नगनगरमगरसागरचङ्गकधरंकमंगलंकिचलणे विसिट्ठ-रूवे हुयवह्निवधुमज्जलियतट्टितट्टियतरुणरविकिरणसरिसतेए अणासवे अममे अकिंचयो छिन्नसोए निरुव-लेवे ववगयपेमरागदोसमोहे निगंगंथस्स पवयणास्स देसए

'समोदरे'ति न्यक्तं । 'सुइकरणे' शुचीन्द्रियः । 'इसोदरपणविकटनामि' इति पाठान्तरं । 'गङ्गावत्तकपयाहिणावत्तरंगभं-

गुरचिकिरणतरुणबोद्धियअकोमायतपउमंगमीरवियडणाहे' गङ्गावर्तक इव प्रदक्षिणावर्ततरङ्गैरिय-वीचिमिरिव भङ्गुरा च-भङ्गा
रनिकिरणतरुणचि-तरुणरविकिरणैर्वोधित-स्युष्ट अकोसायतचि-विक्षाशीभवद् यत्पत्रं तद्भङ्गमीरा च विकटा च नाभिर्यस्य स
तथा । 'साहयमोणदमुमलदप्पणणि रुगियवरकणगच्छरुसरिसवरवइरवलियमज्जे' साहयचि-संहतं सक्षिप्तमध्य यत्सोणंद-त्रिका-
ष्टिका मूलं च-प्रतीत दर्पणश्च-आदर्शवदण्डो निगरियचि-सारीकृतं यद्वरकनक तस्य यः त्सरुः-स्वप्नसृष्टिः स चेति द्वन्द्वः, ते
मदृशो नरवज इव वलितः-क्षामो मध्यो-मध्यभागो यस्य स तथा । 'पमुइयवरतुरयसीहवरवाडियकडी' प्रमुदितस्य-रोगशोका-
द्यनुपहतस्य रतुरगस्येव सिंहनस्येव च प्रतीतस्य वर्तिता-वृत्ता कटी-नितम्बदेशो यस्य स तथा, पाठान्तरे तु 'पमुइयवरतुरग-
सीहअरेगराडियकडी' चि दस्यते, तत्र प्रमुदितयोर्वरयोस्तुरगमिहयोः कट्याः सकाशादतिरेकेण-अतिशयेन वर्तिता-वृत्ता कटी
यस्य स तथा, 'वरतुरगमुनायगुज्जदेसे' वरतुरगस्येव सुजातः-सङ्कुसलत्वेन सुनिष्पन्नो गुह्यदेशो यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु 'प-
सत्थवरतुरगगुज्जदमे' व्यक्तं च । आहणहउव निरुच्छेवे' जात्यश्च इव निरुपलेपो-लेपरदितशरीरः, जात्यश्चो हि मूत्रपुरीषाद्य-
नुपलिप्तगानो भवति । वरवारणतुल्लिकमविलसियगई' वरवारणस्य-गजेन्द्रस्य तुल्यः-सदृशो विक्रमः-पराक्रमः विलसिता च-
विलामवती गतिः-गमन यस्य स तथा । 'गयमसणमुजायसन्निभोरु' गजश्चसनस्य-हस्तिनासिकायाः सुजातस्त-सुनिष्पन्नस्य
सन्निभे-सदृश्यो ऊरु-जह्वे यस्य स तथा । 'समुग्गणिमगगूढजाणू' समुद्रः-समुद्रकाल्यभाजनविशेषस्तस्य तत्पिधानस्य च
सन्धिस्तद्वन्निमगूढे-अत्यन्तनिगूढे मासलत्वादनुब्रते जानुनी-अष्टीवती यस्य स तथा । 'एणीकुर्विदानचवडाणुपुव्वजंघे'
एणी-हरिणी तस्या इव कुरुविन्दः-तुणमिशेषः वन च-सूत्रवलनकं ते इव च वृत्ते-वर्तुले आनुपूर्व्येण तनुके चेति गम्यं, जह्वे-

प्रसूने यस्य स तथा, अन्ये त्वादुः-एण्यः-स्नायवः कुरुविन्दा-कुटिलकामिधानो रोगविशेषः ताभिस्त्यक्ते, शेषं तथैव । 'संठि-
यसुमिलिट्टगूदगुण्के' संस्थितौ-संस्थानविशेषवन्तौ सुस्थितौ-सुधटनौ गूढौ-मांसलत्वादनुपलक्ष्यौ गुल्फौ-पादमणिवन्धौ यस्य
न तथा । 'सुपदट्टियकुम्भचारुचलणे' सुप्रतिष्ठितौ-शुभप्रतिष्ठितौ कूर्मवत्-कच्छपवचारू-उन्नतत्वेन शोभनौ चलनौ-पादौ यस्य
स तथा । 'अणुपुबसुसंहयगुलीए' आनुपूर्व्येण-क्रमेण वर्धमाना हीयमाना वा इति गम्यं, सुसंहता-सुष्ठु अविरला अङ्गुल्यः-
पादाभ्यामपवा यस्य स तथा, 'अणुपुबसुसाहयपीयरंगुलीए'चि क्वचिद् दृश्यते । उष्णपतणुतं वणिद्वणहे' उन्नता-अनिम्नाः तन-
यः-प्रतला ताम्रा-अलगाः स्निग्धाः-कान्ता नखाः-पादाङ्गुल्यवयवा यस्य स तथा । 'रसुप्पलपत्तमउयसुकुमालकोमलतले' रक्तं-
लोहितमुत्पलपत्रवत्-कमलदलवन्मृदुकम्-अस्तन्वं सुकुमाराणां मध्ये कोमलं पादतलं यस्य स तथा । 'अट्टसहस्सवरपुरिसल-
पवणपरं'चि व्याख्यातमेव । वाचनान्तरेऽधीयते-'नगनगरमगरसागरचक्रंकरंकरंगलंकियचलणे' नगः-पर्वतो नगरं-पत्तनं
मरुतो-जलचरविशेषः सागरः-समुद्रः चक्रं-रथाङ्गं एतान्येवाङ्का-लक्षणानि वराङ्काश्च-नगादिव्यतिरिक्तप्रधानलक्षणानि मङ्गलादीनि
च-स्वस्तिकादीनीति द्रन्द्रः, तैरङ्कितौ चलनौ यस्य स तथा । 'विसिट्ठरूवे'चि व्यक्तं । 'हुयवहनिब्धूमजलियतडितडियतरुणरवि-
रिरणमरिसतेए' हुतवहस्य निर्धूमं यद् ज्वलितं तस्य तटितटितश्च-विस्तारितविद्युतः तरुणरविकिरणानां च-अभिनवादित्यक-
राणां सदृशं-समं तेजः-ग्रमा यस्य स तथा । 'अणासवे' प्राणातिपातादिरहितः । 'अममे' ममेतिश्चन्द्ररहितो, निर्लोभत्वात् ।
'अकिंचणे' निर्द्रव्यः, परिग्रहसंज्ञारहितत्वात् । 'छिन्नसोए' छिन्नश्रोताः श्रुतिवभग्नवाहः, छिन्नश्रोको वा । 'निरुलेवे' द्रव्यतो
निर्मलदेहो, भावतस्तु कर्मबन्धहेतुलक्षणोपलेपरहितः । पूर्वोक्तमेव विशेषेणाह-'वचगयेपेमरागदोसमोहे' व्यपगतं-नष्टं प्रेम च-

अमिष्यन्नलक्षणं रागाद्य-विययानुरागलक्षणो द्वेषश्च-अनिष्टेऽपीतिरूपो मोहश्च अज्ञानरूपो वा यस्य स तथा । 'निर्गन्धस्स पवयणस्स देमए' निर्ग्रन्थस्य-जैनस्य प्रवचनस्य-शासनस्य देशकः,

सत्यनायगे पइट्ठावए समणगणइं समणगणविदपरिअट्टए चउत्तीसबुद्धवयणातिसेसपत्ते पणतीससचव-यणातिसेसपत्ते आगासगणं चक्केणं आगासएणं उत्तेणं आगासियाहिं धामराहिं आगासफलिआमएणं सपाययीदेणं सीहासणेणं घम्मउद्दएणं पुरओ पकठिज्जमाणेणं (चउदसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जि-आसाहस्सीहिं) सद्धिं संपरिवुठे पुद्धानुपुविं चरमाणे गामाणुगगामं दूइज्जमाणे सुदंसुहेणं विरहमाणे धंपाए

णयरीए यहिया उवणगरगगामं उवागए ऋपं नगरिं पुणमभं चेइअं समोसरिउं कामे ॥ (सू० १०)

द्यास्ता नायकः, तस्यैव नेता स्वामीत्यर्थः । 'पइट्ठावए' तस्यैव प्रतिष्ठापकः, तैस्तेरुणयैर्ब्यवस्थापकः । 'समणगणइं' भ्रमण-कपतिः, साधुसङ्घाधिपतिः । 'समणगणविदपरिअट्टए' भ्रमणा एव भ्रमणकास्तेषां बुद्धस्य परिवर्तको-बुद्धिकारी परिकर्षको वा-अग्रेगामी तेन वा पर्यायकः-परिपूर्णो यः स तथा । 'चउत्तीमबुद्धवयणातिसेसपत्ते चतुस्त्रिंशत् बुद्धानां-जिनानां वयणत्ति-वचन-प्रमुखाः 'सर्वस्वभाषानुगतं वचनं धर्मावबोधकर'मित्यादिनोक्तस्वरूपा येऽतिशेषा-अतिशयास्तान् प्राप्तो यः स तथा । इह च वच-नातिशयस्य ग्रहणमत्यन्तोपकारित्वेन प्राधान्यख्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते, यत आह-"देहं विमलमुपंधं

१ आगसगयाहिं सेयवरचामराहिं । २ नैतद्व्याख्यानुगतम् । ३ देहो विमलः आमयप्रखेदवर्जितः अरुजः । रुधिरं गोधीरामं निर्विश्वं पाण्डुरं मांसम् ॥ १ ॥

आमयपस्तेययजिं अहं । रुहिरं गोन्वीरामं निवीसं पंडुरं मंसं ॥१॥” इत्यादि । ‘पणतीससच्चयणाहसेसपत्ते’ पञ्चत्रिंशत् ये मस्यवचनस्यातिशेषा-अतिशयास्तान् प्राप्नो यः स तथा, ते चामी वचनातिशयाः-तद्यथा-संस्कारत्वम् १ उदात्तत्वम् २ उपधातोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वम् ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वम् ६ उपनीतरागत्वं ७ महार्थत्वम् ८ अव्याहृतपूर्वापरित्वं ९ शिष्टत्वं १० अमन्दिगधत्वम् ११ अपहृतान्योपेतत्वं १२ इदयग्राहित्वं १३ देशकालाव्यतीतत्वं १४ तत्त्वानुरूपत्वम् १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वम् १६ अन्योऽन्यग्रगृहीतत्वम् १७ अभिजातत्वम् १८ अतिस्निग्धमधुरत्वम् १९ अपरमर्मवेधित्वम् २० अर्धधर्माभ्यासानपेतत्वम् २१ उदारत्वं २२ परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वम् २३ उपगतश्लाघ्यत्वम् २४ अपनीतत्वम् २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वम् २६ अद्भुतत्वम् २७ अनतिविलम्बित्वं २८ विभ्रमविश्लेषकिलिक्लिश्चितादिविप्रयुक्तत्वम् २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वम् ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्त्वरिगृहीतत्वम् ३३ अपरिखेदित्वम् ३४ अव्युच्छेदित्वं ३५ चेति वचनातिशयाः । तत्र ‘संस्कारवत्त्वं’ संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं १ उदात्तत्वम्-उच्चैर्वृत्तित्वम् २ उपचारोपेतत्वम्-अग्राभ्यता ३ गम्भीरशब्दत्वं-मेघस्येव ४ अनुनादित्वं-प्रतिरबोपेतत्वादि ५ दक्षिणत्वं-सरलत्वम् ६ उपनीतरागत्वं-मालवकेशिकादिग्रामरागयुक्तता ७ एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अन्ये त्वर्थाश्रयाः, तत्र महार्थत्वं-बृहदभिधेयता ८ अव्याहृतपूर्वापरत्वं-पूर्वापरवाक्याविरोधः ९ शिष्टत्वम्-अभिमत-सिद्धान्तोक्तार्थता यक्तुः शिष्टतासूचकत्वं वा १० असन्दिग्धत्वम्-असंशयकारिता ११ अपहृतान्योचरत्वं-परदूषणाविषयता १२ इदयग्राहित्वं-श्रोतृमनोहरता १३ देशकालाव्यतीतत्वं-प्रस्तावोचितता १४ तत्त्वानुरूपत्वं-विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं-मुग्धबद्धस्य सतः प्रसरणम्, अथवा असम्बद्धाधिकारत्वातिविस्तरयोरभावः १६ अन्योऽन्यग्रगृहीतत्वं-परस्पररेण पदानां

यानयानां वा मातृशता १७ अमिजानन्तं वक्तुः प्रतिपाद्यस्य वा भूमिकानुसारिता १८ अतिस्निग्धमधुरत्वं-धृतगुडादिनत् सुख-
कारिन् १९ अपरमर्मवेचित्वं-परममर्मानुद्याटनस्यरूपत्वं २० अर्धधर्माम्यामानपेतत्वं-अर्धधर्मप्रतिबद्धत्वं २१ उदारत्वम्-अभि-
धेयार्थम्यानुच्छत्वं गुणगुणविशेषो वा २२ परनिन्दान्मोक्त्यनिग्रयुक्तत्वमिति प्रतीतमेव २३ उपगतश्लाघ्यत्वमेव-उक्तगुणयोगात्
प्राप्तश्लाघ्यता २४ अतर्जनीतरम्-कारककालरचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपरचनदोषापेक्षता २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वं-स्वविषये
श्रोतृणां जनितामिच्छां कौतुकं येन तत्तथा तद्भारस्तम् २६ अहुतत्वम् अनतिविलम्बित्वं च प्रतीतं २७-२८ विभ्रमविक्षेप-
क्रितिलिङ्गादिविपुक्तत्वं-विभ्रमो-वक्त्रमनमो भ्रान्तता विशेषः-तस्यैवाभिधेयार्थं प्रत्यनामकता किलिकिञ्चितं-रोषभयामिला-
यादिभारानां युगपदमचरुकरणम्, आदिशब्दशब्दमनोदोषान्तरपरिग्रहः, तैर्वियुक्तं यत्तथा तद्भारस्तत्त्वं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचि-
त्रत्वम्, इह ज्ञातयो वर्जनीयदस्तुस्यरूपवर्णनानि ३० आदितविशेषणं-वचनान्तरांपेक्षया कौकितविशेषता ३१ साकारत्वं-विच्छि-
न्नवर्णपदवाक्यवैनाकारप्राप्त्यं ३२ मन्त्रपरिगृहीतत्वं-साहसोपेतता ३३ अपरिखेदित्वम्-अनायामसम्भारः ३४ अबुच्छेदित्वं-
निवधिगार्धमभ्यरसिद्धिं यावच्च अव्यग्रच्छिन्नरचनप्रमेयतेति ३५ ॥ अथ प्रकृतवाचना-‘आगासगणं’ति आकाशवर्तिना ‘चक्रेण’
धर्मगणं ‘आगासगणं छत्तेन’ति छत्रवयेण ‘आगामियाहि’ति आकाशम्-अम्बरमिताम्पां-प्राप्ताभ्यां आन्तर्विनाभ्यां वा-आरु-
ष्टाभ्यामुत्पादिताभ्यामित्यर्थः, ‘चामराहि’ति चामराभ्यां-प्रकीर्णकाभ्यां, प्राकृतत्वाच्च लिङ्गयत्ययः, लक्षित इति सर्वत्र गम्यम् ।
‘आगामफलियामणं’ति आकाशतुल्यं स्वच्छतया यत् स्फटिकं तन्मयेन, सपादपीठेन सिंहासनेनेति व्यक्तं । ‘धम्मज्झणं’ति
धर्मचक्रवर्तिन्यसंग्रहं केतुना-महेन्द्रसंग्रहेनेत्यर्थः, ‘पुरओ’ति अग्रतः ‘पकटिजमाणेणं’ति देवैः प्रकृष्यमाणेनेति, ‘मद्धि’ सह

‘संपरिगृहे’चि ममरु परिकरितः-समन्ताद्रेष्टित इत्यर्थः । ‘पुन्याणुपुर्व्वि’ति पूर्व्वानुपूर्व्व्यां न पश्चानुपूर्व्व्यां नानानुपूर्व्व्यां वेत्यर्थः, क्रमेणेति इदं, ‘चरन्’ सञ्चरन्, एतदेवाह-गामाणुगामं दूक्षमाणे’चि ग्रामश्च प्रतीतोऽनुग्रामश्च-विवक्षितग्रामानन्तरो ग्रामो ग्रामानुग्रामं तद् ‘द्रवन्’ गच्छन्, एकस्माद्ग्रामादनन्तरं ग्राममनुलुङ्घयन्नित्यर्थः, अनेनाप्रतिबद्धविहारमाह, तत्राप्यौत्सुक्याभाधमिति । ‘मुहंशुहेणं विहरमाणे’चि अत एव मुखंशुलेन-शरीरखेदाभावेन संयमबाधाभादेन च ‘विहरन्’ स्थानात् स्थानान्तरं गच्छन् ग्रामादिषु वा तिष्ठन् ‘बहिय’चि बहिस्तात् ‘उवणगरग्रामं’ति नगरस्य समीपपुनगरं तत्र ग्राम उपनगरग्रामस्तमुपागतः ॥ १० ॥

तत्र णं से पवित्तिवाउण इमीसे कहाण लब्धे समणे दट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिण पीइमणे परमसोमणस्सिण परिसवत्तिसत्पमाणहिणण णहाण कयबलिकम्मे कयकोउअमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पवेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पयरपरिहिण अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे सआओ गिहाओ पडिणिक्खमह, सआओ गिहाओ पडिणिक्खमिस्ता चंपाए णयरीण मज्झमज्जेणं जेणेव कोणियस्स रणो गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव कूणिण राया मंमसारपुत्ते तेणेव उवागच्छइं २ करयलपरिगहिणं सिरसावत्तं मत्थए अज्जलिं कइइ जणं विजणं यद्धायेइ २ एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं कंवंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पीत्ति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पत्तंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं अभिलसंति जस्स णं देवाणुप्पिया णामगोत्तस्सवि सवणयाण दट्ठतुट्ठजावहिअया भवंति, से णं समणे भगवं महावीरे पब्बाणुपुर्व्वि

१ क्रियापदस्याग्रे द्विकलधणाङ्केन तस्यैव पूर्व्वकालकृदन्तत्वा ज्ञेयेति लिखनशैली, कृत्विषु अग्रे ‘वा’ इति लिखनमपि,

परमाणं गामाणुगानं दृडञ्जमाने चंपाण णयरीण उचणगरगामं उचागणं चंपं णगरिं पुण्णभं सेइअं समो-
मरितुं फामे. नं एअ णं देवाणुत्पियाण पिअट्टयाण पिअं णिवेदेमि, पिअं ते भवउ ॥ (सू. ११) ॥
ततोऽनन्तरं, 'ण'मिति वाक्पालशूरे, 'से' इति त्रमौ 'पचिचिवाउण्'ति प्रवृत्तिव्यापृतो भगवद्वातव्यापारवान् 'इमीसे
कडाण्'ति अश्या भगवदागमनलक्षणायां चार्त्तायां 'लुडुट्टे समणे'ति लब्धार्थः सन्-आप्तार्थः सन्, विद्यः मन्त्रित्यर्थः, 'हट्टु-
द्वचिजमाणंदिण्'ति इष्टतुष्टम्-अत्यर्थतुष्टं इष्टं वा-विस्मयं तुष्टं च-तोषयचितं-मनो यत्र तत्तथा तत्र हट्टतुष्टचितं यथा भवति,
परमानन्दित-इष्टमुष्टमौग्यतादिभावैः समृद्धिमुपगतः ततश्च 'णंदिण्'ति नन्दितः-समृद्धितरतामुपगतः । 'पीइमणे' प्रीतिः—
प्रीजनमाप्यायनं मनसि यस्य स तथा, 'परमगोमणस्सिण्' परमं मौमनस्सं-सुमनस्कृता संज्ञातं यस्य म परमसौमनस्सिकः
नडाज्यास्तीति परमगोमनस्सिकः, 'इस्सिवसविमप्पमाणहिण्' हर्षवशेन विसर्पन्-विस्तारं यजवृद्धयं यस्य स तथा, सर्वोणि
चैतानि इष्टादिपदानि प्राप परार्थानि, न च दुष्टानि, प्रमोदप्रकर्षप्रतिषेधित्वान् स्तुतिरूपत्वाच्च, यदाह—'वक्ता हर्षमयादिभि-
राक्षिप्तमनाः स्तुतिंस्तथा निन्दन् । यत्पदममकडू व्रयाचत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥१॥" 'व्हाएत्ति' व्यक्तं, 'कयवलिकम्भे'ति स्ता-
नान्तरं कृतं बलिकर्म स्वगृहदेवतानां येन स तथा, 'कयकोउअमंगलपायच्छित्ते' कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि-दुःस्व-
प्मादिविषयावाधंभवश्यकरणीयत्वायेन स तथा, तत्र कौतुकानि-मपीतिलकादीनि मङ्गलानि तु-सिद्धार्थदध्यक्षतदूर्वाङ्कुरादीनि 'सु-
दप्पयेयाइ मंगलाइ वत्थाइ पवरपरिहिण्' शुद्धात्मा-स्नानेन शुचिरुतदेहः वेश्यानि-वेशे साधूनि अथवा शुद्धानि च तानि श्रवे-
श्यानि च-राजमभाप्रवेदोचितानि चेति विप्रहः, मङ्गलानि-मङ्गलकरणे माधूनि वस्त्राणि व्यक्तं, पवरसि-द्वितीयाबहुवचनलोपात्

प्रवराणि-प्रधानानि परिहितो-नियसितः अथवा प्रवरश्चासौ परिहितश्चेति समासः । 'अप्पमहग्धाभरणालंक्रियसरीरे'ति व्यक्तं, नरं अल्पानि-स्तोकानि महार्थानि-बहुमूल्यानि । 'सआओ'ति स्वकात्-स्वकीयात् । 'जेणेव'ति यस्मिन्नेव देश इत्यर्थः । 'यादिरिय'ति अभ्यन्तरिकापेक्षया बाह्या । 'उवट्टाणसाल'ति आस्थानममेति । 'तेणेव'ति तस्मिन्नेव देश इत्यर्थः । 'सिरसावत्त'ति शिरसामस्तर्केनाप्राप्तम्-अस्पृष्टं शिरमि वा आवर्तत इति शिरस्यावर्तोऽस्तत् । 'जएणं विजएणं वद्धावेति'ति जयः--सामान्यो विज्रादिविषयो विजयः-न एव विशिष्टतरः प्रचण्डप्रतिपत्त्यादिविषयः वर्धयति-जयेन विजयेन च वर्द्धस्व त्वमित्येवमाशियं प्रयुल्ले मेत्यर्थः । 'देवाणुप्पिय'ति सरलस्वभावाः । 'दंमण'ति अवलोकनं । 'कलंति'ति प्राप्तं सद्विमोक्तुं नेच्छन्ति । 'पीहति'ति स्पृहयन्ति अनयाप्तमनाप्नुमिच्छन्ति । 'पत्थति'ति प्रार्थयन्ति-तथाभूतसहायजनेभ्यः सकाशादाचन्ते । अमिलसंति'ति अमिलयन्ति-आभिमुख्येन कमनीयमिति मन्यन्ते । 'णामगोत्तस्सवि'ति नाम च-अभिधानं यथा महावीर इति, गोत्रं च-वंशो यथा काश्यप-गोत्र इति, नामगोत्रमिति द्वन्द्वकृत्यमतस्तस्य, अथवा नामाभिधानं गोत्रं च यथार्थं, ततः कर्मधारय इति । 'सवणयाए'ति श्रवणानां भावः श्रवणता तथा, स्वाधिको वा ताप्रत्ययः प्राकृतशैलीप्रभव इति ॥ ११ ॥

तए णं से क्खणिए राया भंभमारपुत्ते तस्स पवित्तिवाउअस्स अंतिण एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्ठ-जावहिअए विअसिअवरकमलणयणवयणे पअलिअवरकडगुट्टियेकयूरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे पाळपपलंयमाणघोलंतभूसणघरे ससंभमं तुरियं चवलं नरिदे सीहासणाउ अन्धुट्ठइ २ ता पायपीडाउ पबोरुट्ठइ २ ता पाउआओ ओमुअट २ ता अवहट्ठु पंच रायककुहाइ तंजहा-स्वगं १ छत्तं २ उप्फेसं ३ बाह-

जाओ ४ पाठ्यीअणं ५ पणसमाखियं उत्तरासंगं करेइ २ ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए अंजलिमउलिगगहत्थे
त्रिरपगराभिमुहे मत्तइ पयाइं अणुगच्छति मत्तइ पयाइं अणुगच्छति वामं जाणुं अंचेइ वामं जाणुं अंचेत्ता
दाहिणं जाणुं परणित्तंसि साहइइ तिरुत्तो सुद्धाणं धरणित्तंसि निवेसेइ २ ता ईसिं पचुण्णमति पचु-
ण्णमिस्सा कइगतुट्ठियंभिआओ मुआओ पडिमाहरति रत्ता करयल जाव कइइ एवं वयासी—

‘नोणा निग्गमं’ति युन्या-थोत्रेणारुण्यं निग्गम्य-इदयेनाधार्यं । ‘घाराहयनीवसुरभिकुसुमचंचुमालइअउच्छियरोमकूवे’
पागमिः-जलपरवारिघागमिहंतं यथोपम्य-कदम्बम्य मुभिकुसुमं तवया, तदिव चंचुमालइयत्ति-पुलकितोऽव एव उच्छित्तरोम-
गृपय यः न तथा, इदं न विज्ञेयं कचिदेव दृश्यते । ‘विस्रियरकमलणयणयणे’ विकसितानि-भगवदागमनयावाश्रवणज-
नितानन्दानिघायादुरकुलानि वरकमलयमयननदनानि यस्य स तथा । ‘पचलियरकडगुट्ठिपकेअरमउडकुंडलहारविरायंतइयवन्डे’
प्रगलिनानि-भगरदागमनभरणजनितमग्नप्रातिरंकात् काम्पितानि यराणि-प्रधानानि कट्टकानि च कट्टकानि तुट्टिकाश्च-यादुर-
धराः, केयूराणि च-अद्भुतानि मुट्ठं च-किरीटं कुण्डले च-कर्णभरणे यस्य स तथा, हारो-मुक्ताकलापो विराजन्-शोभमानो
मयिनो-मिहिनो यधनि उगमि येन न तथा, ततः कर्मधारयः । ‘घालंथपलंवमाणघोलंतभूमणघरे’ घालन्धो-झुधनकं प्रलम्बमानं
घोलं च-दोलापमानं यद्यपणम्-आमरणं तद्वारयति य स तथा । ‘मसंभमं’ति मादरं ‘तुरिं’ (त्वरितं) चवलंति-अतित्वरितं,
क्रियारिज्ञपणं रंते । ‘पयोरेहइ’ति प्रत्यवरोहति-अवतरतीत्यर्थः, कचिदिदं पादुकाविशेषणं दृश्यते-‘चेरुलियवरिडुरिडुअंजण-
निउणोचियमिमिमितमणिरपणमंठियाओ’ति एवं चात्राक्षरघटना-वरिष्ठानि-प्रधानानि वैदूर्यरिष्ठाञ्जनानि-रत्नविशेषा ययोक्ते

तया निपुणेन-कुशलेन शिल्पिना ओवियचि-परिकर्मिते ये ते तथा, अत एव भिसिभिमितचि-चिकिचिकायमाने मणिरत्नैः-
चन्द्ररान्तादिकर्केतनादिमिर्मण्डिते-भूषिते ये तथा, ततः पदचतुष्टयस्य कर्मधारयः । तयेदमपि 'अवहट्टु पंच रायककुहांडं, तंजहा-
खगं छचं उफेसं वाहणाओ बालवीअणं'ति तत्रावहट्टु-अपहृत्य-परिहृत्य राजककुदानि-राजचिह्नानि उफेसंति-मुकुटं बालव्य-
जनी-चामरमिति । 'एयसाडियं उत्तरासंगं'ति एकः माटको यस्मिन्नस्ति स एकमाटिकः उत्तरासङ्गो-वैकक्षकम् आयंते'ति आ-
चान्तो-जलस्पर्शनाद् 'चोक्खे'चि चोक्षो-विश्रितमलापयनाद्, किमुक्तं भवति ?- 'परमसुहभूए' अतीव शुचिः संवृत्तः । 'अंज-
लिमउलियहत्थे' अञ्जलिना-अञ्जलिभरणतो मुकुलितो-मुकुलाकृतीकृतौ हस्तौ येन स तथा । 'अंबेइ'चि आकुञ्चयति 'माहट्टु'चि
संहृत्य निवेद्य । 'तिरुत्तो'चि त्रिकुत्वस्त्रीन् वारानित्यर्थः, 'निवेसेइ'चि न्यस्यति, 'ईसि पचुन्नमइ'चि ईषन्-मनाक् प्रत्युन्नमिति-
प्रयत्नतत्त्वं विमुञ्चति 'पडिमाहरइ'चि ऊर्ध्वं नयति ॥

णमोऽप्युणं अरिहंताणं भगवंताणं आइगराणं तित्यगराणं संयंसंबुद्धाणं पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहाणं
पुरिसवरपुंडरीआणं पुरिसयरंगंधहत्थीणं लोगुत्तमाणं लोगनाह्णाणं लोगपईवाणं लोगपज्जोअग-
राणं अभयदयाणं बरुसुदयाणं मग्गदयाणं सरणदयाणं जीचदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं
धम्मनायगाणं धम्मसारहोणं धम्मवरचाउरंनचच्चवदीणं दीवो ताणं सरणं गई पइहा अप्पडिहयवरनाण-
दंसणयरणं विअट्टउत्तमाणं जिणाणं जावयाणं तिण्णाणं नारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोअगाणं
मन्नरन्नूणं सत्त्वदरिस्सीणं सिबमयलमरुअमंगंनमक्खयमन्वाबाहमपुणरावत्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संप-

ज्ञानं, नमोऽस्तु नं समणस्स भगवओ महायोरस्स आदिगरस्स तित्थगरस्स जाव संपाचिउकामस्स मम धम्ममारियस्स धम्मोवदेसगरस्स, वंदामि नं भगवंतं तत्थ गयं इह गते, पासइ मे (मे से) भगवं तत्थ गण इह गयन्ति कइहु वंदामि णमंमति ॥

‘नमोज्जु ण’ मित्यादि प्राग्वत्, नवरं ‘दीवो ताणं सरणं गई पइहा’ इत्यत्र जे तेमि नमोऽस्तु णमित्येवं गमनिका कार्येति । ‘धम्ममारियस्स’ति धर्माचार्याय, न तु कलाचार्याय, धर्माचार्यत्वमेव कथमित्यत आह—‘धम्मोवदेसगरस्स’ धर्मोपदेशकायेति । ‘तत्थ गयं’ति तत्र ग्रामान्तरं स्थितम्, ‘इह गण’ति अत्रास्थितोऽहं वन्दे । कस्मादेवमित्यत आह—‘पासइ मे’ति पश्यति मां, ‘से’ति म-भगवान् ‘इतिरुद्धु’ इतिकृत्वा—इतिहेतोः ‘वंदइ’ति पूर्वोक्तस्तुत्या स्तौति ‘णमंसइ’ति नमस्यति—शिरोनमनेन प्रणमति ॥

यंदिता णमंसिता सीहासणवरगण पुरत्थाभिमुहे निसीअइ, निसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउअस्स अइहु-त्तरसयसहस्सं पीतिवाणं वलयति, दलइत्ता सक्कारेति सम्माणेति सक्कारित्ता एवं वयासी—जया नं देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे इहमागच्छेज्जा इह समोसरिज्जा इहेव चंपाण पयरीण चहिया पुण्णभेदे चेइण अहापडिस्सवं उगगं उगिगणिहत्ता संजमेणं तवमा अप्पाणं भावंमाणे विहरेज्जा तथा णं मम णगमट्ठं निवेदिज्जासित्तिकइहु विसज्जिते ॥ (सू० १२)

‘अइहुत्तरसयसहस्सं पीदिदाणं’ति अष्टोत्तरं लक्षं रजतस्य तुष्टिदानं ददाति स्तेति, तचावश्यकं माण्डलिकानां प्रीतिदानमर्द्ध-

त्रयोदशलघमानमुक्तं, यदाह—“विची उ सुवर्णरसा वारस अदं च सयसहस्ताहं। तावइयं चिय कोडी पीईदाणं तु चकिस्स ॥१॥ ण्यं चेय पमाणं नवरं रययं तु केसवा दिति। मंडलियाण सहस्सा पीईदाणं सयसहस्सा ॥२॥” इति, इह पुनस्तदष्टोत्तर-
लघमानमुक्तमिति कथं न विरोधः, उच्यते, भगवति चम्पायामागते तदास्यतीति न विरोधः। ‘सकारेइ’त्ति प्रवरवस्त्रादिभिः पूजयति। ‘मम्मामेइ’त्ति तथाविधया वचनादिप्रतिपत्त्या पूजयत्येवेति। एवं ‘सामिचि आणाए विणणयं वयणं पडिसुणेइ’त्ति वाच-
नान्तरे वाक्यम्, एवमिति—यथाऽऽदेशं स्थाभिन्नित्यामन्त्रणार्थः इति—उपप्रदर्शने आह्वया—तदाज्ञां प्रमाणीकृत्येत्यर्थः विनयेन—
अञ्जलिकरणादिना वचनं—राजादेशं प्रतिशृणोति—अभ्युपगच्छति इति ॥ १२ ॥

नृपणं समणे भगवं महावीरे कल्लं पाउप्पभायाण रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमल्लुम्मिलितंमि आहा-
(अह)पंदुरे पद्माए रत्तासोगप्पगासकिंतुअसुअसुहगुंजद्धरागसरिसे कमलागरसंडवोहए उट्ठियम्मि सूरे
सहरस्सरिस्समि दिणपरे तेयस्ता जलंते जेणेव चंपा णयरी जेणेव पुण्णभंदे चेहए तेणेव उवागच्छति २ स्ता
अट्ठापट्ठिस्सवं उगगहं उग्गिण्हत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे बिहरति ॥ (सू० १३)

कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए’त्ति कल्पयामि—इयः प्रादुः प्राक्काश्ये ततः प्रकाशप्रभातायां रजन्यां ‘फुल्लुप्पलकमलकोमल्लुम्मि-
लियंमि’त्ति फुल्लं—विरुसितं तद्य तदुत्पलं च—पद्मं फुल्लोत्पलं तच्च कमलय—हरिणविशेषः तयोः कोमलम्—अकटोरमुन्मीलितं—

१ इतिमुत्तुराणां द्वादश अदं च शतमहस्त्राणाम्। तावत्य एव कोयथ ग्रीतिदानं तु चक्रिणाम् ॥१॥ एतदेव प्रमाणं
कैवलं रजनानां तु रंजया ददति। माण्डलिकानां महन्त्राणि ग्रीतिदानं शतमहस्त्राणि ॥ २ ॥

दृग्गर्भा नयनयोथोःभीष्टने यन्मिस्तचया । तत्र 'अह पंदुरे पभाण'ति अथ रत्नीप्रभातानन्तरं पाण्डुरे-शुक्ले प्रभाते-उपसि । 'रत्ता-
मोग्यगानादिगुअगुअमहगुअदगगमरिसे कमलागरसंडचोदए उद्वियंमि घुरे'ति रक्ताशोकस्य-तरुविशेषस्य प्रकाशः-प्रभा स च
(दिशुकं च-पन्नाअलुमुं गुरुमुगं च-प्रतीतं गुञ्जा-रक्तकृष्णः फलविशेषः तददं चेति द्वन्द्वः, एषां यो रागो-रक्तत्वं तेन सदृशः-
ममो यः न तथा, तथा कमलाकराः-पयोत्यतिम्यानभूता इदयादयस्तेषु यानि पण्डानि-नलिनवनानि तेषां बोधको-विकाशको यः
न तथा नय, उन्मिने-उद्वने घुरे-रसौ । किमृते १-महस्मरस्मिमि दिणअरे तेअमा जलंते'ति विशेषणत्रयं व्यक्तम् । 'संपलियं-
कानिमन्ने'ति पचागने निषण्णः, इदं न वाचनान्तरपदम् ॥ १३ ॥

तेषां कालेणं तेषां मनणं मनणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे समणा भगवंतो अप्पेगइया
उग्गपट्टयइया भोगपट्टयइया राइण्ण० पाग० कोरब्ब० व्वत्तिअपव्वइआ भडा जोहा सेणावई पसत्थारो
सेही इन्हा अण्णे व द्दहंवे एवमाइणो उत्तमजातिकुलसूयविणयविण्णायणवण्णलावणविक्रमपद्दाणसो भग्ग-
कंतिगुरा पट्टभण्णणणिचयपरियालफिट्ठिआ णरयइगुणाइरेगा इच्छिअभोगा सुहसंपललिआ किंपागफलो-
गमं न मुणिअ विमयमोस्यं जलयुवुअसमाणं कूसग्गजलविंदुबंधलं जीवियं च णाऊण अद्धुवमिणं रय-
मिय पट्टग्गलगं संविधुणित्ता णं चइत्ता हिरणं जाव पव्वइआ, अप्पेगइया अद्धमासपरिआया अप्पेगइआ
मामपरिआया पंथं तुमास तिमास जाव एक्कारम० अप्पेगइआ वासपरिआया दुवास० तिवास० अप्पेग-
इआ अयेगयासपरिआया संजमेणं तवसा अस्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ (मू० १४) ॥

‘अन्तेवासि’चि शिष्याः । ‘अप्येगहय’चि अपिः-समुच्चये एकका-एके अन्ये केचिदपीत्यर्थः । ‘उभयपव्वहय’चि उग्रा-आदि-
देवेन ये आरक्षकत्वेन निधुक्ताः तदंशजाश्च अत उग्राः सन्तः प्रव्रजिता-दीक्षामाश्रिता उग्रप्रव्रजिताः । एवमन्यान्यपि पदानि, नवरं
भोगा-ये तेनैव गुरुत्वेन व्यवहृतास्तदंशजाश्च, राजन्या ये तेनैव वयस्यतया व्यवस्थापितास्तदंशजाश्च, ज्ञाता-इक्ष्वाकुवंशविशेष-
भूताः नागा वा-नागवंशप्रसूताः कोरव्यचि-कुस्वः-कुरुवंशप्रसूताः, क्षत्रियाश्चातुर्वर्ण्ये द्वितीयवर्णभूताः, भडचि-चारभटाः, जोहसि-
मटेभ्यो विनिष्टतराः सहस्रयोधादयः, सेणावश्वि-सैन्यनायकाः, पस्त्यारचि-प्रशस्तारो धर्मशास्त्रपाठकाः, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवता-
स्यासितसौवर्णपट्टाङ्कितमस्तकाः, इन्मनि-इभ्याः हस्तिप्रमाणद्रविणाराशिपत्तयः ‘अण्णे य बहवे एवमाहणो’चि एवम्प्रकाराः उत्तम-
जाइकुरुवचिनयविण्णाणवण्णलावण्णविक्रमपहाणसोहमकंतिजुत्त’चि उत्तमा ये जात्यादयः प्रधाने च ये सौभाग्यकान्ती तैर्ये युक्तास्ते
तथा, तत्र जातिः-मावुकः पक्षः, कुलं-पैवुकः पक्षः, रूपं-दूरीराकारः, विनयविज्ञाने च-प्रतीते, वर्णो-गौरव्यादिका कायच्छाया,
लावण्यम्-आकारस्यैव स्पृहणीयता, विक्रमः-पौरुषं, सौभाग्यम्-आदेयता कान्तिः-दीप्तिः । ‘बहुधणधणनिचयपरियालफिडिआ’
बहवो ये धनानां-गणिमधरिमादीनां धान्यानां च-शाल्यादीनां निचयाः-सञ्चयाः, परिवारश्च-दासीदासादिपरिकरस्तैः स्फुटिता-
ईश्वरान्तराण्यतिक्रान्ताः यद्यवा तेभ्यः सर्वसङ्गत्यागेन दूरीभूता ये ते तथा, पाठान्तरे बहवो धनधान्यनिचयपरिवारा यस्यां सा
तथाभूता स्थितिः गृहवसि येषां ते तथा । ‘गरवइगुणादरेआ’ नरपतेः-राज्ञः सक्राश्रद्गुणैः-विभवसुखादिभिः अतिरेकः-अतिश-
यो येषां ते तथा । ‘इच्छियभोगा’ इप्सिता-वाञ्छिताः भोगाः-शब्दादयो येषां ते तथा । ‘सुहसंपल्लिया’ सुखेन सम्प्रललिताः-
प्रक्रीडिता ये ते तथा । ‘किंपागफलोवमं च’चि विपश्चफलतुल्यं पुनः ‘मुणिअ’चि ज्ञात्वा ‘विसयसुहं’चि व्यक्तं, तथा ‘जल्लु-

ननुअगमनं' कुशाग्रं जलविन्दुः कुशाग्रजलविन्दुस्तद्वचंचलं 'जीवियं'ति जीवितव्यं च ज्ञात्वा, तथा 'अदधुममिणं'ति इदं विषयसौ-
ख्यधनगन्ध्यादिरूपं अद्युमम्-अनित्यरूपं रज इव पटाग्रलग्नं 'संविधुणिचाणं'ति विधूय-झगिति विहाय, तथा 'चइत्त'त्ति
त्यक्त्वा, किं गदित्याह-'हिरण्यं च' रूप्यं, यावच्छब्दोपादानादिदं दृश्यम्-चिच्चा सुवृण्णं चिन्वा धणं एवं धण्णं वलं चाहणं
कोसं कोट्टागारं रजं रद्धं पुरं अंतउरं चिन्वा निपुलघणरुणगरयणमणिमोत्तिअसंखसिलप्पवालत्तरयणमार्इयं संतसारमावतेजं
विच्छदुइत्ता निगोयइत्ता दाणं च दाइयाणं परिभायइत्ता सुंडा भविच्चा अगाराओ अणगारिय'मिति, व्यक्तं चैतत्, नवरं सुवर्णं
घटितं धनं-गमादि वलं-चतुरङ्गं वाहनं-वेगमरादिकं पुनर्धनं-गणिमादि कनकम्-अयटितसुवर्णं रत्नानि-कक्कतनादीनि मणयः-
चन्द्रकान्तादयः मौक्तिकानि-मुक्ताफलानि यद्वाः-प्रतीताः शिलाप्रवालानि-विन्दुमाणि रत्तरत्नानि-पद्मरागा आदिशब्दाद्वत्तकम्ब-
लादिपरिग्रहः, एतेन किमुक्तं भतीत्याह-'संत'ति विधमानं मारस्त्रापतेयं-अधानद्रव्यं, किमित्याह-विच्छेद्यं-विशेषेण त्यक्त्वा
विच्छुर्दवडा कृत्वा निष्क्रमणमहिमकरणतः, तथा तद्वद्दं गुप्तं सद्भिगोप्य-प्रकाशीकृत्य दानातिशयादत्त एव 'दाणं च दाइयाणं'ति
दानार्हम्भ्यः परिभाष्य-दत्तया, गोत्रिकेभ्यो-वा-विभागशो दत्तया मुण्डा भूत्वा-द्रव्यतः शिरोलुञ्चनेन भावतः क्रोधाद्यपनयनेन
अगाराइ-गेहान् निष्क्रम्येति शेषः, अगारितां-साधुतां प्रव्रजिता-गताः, विभक्तिपरिणामाद्वा अनगास्त्रिया प्रव्रजिताः-श्रमणी-
भूताः, पर्यापयद्वाणि व्यक्तान्येवेति ॥१४॥

तेषां कालेणं तेषां समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे निग्गंथा भगवंतो अप्पेगइआ
आभिणिमोहियणाणी जाव केवलणाणी अप्पेगइआ मणचलिआ कायचलिआ अप्पेगइआ मणेषुं

सावाणुगहसमत्था ३' अप्पेगइआ खेलोसहिपत्ता एवं जल्लोसहि० आमोसहि० सन्धोसहि० अप्पेगइआ कोट्टुवुद्धी एवं वीयवुद्धी पडवुद्धी अप्पेगइआ पयाणुसारी अप्पेगइआ संभिन्नसोआ अप्पेगइआ म्मीरामया अप्पेगइआ महुआसवा अप्पेगइआ सप्पिआसवा अक्कनीणमद्दणसिआ एवं उज्जु-
मती अप्पेगइआ विउल्लमई विउच्चणिइदिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासातिवाइणो ॥

माधुवर्णकरामान्तरे व्यक्तमेव, नवरं 'मणोवलय'ति मनोवलिक्काः-मानसावष्टम्भवन्तः वाग्यलिकाः-प्रतिज्ञातार्थनिर्वाहकाः परपद्यधोभकारिचचना वा, कायवलिक्काः क्षुधादिपरीपदेष्ट्वलानीभवत्कायाः, 'नाणवल्या' अव्यभिचारिज्ञानाः 'दंसणवल्या' परीक्षोभ्यदर्शनाः 'वारिसवल्या' इति व्यक्तं, वाचनान्तरार्थीतं चेदं विशेषणत्रयम् 'अप्पेगइआ मणेणं सावाणुगहसमत्था' मन-
मेव परंपरां शायानुग्रहो कर्तुं ममर्था इत्यर्थः, एवं वाचा कायेन चेति । 'खेलोसहिपत्त'ति खेलो-निष्ठीवनं स एवौपधिः सकलरो-
गापनर्योपग्रमहेतुत्वात् खेलोपधित्तां प्राप्ता ये ते तथा, एवमन्यत्रापि, नवरं 'जल्लोसहि'ति जल्लो-मलः 'विप्पोसहि'ति विप्पुपः
प्रथरणादिविन्दवः, अथवा वि इति विष्ठा प्र-इति ग्रथयणं ते एव ओपधिः इति । 'आमोसहि'ति आमर्पणमामर्प-हस्तादिसंस्पर्श
इति । 'मवोमहि'ति मवं एव खेलजल्लविप्पुट्ठंरोरोनखादय ओपधिः सर्वोपधिः, 'कोट्टुवुद्धि'ति कोट्टवत्-कुञ्जल इव सूत्रार्थधान्यस्य
यथाप्राप्तस्याविनष्टस्याऽऽजन्मधरणादुद्दिः-मतियेपां ते तथा । 'वीजवुद्धि'ति बीजमिव विविधार्थोधिगमरूपमहातरुजननादुद्द्वियेपां
ते तथा । 'पडवुद्धि'ति पटवत् विशिष्टवत्कृन्तनस्यतिविसृष्टविविधप्रभृतध्वार्थपुष्पफलग्रहणमभ्यर्थतया बुद्धियेपां ते तथा । 'पदाणुसा-

१ वाक्तापयापानुग्रहमभ्यर्थेति ज्ञापनाय त्रिकलध्वणोऽद्भः ॥

रि'ति पदेन-यत्रानयनेनोपलब्धेन तदनुकूलानि पदशतान्यनुसरन्ति-अभ्यूहयन्तीत्येवंशीलाः पदानुसारिणः। 'संमिश्रसोअ'ति
 सम्मिश्रात्-चक्षुर्मेदमिन्नान् शब्दान् प्रयच्छु प्रयच्छु शुभपञ्चवन्तीति सम्मिश्रयोक्तारः, सम्मिश्रानि वा-शब्देन व्याप्तानि शब्द-
 ग्राहीणि, प्रत्येकं वा शब्दादिविषयैः श्रोतांसि-सर्वेन्द्रियाणि येषां ते तथा। 'क्षीरासव'चि क्षीरवन्भयुरत्वेन श्रोतॄणां कर्णमनःसुख-
 कं रचनयाश्रयन्ति-सुरन्ति ये ते क्षीराश्रवाः। 'मधुआसव'चि मध्याश्रवाः प्राग्वद्, नवरं मधुरत्सर्वदोषोपशमनिमित्तत्वादावहा-
 दरुन्वाद्य तद्वचनस्य क्षीराश्रवेभ्यस्ते भेदेनोक्ताः। 'सप्त्यआसव'चि सप्तिराश्रवास्त्वथैव, नवरं श्रोतॄणां स्वविषये स्नेहातिरेकसम्पा-
 दकत्वात् क्षीराश्रवमस्याश्रवेभ्यो भेदेनोक्ताः। 'अवसीणमहाशसीय'चि महानसम्-अल्पाकस्थानं तदाश्रितत्वाद्वाऽवमपि महान-
 समुच्यते, ततथाधीनं-पुरुषसत्तमहस्येभ्योऽपि दीयमानं स्वयमयुक्तं सत् तथाविधलब्धिविशेषादनुदितं तच्च तन्महानसं च-मिक्षा-
 लब्धं भोजनमक्षीणमहानसं तदस्ति येषां ते तथा। 'उज्जुमइ'चि श्रज्जी सामान्यतो मनोमात्रग्राहिणी मतिः-मनःपर्यायज्ञानं येषां ते तथा तयाहि-
 ते तथा। 'विडलमइ'ति विपुला-मदुग्धिविनिर्गणोपेतमन्यमानवस्तुग्राहित्वेन विस्तीर्णा मतिः-मनःपर्यायज्ञानं येषां ते तथा तयाहि-
 पटोऽनेन चिन्तितः न च द्रव्यतः सौवर्णादिः क्षेत्रतः पाटलिपुत्रकादिः कालतः शारदादिर्भावतः कालवर्णादिरित्येवं विपुलमतयो
 जानन्ति, अजुमतयस्तु सामान्यत एव, तथा अर्द्धरतीयाहुलन्यूने मनुजक्षेत्रे व्यवसितसंज्ञिनां मनोग्राहिका आद्याः, इतरे तु
 सम्पूर्ण इति। 'विडच्यणिइदिपत्त'चि विहूर्वणा-वैक्रियकरणलब्धः सैव श्रद्धिस्तो प्राप्ता ये ते तथा। 'चारण'चि चरणं-गमनं
 तदतिशयवदस्ति येषां ते चारणाः, ते च द्विधा-जहाचारणा विद्याचारणाश्च, तत्राप्येवमेव क्षपतो यतोर्षा लब्धिरुत्पद्यते यया च
 कश्चिज्जहाण्यापारमाथित्यैकैर्नोपपातेन त्रयोदशं रुचकवरामिधानं द्वीपं मेरुमस्तकं च यावदन्तुं प्रतिनिवृत्तश्च तत उत्पत्तद्वयेन-

दागन्तुं समर्थो भवति तया युक्ता आद्याः, या पुनः पृष्ठं श्रेण क्षयत उत्पद्यते, यया शुतविहितेपदुपष्टम्भतयोत्पातद्वयेनाष्टमं नन्दी-
मराख्ये द्वीपं मेरुमस्तकं च गन्तुं ततः प्रतिनिश्चयेनैवोत्पातेनेहागन्तुं समर्थो भवति तथा युक्ता द्वितीया इति । 'विज्ञाहर'ति
प्रश्नात्पादिविधविशेषपरिणः । 'आगासातिवाङ्मो'ति आकाशं-ध्योमातिपतन्ति-अतिक्रामन्ति आकाशगामिविद्याप्रभावात्
पादलेपादिप्रभावाद् आकाशाद्वा हिरण्यदृष्ट्यादिकमिष्टमनिष्टं वाऽतिशयेन पातयन्तीत्येवंशीला आकाशातिपातिनः, आकाशादि-
पातिनो वा-अमूर्तानामपि पदार्थानां साधन (ने) समर्थवादिन इति यावः ।

अप्येगइआ कणगावलिं तबोकम्पं पडिबण्णा एवं पकावलिं खुङ्गागसीहनिक्कीलियं तबोकम्पं पडिबण्णा
अप्येगइयामहालयं सीहनिक्कीलियं तबोकम्पं पडिबण्णा महपडिंमं मइमहपडिंमं सन्वत्तोमइपडिंमं आयं-
वित्तवदुमाणं तबोकम्पं पडिबण्णा

'कणगावलिं तबोकम्पं पडिबण्णा'ति कनकमयमणिक्रमयो भूषणविशेषः, कल्पनया तदाकारं यत्तपस्तत्कनकावलीत्युच्यते,
तत्सापना चैवम्-चतुर्थं पष्ठमष्टमं चोत्तराधयेणावस्थाप्य तेषामबोऽष्टावष्टमानि चत्वारि चत्वारि पङ्क्तिद्वयेनावस्थापनीयानि, उभ-
यतो वा रेखाचतुष्केण नव कोष्ठकान् विधाय मध्यमे शून्यं विधाय श्लेषेष्वाष्टसु तानि स्थापनीयानि, तवस्तस्याधोऽधः चतुर्थोदीनि
चतुर्विंशत्तमपर्यन्तानि, ततः कनकावलिमध्यभागकल्पनया चतुर्विंशदष्टमानि, तानि चोत्तराधयेण द्वे त्रीणि चत्वारि पञ्च षट्
पञ्च चत्वारि त्रीणि द्वे चैत्येवं स्थाप्यानि, अथवाऽष्टानिः पङ्क्तिमिथ रेखाभिः पञ्चविंशत्कोष्ठकान् विधाय मध्ये शून्यं कृत्वा दोषेषु
तानि स्थापनीयानीति,

तत उपर्युपरि चतुस्त्रिंशच्चमादीनि चतुर्थान्तानि, ततः पूर्ववदष्टावष्टमानि, ततोऽष्टमं षष्ठं चतुर्थं चेति । चतुर्थीदीनि च क्रमेणैकोपवासादिरूपाणीति । अत्र चैकस्यां परिपाठ्यां विकृतिभिः पारणकं, द्वितीयस्यां निर्विकृतिकेन, तृतीयायामलेपकृता, चतुर्थ्यां चाचाम्लेनेति । अत्र चैकैरुस्यां परिपाठ्यामेकः संवत्सरो मासाः पञ्च दिनानि च द्वादश, परिपाटीचतुष्टये तु संवत्सराः पञ्च मासा नव दिनानि त्रिंशदशेति । 'एवमेकावली' कनकावलयमिलापेनेत्यर्थः, एकावली च नान्यत्रोपलब्धेति न लिखिता । 'बुङ्गागसीहनिक्कीलियं'ति वक्ष्यमाणमहासिंहनिक्कीलितापेक्षया शुद्धकं सिंहनिक्कीलितं-सिंहगमनं तदिव यत्तपस्तत् सिंहनिक्कीलितमित्युच्यते, तद्वमनं चातिक्रान्तदेशावलोकनतः, एवमतिक्रान्ततपःसमासेवनेनापूर्वतपसोऽनुष्ठानं यत्र तस्मिन्निक्कीलितमिति, तवैवम्-चतुर्थं ततः षष्ठचतुर्थेऽष्टमपष्ठे दशमाष्टमे द्वादशदशमे चतुर्दशद्वादशे षोडशचतुर्दशे अष्टादशषोडशे विंशतितमाष्टादशे विंशतितमं चेति क्रमेण विधीयते, ततः षोडशाष्टादशे चतुर्दशषोडशे द्वादशचतुर्दशे अष्टमद्वादशे षष्ठाष्टमे चतुर्थपष्ठे चतुर्थं चेति, स्थापना चैवम्—

१ २३४५६७८९ १० ४५ ७६५४३२१ १ । अत्र च एकस्यां परिपाठ्यां दिनमानम् नवकसङ्कलने द्वे ४५ । ४५
१ २३४५६७८ १० ४५ । ८७६५४३२ सर्वाग्रम् १८७, एवं च मासाः ६ दिनानि च ७, चतसृषु परिपाटीभवेतदेव चतुर्गुणं स्यात्, तत्र वर्षे २ दिनानि, २८, तत्र प्रथमपरिपाठ्यां पारणकं सर्वकामगुणितं, द्वितीयस्यां निर्विकृतिकं, तृतीयायामलेपकारि, चतुर्थ्यामाचाम्लमिति । एवं महासिंहनिक्कीलितमपि, नवरमिह स्थापना एकादयः षोडशान्ताः पुनः षोडशादय एकान्ता स्याप्यन्ते, तत्र द्वादशीनां ॥ ५६ ॥

रात्रिन्दिवा-महाहोरात्रप्रमाणा, अस्यां च चतुर्थेन पानकाहारविरहित उत्तानको वा पार्श्वशायी वा निषद्योपगतो वा ग्रामा-
दिभ्यो नहिर्दिशति, द्वितीयसप्तरात्रिन्दिवाप्येवंविधैव, नवरं उत्कुडको वा लगण्डशायी वा दण्डायतो वा विहरति, एवं तृतीया
सप्तरात्रिन्दिवापि, नवरं गोदोहिकस्थितो वा वीरासनिको वा आम्रकुञ्जो वा आस्त इति । 'रात्रिदिशं'ति रात्रिन्दिवप्रमाणमहोरात्रि-
कीमित्यर्थः, अस्यां च पष्ठोपवासिको ग्रामादिभ्यो बहिः प्रलम्बशुजस्तिषुतीति । 'एगरात्र्यं'ति एका रात्रिः प्रमाणमस्या इत्येकरा-
त्रिकी ताम्, अस्यां चाष्टमभक्तिको ग्रामादिबहिरीपदवननगत्रोऽनिमिषनयनः शुष्कपुद्गलनिरुद्धदृष्टिः जिनमुद्रास्यापितपादः प्रल-
म्बितशुजस्तिषुतीति, विशिष्टसंहननादियुक्त एव चैताः प्रतिपद्यन्ते, आह च-"पण्डितश्च एयाओ संघयणविहजुओ महसत्तो ।
पण्डिमाउ माविप्या मम्मं गुरुणा अणुआओ ॥१॥"इत्यादि ॥"सत्तसत्तमियं"ति मत्तसत्तमानि दिनानि यस्यां सा तथा, सा च सप्तमि-
दिनानां मत्तकर्मवति, तत्र च प्रथमदिने एका दक्षिर्मत्तस्यैकैव च पानकस्यैवं दद्यादिवेकीचरया वृद्ध्या सप्तमदिने सप्त दत्तयः,
एवमन्यात्यपि पद मत्तकानि, अथवा प्रथमसप्तके प्रतिदिनमेका दत्तिर्द्वितीयाद्विषु तु दद्यादयो यात्रत्मसमे सप्तके प्रतिदिनं सप्तेति,
एवमष्टाष्टमिका नवनवमिका दशदशमिका चेति, नवरं दत्तिष्टुद्धिः कार्येति । क्वचिदिह स्थाने यद्रासुभद्रामहामद्रासर्वतोमद्रा-
भद्रोत्तराश्च मिश्रप्रतिमाः पठ्यन्ते, तत्र सुभद्रा अप्रतीता, शेषास्तु, व्याख्याताः प्राक्, नवरं भद्रोत्तरास्थापना एवम्-
॥१६॥७८॥११ प्रथमा पङ्क्तिः ॥७८॥१०॥१६॥ द्वितीया । १॥५॥६॥७८॥१५॥ चतुर्थी ॥८१॥५॥६॥७८॥ पञ्च-
मीति । अथवा ॥५॥६॥७८॥१०॥११॥ प्रथमा पङ्क्तिः ॥८१॥१०॥११॥१५॥६॥७८॥ द्वितीया ॥११॥५॥६॥७८॥१०॥ तृतीया ॥७८॥

१ प्रतिपद्यत एताः संहननधृतिपुक्तो महासम्भवः । प्रतिमा भावितात्मा सम्यग्गुणालुब्धानः ॥ १ ॥

१।१०।११।५।६। चतुर्थी । १०।११।५।६। ७।८। ९। पञ्चमी । ६। ७। ८। ९। १०।११।५। षष्ठी । १०।११।५।६। ७।८। मसमीति ।
‘गुडियं’ति शुद्धिका-महत्पेक्षया लघ्वी भोक्तृप्रतिमा-प्रथवणाभिग्रहः, इयं च द्रव्यतः प्रथवणविषया प्रथवणस्याप्रतिष्ठापने-
त्यर्थः, क्षेत्रतो ग्रामादेर्वहिः, कालतः अतदि निदावे चां प्रतिपद्यते, भुक्त्वा चेत् प्रतिपद्यते चतुर्दशभक्तेन समाप्यते, अभुत्त्वा चेत्
प्रतिपद्यते तदा षोडशभक्तेन समाप्यते, भावतस्तु दिव्यादिकोपसर्गसहनमिति । एवं महामोक्तप्रतिमाऽपि नवरं भुक्त्वा चेत् प्रति-
पद्यते तदा षोडशभक्तेन समाप्यते, अभुक्त्वा चेत्तदाऽष्टादशभक्तेनेति । ‘अवमज्झं चंदपडिमं’ति यवस्येव मध्यं यस्यां सा यव-
मस्या, चन्द्र इव कलाशशिखानिभ्यां या प्रतिमा सा चन्द्रप्रतिमा, तथाहि-शुक्लप्रतिपदि एकं कवलं मिथां वा अन्यवद्वत्य प्रति-
दिनं कवलमिदृश्या पञ्चदश पौर्णमास्यां कृष्णप्रतिपदि च पञ्चदशैव भुक्त्वा प्रतिपदिनमेकद्वान्या अमावास्यायामेकमेव यस्यां
भुक्त्वा मा स्पूलमध्यत्वात् यवमध्येति । ‘वह्रमज्झं चंदपडिमं’ति वैरस्येव (वज्रस्येव) मध्यं यस्यां सा तथा, यस्यां हि कृष्णप्रति-
पदि पञ्चदश कवलान् भुक्त्वा ततः प्रतिदिनमेकद्वान्या अमावास्यायामेकं शुक्लप्रतिपद्येकमेव, ततः पुनरैकैकद्वान्या पौर्णमास्यां
पञ्चदश भुक्त्वा सा तनुमध्यत्वाद्ब्रजमध्येति ॥ वाचनान्तराधीतमथ पदचतुष्कम्—‘विवेगपडिमं’ति विवेकं विवेकः-त्यागः स
चान्तराणां कपायादीनां बाह्यानां च गणशरीरानुचितभक्तपानादीनां तत्प्रतिपत्तिविवेकप्रतिमेति । ‘विउस्तगपडिमं’ति व्युत्सर्ग-
प्रतिमा-कापोत्सर्गकरणमिति । ‘उवहाणपडिमं’ति तपोविषयोऽभिग्रहः, यद्यपि दशाश्रुतस्कन्धे मिथुयासकप्रतिमास्वरूपेयद्युक्ता
तथापीद तथा न व्याख्याता, मिथुप्रतिमानां प्रागेव दर्शितत्वाद्, उपामकप्रतिमानां च साधूनामसम्भवात् ‘पडिसंलीणपडिमं’ति
संलीनताऽभिग्रहमिति ॥ १६ ॥

तेषां काष्ठेणं तेषां समणं समणस्त भगवओ महावीरस्त अतेवासी बहवे थेरा भगवंतो जातिसंपण्णा
कुलसंपण्णा वलसंपण्णा रुचसंपण्णा विणयसंपण्णा णाणसंपण्णा दंसणसंपण्णा चरिससंपण्णा लज्जासं-
पण्णा लाघयसंपण्णा ओअंसी तेअंसी वचंसी जसंसी जिअकोहा जियमाणा जिअमाया जिअलोभा जिअ-
इदिआ जिअणिदा जिअपरीसहा जीविआसमरणभयविप्पमुक्खा वयप्पहाणा गुणप्पहाणा करणप्पहाणा
वरणप्पहाणा निगगहप्पहाणा निच्छयप्पहाणा अज्जयप्पहाणा महधप्पहाणा लाघवप्पहाणा त्वंतिप्पहाणा
मुत्तिप्पहाणा विज्जाप्पहाणा मंतप्पहाणा येअप्पहाणा भंअप्पहाणा नयप्पहाणा नियमप्पहाणा सचप्पहाणा
सोअप्पहाणा चारुवण्णा लज्जातयस्सीजिइदिआ सोही अणियाणा अप्पुस्सुवा अबहिह्लेसा अप्पडिह्लेसा

सुतामण्णारया वंता इयमेव निगगंधं पावयणं पुरओकाउं विहरंति ।
साधुव्रणंकगमान्तरमेव, तत्र 'जाइसंपन्न'ति उतममावुकगधुक्ता इत्यवसेयम्, अन्यथा मावुकपक्षसम्पन्नत्वं पुरुषमात्र-
स्यापि स्यादिति नैपामुत्कर्षः कश्चिदुक्तः स्याद्, उत्कर्षाभिधानार्थं चैषां विशेषणकदम्बकं चिकीर्षितमिति, एवं 'कुलसंपन्ना' इत्या-
द्यापि विशेषणनवकं, नवरं कुलं-पैतृकः पक्षः बलं-संहननसमुत्थः प्राणः रूपम्-प्राकृतिः विनयस्त्राने प्रतीते दर्शनं-सम्यक्त्वं
धरित्रं-समिथ्यादि लजा-अपवादसीत्वा संयमो वा लाघवं-द्रव्यतोऽन्योपधिवा भावतो गौरवप्रयत्यागः 'ओअंसि'ति ओजो-
मानसोऽवष्टम्भस्तदन्तः ओजस्विनः 'तेयंसि'ति तेजा दरीरप्रभा तदन्तः तेजस्विनः 'बवसि'ति ब्रचो-वचनं सौभाग्याद्युपेतं
कैवल्यस्ति ते इत्यस्मिन्, अथवा वच्यः-तेजः प्रमाथ इत्यर्थः, तदन्तो बर्षस्विनः 'जसंसि'ति यशस्विनः-ख्यातिमन्तः जितको-

धादीनि सप्त विंशेणानि प्रतीतानि, नवरं क्रोधादिजयः-उदयप्रासक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, 'जीविआसमरणभयविप्पमुक्का' जीविताश्रया मरणभयेन च विप्रमुक्ताः, तदुभयोपेक्षका इत्यर्थः, 'वयप्पहाणे'ति व्रतं-यतित्वं प्रधानम्-उत्तमं शाक्यादियतित्वापेक्षया निर्ग्रन्थयतित्वाद्येषां, व्रतेन वा प्रधाना ये ते तथा, निर्ग्रन्थश्रमणा इत्यर्थः, ते च न व्यवहारत एवेत्यत आह-'गुणप्पहाण'ति प्रतीत, नवरं गुणाः-करुणादयः, गुणप्राधान्यमेव प्रपञ्चयन्नाह-'करणप्पहाणे' त्यादिविशेषणसप्तकं प्रतीतार्थं च, नवरं करणं-पिण्डविशुद्ध्यादि चरणं-महाव्रतादि निग्रहः-अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनं निश्चयः-तत्त्वनिर्णयः विहितानुष्ठानेषु वा अवश्यंकरणाभ्युपगमः, आर्जवं-मायोदयनिग्रहः मार्दवं-मानोदयनिरोधः, लाघवं-क्रियासु दक्षत्वं क्षान्तिः-क्रोधोदयनिग्रह इत्यर्थः, मुक्तिः-लोभोदयविनिरोधो विद्याः-प्रज्ञायादिकाः मन्त्रा-हरिणेगमेव्यादिमन्त्राः वेदाः-आगमाः ऋग्वेदादयो वा ब्रह्म-ब्रह्मचर्यं कुशला-नुष्ठानं वा नया-नीतयः नियमा-अभिग्रहाः सत्यं-सम्यग्वादः शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता भावतोऽनवद्यसमाचारः, यच्चेह चरणकरणग्रहणेऽप्यार्जवादिग्रहणं तदार्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थमवसेयं, 'चारुवण'ति सत्कीर्तयः गौरासुदात्तशरीरवर्णयुक्ता वा सत्प्रज्ञा वा 'लज्जावस्सीजिईदिय'ति लज्जाप्राधानास्तपस्विनः-शिष्या जितेन्द्रियाश्च येषां ते लज्जातपस्वियजितेन्द्रियाः, अथवा लज्जया तपःश्रिया च जितानीन्द्रियाणि यैस्ते लज्जातपःश्रीजितेन्द्रियाः, यद्यपि जितेन्द्रिया इति प्रागुक्तं, तथापीह लज्जातपोविशेषितत्वात् पुनरुक्तत्वमवसेयमिति, 'सोहि'ति सुहृदो-मित्राणि जीवलोकसेति गम्यम्, अथवा शोधियोगाज्योधयः-अकलुषहृदया इत्यर्थः, 'अणियाण'ति अनिदाना-निदानरहिताः 'अणुस्सुय'ति अल्पौत्सुक्या-औत्सुक्यवर्जिताः 'अबद्धिल्लेस'ति संयमादचङ्छिर्भूतमनोवृत्तयः, 'अप्पडिल्लेस्सा [वा]' अप्रतिलेख्या-अतुलमनोवृत्तयः, 'सुममण्णारय'ति अतिशयेन श्रमणकर्मसक्ताः, 'दंत'ति

गुरुमिदं प्राहिताः विनयिता इत्यर्थः, इदमेव नैर्ग्रन्थं ग्रन्थं 'पुरओकाउं'ति पुरस्कृत्य-ग्रामणीकृत्य विहरन्तीति, कचिदेवं च पठते- 'बहूणं आयरिया' अर्धदायकत्वात् 'बहूणं उग्रज्ज्ञाया' द्वायदायकत्वात्, बहूनां गृहस्थानां प्रव्रजितानां च दीपो मोहतमः- पटत्पादनपटुत्वात्, दीप इव वा दीपः संसारसागरमिग्नानामाध्यासभूतत्वात्, 'तानं'ति त्राणमनर्थेभ्यो रक्षकत्वात्, 'सरणं'ति शरणमर्थमपादकत्वात् 'गदं'ति गम्यत इति गतिरभिगमनीया इत्यर्थः, 'पद्द'ति प्रतिष्ठन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा आश्रय इत्यर्थः ॥

तेसि णं भगवंताणं आयावायावि विदिता भवंति परवाया विदिता भवंति आयावायं जमइत्ता न- लयणमिव मत्तमातंगा अच्छिदपसिणवागरणा रयणकरंडगसभाणा कुत्तिआवणभूआ परवादियपमइणा बुयालसंगिणो समस्तगणिविडगघरा सठवखरसणिवाइणो सठवभासाणुगामिणो अजिणा जिणसंकासा जिणा इव अवितहं वागरमाणा संजमेणं तयसा अण्णाणं भावेमाणा विहरंति ॥ (सू० १६)

तेषां भगवतां 'आयावायावि'ति आत्मवादाः-स्वसिद्धान्तप्रवादाः, अपिः समुचये, पाठान्तरेणात्मवादिनो जैना इत्यर्थः, विदिताः-प्रतीताः भवन्ति, तथा परवादाः-शाक्यादिमतानि, पाठान्तरेण परवादिनः-शाक्यादयो विदिता भवन्ति, स्वपर-सिद्धान्तप्रणीतया, ततश्च 'आयावायं'ति स्वसिद्धान्तं 'जमइत्तं'ति पुनः पुनरावर्तनेनातिपरिचितं कृत्वा, किमिव के इत्याह- नलवनमिव मत्तमातङ्गा इति प्रतीतं, नलवना इति पाठान्तरं, नलवनानीवेति न्याल्येयं, ततः 'अच्छिदपसिणवागरणं'ति अविरलप्रश्ना अविरलोत्तराय सम्भूताः सन्तो विहरन्तीति योगः, 'रयणकरंडगसभाणा'ति प्रतीतं, 'कुत्तिआवणभूआ'ति कुत्रिकं-स्वर्गमर्त्यपातालल-क्षणं भूमियं तत्सम्भवं वस्तुपि कुत्रिकं, तत्सम्पादक आयणो-दृष्टः कुत्रिकापणस्तद्भूताः-समीहितार्थसम्पादनलब्धिपुत्तत्वेन

तदुपमाः, 'परवाद्वयपमद्वय'चि तन्मतग्रसर्दनात् 'परवार्द्धि' अणोक्ता इत्यादि चोद्सपुष्पी'त्यन्तं वाचनान्तरं, तत्र अनुपक्रान्ता-
अनिराकृता इत्यर्थः, 'अण्णउत्थिएहि'ति अन्ययुधिकैः-परतीयिकैः 'अणोद्धंसिज्जमाण'चि अनुपध्वस्यमानाः माहात्म्यादयाल्य-
मानाः, विहरन्ति-विचरन्ति, 'अपेगइया आयायररे'त्येवमादीनि षोडश विशेषणानि सुगमानि, नवरं सूत्रकृतधरा इत्यस्य प्राक्त-
नाङ्गधराविनाभूतत्वेऽपि तस्यातिशयेन धरणात्सूत्रकृतधरा इत्याद्युक्तम्, अत एव विपाकश्रुतधरोक्तावपि एकादशाङ्गविद इत्युक्तम्,
अथवा विदेविचारणार्थत्वादेकादशाङ्गविचारकाः, नवपूर्व्यादिग्रहणं तु तेषां सातिशयत्वेन प्राधान्यख्यापनार्थमिति, चतुर्दशपूर्वित्वे
सत्यपि द्वादशाङ्गित्वं केषाञ्चिन्न स्याच्चतुर्दशपूर्वाणां द्वादशाङ्गस्यांशभूतत्वात्, अत आह-'दुवालसंगिणो'चि, तथा द्वादशाङ्गित्वे-
ऽपि न समस्तश्रुतधरत्वं केषाञ्चित्स्यादित्यत आह-'समच्चगणिपिडगधरा' गणीनाम्-अर्थपरिच्छेदानां पिटकमिव पिटकं-स्थानं
गणिपिटकम्, अथवा पिटकमिव घालञ्जकनाजिकसर्वस्वाधारभाजनविशेष इव यत्तत्पिटकं, गणिन-आचार्यस्य पिटकं गणिपिट-
कं-प्रकीर्णकश्रुतादेशश्रुतनिर्युक्त्यादियुक्तं जिनप्रवचनं, समस्तम्-अतन्तगमपर्यायोपेतं गणिपिटकं धारयन्ति ये ते तथा, अत एव
'सर्वक्वरसण्णिवाइणो'चि सर्वे अक्षरमन्त्रिपाताः-वर्णसंयोगा ज्ञेयतया विद्यन्ते येषां ते तथा, 'सर्वभासाणुगामिणो'चि सर्वभाषाः-
आर्यानार्यामिरवाचः अनुगच्छन्ति-अनुकुर्वन्ति तद्भाषामापित्वात् स्वभाषयैव वा लब्धिविशेषात्तथाविधप्रत्ययजननात्, अथवा
सर्वभाषाः-संस्कृतप्राकृतमागध्याद्या अनुगमयन्ति-व्याख्यान्तीत्येवंशीला ये ते तथा, 'अजिण'चि असर्वज्ञाः सन्तो जिनसङ्घाशाः,
जिना इवावितथं व्याकुर्वाणाः ॥ १६ ॥

तेषां कालेणं तेषां समगुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अतेवासी बह्वे अणगारा भगवंतो ईरिआ-

समिआ भासासमिआ एसणासमिआ आदाणभंडमत्तनिकखेवणासमिआ उचारपासवणखेलसिघाणजह्ल-
पारिदायणियासमिआ मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिदिया गुत्तवंभयारी अममा अकिचणा
छिण्णगंगा छिण्णसोआ निरुवलेवा कंसपातिव मुक्कनोआ संव इव निरंगणा जीवो विव अप्पडिहयगती
जयकणंगपिव जातल्ला आदरिसफुलगाविव पागडभावा कुम्मो इव गुत्तिदिआ पुक्कवरपत्तं व निरुवलेवा
गगणमिव निरालंबणा अणिलो इव निरालया चंद इव सोमलेसा तूर इव दित्तेआ सागरो इव गंभीरा
विहग इव सबओ विप्पमुक्का मंदर इव अप्पकंपा सारयसलिलं व सुद्धहिअया खगिगविसाणं य गगजाया
भारंइपक्सी व अप्पमत्ता कुंजरो इव सोडीरा वसभो इव जायत्यामा सीहो इव बुद्धरिसा वसुंधरा इव
सयफासविसहा सुद्धअहुआसणे इय तेअसा जलंता

तेणं कालेणमित्यादि गमान्तरं व्यक्तं च, नवरं समितिसूत्रे 'आयाणभंडमत्तनिकखेवणासमिय'ति आदाने-ग्रहणे उपकरण-
स्येति गम्यते, भाण्डमात्रायाः-वस्त्राद्युपकरणरूपपरिच्छदस्य, भाण्डमात्रस्य चोपकरणस्यैव, अथवा भाण्डस्य-वस्त्रादेर्मन्मयभाजनस्य
वा मात्रस्य च-पात्रविशेषस्य निक्षेपणायां-विमोचने ये समिताः-सुप्रत्युपेक्षितादिक्रमेण सम्यक् प्रवृत्तास्ते तथा, 'उच्चारपासवण-
खेलसिघाणजह्लपारिदावणियासमिया' पुरीषभूत्रनिष्ठीवननासिकास्लेष्ममलपरित्यागे समिता इति शुद्धस्त्रिण्डलाश्रयणात्, 'मणगुत्ते'-
त्यादि षट्त्रयं कण्ठ्यम्, अत एव 'गुत्ता' सर्वथा गुप्तत्वात् 'गुत्तिदिय'ति शब्दादिषु रागादिरहिता इत्यर्थः, अथवा 'गुत्तागुत्ति-

? इत्यभिप्रायेण अगम्यथा ।

दिय'त्ति गुप्तानि शुब्दादिषु रागादिनिरोधाद् अगुप्तानि च आगमश्रवणयोः समित्यादिष्वनिरोधादिन्द्रियाणि येषां ते तथा, 'गुत्त-
वंमयारि'त्ति गुप्तं-चसत्यादिगुप्तिमद्ब्रह्म-मैथुनविरतिं चरन्ति-आसेवन्त इत्येवंशीलाः गुप्तब्रह्मचारिणः, 'अमम'त्ति आमिषवन्नि-
कममेतिशुब्दबजोः 'अकिंचन'त्ति निर्द्वेष्याः (ग्रन्थाग्रम् १०००) वाचनान्तरे 'अक्रोहे'त्यादीन्येकादश पदानि दृश्यन्ते, तत्र अको-
हे'त्यादि ४ प्रतीतानि, अत एव 'संत'त्ति शान्ता अन्तर्वृत्त्या 'पसंत'त्ति प्रशान्ताः बहिर्वृत्त्या 'उचसंत'त्ति उपशान्ता उभयतः,
अयना मनःप्रमृत्त्यपेक्षया शान्तादीनि पदानि, अथवा शान्ता भवभ्रमणात् प्रशान्ताः प्रकृष्टचित्तत्वात् उपशान्ता-निष्ठत्वा पापेभ्यः,
अयना प्रथमप्रकर्षाभिधानायेकादश पदत्रयमिदम्, अत एव 'परिनिष्ठा' सकलसन्तापवर्जिताः 'अणासव'त्ति अनाश्रवाः-अवि-
द्यमानपापरुमबन्धाः 'अगंय'त्ति अविद्यमानहिरण्यादिग्रन्थाः 'छिन्नसोअ'त्ति छिन्नशोकाश्छिन्नश्रोतसो वा, छिन्नसंसारप्रवाहा
इत्यर्थः, 'निरुत्तरेव'त्ति उपलिप्यते अनेनेत्युपलपस्तद्रहिताः, कर्मबन्धहेतुवर्जिता इत्यर्थः, अथ 'निरुत्तरेव'त्ति निरुत्तरेवोपमानैराह-बन्धमा-
णपदानां च भावनाप्यपनाशुक्ते इमे मद्ब्रह्माद्ये-कंसे १ संखे २ जीवे ३ गयणे ४ वाए ५ य सारए सलिले ६ । पुक्खरपत्ते ७
कुम्मे ८ विहणे ९ खम्मे य १० भारंटे ११ ॥ ११ ॥ कुंजर १२ वमहे १३ सीहे १४ नगराया चेव १५ सागरऽक्खोहे १६ । चंदे-
१७ छरे १८ कण्णे १९ चसुंघरा चेव २० सुदुयदुए २१ ॥ २१ ॥ उक्तगायानुक्रमेणेह तानि पदानि व्याख्यास्यामः, वाचना-
न्तरे इत्यमेव दृष्टत्वादिति, 'कंसपाईव सुकतोया' कांस्यपात्रीवेति व्यक्तं मुक्तं-त्यक्तं तोयमिव तोयं-बन्धहेतुत्वात् स्नेहो यैस्ते
तथा, 'संतो इव निरंगणे'ति कम्बुवत् रत्नं-रागाद्युपरञ्जनं तस्माभिर्गताः, 'जीव इव अप्पडिहयगती' प्रत्यनीककुतीर्थिकादि-
युक्तेभ्यपि देयनगरादिषु विहरन्तो वादादिसामर्थ्योपेतत्वेनास्वलितगतय इत्यर्थः, संयमे वा अप्रतिहतवृत्तय इत्यर्थः, 'गगणमिव-

निरालंघन'सि कुलग्रामनगराद्यालम्बनवर्जिता इत्यर्थः, सर्वत्रानिभ्रता इति हृदयं, 'वायुरिव' अप्पडिवद्वा' ग्रामादिष्वेकरोज्यादि-
चागात् 'सारयसलिलं व सुदृढिअय'सि अकलुषमनस्त्वात्, 'पुक्तरपंचं व निरुलेव'सि पङ्कजलकल्पस्वजनविषयस्नेहरहिता इत्यर्थः,
'कुम्भो व गुत्तिदिये'सि कण्डपो हि कदाचिद् ग्रीवापादलक्षणावयवञ्चकेन गुप्तो भवति; एवमेतेऽपीन्द्रियपञ्चकेनेति, 'विहगा इव
विष्यसुक्'सि मुक्तपरिकरत्वादनियतचामाच्च, 'त्वग्मिविनायं व एगजाय'सि खड्गी-आटव्यो जीवस्तस्य विषाणं-शृङ्गं तदेकमेव
भवति तद्वदेकजाता-एकभूता रागादिसहायैकल्यादिति, 'भारण्डपक्षीव अप्पमव'सि भारण्डपक्षिणोः किलैकं द्यारीरं' दृथग्रीवं
त्रिपादं च भवति, तो चाल्यन्तमग्रमचतयेव निर्बाहं लभेते तेनोपमा कृतेति, 'कुंजर'सौदीरा' हस्तीव शूराः कपायादिरिपून् प्रती-
त्येति, 'वसमो इव जायत्थामा' गौरिवोत्पन्नवलाः, अतिजातकार्यभरनिर्वाहका इत्यर्थः, 'सीहो इव दुद्धरिजा' परीपहादिमृगैरनभि-
भवनीया इत्यर्थः, 'मंदरो इव अप्पकप'सि मेरुरिवातुल्लोपसर्गवायुमिरबिचलितसन्धाः, 'सागरो इव रंमीर'सि त्वर्यशोकादिकार-
णसम्पेक्षेऽप्यविकृतचित्ताः, 'वंदो इव सोमलेस्स'सि अनुपतायहेतुमनःपरिणामाः, 'धरो इव दिपतेअ'सि दीपतेजसो द्रव्यतः शरीर-
दीप्त्या भावतो क्षामेन, 'जब्बकणगमिव जायरूवा' जातं-लब्धं-रूपं-स्वरूपं रागादिकुद्रूपविरहात् येस्ते जातरूपाः, 'वसुंधरा इव
सब्बफासविसइ'दि-स्पर्शाः-शीतोष्णादयो अनुकूलेतराः परीपहास्तान्-सर्वान्-विषहन्ते ये ते-तथा, 'सुद्धअद्दुआसणो इव तेअसा
जलंजा' सुष्ठु द्रुतं-क्षिप्तं धृतादि यत्र हुताशने-यक्ष्मो स तथा, तदचेअसा-ज्ञानरूपेण तपोरूपेण च ज्वलन्तो-दीप्यमानाः, पुस्त-
कान्तरे-विशेषणानि सर्वाण्येतानीदं चाधिकम्-आदरिसफला इव पायडभावा' आदर्शफलकानीव-पट्टिका इव प्रतले-विंस्तीर्ण-
त्वादादर्शफलकानि-तानीव-प्रकटा-यथावदुपलभ्यमानस्वभावा भावा-आदर्शपक्षे नयनमृत्तादिधर्माः साधुपक्षे अशठतया मनः-

परिणामाः येषु ते प्रगटभावाः ।

नत्थि णं तेसि णं भगवंताणं कथइ पडिबंघे भवइ, से अ पडिबंघे चउधिहे पणत्ते, तंजहा-दन्वओ
स्वित्तओ कालओ भावओ, दन्वओ णं सच्चित्ताचित्तमीसिएसु दन्वेसु, खेत्तओ गामे वा णयरे वा रणणे वा
खेत्ते वा खले वा घरे वा अंगणे वा, कालओ समए वा आवलियाए वा जाव अयणे वा अणत्तरे वा दीह-
कालसंजोगे, भावओ कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एवं तेसि ण भवइ । ते णं
भगवंतो यासावासबजं अहु गिम्हहेमंतिआणि मासाणि गामे एगराइआ णयरे पंचराइआ वासीचंवणस-
माणकप्पा समलेइहुकंचणा समसुहदुबला इहलोगपरलोगअप्पडिबद्धा संसारपरगामी कम्मणिग्घायणट्ठाए
अन्सुट्ठिआ विहरंति ॥ (सू० १७) ॥

‘नत्थी’त्यादि, नास्ति तेषां भगवतामयं पक्षो यदुत कुत्रचिदपि प्रतिबन्धो भवतीति, तद्यथा-द्रव्यतः ४, द्रव्यतः सच्चित्ता-
दिषु १, क्षेत्रतो ग्रामादिषु ७, तत्र क्षेत्रं-धान्यजन्यभूमिः खलं-धान्यमलनपवनादित्यण्डिलं, शेषाणि व्यक्तानि, कालतः समया-
दिषु, तत्र समयः-सर्वनिरूपः कालः, आवलिका-असङ्घातसमया यावत्करणादिदं दृश्यम्-‘आणापाणू वा’ उच्छ्वासनिःश्वासराल
इत्यर्थः, ‘घोवे वा’ सप्तप्राणमाने ‘लवे वा’ मत्स्यस्तोकमाने ‘सुद्धुत्ते वा’ लवणमयसतिमाने अहोरात्रयद्यमासाः प्रतीताः, ‘अयणं’
दक्षिणायनमितरश्च, अन्यतरे वा ‘दीहकालसंजोए’ति वर्षशतादौ, यावतः क्रोधादिषु ६, ‘एवं तेसि न भवइ’ति एवम्-अमुना
प्रकारेण तेषां न भवति प्रतिबन्ध इति प्रकृतम्, ‘वासागमवजं’ति वर्षासु-प्राहृषि चासौ-निवासस्तद्वर्जमित्यर्थः, ‘गामे एगराइ’ति

एकरात्रो वासमानतया अस्ति येषां ते एकरात्रिकाः, एवं नगरे पञ्चरात्रिका इति, एतच्च प्रतिमाकल्पिकानाथित्योक्तम्, अन्येषां मासकल्पविहारित्वादिति, 'वासीचंदणसमाणकल्प'ति वासीचन्दनयोः प्रतीतयोरथवा वासीचन्दने इव वासीचन्दने-अपकारकोप-कारको तयोः समानो-निर्द्वेपरागत्वात्समः कल्पो-विकल्पः समाचारो वा येषां ते वासीचन्दनसमानकल्पाः, 'समलेदुदुक्चण'ति समे-तुल्ये उपेक्षणीयत्वाद्देदुकाश्चने येषां ते तथा, 'समसुखे'त्यादि 'विहरंती'त्येतदन्तं व्यक्तं, वाचनान्तरे पुनः 'तंजहा' इत्यतः परं गमान्तं यावदिदं पठ्यते- 'अंडए इ वा' अण्डजो-हंसादिः अण्डकं वा-भयूराण्डकादिः क्रीडादिमयूरादिहेतुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, सप्तम्येकरचनान्तं चेदं व्याख्येयम्, इकारस्तु प्राकृतप्रभवः, 'येयए इ वा' पोतजो-हस्त्यादिः, पोतको वा शिशुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, 'अंडजे इ वा' बौडजे इ वे' त्वत्र पाठान्तरे अण्डजं-चत्वं कोशिकारकीटाण्डकप्रभवं बोण्डजं-कर्पासीफलप्रभवं वत्तमेव, 'उगाहिए इ वा' अग्रगृहीतं-परिवेणार्यमुत्पाटितं भक्तपानं 'पग्गहिए वा' प्रगृहीतं भोजनार्यमुत्पाटितं तदेव, अथवा अवग्रहिकं-अवग्रहोऽस्यास्तीत्यवग्रहिकं-वसतिपीठफलकादिकं औपग्रहिकं वा दण्डकादिकमुपधिजातं, प्रगृहीतं तु प्रकर्षेण गृहीत-त्वादौधिकमिति, 'जणं जणं दिसं'ति गङ्गारस्य वाक्यालङ्कारार्थत्वाद्यां यां विशमिच्छन्ति विहरंतिमिति, शेषः, 'तं णं तं णं'ति तां तां दिशं विहरन्तीति योगः, 'सुइभूय'ति शुचिभूताः-भावशुद्धिमन्तः श्रुतिभूता वा-प्राप्तसिद्धान्ताः, 'लघुभूय'ति अल्पोप-धितया गौस्वत्यागाच्च, अथवा लघुभूतो वायुस्तद्वत् ये सततविहारास्ते लघुभूताः, 'अणप्यगंधा' अनल्पग्रन्थाः-बहुगमाः अवि-द्यमानो वा आत्मनः सगन्धी ग्रन्थो-हिरण्यादिर्येषां ते तथा, अनर्प्यग्रन्था वा भाववनयुक्ता इत्यर्थः ॥१७॥

तेसि णं भगवंताणं एतेणं विहारेणं चिहरमाणानं इमे एआरूवे अहिंमतरयाहिरए तवोवहाणे

होत्वा, तंजहा-अङ्घ्रितरए छविहे चाहिरएवि छविहे ॥ (सू० १८) ॥

अथ सायुर्वर्णकः प्रकारान्तरेणोच्यते-स च 'तेसि ण'मित्यादि से तं भावितुस्सग्गे' इत्येतदन्तः अनशनादितयोमेदप्रति-
पादनपरः सुगम एव, नवरं वाचनान्तरे 'आयमायाविधि'ति संयमयावामावार्थं वृत्तिः-भक्तग्रहणं यात्रायामावार्थः 'अदुत्तरं व'
ति अथापरं पुनरित्यर्थः । तथाऽधिकृतवाचनायाप 'अङ्घ्रितरए'ति अभ्यन्तरए-आन्तरस्परं शरीरस्य तापनात्सम्पद्यद्विमिरेव
वपस्तया प्रतीयमानत्वाच्च, 'वाहीरए'ति बाह्यस्यैव शरीरस्य तापनान्निध्याद्विमिराणि तपस्तया प्रतीयमानत्वाच्चेति ॥ १८ ॥

ये किं तं चाहिरए १, २ छविहे, तंजहा-अणसणे ऊणो (अबमो) अरिया भिक्खाअरिपारसपरिचाए
कायकिळेसे पडिसलीणया । से किं तं अणसणे १, २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-इत्तरिए अ आवकहिए अ ।
से किं तं इत्तरिए १, २ अणेगन्विहे पणत्ते, तंजहा-वउत्थ'भत्ते छट्ठ'भत्ते अट्ठ'भत्ते वसम'भत्ते बारस'भत्ते
वउहस'भत्ते सोलस'भत्ते अट्ठ'मासिए भत्ते मासिए भत्ते तेमासिए भत्ते वउमासिए भत्ते
पंच'मासिए भत्ते उम्मासिए भत्ते, से तं इत्तरिए । से किं तं आवकहिए १, २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-पा-
ओवगमणे अ भत्तपक्क'खाणे अ । से किं तं पाओवगमणे १, २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-वाघाइमे अ निवा-
घाइमे अ नियमा अण्ण'डिकम्मे, से तं पाओवगमणे । से किं तं भत्तपक्क'खाणे १, २ दुविहे पणत्ते, तंज-
हा-वाघाइमे अ निवाघाइमे अ णियमा सण्ण'डिकम्मे, से तं भत्तपक्क'खाणे, से तं अणसणे ।

'अणसणे'ति मोजननिवृत्तिः, त्वेत्कर्तुं न शक्नोति तदा किं कार्यमित्याह-'अवमोथरिज'ति अवमोदरस्य करणमवमोद-

रिका-ऊनोदरेत्यर्थः, उपलक्षणतया न्यास्य न्यूनोपधिताऽपीह दृश्येति, तत्राशक्तस्य यत्कार्यं तदाह- 'मिक्त्वायरिय'ति धृतिसंक्षेप इत्यर्थः, तत्राप्यशक्तस्य यत्कार्यं तदाह- 'रसपरिन्वाए'ति, तत्राप्यशक्तस्य यत्तदाह- 'कायकिलेसे', तत्रापि यत्तदाह- 'पडिसं-लीणय'ति, 'इत्तरिए'ति इत्यरम्-अल्पकालिकमेकोपवासादि पणमासान्तम् 'आवकाहिए'ति यावती चासौ कथा च-मनुष्योऽय-मितिन्यपदेशरूपा यावत्कथा तस्यां भवं यावज्जीविकमित्यर्थः, 'पाओरगमणे'ति पादपसेवोपगमनम्-अस्पन्दतयाऽवस्थानं पादपो-पगमनं 'दाथाइमे अ'ति व्याघातवत्-सिंहदावानलाद्यभिभूतो यत् प्रतिपद्यते 'निद्याघाइमे अ'ति व्याघातविरहितं ।

से किं तं ओमोअरिआओ ? २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-द्वोमोअरिआ य भावोमोअरिआ य, से किं तं दवोमोअरिआ ? २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-उवगरणदवोमोअरिआ य भत्तपाणदवोमोअरिआ य । से किं तं उवगरणदवोमोअरिआ ? २ तिविहा पणत्ता, तंजहा-एगे वत्थे एगे पाए धियत्तोवकरणसाति-ज्जणया, से तं उवगरणदवोमोअरिआ । से किं तं भत्तपाणदवोमोअरिआ ? २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-अट्ठकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अप्पाहारे, दुवालसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अवट्टोमोअरिआ, सोलसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोअरिआ, चउवीसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पत्तोमोअरिआ, एकतीसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोअरिआ, चत्तीसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाणपत्ता, एत्तो एगेणवि घासेण ऊणयं आहारमाहारेमाणे समणे णिगंगे णो पकाभरसभोईत्ति वत्तवं सिआ, से तं

भूतपाणद्वोमोअरिआ, से तं दवोमोअरिआ। से किं तं भावोमोअरिआ?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-
अप्पकोहे अप्पमाणे अप्पमाणे अप्पलोहे अप्पसहे अप्पअंझे, से तं भावोमोअरिआ, से, तं ओमोअरिआ।
से किं तं भिक्खायरिया?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-दब्बाभिग्गहचरणे खेत्ताभिग्गहचरणे कालाभि-
ग्गहचरणे भावाभिग्गहचरणे उक्खित्तचरणे उक्खित्तणिक्खित्तचरणे णिक्खित्तउक्खित्त-
चरणे बट्टिज्जमाणचरणे साहरिज्जमाणचरणे उवणीअचरणे उवणीअवणीअचरणे अवणीअउ-
वणीअचरणे संसट्ठचरणे असंसट्ठचरणे तज्जातसंसट्ठचरणे अण्णायचरणे मोणचरणे दिट्ठलाभिण्णे अदिट्ठलाभिण्णे
पुट्ठलाभिण्णे अपुट्ठलाभिण्णे भिक्खवालाभिण्णे अभिक्खवालाभिण्णे अण्णगिलायणे ओवणिहिणे परिमितपिण्डवाइए
सुद्धेसणिणे संखायत्तिणे, से तं भिक्खायरिया।

‘चियचोगरणसाइज्जणय’ति चियत्तं-प्रीतिकरं त्यक्तं वा दोरैर्यदुपकरणं-वस्त्रपात्रव्यतिरिक्तं वस्त्रपात्रमेव वा तस्य या
श्रयणीयता स्वदनीयता वा सा तथा, ‘अप्पाहारे’ति द्वात्रिंशत्कवलापेक्षया अष्टानामल्पत्वात्, ‘अवढ्ढोमोयरिय’ति द्वात्रिंशतोऽद्धं
पोडश, एवं च द्वादशानामर्द्धमपीपवर्तित्वादुपाद्वाऽवमोदरिका द्वादशमिति, दुभागोमोयरिय’ति द्वात्रिंशतः पोडश द्विभागो-
ऽर्द्धमित्यर्थः, ततः पोडशकवलमाना द्विभागावमोदरिकेत्युच्यते, ‘पचोमोयरिव’ति चतुर्विंशतेः कवलानां द्वात्रिंशद्वितीयाद्वस्य
मध्यमार्गं प्राप्तत्वाच्चतुर्विंशत्या कवलैः प्राप्तावमोदरिकेत्युच्यते, अथवा प्राप्तेन प्राप्ता द्वात्रिंशतस्त्रयाणां भागानां प्राप्तत्वाच्चतुर्थभागस्य
चाप्राप्तत्वादिति, ‘किंचूणमोयरिय’ति एकत्रिंशतो द्वात्रिंशत एकेनोनत्वात्, ‘पमाणपत्ते’ति द्वात्रिंशता कवलैः प्राप्तप्रमाणो भवति

णीयउवणीयचरणे'त्ति, 'संसदृचरणे'त्ति संसृष्टेन-स्वरष्टितेन हस्तादिना दीयमानं संसृष्टमुच्यते तच्चरति यः स तथा, 'असंसदृचरणे'त्ति उक्तविपरीतः, तज्जायसंसदृचरणे'त्ति तज्जातेन देयद्रव्याविरोधिना यत् संसृष्टं हस्तादि तेन दीयमानं यच्चरति स तथा, 'अण्णायचरणे'त्ति अज्ञातः-अनुपदर्शितस्वाजन्यादिभावः संश्ररति यः स तथा, 'भोगचरणे'त्ति व्यक्तं, दिट्ठलाभिय'त्ति दृष्टस्यैव भक्तादेर्दृष्टादा पूर्वोपलब्धादायकाह्यामो यस्यास्ति स दृष्टलाभिकः, 'अदिट्ठलाभिए'त्ति तत्रादृष्टस्यापि अपवरकादिमध्याभिर्गतस्य श्रोत्रादिभिः कृतोपयोगस्य भक्तादेर्दृष्टादा पूर्वमनुपलब्धादायकाह्यामो यस्यास्ति स तथा, 'पुट्ठलाभिए'त्ति पृष्टस्यैव हे साधो ! किं ते दीयत इत्यादिप्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स तथा, 'अपुट्ठलाभिए'त्ति उक्तविपर्ययादिति, 'भिक्ष्वालामिए'त्ति मिश्रैव मिश्रा तुच्यमविज्ञातं वा तल्लामो ग्राह्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः, 'अभिक्ष्वालामिए'त्ति उक्तविपर्ययात्, 'अण्णगिलायए'त्ति अन्नं-भोजनं विना ग्लायति अन्नग्लायकः, स चाभिश्रहविशेषात् प्रातरेव दोषाच्चश्रुगिति, 'ओषणिहिए'त्ति उपनिहितं यथा कथञ्चित् प्रत्यासन्नीभूतं तेन चरति यः स औपनिहितिकः उपनिधिना वा चरतीत्यौपनिधिकः, 'परिमियिण्डवाइए'त्ति परिमितपिण्डपातः-अर्द्धपोषादिलाभो यस्यास्ति स तथा, 'सुद्धेसणिए'त्ति शुद्धेपणा श्रद्धादिदोषरहितता शुद्धस्य वा निर्व्यञ्जनस्य दूरादरेपणा यस्यास्ति स तथा, 'संखादत्तिए'त्ति सङ्ख्याग्रहाना दत्तयो यस्य स तथा, दत्तिश्च एकक्षेपमिक्षालक्षणा ।

से किं तं रसपरिचाए ? २ अणेगविहे पण्णत्ते, तंजहा-णिवि (य) तिए पणीअरसपरिचाए आयंचिलए आयामसित्थभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लूहाहारे, से तं रसपरिचाए । से किं तं काय-क्किळेसे ? २ अणेगविहे पण्णत्ते, तंजहा-ठाणद्वितिए ठाणाइए उक्कड्ढआसणिए पडिमड्ढाईवीरासणिए नेस-

क्षिणं दंडायणं लउडसाई आयावणं अवाउडणं अकंडुअणं अणिदुहुणं सवगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के से तं कायकिळेसे । से किं तं षडिसंलीणया ? २ चउविहा पणत्ता, तंजहा-इंदिअपडिसंलीणया कसायपडि-संलीणया जोगपडिसंलीणया विवितासयणासणसेवणया,

मिद्वियति'ति निर्गतवृतादिविहृतिकः, 'पणीयसपरिचाई' प्रणीतरसं गलदुष्टदुग्धादिविन्दुः, 'आयं विलणं'ति आयाग्लम-ओदनकुलमापादि, 'आयामसित्यभोई'ति अवधावणगतसिक्कयमोक्ता 'अरसाहारे'ति असो-हिद्गवादिभिरसंस्कृत आहारो यस्य स तथा, 'विरमाहारे'ति विगतरसः-पुराणधान्योदनादिः, 'अंताहारे'ति अन्ते भवमन्त्यं-जवन्यधान्यं बह्लादि, 'पंताहारे'ति प्ररूपेणान्नयं बह्लाद्येव भुक्तावशेषं पर्युपितं वा, 'लूहाहारे'ति रुध्णं-रूक्षस्वभावं, कचित् 'तुल्लहारे'ति दृश्यते तत्र तुल्लोऽल्लपोऽमारश्च ॥ 'ठाणट्टिइए'ति स्थानं-कायोत्तर्गस्तेन स्थितिर्यस्य स स्थानस्थितिकः, पाठान्तरेण 'ठाणाइए'ति स्थानं-कायोत्तर्गस्तमतिगच्छति-करोतीति स्थानातिगः, 'उकुडुयासणिए'ति प्रतीवं, 'यडिमडुइ'ति प्रतिमा-मासिबयादयः, वीरासणि'ति वीरासनं-सिंहासननिवि-ष्टस्य भून्यस्तयादस्य सिंहासनापनोदे यादृशमवस्थानं तद्यस्यास्ति स वीरासनिकः, 'नेसजिए'ति निपया पुताभ्यां भूम्यामुपवेशनं तथा चरति नैपधिकः, 'दंडायणं लंगंडसाई'ति कचिदुश्यते तत्र दण्डस्येवायतम्-आयामो यस्यास्ति स दण्डायतिकः लगण्डं-वक्रकाष्ठं तद्वच्छेते यः स लगण्डशायी तस्य पाणिजकाशिरास्येव प्रुष्टमेव वा भूमौ लगतीति, 'आयावणं'ति आतापयति-शीतादि-मिदं सन्तापपतीत्यातापकः, आतापना च त्रिविधा भवति-निष्पन्नस्योत्कृष्टाऽनिष्पन्नस्य मध्यमा ऊर्ध्वस्थितस्य जघन्या, निष्प-न्नातापनाऽपि त्रिधा-अधोऽरुखशायिता १ पार्श्वशायिता २ उत्तानशायिता चेति ३, अनिष्पन्नतापनाऽपि त्रिधा-गोदोदिका उत्कृ-

दुःकामनता पर्यङ्कामनता चेति, ऊर्ध्वस्थानात्पानाऽपि त्रिधैव-हस्तिशृङ्गिका एकादिका समादिका चेति, एतेषु चातापनामे-
दप्रतिपेय उत्कृष्टादित्रयं प्रत्येकं योजनीयमिति, 'अवाउडण' चि अग्रावृतकः प्रावरणवर्जक इत्यर्थः, अकण्डूयकानिष्ठविकौ व्यक्ती,
'पुयकेमममुलोम' चि कश्चिदृश्यते, तत्र धृतानि-निष्प्रतिकर्मतया त्यक्तानि केञ्चमथुरोमाणि-शिरोजकूर्चकक्षादिलोमानि येन स तथा
किमुक्तं भवति ?-सर्वगात्रप्रतिकर्माविभूषाविप्रसुक्त इति ।

से किं तं इन्दियपडिसंलीणया ? २ पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा-सोइदियविसयपयारनिरोहो वा सोइ-
दियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा चक्खिदियविसयपयारनिरोहो वा चक्खिदियविसयपत्तेसु
अत्येसु रागदोसनिगहो वा घाणिदियविसयपयारनिरोहो वा घाणिदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोस-
निगहो वा जिग्मदियविसयपयारनिरोहो वा जिग्मदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा
फासिदियविसयपयारनिरोहो वा फासिदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा, से तं इन्दियप-
डिसंलीणया । से किं तं कसायपडिसंलीणया ? २ चउक्खिहा पण्णत्ता, तंजहा-कोहस्सुदयनिरोहो वा
उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं माणस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरणं
मायाउदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स (ताण) वा मायाण विफलीकरणं लोहस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा
लोहस्स विफलीकरणं, से तं कसायपडिसंलीणया । से किं तं जोगपडिसंलीणया ? २ तिविहा पण्णत्ता,
तंजहा-मणजोगपडिसंलीणया वयजोगपडिसंलीणया कायजोगपडिसंलीणया । से किं तं मणजोगपडिसं-

लीणया ? २ अकुसलमणनिरोहो वा कुसलमणउवीरणं वा, से तं मणजोगपडिसंलीणया । से किं तं वय-
जोगपडिसंलीणया ? २ अकुसलवयणिरोहो वा कुसलवयउदीरणं वा, से तं वयजोगपडिसंलीणया । से
किं तं कायजोगपडिसंलीणया ? २ जणं सुसमादिअपाणिपाए कुम्भो इव गुत्तिदिए सब्बगायपडिसंलीणे
चिट्ठइ, से तं कायजोगपडिसंलीणया । से किं तं विवित्तसयणासणसेवणया ? २ जं जं आरामेसु उज्जाणेसु
देवकुलेसु सभासु पवासु पणियगिहेसु पणिअसालासु इत्थीपसुपंडगसंसत्तविरहियासु वसहीसु फासुएस-
णिज्जपीढफलगसेज्जासंथारं उवसंपज्जित्ता नं विहरइ, से तं पडिसंलीणया, से तं याहिए तवे (सू० १०)

‘सोइंदियविमयप्पयारनिरोहो व’ति श्रोत्रेन्द्रियस्य विषये-शब्दे प्रचारस्य-प्रयुत्तेर्निरोधो-नियेधः श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनि-
रोधः, स च ‘सोइंदियविषयपत्तेसु अत्थेसु’ति श्रोत्रेन्द्रियगोचराप्रसवेवर्थेषु-शब्देषु कर्णप्रविष्टेऽप्यल्यर्थः, ‘आरामेसु’ति पुष्पप्रधा-
नवनेषु ‘उज्जाणेषु’ति पुष्पफलोपेतादिमहावृक्षसमुदायरूपेषु ‘सभासु’ति जनोपवेशनस्थानेषु ‘पवासु’ति जलदानस्थानेषु ‘पणि-
यगिहेसु’ति भाण्डनिक्षेपार्थगृहेषु ‘पणियसालासु’ति बहुग्राहकदायकजनोचितेषु गेहविशेषेषु प्रसारितपादैः सुष्यते,
संस्तारकस्तु ततो हीनः ॥ १९ ॥

से किं तं अडिभतरणं तवे ? २ छविहे पणत्ते, तंजहा-पायच्छित्तं विणओ वेयावच्चं सज्झाओ ज्ञाणं
पिउरसगो । से किं तं पायच्छित्ते ? २ दसविहे पणत्ते, तंजहा-आलोअणारिहे पडिक्कमणारिहे तदुम-
णारिहे विवेगारिहे पिउरसगगारिहे तवारिहे छेयारिहे मूलारिहे अणवट्ठप्पारिहे पारंचिआरिहे, से तं पाय-

च्छित्ते । से किं तं विणम् १, २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-पाणविणम् दंसणविणम् चरित्तविणम् मणविणम्
वइविणम् कायविणम् लोगोवयारविणम् । से किं तं पाणविणम् १, २ पंचविहे पणत्ते, तंजहा-आभिणिपो-
हियणाणविणम् सुअणाणविणम् ओहिणाणविणम् मणपज्जवणाणविणम् केवलणाणविणम् । से किं तं वंस-
णविणम् १, २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-सुस्सुसणाविणम् अणचासायणाविणम् । से किं तं सुस्सुसणाविणम् १,
२ अणेगविहे पणत्ते, तंजहा-अब्भुट्ठाणे इ वा आसणाभिग्गहे इ वा आसणप्पदाने इ वा सफारे इ वा
सम्माणे इ वा किइकम्मे इ वा अंजलिपग्गहे इ वा पंतस्स अणुगच्छणाया णिअस्स पज्जुवासणाया गच्छंतस्स
पडिसंसाहणया, से तं सुस्सुसणाविणम् ।

‘पायच्छित्तं’ति अतिचारविशुद्धिः, सा च वन्दनादिना विनयेन विधीयत इत्यत आह-‘विणओ’ति कर्मविनयनहेतुर्व्यापारविशेषः,
तद्वानेव च वैपाच्ये वर्तत इत्यत आह-‘वैयावर्च’ति भक्तादिभिरुपगमः, वैयावृत्त्यान्तराले च स्वाध्यायो विधेय इत्यत आह-
‘सज्जाओ’ति शोभनो मर्यादया पाठ इत्यर्थः, तत्र च स्यान् भवतीत्याह-‘ज्ञाणं’ति, शुभ्रस्यानादेव हेयस्यागो भवतीत्यत आह-
‘विउस्सग्गे’ति, ‘आलोयणारिहे’ति आलोचना-शुरुनिवेदनां विशुद्धये यदर्हति मिद्याचर्याद्यतिचारजातं तदालोचनाहं, तद्विषय-
त्वादालोचनालक्षणा विशुद्धिरपि आलोचनाहंमित्युक्तं, तस्या एव तपोरूपत्वादिति, एवमन्यान्यपि, नवरं ‘पडिक्कमणारिहे’ति
मिथ्यादुष्कृतं, ‘तदुभयारिहे’ति आलोचनाश्रितिक्रमणलभायं, ‘विवेगारिहे’ति अशुद्धभक्तादिविवेचनं, विउस्सग्गारिहे’ति कायो-
त्सर्गः, ‘तवारिहे’ति निर्विकृतादिकं तथः, ‘छेदारिहे’ति दिनपञ्चकादिना क्रमेण पर्यायच्छेदनं, ‘मूलारिहे’ति पुनर्प्रतोपस्थापनम्,

‘अनवद्वुपारिहे’ति अचरिततयोर्विशेषस्य ब्रतेष्वनवस्थापनं, ‘पारं चिआरिहे’ति तयोर्विशेषेणैवातिचारपारगमनमिति, ‘आसणाभिग्राहे इव’ति यत्र यत्रोपवेष्टुमिच्छति तत्र तत्रागमननयनं, ‘आसणपण्याणं’ति आसनदानमात्रमेवेति ।

से किं तं अणचासायणाविणए ? २ पणतालीसविहे पणत्ते, तंजहा-अरहंताणं अणचासायणया अर-
हंतपणत्तस्स धम्मस्स अणचासायणया आयरियाणं अणचासायणया एवं उवज्झायाणं थेराणं कुलस्स
गणस्स संघस्स किरिआणं संघोमिअस्स आभिणिबोहियणाणस्स सुअणाणस्स ओहिणाणस्स मणपल्लव-
णाणस्स केवलणाणस्स णसिं चैव भस्तिबहुमाणे णसिं चैव वणसंजलणया, से तं अणचासायणाविणए ।
से किं तं चरित्तविणए ? २ पंचविहे पणत्ते, तंजहा-सामाइअचरित्तविणए छेओवढावणिअचरित्तविणए
परिहारविमुद्धिचरित्तविणए सुहुमसंपरायचरित्तविणए अइक्खायचरित्तविणए, से तं चरित्तविणए । से किं
तं मणविणए ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-पसत्थमणविणए अपसत्थमणविणए । से किं तं अपसत्थमण-
विणए ? २ जे अ मणे सावज्जे सकिरिए सककसे कडुए निट्ठुरे फलसे अणहयकरे छेयकरे भेयकरे परिताव-
णकरे उइवण करे भूओक्काइए तहएवगारं मणो णो पहरेज्जा, से तं अपसत्थमणोविणए । से किं तं पसत्थ-
मणोविणए ? २ तं चैव पसत्थं णेयज्जं, एवं चैव वइविणओडवि णएहिं पएहिं चैव णेअब्बो, से तं वइविणए ।

‘किरियाणं’ति क्रियावादिनां ‘संभोइयस्स’ति एकसमाचारिकताया इति । मनोविनये लिख्यते-‘जे अ मणे’ति यत्पुनर्मनः-
चित्तमभंयतानामिति गम्यते, ‘सावज्जे’ति सदावद्येन-गर्हितकर्मणा हिंसादिना वर्तते इति सावधम्, एतदेव प्रपञ्च्यते-‘सकि-

रिय'ति कायिक्यादिक्रियोयेतं, 'सककसे'ति सकाकश्यं कर्कशभावोयेतं, 'कडुए'ति परेपामात्मनो वा कडुकमिव कडुकमनिष्ट-
मित्यर्थः, 'निददुरे'ति निदुरं-मार्दवानुगतं, 'फलसे'ति स्नेहानुगतं, 'अण्दयकरे'ति आश्रवकरम्-अशुभकर्माश्रवकारि, कुत
इत्याह-'छेयकरे'ति हस्तादिच्छेदनकारि, 'मेयकरे'ति नासिकादीनां भेदनकारि, 'परितावणकरे'ति प्राणिनामुपतापहेतुः, 'उद्-
चणकरे'ति मारणान्तिकेवेदनाकारि घनहरणाद्युद्रवकारि वा, 'भूओवचाइए'ति भूतोपघातो यत्रास्ति तद्भूतोपघातिकमिति, 'तहप्प-
गारं'ति एवम्प्रकारं असंयतमनःसदृशमित्यर्थः, 'मणो णो प्हारेज्ज'ति प्रवर्तयेत् ।

से किं तं कायविणए १, २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-पसत्थकायविणए अपसत्थकायविणए । से किं तं अप-
सत्थकायविणए १, २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-अणाउत्तं गमणे अणाउत्तं ठाणे अणाउत्तं निसीदणे अणाउत्तं
तुअहणे अणाउत्तं उल्लघणे अणाउत्तं पल्लघणे अणाउत्तं सच्चिदियकायजोगुंजणया, से तं अपसत्थकाय-
विणए । से किं तं पसत्थकायविणए १, २ एवं वेव पसत्थं भाणियव्वं, से तं पसत्थकायविणए, से तं काय-
विणए । से किं तं लोगोवयारविणए १, २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-अण्भासवत्तियं परच्छंदाणुवत्तियं कज्जहेउं
कयपडिक्किरिया अत्तगवेसणया देसकालणुया सव्वहेउं सु अपडिलोमया, से तं लोगोवयारविणए, से तं विणए ।

'अणाउत्तं'ति असावधानतया, उल्लघणे'ति कर्दमादीनामतिक्रमणं पौनःपुन्येन तदेव प्रलङ्घनमिति, 'सच्चिदियकायजो-
गुंजणय'ति सर्वेन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनं-प्रयोजनं व्यापारणं सर्वेन्द्रियकाययोगयोजनतेति 'अण्भासवलिय'ति
अभ्यामवृत्तिता-समीपवृत्तित्वं 'परच्छंदाणुवत्तिय'ति पराभिप्रायानुवर्तनं 'कज्जहेउं'ति कार्यहेतोः—ज्ञानादिनिमित्तं भक्तादिदा-

नमिति गम्यं, 'कथयडिकिरिय'चि अध्यपिनोऽश्मनेनेतिबुद्ध्या भक्तादिदानमिति 'अत्तगवेसणय'चि आर्तस्य--दुःखितस्य वार्तान्नेपणं 'देसकालण्णुय'चि प्रस्ताववृत्ता-अवसरोचिनायसम्पादनधित्यर्थः 'मवत्थेसु अपडिलोमय'चि सर्वप्रयोजनेज्वाराध्य-सम्बन्धिधयानुसृत्यमिति ।

से किं तं वेआवचे ? २ दत्तविहे पणत्ते, तंजहा-आयरियवेआवचे उवज्झायवेआवचे सेहवेआवचे गिलाणवेआवचे तवस्सिस्वेआयचे घेरचेआवचे साहम्मिअवेआवचे कुलवेआवचे गणवेआवचे संघवेआवचे, से तं वेआवचे । से किं तं सज्झाए ? २ पंचविहे पणत्ते, तंजहा-वायणा पडिपुच्छणा परिअट्ठणा अणुत्तेहा धम्मकहा, से तं सज्झाए । से किं तं ज्ञाणे ? २ चउविहे पणत्ते, तंजहा-अट्ठज्झाणे रुक्खज्झाणे धम्मज्झाणे सुक्खज्झाणे, जहज्झाणे चउविहे पणत्ते, तंजहा-अमणुणसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगरस्सतिसमण्णा-गए आवि भयइ, मणुणसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओगरस्सतिसमण्णाए आवि भवइ, आयंकसंपओ-गसंपउत्ते तस्स विप्पओगरस्सतिसमण्णाए आवि भवइ, परिज्जसिपकामभोगसंपओगसंपउत्ते तस्स अवि-प्पओगरस्सतिसमण्णाए आवि भवइ ।

'वेआवचे'स्ति दैयादृश्यं-भक्तपानादिभिरुपपद्यः 'सेह'चि अभिनवप्रवृत्तिः तपस्वी-अष्टयादिविषयकः 'अर'चि स्थविरो जन्मादिनिः, सागमिकः साधु सात्वी वा, कुलं गच्छसमुदायः, गणः कुलानां समुदायः, सङ्घो गणसमुदायः इति । 'अमणुण-संपओगसंपउत्ते'चि अमनोबुद्धिः-अनिष्टो यः शुब्दादिस्तस्य यः सम्प्रयोगो-योगस्तेन सम्प्रयुक्तो यः स तया, तथाविधः सन्

‘तस्म’त्ति तस्य-अमनोज्ञस्य शब्दादेर्विप्रयोगस्मृतिसमन्वागतथापि भवति-वियोगचिन्तानुगतः स्यात्, वाऽपीत्युत्तरवाक्यापेक्षया समुच्चयार्थः, असावार्तध्यानं स्यादिति शेषः, धर्मधर्मिणोरभेदादिति । तथा ‘मणुष्णसंप्रयोगसंप्रपञ्चे’त्ति व्यक्तं, नवरं मनोज्ञ-धनादि ‘तस्म’त्ति मनोज्ञस्य घनादेः ‘अविष्पयोगस्तद्व्यमण्णागए आवि षवइ’त्ति व्यक्तं, नवरम्-अर्तध्यानमसाबुच्यत इति वाक्यशेषः, । तथा आर्यकसंप्रयोगसंप्रपञ्चे’त्ति व्यक्तं, नवरमावङ्को-रोगः ‘तस्म’त्ति तस्यातङ्कस्य ‘विष्पयोगस्तद्व्यमण्णागए’त्ति व्यक्तं, वाक्यशेषः पूर्ववत् । तथा ‘परिजुसियकामभोगसंप्रयोगसंप्रपञ्चे’त्ति व्यक्तं, नवरं परिजुसियत्ति—‘जुपी ग्रीतिसेवनयो’रिति वचनात् सेवितः प्रीतो ना यः कामभोगः-शब्दादिभोगो मदनसेवा वा ‘तस्म’त्ति तस्य कामभोगस्य ‘अविष्पयोगस्तद्व्यमण्णागए’त्ति प्राग्वत् ।

अदृष्टं णं क्षाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-कंदणाया सोअणया तिप्पणया विलवणया । रुद्धक्ष्माणे चउविहे पणत्ते, तंजहा-हिंसाणुबंधी मोसाणुबंधी सारक्खणाणुबंधी, रुद्धस्स णं क्षाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-उत्तण्णदोसे बहुवोसे अण्णाणदोसे आमरणंतदोसे । धम्मज्झाणे चउविहे चउप्पडोयारे पणत्ते, तंजहा-आणाविजए अवायविजए विवागविजए, संठाणविजए धम्मस्स णं क्षाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-आणारूई णिसगुरूई उवएसरूई सुत्तरूई, धम्मस्स णं क्षाणस्स चत्तारि आलंबणा पणत्ता, तंजहा-वायणा पुच्छणा परियट्ठणा धम्मकहा, धम्मस्स णं क्षाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पणत्ताओ, तंजहा-अणिचाणुप्पेहा असरणाणुप्पेहा एगत्ताणुप्पेहा संसाराणुप्पेहा ।

‘कंदर्गय’ति महता शब्देन विस्वणं ‘सोअणय’ति दीनता, ‘तिप्पणय’ति तेपनता तिपेः क्षरणार्थत्वादश्रुविमोचनं, विलप-
नता-पुनः पुनः क्लिष्टभाषणमिति, ‘उमप्पणदोसे’ति उगण्णेन-बाहुल्येनानुपसर्त्तवेन दोषो-हिंसाऽनृतादत्तानसंस्करणानामन्यतमः
उमप्पणदोषः, तथा ‘बहुदोसे’ति बहुष्वपि सर्वेष्वपि हिंसादिषु ४ दोषः-प्रवृत्तिलक्षणो बहुदोषः ‘अण्णाणदोसे’ति अज्ञानात् कुशा-
स्वसंस्काराद्विंसादिष्वधर्मस्वरूपेषु धर्मबुद्ध्या या प्रवृत्तिलक्षणो दोषः अज्ञानदोषः, ‘आमरणंतदोसे’ति मरणमेवान्तो मरणान्तः
आ मरणान्तात् आमरणान्तम्, असंज्ञातानुतापस्य कालसौकरिकादेरिव या हिंसादिषु ४ प्रवृत्तिः सैव दोषः आमरणान्तदोषः, इह
चार्तरीत्रे परिहार्यतया साधुविक्षेपणे धर्मशुक्ले त्वासेच्यतेति । ‘चउप्पडोपारे’ति चतुर्पु-भेदलक्षणात्म्यनानुप्रेक्षालक्षणेपु पदार्थेषु
प्रत्यवतारः-समवतारो यस्यमाणस्वरूपो यस्य तच्चतुश्चत्यवतारमिति । ‘आणाविजए’ति आज्ञा-जिनप्रवचनं तस्या विचयो-निर्णयो यत्र
तदाज्ञाविचयं, प्राकृतत्वादाणाविजयं, आज्ञागुणानुचिन्तनमित्यर्थः, एवं शेषपदान्यपि, नवरम् अपायाः-रगद्वेयादिजन्या अनर्थाः,
विपाकः-कर्मफलं, संस्यानानि-लोकद्वीपसमुद्राद्याकृतयः । ‘आणारुई’ति निर्युक्त्यादिश्रद्धानं ‘गिसग्गरुई’ति स्वभावत एव तत्त्व-
श्रद्धानम् ‘उवएसरुई’ति माधूपदेष्टातत्त्वश्रद्धानं ‘सुत्तरुई’ति आगमात्तत्त्वश्रद्धानम् ‘आलम्बनानि धर्मघ्यानसौधशिख-
रारोदणार्थं यान्यालम्बयन्ते-आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि-वाचनादीनि, अनित्यत्वाशरणत्वेकत्वसंसारानुप्रेक्षाः प्रतीताः ।

सुक्कज्झाणे चउविहे चउप्पडोजारे पण्णत्ते, तंजहा-पुहुत्तविषके सविआरी १ एगत्तविषके अविआरी २
सुहुमकिरिए अप्पडिचरुई ३ समुच्चिन्नकिरिए अपिअदी, ४, सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता,
तंजहा-विवेगे विउसग्गे अघहे असम्मोहे, सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता, तंजहा-स्वंती

मुत्ती अज्जवे मद्वे, सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पणत्ताओ, तंजहा-अवायाणुप्पेहा असु-
भाणुप्पेहा अयंतवित्तिआणुप्पेहा विप्परिणामाणुप्पेहा, से तं ज्ञाणे ॥

‘पुहुत्तवियेके सविआरी’ति पृथक्त्वेन-एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन वितर्को-विकल्पः पूर्वगतश्रुतालम्बनो
नानयानुसरणलक्षणो यत्र तत् पृथक्त्ववितर्कं, तथा विचारः-अर्थाद्वयज्ञेने व्यञ्जनादर्थे मनःप्रभृतियोगानां चान्यस्मादन्यतर-
स्मिन् विचरणं सत्र विचारेण यत्तत्सविचारि, सर्वधनादित्वादिन् समासान्तः, तथा ‘एगत्तवियेके अविआरी’ति एकत्वेन-अभेदे-
नोत्पादादिपर्यायालम्बनतयेत्यर्थः, वितर्कः-पूर्वगतश्रुताश्रयो व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तदेकत्ववितर्कं, तथा न विद्यते विचा-
रोऽप्यव्यञ्जनयोरितस्मादितरत्र तथा मनःप्रभृतीनामन्यतरस्मादन्यत्र यस्य तदविचारीति, ‘सुहुमकिरिए अप्पडिवाइ’ति सूक्ष्मा
क्रिया यत्र निरुद्धाश्रयोयोगत्वे सत्यर्दनिरुद्धकाययोगत्वात् तत् सूक्ष्मक्रियम्, अप्रतिपाति-अप्रतिपत्तनशीलं प्रवर्द्धमानपरिणाम-
त्वाद्, एतच्च निर्वाणगमनकाले केवलिन एव स्यादिति, ‘समुच्चिन्नञ्चा-धीणा-कायिकयादिका
शैलेशीकरणे निरुद्धयोगत्वेन तस्मिन्तत्तथा, अनिवर्ति-अव्यावर्तनस्वभावमिति। ‘विवेगे’ति देहादात्मन आत्मनो वा सर्वसंयोगानां
विवेचनं-बुद्ध्या पृथक्करणं धिवेकः, विडसगे’ति व्युत्सर्गो-निःसङ्गतया देहोपधित्यागः देवाद्युपसर्गजनितं भयं चलनं वा व्यथा
तदभावोऽव्ययं ‘असंमोहे’ति देवादिकृतमायाजनितस्य सूक्ष्मपदार्थविषयस्य च सम्मोहस्य-मूढताया निषेधोऽसम्मोहः, ‘अवायाणु-
प्पेह’ति अपायानां-प्राणातिपाताद्याश्रवद्वाराजन्यानर्थानामनुप्रेक्षा ‘असुभाणुप्पेह’ति संसाराशुभत्यानु-
चिन्तनम् ‘अणंतवत्तियाणुप्पेह’ति भवसन्तानस्थानन्तश्चत्तिताऽनुचिन्तनं ‘विपरिणामाणुप्पेह’ति वस्तूनां प्रतिक्षणं विविधपरिणा-

मगमनानुचिन्तनमिति ।

से किं तं विउस्सगो !, २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-द्वविउस्सगो भावविउस्सगो अ । से किं तं दवविउस्सगो !, २ चउच्चिहे पणत्ते, तंजहा-सरीरविउस्सगो गणविउस्सगो उवहिविउस्सगो भत्तपाणविउस्सगो !, से तं दवविउस्सगो, से किं तं भावविउस्सगो !, २ तिविहे पणत्ते, तंजहा-कसायविउस्सगो संसारविउस्सगो कम्मविउस्सगो, से किं तं कसायविउस्सगो !, २ चउच्चिहे पणत्ते, तंजहा-कोहकसायविउस्सगो माणकसायविउस्सगो लोहकसायविउस्सगो, से तं कसायविउस्सगो, से किं तं संसारविउस्सगो !, २ चउच्चिहे पणत्ते, तंजहा-णेरइअसंसारविउस्सगो तिरियसंसारविउस्सगो मणुअसंसारविउस्सगो !, २ चउच्चिहे पणत्ते, तंजहा-देवसंसारविउस्सगो, से तं संसारविउस्सगो, से किं तं कम्मविउस्सगो !, २ अट्ठविहे सारविउस्सगो देवसंसारविउस्सगो, से तं संसारविउस्सगो, से किं तं कम्मविउस्सगो वेअणीअकम्मविउस्सगो पणत्ते, तंजहा-णाणावरणिज्जकम्मविउस्सगो दरिस्सणावरणिज्जकम्मविउस्सगो वेअणीअकम्मविउस्सगो मोहणीयकम्मविउस्सगो आऊअरुम्मविउस्सगो पामकम्मविउस्सगो गोअकम्मविउस्सगो अंतरायकम्मविउस्सगो, से तं कम्मविउस्सगो, से तं भावविउस्सगो ॥ (सू० २०) ॥

‘संसारविउस्सगो’ति नरकायुक्कादिहेतूनां मिथ्यादृष्टिवादीनां त्यागः, ‘कम्मविउस्सगो’ति ज्ञानावरणादिकर्मचन्धहेतूनां ज्ञानप्रत्यर्नीकत्वादीनां त्यागः ॥ २० ॥

तेनं कालेणं तेनं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स यहवे अणगारा भगवंतो अप्पेगईआ आयार-

घरा जाव विवागसुअधरा तत्थ तत्थ तहिं देसे देसे गच्छागच्छि गुम्मागुम्मि फट्ठाफट्ठि अप्पेगइआ चायंति अप्पेगइआ पडिपुच्छंति अप्पेगइया परियट्ठंति अप्पेगइया अणुप्पेहंति अप्पेगइआ अक्खेवणीओ विक्खेवणीओ संवेअणीओ णिब्बेअणीओ चउविहाओ कहाओ कहंति अप्पेगइया उडुंजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेणं तवसा अज्जाणं भावेमाणा चिहरंति ।

‘अप्पेगइया आयरघरे’त्यादि प्रतीतं, कचिवू दृश्यते ‘तत्थ तत्थ’ति उद्यानादौ ‘तहिं तहिं’ति तदंशोक्तमेवाह देशे देशे-अप्रहमगे, वीप्पकरणं चाधारवाहुल्येन साधुबाहुल्यप्रतिपादनार्थं, ‘गच्छागच्छि’ति एकाचार्यपरिवारो गच्छ गच्छेन गच्छेन च भूत्वा गच्छागच्छि वाचयन्तीति योगः, दण्डादण्ड्यादिवच्छन्दसिद्धिः, एवं ‘गुम्मागुम्मि फट्ठाफट्ठि च’ नवरं गुहमं-गच्छैकदेशः उपाध्यायाधिष्ठितः फट्ठकं-लघुतरं गच्छदेश एव गणावच्छेदकाधिष्ठित इति । अथ प्रकृतवाचना ‘वायंति’ति सूत्रवाचनां ददति ‘पडिपुच्छंति’ति सूत्रार्थो पृच्छन्ति ‘परियट्ठंति’ति परिवर्तयन्ति तावेय, ‘अणुप्पेहंति’ति अनुप्रेक्षन्ते तावेव चिन्तयन्ति । ‘अक्खेवणीओ’ति आक्षिप्यते-मोहात्तदं प्रत्याकृष्यते श्रोता यकामित्याक्षेपण्यः ‘विक्खेवणीओ’चि विशिष्यते-कुमार्गविमुखो विधीयते श्रोता यकामित्वा विशेपण्यः ‘संवेअणीओ’चि संवेज्यते-मोक्षमुखामिलापो विधीयते श्रोता यकामित्वा संवेज्जन्यः ‘णिब्बेअणीओ’चि निर्वेद्यते संसारनिर्विण्णो विधीयते श्रोता यकामित्वा निर्वेदिन्यः, तथा उडुंजाणू अहोसिर’चि शुद्धप्रथिव्यासनवर्जनादौपग्रहिकनिपद्याया अभावाचोत्कुटुकसनाः सन्तोऽपदिश्यन्ते-ऊर्ध्वं जाजुनी येषां ते ऊर्ध्वजानवः, अधःशिरसो-अधोमुखा, नोर्ध्वं तिर्यग्वा दिसिट्टय इत्यर्थः, ‘झाणकोट्ठोवगय’चि ध्यानरूपो यः कोष्ठस्तमुपागता ये ते तथा, प्यानकोष्ठप्रवेग्येन संवृतेन्द्रियमनो-

युक्तिवान्या इत्यर्थः, संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्तीति ।

संसारभउधिग्ना भीआ जन्मणजरमरणकरणंभीरदुःखलपक्खुविभअपउरसलिलं संजोगविओगविची-
चित्तापसंगपसरिअवह्वयंमहद्द्विउलकल्लोणविलविअलोभकलकलंतबोलचहुलं अयमाणणफेणतिच्च-
त्विस्सणुलंपुलप्पभूअरोगवेअणपरिअवचिणिचायफरुसधरिसणासमावडिअकटिणकम्मपत्थरतरंगंरंगंमिच्च-
मशुअयतोअपट्ठं कसायपायालसंकुलं अक्खयसक्खस्सकल्लुअलसंचयं पसिअयं अपरिमिअमहिच्छकल्लसम-
त्तिआउवेगउद्धुअन्ममाणदगरययंअरचरफेणपउरआसापिआसयवलं मोहमहावत्तभोगभममाणगुण्णमा-
णुच्छलंतपयोनिअत्तपाणिअपमाययंउच्चहुहुसावयसमाउद्धाअमाणपअरघोरकंदियमहारवरयंतभैरवरवं ।

प्रकारान्तरेण स एवोच्यते-‘संसारभउधिग्मा’णि प्रतीतं ‘जंमणजरमरणकरणंभीरदुःखलपक्खुविभयउरसलिलं’ जन्मजरा-
मरणान्येव करणानि-साधनानि यस्य तत्तथा, तच्च तद्गन्मीरदुःखं च तदेव प्रभुभितं-प्रचलितं प्रचुरं-प्रभूतं सलिलं-जलं यत्र स
तथा तं, संसारमागारं तरन्तीति योगः, ‘संजोगविओगवीइचित्तापसंगपसरियवह्वयंमहद्द्विउलकल्लोणविलविअलोभकलक-
लित्तबोलचहुलं’ संयोगवियोगा एव वीचयः-तरङ्गा यत्र स तथा, चिन्ताप्रमङ्गः-चिन्तासातत्यमित्यर्थः स एव प्रसृतं-प्रसरो यस्य
स तथा, वधाः-हननानि बन्धाः-संयमनानि तान्येव महान्तो दीर्घा विपुलाश्च-विस्तीर्णाः कल्लोला-महोर्मयो यत्र स तथा, फल-
णानि त्रिलपित्तानि यत्र स तथा, स चासौ लोभश्च, स एव कलकललयमानो यो चोलो-ध्यनिः स बहुलो यत्र स तथा, ततः सं-
योगादिपदानां कर्मधारयः, अतस्तम्, ‘अवमाणणफेणतिच्चरिसणपुलंपुलप्पभूयरोगवेअणपरिअवचिणिचायफरुसधरिसणाममावडिय-

कटिर्गङ्गकर्मपत्थस्तरङ्गरङ्गं तन्निचमच्चुभयंतोयपट्टं' अपमाननमेव-अपूजनमेव फेनो यत्र स तथा; तीव्रखिसनं च-अत्यर्थनिन्दा पुल-
गुलंप्रभृता-अनवरतोद्भवाः या रोगवेदनाः, पाठान्तरे तीव्रखिसनं प्रलुम्भनानि च ग्रभूतारोगवेदनाथ परिभवविनिपातश्च-पराभि-
भवंसम्पर्कः परुषधर्पणाश्च-निष्ठुरवचननिर्भर्त्सनानि समापतितानि-समापन्नानि वद्वानि यानि कठिनानि-कर्कशोदयानि कर्माणि-
ज्ञानांतरणादीनि तानि धेति द्वन्द्वः, तत एतान्येव ये प्रस्तवाः-यापणास्तैः कृत्वा तरङ्गै रद्भु-वीचिमिश्रलत् नित्यं-ध्रुवं, सृत्तु-
भयमेव-मरणभीतिरेव तोयपट्टं-जलोपरितनभागो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा अपमानफेनमिति तोयपट्टस्य विशेष-
णम्, अतो बहुव्रीहिरैवातस्तं, 'कसायपायालमङ्कुलं' कपाया एव पातालाः-पातालकलशास्तैः सङ्कुलो यः स तथा तं, 'भवसयस्स-
कलुसजलसंचयं' भवशतसहस्राण्येव कलुषो जलानां सञ्चयो यत्र स तथा तं, पूर्वं जननादिजन्यदुःखस्य सलिलतोक्ता इह तु भवानां
जननादिधर्मवतां जलविशेषसमुदायतोक्तेति न पुनरुक्तत्वमिति, 'यद्भयं'ति व्यक्तं, 'अपरिमिअमहेच्छकलुसमइवाउवेगउदुधुम्ममा-
णदगरयरयंयआरवरफेणपउरआमापिवासधवलं' अपरिमिता-अपरिमाणा ये महेच्छा-बृहदभिलाषा लोकास्तेषां कलुषा-मलिना
या मतिः सैव वायुवेगेन उदुधुबम्ममाणं उदुधुबमाणं वा-उत्पाद्यमानं यदुदकरजः-उदकरेशुसमूहस्तस्य रयोवेगस्तेनान्धकारो यः
सं तथा, वरफेनेनेव प्रचुराशापिषामभिस्तत्र प्रचुरा-बहुय आद्याः-अग्राप्तार्थानां प्राप्तिसम्भावनाः पिपासास्तु-तेषामेवाकांक्षा अत-
स्ताभिर्धवल इव धवलो यः स तथा, ततः कर्मधारयः, अतस्तं, 'मोहमहावचभोगयममाणगुण्णमाणुच्छलंतपचोणियत्तपाणियप-
मायचंडवहुदुट्टसां वयसमाहउद्वायमाणपण्णारथोरंकीदियमहाखरवंतभेरवरवं' मोहरूपे महावर्ते भोगरूपं भ्राम्यत्-मण्डलेन अमहु-
प्यत्-व्याकुलीभवदुच्छलत्-उत्पतत् प्रत्यवनिपतच्च-अधःपतत् पानीयं-जलं यत्र स तथा, प्रमादा-मधादयस्त एव चण्डवहुदुट्ट-

भाषदाः-सौद्रभूरिक्षुद्रव्यालास्तैर्ये समाहताः-ग्रहता उद्गात्रन्तथ उचिष्टन्तो वा विविधं चेष्टमानाः समुद्रपक्षे मत्स्यादयः संसारपक्षे पुरुषादयस्तेषां प्राग्भारः पूरो वा समूहो यत्र स तथा, तथा घोरो यः क्रान्दितमहारवः स एव खन्-प्रतिशब्दकरणतः शब्दाय-मानो भैरवरवो-भीमघोरो यत्र स तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽतस्तम् ।

अण्णाण भमंतमच्छपरिहृत्यअणिहुतिंदिममहामगरतुरिअचरिअखोखुब्भमाणनचंतवचलचंचलचलंतधुम्मं तजलसमूहं अरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं अणाइसंताणकम्मयंघणकिलेसंचिक्खिबल्लंखुत्तारं अमरनरीरियनिरयगइगमणकुडिलपरिवत्तविडलवेलं चउरंतमंहंतमणयदगं रुइं संसारसागरं भीमंदरिसणिज्जं तरंति धीईधणिअतिप्पकंपेण तुरियचवलं संवरवेरगनुंगकुवयसुसंपडत्तेणं णाणसितविमलंमूसिणं सेंमत्तं विसुद्धलद्वणिज्जामएणं भीरा संजमपोण सीलकलिआ पसत्थज्झाणतंचवायपणोल्लिअपहाविपणं उज्जमेव दसायगगहियणिज्जरयाजयणउवओगणाणदंसणविसुद्धवयभंडभरिअसारा जिणवरचयणोवदिट्टमंगेणं अकुडिलेण सिद्धिमहापट्टणाभिमुहा समणवरसत्थवाहा सुसुइसुसंभाससुपहसंसां गामे गामे एंगरियं णगरे णगरे पंचरायं दूइज्जन्ता जिइदिआ जिअया सचित्ताचित्तमीसिंसुं दब्बेसुं चिरागये गंयो संजया, चिरया मुत्ता लहुआ णिरवकंखा साहू णिहुआ चरंति धम्मं (सु० २१)

‘अण्णाणभमंतमच्छपरिहृत्यअणिहुतिंदिममहामगरतुरियचरियखोखुब्भमाणनचंतवचलचंचलचलंतधुम्मंतजलसमूहं अज्झांनी-न्येव अमन्तो मत्स्याः परिहृत्यचि-दखा यत्र स तथा, अनिमृतानि-अनुपशान्तानि यानीन्द्रियाणि तान्येव महामकरास्तेषां यानि

स्वरितानि-शीघ्राणि चरितानि-चेष्टितानि तैः खोद्युन्ममाणचि-भृशं धुम्यमाणो नृत्यन्निव नृत्यन् चपलानां मध्ये चञ्चलश्च,
अस्थिरत्वेन चलैश्च स्थानान्तरगमनेन घूर्णश्च-भ्राम्यन् जलसमूहो-जलसङ्घातोऽन्यत्र जडसमूहो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयस्तत्त-
स्मात्, 'अरइभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं' अस्तिभयत्रिपादशोक्तिमध्यात्त्वानि प्रतीतानि तान्येव शैलास्तेः सङ्कटो यः स तथा
तम्, 'अणाइसंताणकम्मबंधणकिलेसचिक्खिछुमुदुचारं' अनादिसन्तानम्-अनादिप्रवाहं यत् कर्मबन्धनं तत्र क्लेशाश्च-रामादयस्त-
च्छुणं यच्चिक्खिछं-कर्ममस्तेन सुण्डु दुस्वारो यः स तथा तम्, 'अमरनरतिरियनिरयगइगमणकुडिलपरिवन्निउलवेलं' अमरनर-
तिर्यग्निरयगतिषु यद्गमनं तदेव कुडिलपरिवर्तो-वक्रपरिवर्तना विपुला च-विस्तीर्णा वेला-जलवृद्धिलक्षणा यत्र स तथा तं, 'चउरं-
तमहंतं'ति चतुर्विभागं दिग्भेदगतिभेदाभ्यां महान्तं-महायामम्, 'अणवदग्गं'ति अणवदग्रम्-अनन्तमित्यर्थः, 'रुंदं'ति विस्तीर्णा,
संसारमागमिति व्यक्तं, 'भीमदरिसणिज्जं'ति भीमो दृश्यत इति भीमदर्शनीयत्वं, 'तंरति' लक्षयन्ति, संयमपोतेनेति योगः, किन्भू-
तेन ?- 'धीईधणियनिप्पकंपेण' घृतिरज्जुचन्धनेन धनिकम्-अत्यर्थं निष्प्रक्रमः-अविचलो यः स मध्यपदलोपाद् घृतिधनिकनिष्प्रक-
म्पस्तेन त्वरितचपलम्-अतित्वरितं यथा भववीत्येवं तरन्ति, 'संवरवेरसगतुंगकूवयसुसंपउत्तेणं' संवरः-प्राणातिपातादिविरतिरूपो
वैराग्यं-कृपायनिग्रहः एतच्छुणो यस्तुङ्गः-उवः कृपकः-स्तम्भविशेषस्तेन सुण्डु सम्प्रयुक्तो यः स तथा तेन, 'णाणसियविमल-
मूसिएणं'ति ज्ञानमेव सितः-सितपटः स विमल उच्छ्रितो यत्र स तथा तेन, मकारश्चेह प्राकृतशैलीप्रभवः 'सम्मत्तविमुद्धलद्धणि-
जामएणं' सम्पत्त्यरूपो विद्युद्धो-निर्दोषो लब्धः-अवाप्तो निर्यामकः-कर्णधारो यत्र स तथा तेन, धीरा-अक्षोमाः संयमपोतेन
शीलकलिजा इति च प्रतीतं, 'पसत्थज्झाणतववायपणोद्धियपहाविण्णे' प्रशस्तध्यानं-धर्मादि तद्रूपं यत्तपः स एव यातो-वायुस्तेन

यत् प्रणोदितं-प्रेरणं तेन प्रधावितो-वेगेन चलितो यः स तथा तेन, संयमपोतेनेति प्रकृतम्, 'उज्जमववसायग्गाहियणिज्जरणज-
यणउवओगणाणदंसणविसुद्धवरयभंडभरिअसारा' उधमः-अनालस्यं व्यवसायो-वस्तुनिर्णयः सद्धथापारो वा ताभ्यां मूल्यकल्पाभ्यां
यदुद्गृहीतं-क्रीतं निर्जरणयतनोपयोगज्ञानदर्शनविशुद्धव्रतरूपं भाण्डं-ऋयाणकं तस्य भरितः-संयमपोतभरणेन पिण्डितः सारो यैस्ते
तथा, श्रमणवरसार्ववाहा इति योगः, तत्र निर्जरणं-तपः यतना-बहुदोषत्यागेनाल्पदोषाश्रयणम् उपयोगः-सावधानता ज्ञानदर्श-
नाभ्यां विशुद्धानि व्रतानि, अथवा ज्ञानदर्शने च विशुद्धव्रतानि चेति समाप्तः, व्रतानि च-महाव्रतानि, पाठान्तरेण 'णाणदंसण-
चरित्तविसुद्धवरयभंडभरियमार' चि तत्र ज्ञानदर्शनचारित्राण्येव विशुद्धवरभाण्डं तेन भरितः सारो यैस्ते तथा, 'जिणवरवयणोवदिट्ठ-
मग्गेणं अकुडिलेण सिद्धिमहापट्टणाभिमुहा समणवरमत्थवाह' चि व्यक्तं, 'सुसुहसुसंभाससुण्हसास' चि सुश्रुतयः-सम्यक्श्रुतग्रन्थाः
सत्तिस्सद्धान्ता वा सुशुचयो वा सुखः सम्भापो येषां सुखेन वा सम्भाष्यन्त इति सुसम्भाषाः शोभनाः प्रश्नाः येषां सुखेन वा
प्रश्न्यन्ते ये ते सुप्रश्नाः शोभना आश्नाः-वाञ्छा येषां ते स्वाक्षाः अथवा सुखेन प्रश्न्यन्ते शास्यन्ते च-शिक्ष्यन्ते ये ते सुप्रश्न-
शास्यः शोभनानि वा प्रश्नशास्यानि-पृच्छाधान्यानि येषां ते तथा अथवा सुप्रश्नाः शास्यथ-प्रशंसनीयाः, ततः कर्मधारय इति,
'दूहज्जन्त' चि द्रवन्तो-वमन्तः, अनेकार्थत्वाद्वातूना, 'णिब्भय' चि भयमोहनीयोदयनिषेधात् 'गयमय' चि उदयविकलताकरणात्
'संजय' चि संयमयन्तः, कुत इत्याह-'विरय' चि यतो निवृत्ताः, हिंसादिभ्यः, तपसि वा विशेषेण रताः विरताः, विरया वा-
निरोत्सुक्याः विरजसो वा-अपायाः, 'संचयाओ विरय' चि क्वचिद् दृश्यते, तत्र सन्निधेर्निवृत्ता इत्यर्थः, 'युत्त' चि मुक्ताः ग्रन्थेन
'लहुअ' चि लघुकाः स्वल्पोपधिच्वात् 'णिरवकंख' चि अप्राप्तार्थाकाङ्क्षाविशुक्ताः 'साहू' मोक्षसाधनात् 'णिहुआ' प्रशान्तवृत्तयः 'चरंति

‘धम्म’ति व्यक्तम् । अत्र साधुवर्णके जितेन्द्रियत्वादीनि विशेषणानि बहुशोऽधीतानि, तानि च गमोन्तरेत्या निर्विधानि, यदे पुनरत्रैव गमे पुनरुक्तमवभासते तत् स्वत्वाच्च दुष्टं, यदाह—“सिद्धायद्वाणतवओसहेसु उर्वएसथुहपयाणेसु । संतुगुणिकित्तणासु ये न हुंति पुनरुक्तदोसा उ ॥ १ ॥” ॥ २१ ॥

तेषां कालेणं तेषां समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे असुरकुमारा देवा अंतिअं पाउंअंमवित्था कायमहाणीलसरिस्सणीलगुलिअगवलअयसिकुमुमप्पगासा विअसिअसयवत्तमिब पत्तलनिम्मलईसिसितर- सतंवणयणा गरुलायतउज्जुंतुंगणासा उअचिअसिलप्पवालपियफलसणिभाहरोढा पेणुरससिसंकलवि- मलणिम्मलसंग्वगोक्खीरफेणदगरयमुणालियाधवलदंतसेदी हृयवहणिद्धंतधोयतंततंवणिअरत्ततलताल्लुजीहा अंजणघणकसिणरुयरमणिअण्णिद्धकेसा वामेगकुंडलधरा अर्धचदणाणुलित्तगत्ता ।

असुरवर्णके किमपि लिख्यते—‘कालमहाणीलसरिस्सणीलगुलिअगवलअयसिकुमुमप्पगासा’ कालो यो महानीलो—मणिविशेष- स्तेन सदृशा वर्णतो ये ते तथा, नीलो—मणिविशेषः, गुलिका—नीलिका गवलं माहिपं शृङ्गम् अतसीकुसुमं—धान्यविशेषपुष्पं एते- पामिव प्रकाशो—दीप्तिर्येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः, कालवर्णी इत्यर्थः, विअसिअमयवत्तमिमे’ति व्यक्तं, ‘पत्तलणिम्मलईसीसि- यरत्तंतवणयणा’ पत्तलानि—पद्मवन्ति निर्मलानि इषत् सितरक्तानि—कचिद्देशे मनाक् इवेतानि कचिच्च ; मनाग्रक्तानी- त्यर्थः कचिच्च ताम्राणि अरुणानि नयनानि येषां ते तथा, श्रुतपत्रसाधर्म्यं च व्यक्तमेव, ‘गरुळे’त्यादि विशेषणचतुष्टयं महावीर-

१ स्वाध्यायध्यानवपऔपधेषु उपदेशस्तुतिप्रदानेषु । सदृशकीर्तनेषु च न भवन्ति पुनरुक्तदोषास्तु ॥ १ ॥

वर्णरूपेण 'अंजणघण्टसिणरुपगमणिज्जिह्वकेमा' अञ्जनवनौ-प्रतीतौ रुष्णाः-कालः-रुचको-मणिविशेषस्तद्वर्मणीयाः स्नि-
ग्याय केन्द्रा येषां ते तथा, 'वामेगकुंडलधरा' वामे कर्णे एकमेव कुण्डलं धारयन्ति ये ते तथा, दक्षिणे त्वाभरणान्तरधारिण इति
मामर्च्यगम्यम्, आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्रा इति व्यक्तम् ।

ईसिसिलिंधपुष्पगासाईं सुहुमाईं असंकलिद्धाईं चत्थाईं पवरपरिहिया चयं च पदमं समतिर्कता
चित्तिअं च ययं असंपत्ता भदे जोन्वणे चट्टमाणा तलभंगयतुडिअपवरभूसणनिम्मलमणिरयणमंडिअमुआ
दसमुहामंडिअगगहत्था चूलामणिचिंधगया सुख्खा महिद्धिआ महज्जुतिआ महयला महायसा महासोक्खा
महाणुभागा हारविराहतवच्छा कडगतुडिअंभिअमुआ अंगयकुंडलमडुंगडतलकणपीढधारी विचित्तवत्था
भरणा विचित्तमालामडलिमउडा कल्लाणकयपवरवत्थपरिहिया कल्लाणकयपवरमहाणुलेवणा भासुरमोदी
पलंवयणमालधरा ।

'ईसिसिलिंधपुष्पगासाई' इति मनाक् सिलिन्ध्रकुसुमप्रभाषि, ईपत्तितानीत्यर्थः, सिलिन्ध्रं-भूमिस्फोटकच्छत्रकम् 'असुरेसु-
होति रच' इति मत्वान्तरम्, 'असंकलिद्धाई' इति निर्दूषणानि 'सुहुमाई' इति श्रुष्ट्यानि 'वत्थाई' इति वसनानि 'पवरपरिहिया' प्रवराश्च ते-
परिहिताश्च-निवसिता इति समासः, 'चयं च' इत्यादि सूत्रं, तत्र त्रीणि वयांसि भवन्ति, यदाह-'आयोडधान्नेवेक्खालो, यावत्
क्षीरान्नवर्तकः । मय्यमः सप्ततिं यावत्, परलो वृद्ध उच्यते ॥१॥" आद्यस्य वयसोऽतिक्रमे द्वितीयस्य सर्वथैवाप्राप्तौ भद्रं यौवने-
भवेत्येवेति भद्रे यौवने इत्युक्तं, 'तलभंगयतुडिअपवरभूयणनिम्मलमणिरयणमंडिअमुआ' तलभङ्गकानि-वाह्याभरणानि श्रुटिकार्यः-

बाहुरक्षिकास्ता एव वरभूषणानि तैर्निर्मलमणिरत्नैश्च मण्डिता भुजा येषां ते तथा, 'चूलामणिचिघगया' चूडामणिलक्षणं चिह्नं प्राप्ताः श्रूयन्ते चासुरादीनां चूडामण्यदीनि चिह्नानि, यदाह—“चूडामणिफणिवज्रो गरुडे घट अस्स वद्धमाणे य । मयरे सीहे हत्थी असुराईणं मणसु चिघे ॥ १॥” ‘महिद्धिअ’ति महद्दयो विशिष्टविमानपरिवारादियोगात् ‘महज्जुइय’ति महाद्युतयो विशिष्टशरीराभरण-प्रभायोगात् ‘महावल’ति विशिष्टशरीरप्रामाणाः ‘महायस’ति महायशसो—विशिष्टकीर्तयः ‘महासोक्ख’ति महासौख्याः ‘महाशु-मार्ग’ति अचिन्त्यशक्तियुक्ता इति, इहैव गमान्तरं ‘हारविराजितवक्षसः कटकत्रुटिकस्ताम्भितभुजाः’ इह कटकानि—कङ्कणानि त्रुटिका-बाहुरधफाः । ‘अंगयकुंडलमट्टगंडकणपीठधारी’ अङ्गदानि—बाह्वाभरणविशेषान् कुण्डलानि च—कर्णाभरणविशेषान् मृष्टगण्डानि च—उल्लिखितकपोलानि कर्णपीठफानि—कर्णाभरणविशेषान् धारयन्तीत्येवंशीला ये ते तथा, ‘विचीचहत्थाभरण’ति व्यक्तं, ‘विचिच-मालामउलियमउडा’ विचित्रा मालाः—कुसुमस्रजो येषां मौलौ च—मस्तके मुकुटं—किरीटं येषां ते तथा, शेषं सुगमं वर्णकान्तं यावत्, नवरं माल्यानि पुष्पाणि बोन्दिः—शरीरं प्रलम्बो—शुम्बनकं वनमाला—आभरणविशेषः प्रलम्बचनमाला वा तस्याः कण्ठतो जानुप्रमाणत्वादिति ।

दिघेणं वणणेणं दिघेणं गंघेणं दिघेणं रूवेणं दिघेणं फासेणं दिघेणं संघाए (घयणे) णं दिघेणं संठाणेणं दिघाए इद्दीए दिघाए जुत्तीए दिघाए पभाए दिघाए छायाए दिघाए अचीए दिघेणं तेएणं दिघाए छेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिअं आगम्मागम्म रत्ता समणं भगवं महा-

१ चूडामणिः फणी वज्रं गरुडः घटः अथो वर्द्धमानश्च । मकरः सिंहो हस्ती असुरादीनां युग चिह्नानि ॥ १ ॥

चीरं तिक्रुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ २ स्ता वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता णचासणे णाहदूरे
सुस्तसमाणा णमंसमाणा अभिसुद्धा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ (सू० २२)

‘दिवेणं’ देवोचितेन प्रधानेनेत्यर्थः, ‘संघाए’ (घयणे) णं’ति संहननेन वज्रक्रयभनारावेनेत्यर्थः, ‘संठाणेणं’ति समचतुरस्रलक्ष-
णेनेत्यर्थः, ‘रिद्धीए’ति परिधारादिकया ‘जुइए’ति युक्त्या--विश्वशिवार्थयोगेन ‘पमाए’ति यानादिदीप्त्या ‘छायाए’ति शोभया ‘अबी-
ए’ति अर्चया शरीरस्पर्शादितेजोज्ज्वालया ‘तेएणं’ति तेजसा-शरीरसम्बन्धिरोचिषा प्रभावेन वा ‘लेसाए’ति देहवर्णेन, एकार्था
वा ध्रुत्यादयः शब्दाः प्रकाशप्ररूपप्रतिपादनपराश्रयेति न पौनरुक्त्यमिति, ‘उज्जोएमाणं’ति उद्योतयन्तः प्रकाशकरणेन ‘पमासयन्तः-
शोभयन्तः, एकार्थो वैताविति, ‘रत्त’ति रक्ताः-सानुरागाः ‘तिक्रुत्तो’ति त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् आदक्षिणात्-पार्श्वात् प्रदक्षिणो
दक्षिणपार्श्ववर्ती आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं ‘वंदंति’ति स्तुवन्ति ‘नमंसंति’ति नमस्वन्ति शिरोनमनेनेति । वाचनान्तरे दृश्यते-‘साइ
साइ’ति स्वकीयानि स्वकीयानि ‘नामगोयाइ’ति नामगोत्राणि-यादृच्छिकान्तर्यामिधानानीति ‘साविति’ति श्रावयन्ति ॥ २२ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे असुरिंदवज्जिआ भवणवासी देवा
अंतियं पाउंभवित्था णागपइणो सुवण्णा विज्जू अग्गीआ दीवा उदही दिसाकुमारा य पवण थणिआ य
भवणवासी णागफडागरुलचयरपुण्णकलससीहहयगयमगरमउडवद्धमाणणिजुत्तविचित्तचिंघगया सुरूवा
महिद्धिया सेसं तं चेव जाव पज्जुवासंति ॥ (सू० २३) ॥

‘नागे’त्यादि व्यक्तं, नागादीनां च नागफणादीनि चिह्नानि भवन्ति, तानि क्रमेण दर्शयन्नाह-‘नागफडा १ गरुल २ वइर

३ पुष्पकलस ४ सीह ५ हयवर ६ गयंक ७ मयंकवरमउड ८ वदमाण ९ निजुत्तविविचचिधगया' नागफणादयो गजान्ता
अङ्गाः-यिहानि येनो मुकुटानो तानि तथा, तानि च मकराङ्गानि च-मकरचिह्नानि यानि वरमुकुटानि तानि च, वर्द्धमानकं च-
शरावं पुरयारुदपुरुषरूपं वेति हृन्दः, तानि च तानि नियुक्तानि-यथास्थानं नियोजितानि विनित्राणि च-विविधानि चिह्नानि च-
लक्षणाणि गताः-प्राप्ता ये ते तथा, इह खेत्रे 'पुष्पकलससंकिण्डउर्फेत्तसीहे' त्येवं कचिद् विशेषो दृश्यते, तत्र नागफणादिभिरङ्किता
ये उर्फेत्ता-मुकुटास्ते तथा, क्षेत्रं तथैव ॥ २३ ॥

तेनं कालेणं तेनं समर्पणं समणस्स भगगओ महावीरस्स बह्वे चाणमंतरा देवा अंतिअं पाउअवित्था
पिसाया भूआ य जक्ख रक्खस्स किन्नर किंपुरिस्स भुअगवइणो अ महाकाया गंधव्वणिकायगणा मिउण-
गंधव्वगीत्तरइणो अणपणिअ पणपणिअ इसियादीअ भूअवादीअ कंदिय महाकंदिआ य कुहंड पयए य
देवा चंचलचवलचित्तकीलणववप्पिआ गंभीरहसिअमणिअपीअरीअणचणरई चणमालामेत्तमउडकुडल-
सकण्डविउविआहरणचारुविभूत्तणधरा सयोलयसुरभिक्कुसुमसुरइयपलंबसोभंतकंतविअसंतचित्तवणमालर-
इअवच्छा कामगामी कामरूवधारी णाणाविहवणरागवरवत्थचित्तचिह्नियणियंसणा विविहदेसीणेवत्थग-
हिअवेसा पमुइअकंवप्पकलहकेलिकोलाहलपिआ हासयोलबहुला अणेगमणिरयणचिविह्णिजुत्तविविचि-
चिधगया सुरूवा महिहिआ जाव पज्जुवासंति ॥ (सू० २४) ॥

'भुयगवइणोत्ति महोरगाविषाः, किम्भूतास्ते इत्याह- 'महाकाय'त्ति बृहदेहाः, इदं च विशेषणभवस्थाविशेषाश्रयम्, अन्यथा

सर्व एव सप्तहस्तप्रमाणा भवन्ति, यदाह—“भवणवर्णजोहसोहमीसाणे सच हंति रयणीओ” ‘गंधवर्णनिकायगण’ति गन्धवर्णा-
व्यन्तराष्टमभेदभूतानां निकायो-वर्गो येषां ते गन्धवर्णनिकाया गन्धर्वा एव तेषां ये गणा-राशयस्ते तथा, पाठान्तरे ‘गन्धवर्णपति-
गणाश्चे’ति व्यक्तमेव, किंविधास्ते इत्याह—‘निउणर्णघब्बगीयरइणो’ति निपुणे-दृष्टमे गन्धर्वे च-नाटथोपेतगाने गीते च-नाट्यव-
जितगेये रतिर्येषां ते तथा, अणपभिक्षादयोऽष्टौ व्यन्तरनिकायविशेषभूताः रत्नप्रभाश्रयिक्या उपरितनयोजनशतवर्तिनः, किंविधा
एत इत्याह-चंचलचलचित्तकीलणदयप्पिया’ चञ्चलचलचित्ताः—अतिचलमानसाः क्रीडनं-क्रीडा द्रवश्च-परिहासस्तत्प्रियाः,
ततः कर्मधारयः, गंभीरहसियमणियपियगीयणञ्चणरइ’ गम्भीर हसितं येषां भणितं च-वाक्ययोगः प्रियं येषां गीतनृतयोश्च
रतिर्येषां ते तथा, ‘गहिरहसियगीयणञ्चणरइ’ति कचिदृश्यते व्यक्तं च, वणमालामेलमडकुंडलसञ्छंदविउडिडियाभरणचारुविभू-
सणधरा’ वनमाला-रत्नादिमय औपपदीन आभरणविशेषः आमेलः—पुष्पजोखरकः सुकुटं-सुगर्णादितयं कुण्डलानि च-प्रतीतानि
एतान्येव स्वच्छन्दविकुर्विताभरणानि-स्वाभिप्रायनिर्मितालङ्कारास्तैर्यन्चारु विभूषणं-भूषा तद्वारयन्ति ये ते तथा, ‘सन्वोउयसुर-
मिक्कुपुमसुरइयपलंभसो’हतकंतवियसंतचिचवणमालाइयवञ्जा’ सर्वतुक्कानि-सर्वकृतसम्भवानि यानि सुरभीणि-कुसुमानि तैः सुर-
चित्ता या सा तथा, सा चासौ प्रलम्बा च शोभमाना च कान्ता च विक्रमन्ती च चित्रा च वनमाला च वनस्पतिस्ररु इति समासः,
सा रचिता वक्षसि यैस्ते तथा, ‘कामगमि’ति इच्छागामिनः ‘कामरूपधारि’ति ईप्सितरूपधारिणः ‘षाणाविहवण्णरागवरवत्थचित्त-
चिहियनियंसणा’ नानाविधगणो रगो येषु तानि तथा, तानि वरवस्त्राणि चित्राणि-विविधानि ‘चिहिय’ति लीनानि दीप्तानि

१ भवनवनज्योतिष्कसौधमैशानेषु सप्त भवन्ति रत्नयः । २ प्रत्यन्तरे नास्ति ।

वा निवसनानि-परिधानानि येषां ते तथा, 'विविधदेशेनोपवृत्त्यागाहिवेमा' विविधदेशेनोपवृत्त्येन-नानादेशरुद्रयद्यादिन्यासेन गृहीतो वेषो-नेपथ्यं यैस्ते तथा, 'पशुइयकंदृप्पकलहकैलिकोलहलप्पिया' प्रमुदितानां यः कन्दर्पः-कामप्रधानः कैलिः, काम एव वा, कलहश्च-राटी कैलिश्च-नर्मकोलाहलश्च-कलकलस्ते स्वरक्वताः प्रिया येषां ते तथा, अथवा प्रमुदितश्च ते कन्दर्पोदि-प्रियाश्चेति समासः, 'हसबोलबहुला' पाठान्तरे 'हासकैलिबहुला' इति व्यक्तम्, 'अणेगमणिरयणविहनिजुत्तचित्तविघगया' अनेकानि-बहूनि मणिरत्नानि-प्रतीतानि विविधानि-बहुप्रकाराणि नियुक्तानि-नियोजितानि येषु तानि तथा, तानि चित्राणि चिह्नानि गताः-प्राप्ता ये ते तथा, चिह्नानि च पिशावादीनां क्रमेणैतान्युच्यन्ते-'विधाइ कलंबझण १ सुलस २ वडे ३ तह य दोह खड्दने ४ । आसोए ५ वंण वा ६ नागे ७ तह तुंगरी चव ८ ॥१॥' ॥२४॥

तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जोइसिया देवा अंतिअं पाउन्भवित्था वि-
हस्सती चंद सूर सुअ सणिअरा राहू धूमकेतु घुहा य अंगारका य तत्तत्तवणिअकणगवण्णा जे गहा जोइसं-
मि चारं चरंति केऊ अ गइइआ अट्टावीसविहा य णक्खत्तंदेवगणा णाणासंठाणसंठियाओ पंचवण्णाओ
ताराओ ठिअलेस्सा चारिणो अ अविस्साममंडलगती पत्तेयं णामंक्कणगडियविधमउडा महिइदिया जाव
पज्जुवासंति ॥ (सू० २५) ॥

ज्योतिष्कवर्णको द्युक्तो, नवरम् 'अंगारका य'चि मङ्गलाः, यद्वत्वं च प्रत्येकं ज्योतिषामसङ्ख्यातत्वात्, 'तत्तत्तत्रणिञ्चकणग-

१ चिह्नानि कदम्बध्वजः सुलसः वटः तथा च भवति खदाङ्गम् । अशोकशृङ्गको वा नागस्तथा तुम्बरी चैव ॥ १ ॥

वृष्णा' तप्तस्य तपनीयस्य-मुवर्णस्य यः कणको-विन्दुः शलाका वा अथवा तपनीयं-रक्तं सुवर्णं कनकं-सुवर्णमेव पीतं तद्वर्णो
येषां ते तथा, 'जे य गद्'चि उक्तव्यतिरिक्ताः, 'जोइसंमि'चि ज्योतिश्चक्रे 'चारं चरन्ती'तिभ्रमणं कुर्वन्ति, 'केऊय'चि केतवो
जलकेत्यादयः, किम्भूता ?- 'गद्इइय'चि मनुष्यलोभापेक्षयोक्तं, 'ठियलेस्स'चि स्थितलेइयाः-निथलप्रकाशाः 'चारिणो य'चि
सञ्चरिष्यन्तः, अत एवाह- 'अविस्सामंमंडलगद्'चि प्रतीतं, नामंरूपागडियचिधमउडा' नामाङ्कितानि प्रकटितानि चिह्नप्र-
धानानि मुरुटानि यरिति ममासः ॥२५॥

तेषां कालेण तेषां समणसं समणस्स भगवओ महावीरस्स वेमाणिया देवा अंतिअं पाउअभवित्था सोह-
म्मीसाणस्सणकुमारमाहिंदयंभलंतकमहासुक्कसहस्साराणयपाणयारणअच्चुयवई पडिठा देवा जिणदंसणुस्सु-
गागमणजणियहासा पालकपुष्पकसोमणस्ससिरिचण्णंदिआवत्तकामगमपीइगममणोगमविमलस्सवओभइ-
णामधिज्जेहि विमाणेहि ओइण्णा वंदका जिणिंद । मिगमहिस्सवराहउगलददुरहयगयवइसुअगवग्गउस्सभं-
कविडिमपागडियचिधमउडा पसिदिलवरमउडतिरीइधारी कुंडलउज्जोविआणणा मउडदित्तसिरया रत्ताभा
पउमपम्हगोरा सेया सुभवण्णगंधफासा उत्तमविउविणो चिविहवत्थगंधमल्लधरा महिइडिआ महज्जुति-
आ जाय पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ (सू० २६) ॥

वैमानिकवर्णकोऽपि व्यक्तो, नर वाचनान्तरगतं किञ्चिदस्य व्याख्यायते, तदन्तर्गतं किञ्चिदधिकृतवाचनान्तरगतं च,
तत्र 'सामाणियतापत्तीसमहिया' सामानिका-इन्द्रसभानायुक्तादिभावाः प्रापश्चिशाः-महत्तरकल्पाः पूज्यस्थानीयाः 'सलोगपालअ-

ममहिंसिपरिसाणीअअप्परक्खेहि संपरिवुडा' सह लोकपालैः-सोमादिभिर्दिक्पालकनियुक्तैः या अग्रमहिष्यः-प्रधानजायाः परिपदथ-बाह्वनध्यमाभ्यन्तरा जयन्यमध्यमोत्कृष्टपरिवारविशेषभूताः अनीकानि च-हस्त्यश्चरथापदातिवृथभनर्तकगाथकजनरूपाणि मेन्यानि आत्मासाध-अङ्गरक्षा इति द्वन्द्वः, अतस्तैः सम्परिवृता इति, देवसहस्रानुयातमार्गः सुरवरगणेश्वरैः प्रयतैः 'ममणुग-मंतसस्तिरीय'सि समनुगम्यमानाथ ते सश्रीकाश्चेति समासः, सर्वादिरभूषिताः सुरसमृद्धनापकाः सौम्यचाररूपाः 'देवसंघजय-सहकपालोया' देवसङ्घेन जयशब्दः कृत आलोकै-दर्शने येषां ते तथा ।

'मिग १ महिस २ बराह ३ छगल ४ दधुर ५ हय ६ गयवह ७ धुयग ८ खग ९ उममंक्र १० विडिमपागडियविध-मउडा' नृगादयो दश दशानां शक्रादीन्द्राणां चिह्नभूताः, तत्र बराहः-शूरः खग-आटन्यचतुष्पदविशेषः ऋषभो-द्वयभः शेषाः प्रतीताः, तत्र नृगादयो अङ्का-लाञ्छनानि विटपेषु-विस्तरेषु येषां सुकुटानां तानि तथा, तानि प्रकटितचित्तानि-रत्नादिदीप्ता प्रकाशि-तनृगाविलाञ्छनानि सुकुटानि येषां ते तथा । पाञ्चक १ पुष्पक २ सोमनस ३ श्रीयत्स ४ नन्दावर्त ५ कामगम ६ प्रीतिगम ७ मनोगम ८ विमल ९ सर्वतोभद्र १० नामधेयैर्विमानैः, उत्तरवैक्रियैरित्यर्थः, सम्प्रस्थिता इति योगः, एतानि च क्रमेण शक्रादी-नामच्युतान्तानां दशानामिन्द्राणां भवन्तीति । किंविधैस्त्वेरित्याह-'तरुणादिवागरकरातिरेगप्पहेहि' तरुणादिवाकरकरेभ्योऽतिरेकेण-अतिशयेन प्रया येषां तानि तथा तैः, 'मणिऋणगरयणधडियजालुजलहेमजालपेरंतपरिगएहि' मणिकनकरत्नैर्वटितं-युक्तं यज्ज्वा-लोज्ज्वलं-प्रभोज्ज्वलं हेमजालं-स्वर्णजालकं तेन पर्यन्तेषु परिगतानि तानि तथा तैः, 'सययरवरसुचदामलंवंतभूसणेहि' सद्व-प्रतरैः-आमरणाविशेषैर्वसुक्ताशमलशणानि लम्बमानानि भूषणानि येषु तानि तथा तैः, 'पचलियधंटाएलिमदुरसद्वंमंतंतितलता-

लगीयाइयवेणं' ग्रचलितायाः घण्टावल्या-यो-मधुरः शुब्दः ॥ तथा वंशश्च-वेणुस्तथी च-वीणा तलतालाश्च-हस्ताः तालाश्च-
कंशिका गीते च-गेयं चादितं च-वादित्रमिति द्वन्द्वः अतस्तेषां यो स्वः-शब्दः स तथा, ततः पदद्वयस्य समाहारद्वन्द्वः, अत-
स्तेन करणभूतेन मधुरेण-मनोहरेण पूरयन्तः अम्बरं, दिशश्च शोभयन्तस्त्वरितं गम्प्रस्थिताः स्थिरयश्चसौ देवेन्द्रा इति व्यक्तं,
'हृदुतुद्रमणम्'ति अतीव तुष्टचित्ताः 'तेसावि य'त्ति इन्द्रमामानिरुदयः, तानेवाह- 'कृष्णवरविभाणाहिना' कल्पेषु यानि वरविभा-
नानि तेषामधिपा इत्यर्थः, समनुयान्ति सुरधरेन्द्रानिति योगः, अतएव सुरवराः 'सविमाणविचित्रविधानमंकविगण्डपाण्डमण्डा-
डोचसुमंदमणिज्जा' स्वविमानविचित्रचिह्नानां नामाङ्कविकटप्रकटमुद्रानां च य आटोपः-स्फारता तेन द्युभा ये दृश्यन्ते ते तथा
ते विचित्रकल्पपरविमानाधिपाः, 'नमन्त्रिति'ति समनुगच्छन्ति सुरधरेन्द्रानिति, तथा 'लोयंतविमाणवासिणो यावि देवसंघाय'ति
लोकस्य-ब्रह्मलोकस्यान्ते ममीपे यानि विमानानि तद्व्याप्तिनो लोकान्तिकाधापीत्यर्थः, 'पत्तेयविरायमाणविरहयमणिरयणकुंडलमि-
संतनिम्मलनियनंकियविचित्तपागडियचिघमण्डा' प्रत्येकं विराजमानानि विरचितानि-कर्णेषु कृतानि मणिरत्नकुण्ड-
लानि येषां ते तथा, मिसंतत्ति-दीप्यमानानि निर्मलानि 'निजाङ्कितानि' निजकेन नामादिनाङ्केनानि विचित्राणि-विविधानि
प्रकटितानि-प्रकाशितानि चिह्नानि च मुकुटानि चिह्नग्रधानानि वा मुकुटानि येस्ते तथा, तथा 'दायंत'ति दर्शयन्तः 'अप्पणो समु-
दयं'ति आत्मीयं श्रद्धादिसमूहं 'येच्छंतवि य परस्स रिद्धीउ'ति प्रेक्षमाणश्च परद्धीः उत्तमाः, एवं कल्पालयाः सुरवराः 'जिणि-
दवंदणनिमित्तमत्तीए'ति जिनेन्द्रवन्दनहेतुभूतभावेन 'चोइयमइ'ति श्रेयित्तुदयः, हर्षितमानसाश्च जीतकल्पमनुवर्तमाना देवाः
'जिणदंसण'स्सुयागमणजणियहासा' जिनदर्शनाय यदुत्सुकं-शीघ्रमागमनं तेन जनितो हर्षो येषां ते तथा, 'विउलवलसमूहपिडिया'

त्रिभुलो बलसमूहः-सैन्यसमुदायः पिण्डितो यैस्ते तथा, कथमित्याह-‘संभवेण’ति मत्तिकृतौत्सुक्त्वेन ‘गयणतलविमलविलगमणग-
इचवलचलियमणपवणजङ्घासिग्धवेगा’ गगनतले विमले विपुले च यद्गमनं तस्य सम्बन्धी शीघ्रवेग इति सम्बन्धः गतिश्चपला स्व-
रूपत एव यस्य तद्व्रतचपलं तच्च तच्चलितं च गन्तुं प्रवृत्तं तद्विघ्नं यन्मनः पवनश्च तयोर्जयनशीलोऽत्र एव शीघ्रो वेगो येषां ते
तथा, नानाविधयानवाहनगताः यानानि-रथादीनि वाहनानि उच्छ्रितविमलधवलतपत्राः । ‘विउन्वियजाणवाहणवि-
माणदेहरयण’पभाए’ति वैक्रियाणां यानादीनां ४ रत्नानां च स्वाभावाचिकानामितरेषां च या गमा सा तथा, ‘उज्जोएता
नहं’ कथमित्याह-‘वितिमिरं करेता’ नम एवेति ‘सन्विड्डि’ युक्ता इति शेषः, ‘हुलियं’ति शीघ्रं प्रयाताः । गमान्तरमिदम्-
‘पसिदिलपरमउडतिरीडधारी’ प्ररुथाः-शिथिलबन्धना, गाढबन्धनानां बायाजनकत्वात्(वर)मुकुटाश्चतुरस्त्राः शेखरविशेषाः तिरि-
टास्त एव शिखरत्रययुक्तास्तान् धारयन्ति ये तच्छीलाश्च ते तथा, कुण्डलोद्योतिताननाः, ‘मउडदित्तिसिरिय’चि मुकुटेन दीप्ताः
शिरोजा-मस्तककेशा येषां ते तथा, मुकुटदीप्तिशिरस्का था, रत्नाभ’ति लोहितवर्णाः ‘पउमपम्हगोर’चि कमलगर्भकान्ता पीता
इत्यर्थः, ‘सेय’चि शुक्लाः त्रिवर्णा एव वैमानिका भवन्ति, यदाह-‘कणगत्यरचाभा सुरचसभा दोसु होति कप्पेसु । तिसु होति
पम्हगोरा तेण परं सुक्किला देवा ॥ १ ॥’ शेषं व्यक्तमेवेति ॥ २४ ॥

पुस्तकान्तरे देवीवर्णको दृश्यते, स चैवम्-‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्म चहवे अच्छरगणसंघाया
अंतिअं पाउम्भवित्था, ताओ णं अच्छराओ धंतधोयकणगरुअग्रमरिमप्पमाओ’ ध्मातम्-अग्निना तापितं धौतं-जलेन क्षालितं

१ कनकत्वग्रक्ताभाः सुरवृषभा द्वयोर्भवन्ति कल्पयोः । त्रिषु भवन्ति पद्मगौरास्ततः परं शुक्ला देवाः ॥ १ ॥

यत्कनकं तस्य यो रुचको-वर्णस्तत्तद्वद्वद्भाः गौराङ्गा इत्यर्थः, 'समइकंता य बालभावं'ति अतिक्रान्ता इव शिशुत्वं, मध्यमजर-
द्वयोर्विरहिताः, नवयौवना इवेत्यर्थः, 'अण्डरसोम्भचारूवा' अनतिवरम्-अविद्यमान द्वासतया प्रधानं न विद्यते अतिपरं
यस्मात्तद्वनतिपरमिति वा सोम्यं-नीरेणं चारु-श्लोघनं रूपं यासां तास्तथा, 'निरुद्धयत्तरसजोद्वगककमतकगवयभावमुवगयाओ'
निरुद्धतं-रोगादिना अबाधितं सरसं च नृङ्गासरसोपेतं निरुपहतो वा स्त्रो रसो यत्र तत्तथाविधं यौवनं तथा कर्कशः-अश्लयाङ्ग-
तथा यस्तरुणवयोमावस्तारुण्यं तं चोपगता यास्तास्तथा, इह च यौवनतरुणमावयोर्यद्येकार्यता तथापि सरसत्वाश्लयाङ्गत्वलक्ष-
णयोर्मनःशरीराधितयोः प्रधानतया विवक्षितयोर्धर्मयोराधारतया भेदेन विवक्षणात्न पौनरुक्त्यमिति, 'निबन्धवद्वियसहावा' न जरां
प्राप्नुवन्तीत्यर्थः, सर्व्वगसुंदरी'ति 'इच्छियनेवरथरइयरमणिज्जगद्वियवेसा' इष्टवस्त्राभरणादिरूपनेपथ्यस्य रचितेन-रचनेन रतिदो-
या अत एव रमणीयो गृहीतः-आतो वेपः-आकृतिविशेषो यकामिस्तस्तथा, 'किंते'ति तद्यथार्थः, 'हारद्वद्वारपाउत्तरयणकुंडल-
वामुचगद्वैमजालमणिजालकणजालमुत्तमठरितियकडगसद्वद्वगवावलिकंडसुत्तमगद्वरज्जगेवेञ्जसोणिसुत्तगतिलगफुल्लगसिद्ध-
रिथयकण्णवालियमसिद्धरत्तसमचक्रयत्तलमंगयत्तुडियद्वत्थमालयहरितिकेजरवलयालंबपलंगअंगुलिज्जगवलवस्त्रदीणारमालियाचंद-
द्वरमालियाकंचिमेद्वलकलावपरगपरिदेहरगयायजालधंदियात्विशिणिरयोःरुजालसुद्धियवरनेउरचलणमालियाकणगणिलजालग-
मगरसुद्धविरायमाणनेउरचलियसहालभूषणधरी'ति हारादीनि मकरसुखविराजमाननूपुरान्तानि प्रचलितानि सन्ति सहालति-
शब्दवन्ति यानि भूषणानि तानि धारयन्ति यास्तास्तथा, तत्र द्वारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहासो नवसरिकः पाउत्तति-प्रयुक्तानि
माणिक्यपुष्पकण्डणानि रत्नकुण्डलानि-प्रतीतानि अथवा प्रयुक्तरत्नकुण्डलानि-प्रयुक्तरत्नानि यानि कुण्डलानि तानि तथा तथा

व्यामुक्तानि-परिहितानि प्रलम्बितानि वा यानि हेमजालादीनीति कर्मधारयः, तत्र हेमजालं-सच्छिद्रः सुवर्णालङ्कारविशेषः एवं मणिजालमपि कनकजालहेमजालयोस्तु आकारकृतो विशेषः स च रुढिगम्यः सूत्रकं-चैकक्षककृतं सुवर्णसूत्रम् 'उरितिय'ति उरसि त्रिकं त्रिसरकं कटकानि-कङ्कणानि स्वहङ्गुति-अङ्गुलीयकविशेषः एकावली-नानामणिकमयी माला कण्ठसूत्रं-गलावलम्बि सङ्कलविशेषः मगधकं धराक्षं च रुढिगम्यं ग्रैवेयकं-कण्ठलं श्रोणिषूत्रकं-सौवर्णं कटीसूत्रं तिलको-विशेषको ललाटाभरणमित्यर्थः फुल्लकं-पुष्पाकृतिललाटभरणं सिद्धार्थिका-सर्पप्रमाणसुवर्णकणरचितसुवर्णमणिमयी कण्ठिका कर्णवालिका-कर्णोपरितनभागभूषणविशेषः शशिद्वारभूषणमचक्रकानि तलभङ्गकं च रुढिगम्यानि त्रुटिकाः-वाहुरदिकाः हस्तमालगः-अङ्ग(ग)णेत्रिका हरिसस्ति-रुढिगम्यं केयूरम्-अङ्गदं बाह्याभरणविशेषः वलयानि-कटकविशेषाः प्रालम्ब्यो-द्युम्बनकं प्रलम्ब्यो गलाभरणविशेषः इत्यर्थः अङ्गुलीयकानि-अङ्गुल्याभरणविशेषाः वलाक्षं-रुढिगम्यं-दीनारमालिकाचन्द्रमालिकासूयमालिकास्तु दीनाराद्याकृतिमालाः काञ्चीमेख-लयोः कट्याभरणयोर्यद्यपि नामकोशे एकार्थत्वमधीयते तथापीह विशेषो रुढेरवसेयः, कलापः-कण्ठाभरणविशेषो मेखलाकलाप इति या द्रष्टव्यं प्रतरकाणि-वृत्तप्रतला आभरणविशेषाः परिहेरगति-रूढ्यगसेयं पादजालघण्टिकाः पादाभरणविशेषाः किङ्किणीकाः-धुद्रघण्टिकाः रत्नोरुजालं रत्नमयं यक्षयोः प्रलम्बमानं मङ्गलकं धुद्रिकाः-तत्प्रान्तघण्टिका वरनूपुराणि-प्रतीतानि धुद्रिकावरनू-पुराणि वा-धुद्रघण्टिकाप्रधानतुलकोटिकानि चलनमालिका-पादाभरणविशेषः कनकनिगलानि-निगडाकाराः सौवर्णपादाभरणवि-शेषा जालकं-चरणाभरणविशेषः, मकरमुखविराजमाननूपुराणि-प्रतीतानि । 'दसद्वयवर्णरागराग्रद्वयवर्णहरे'ति दशाद्वयवर्णैः-पञ्चवर्णै रागै-रञ्जनद्रव्यैः कुसुम्भादिभिर्यानि रञ्जितत्वेन रक्तानीव रक्तानि मनोहराणि च तानि तथा तानि अंशुकानि निबभिता इति योगः,

महार्वाणि, नासानिःश्वासवायुवाह्यानि लघूनीत्यर्थः, चक्षुर्हराणि अङ्गावारकत्वात्, वर्णस्पर्शयुक्तानि अतिशयवर्णादीनीत्यर्थः, 'हृयलापोपलचाईरेणै' अद्यलालाभ्यः सकाशात् पेलवानि-सुकुमाराण्यतिरेकेण यानि तानि तथा, 'धवले'ति कानिचिद्वचलानि, 'कृणगरखाचियंतकम्मे' कनकस्वचितं-सुवर्णमण्डितम् अन्तकर्म-अञ्चलकर्म वानलक्षणं येषां तानि तथा, 'आगासफालियमरिसप्पदे' आकाशस्कटिकयोरोकाशरूपस्कटिकस्य वा सदृशी प्रभा येषां तानि तथा 'अंसुए नियत्थाओ'ति वद्वाणि निवासिताः, 'आयरे-णं'ति व्यक्तं, 'तुसारगोषखीरहारदगरयंपंडुरगुल्लुसुमालसुकयर्मणिअउत्तरिआइं पाउयाओ'ति व्यक्तं, नवरं तुपारं-हिमं दगर-य'ति-उदकरजस्तद्वत् पाण्डुराणि यानि इकूलानि-वद्वाणि तान्येव सुकुमालानि सुकृतानि स्मल्लयानि च यान्युत्तरीयाणि तानि तथा तानि प्रवृत्ताः, 'वरचन्दनचर्चिताः वराभरणभूषिता' इति व्यक्तं, 'सच्योउयसुरमिक्कुसुमसुरइयविचित्तवरमल्लधारिणीओ' सर्वर्तकैः सुरमिक्कुसुमैः सुरचितं विचित्रं वरं माल्यं-मालां धारयन्ति यास्तज्जीलाश्च तास्तथा, 'सुगंचिबुण्णंगरागवरवासपुप्फपूरगविराइया' सुगन्धिचूर्णैरङ्गरागेण च-देहरक्षणेन वरवासैः पुष्पपूरकेण च-पुष्परचनाविशेषेण विराजिता यास्तास्तथा, 'अहियसस्तिरीया अधिकं तद्व' त्रिपा-शोभया यास्तास्तथा, 'उच्चमवरधूवधूविया' उच्चमानां मध्ये यो वरधूपः स तथा तेन धूपेन धूषिताः-कृतसौगन्ध्याः यास्तास्तथा, 'सिरीसमाणवेसा' श्रीः-देवता सा च लोके शोभनवेपेति रूढा अतस्तयोपमा कृतेति, दिव्वकुसुममल्लदामपद्मजलि-पुष्पाओ' दिव्यैः-नवरैः कुसुमैः-अविकसितैः माल्यैः-विकसितैः दामभिश्च-तन्मयमालाभिः प्रह्ला-पूजासङ्गाः अञ्जलिपुटाः-अञ्ज-लय एव यासां तास्तथा, उच्चत्वेन च सुराणां स्तोकोनमुच्छ्रिताः, 'चन्द्रानना' इति व्यक्तं, 'चंदविलासिणीओ'ति चन्द्रस्येव विलासः-कान्तिर्यासां तास्तथा, 'चन्द्राईसमललाटाः चन्द्राधिकसौम्यदर्शना उल्का इवोद्योतमाना' इति व्यक्तं, 'विज्जुघणमिरी-

इद्वरदिप्यंततेअहियतरसंनिकासाओ' विद्युतो ये घना मरीचयः-किरणाः सूरस्य च यदीप्तं-तेजस्तेभ्योऽधिकतरः सन्निकाशो-
दीप्तिर्यासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारुवेसाओ' गृङ्गातो-रगविशेषस्तत्प्रधान आकारः-आकृतिश्चारुश्च वेपो-नेपथ्यं यासां तास्तथा,
अथवा गृङ्गारसागारमिव-गृहमिव याथारुवेपाश्च यास्तास्तथा, 'संगयगयहसियभणियचेट्टियविलाससलियसंलावनिउणजुतोवयार-
कुमलाओ' सङ्कतानि-उचितानि यानि गतादीनि तेषु निपुणा याः सङ्गतोपचारकुशलाश्च यास्तास्तथा, तत्र गतं-गमनं हसितं-
हासः भणितं-वचनं चेष्टितं-चेष्टा विलासो-नेत्रविकारः, यदाह-“हावो मुखविकारः स्यात्, भावश्चित्तममुद्भवः । विलासो नेत्रजो
नेत्रो विभ्रमो भ्रूसमुद्भव ॥ १ ॥” सललितः-समाधुर्यः संलापः-परस्परभाषणम्, आह च-“संलापो भाषणं मियः” अथवा
ललितेन सह यः संलापः स तथा, ललितलक्षणं चेदम्-“हस्तपादाङ्गविन्यामो, भ्रूनेत्रोग्रयोजितः । मौन्दर्यं कामिनीनां यल्ललितं
तत्प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥” उपचारः-पूजा, 'सुन्दरस्तनजघनवदनरुचरणनयनलावण्यरूपयौवनविलामकलिताः' सुन्दराः स्तनादि-
नयनान्ता अवयवा यासां लावण्यप्रधानरूपेण स्पृहणीयेनेत्यर्थो यौवनेन विलासेन च कलिता यास्तास्तथा, इह च विलास एवं-
लक्षणो ग्राह्यो, यदुक्तम्-स्थानामनगमनानां हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टः म तु विलामः स्यात् ॥ १ ॥”
इति, श्लिष्ट इति सुश्लिष्टः 'सुरवधुओ'ति विशेष्यपदं, सिरीमनवणीयमउयसुकुमालतुल्लफामाओ' शिरीपं-शिरीपाभिधानतरुसुमं
नवनीतं च-प्रक्षणं ते च ते मृदुकुसुमारे च-अत्यन्तसुकुमारे इति विशेष्यपूर्वपदः कर्मधारयः तत्तुल्यः स्पर्शो यामां तास्तथा,
'वगयकलिकलुसधोयनिद्वंतरयमलाओ' व्यपगते कलिकलुपे-राटीपापकर्मणी यामां तास्तथा धौवो-प्रक्षालितो निध्मर्नो-दग्धो
रजः स्पृष्टावस्थो रेणुः, मलस्तु बद्धावस्थं रज एवेति धौतनिध्मर्तामिव धौतनिध्मर्तातो रजोमलो यामां तास्तथा, ततः कर्मधारयः,

‘सोमाउ’ति मोम्या-नीरुजः कंताओ’ति काम्याः ‘सियदंसणाओ’ति सुभगाः, सुरूपा इति व्यक्तं, जिणमत्तिदंसणाणुरागेण हरि-
सियाओ’ति जिनं प्रति भक्त्या कृत्वा यो दर्शनादुरागो-दर्शनेच्छा स तथा तेन हर्षिताः-सञ्जातरोमाञ्चादिहयकायाः, ‘ओवइया
यावि’ति अवपतिताश्चाप्यवतीर्णाः, ‘जिनसगासं’ति जिनमभीषे, ‘दिन्वेण’ मित्यादि देववर्णकवनेयं, नवरं ‘ठियाओ चेव’ति ऊर्ध्व-
स्यानस्थिता इति ॥ २६ ॥

तए णं चंपाए नयरीए सिंघाडगतिगचउक्कचरचउम्मुहमहाएहपहेसु महया जणसहे इ वा जणवूहे इ
वा जणबोले इ वा जणकलकले इ वा जणुम्मो ति वा जणुक्कलिया इ वा जणसन्निवाए इ वा बहुजणो
अणमणस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पणवेइ एवं परूवेइ-एवं खलु देवाणुप्पिआ ! समणे भगवं
महावीरे आदिगरे तित्थगरे सयंसंबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव संपाविकामे पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे गामाणुगामं
दूइल्लमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसडे इहेव चंपाए णयरीए याहिं पुण्णभंघे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं
उग्गिगिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

‘तए णं’ति ततोऽनन्तरं, णमित्यलङ्कारे, सिंघाडयेत्यादावयं वाक्यार्थः-सिंघाटकादिषु यत्र महाजनशब्दादयः तत्र बहु-
जनोऽन्योऽन्यस्यैवमाख्यातीति, तत्र सिंघाटकं-सिंघाटकामिधानफलविशेषाकारं स्थानं त्रिकोणमित्यर्थः त्रिकं-यत्र स्थाने रथ्या-
त्रयमीलको भवति चतुष्कं-यत्र रथ्याचतुष्कमीलकः स्यात् चत्वरं-यत्र वहवो मार्गो मिलन्ति चतुर्मुखं-तथाविधदेवकुलादि
महापथो-राजमार्गः पन्था-रथ्यामात्रं ‘महया जनमहे इ वा’ महान् जनशब्दः-परस्परालापारिद्वयः इकारो वाक्यालङ्कारार्थो वा-

शब्दः पदान्तरापेक्षया-समुच्चयार्थः, अथवा 'सदेह व'चि इह सन्धिप्रयोगादिति शब्दो द्रष्टव्यः, स चोपप्रदर्शने, ततश्च यत्र महान् जनशब्दः इति तद्वस्तु, क्वचित् 'बहुजनसदेह व'चि पाठो व्यक्तश्च, यत्र च जनव्यूह इति वा-लोकसमूहः, परस्परेण वा पदार्थानां विशेषेणोद्हनं वर्तत इत्यर्थः, एवं सर्वत्र, क्वचित्पठ्यते—'अणवाए इ वा अणुल्लवे इ वा' इति तत्र जनवादो-जनानां परस्परेण वस्तुविचारणं उल्लापस्तु-तेषामेव काका वर्णनम्, आह च—'स्यात्सम्भाषणमालापः, प्रलापोऽनर्थकं वचः । काका वर्णनमुल्लापः, संलापो भाषणं मिथः ॥ १ ॥" एवं बोलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, कलकलः-स एवोपलभ्यमानवर्णविभागः, ऊर्मिः-सम्बाधः उत्कलिका-उधुतरः समुदाय एव सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनमिति, 'एव'मिति वक्ष्यमाणप्रकारं वस्तु 'आइकसइ'त्ति, आख्याति सामान्येन 'भासइ'त्ति भाषते विशेषतः एतदेवार्थद्वयं पदद्वयेनाह—'प्रज्ञापयति प्ररूपयति चे'त्ति, अथवा आख्याति-सामान्यतः भाषते-विशेषतः प्रज्ञापयति-व्यक्तपर्यायवचनतः प्ररूपयति-उपपत्तितः 'इह आगए'त्ति वग्यायाम् 'इह संपत्ते'त्ति पूर्णभद्रे 'इह समोसडे'त्ति साधुचितावग्रहे, एतदेवाह—'इह चंपाए' इत्यादि 'अहापडिरूत्रं' ति यथाप्रतिरूपम् उपचितमित्यर्थः ।

तं महत्फलं बलु भो देवाणुप्पिया ! तद्दाल्त्वाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोअस्सवि सवणताए, किमंगणुण अभिगमणवंदणणमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ? , एक्कस्सवि आयरियस्स धम्मिअस्स सुवयणस्स सवणताए ? , किमंगणुण विउलस्स अत्थस्स गहणयाए ? , तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइअं [बिणणणं] पज्जुवासासामो गतं

जे पेचभवे इहभवे अ हियाए सुहाए स्वमाए निस्सेअसाए आणुगामिअत्ताए भविस्सइत्तिकइडु बहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता

‘तं महण्कलं’ति यस्मादेवं तस्मान्महद्दु-विशिष्टं फलम्-अर्थो भवतीति गम्यं, ‘तदारूत्वाणं’ति तत्प्रकारस्वभावानां महाफल-जननस्वभावानामित्यर्थः, णामगोयस्सवि’ति नाम्नी-यादृच्छिकाभिधानस्य गोत्रस्य-गुणनिष्पन्नाभिधानस्य ‘सवणयाए’ति श्रणमेव श्रणता तथा, श्रवणेनेत्यर्थः, ‘किमंग पुण’ति किं पुनरिति पूर्वोक्तार्थस्य विशेषद्योतनार्थः, अथवा परिपूर्ण एवायं शुब्धो विशेषणार्थः, ‘अमिगमणवंदणनमंसणपडिपुच्छणपज्जुवामणयाए’ति अमिगमनम्-अमिमुखगमनं वन्दनं-स्तुतिः नमस्सनं-प्रणमनं प्रतिप्रवृत्तं-शरीरादिवातांशभः पर्युपासनं-सेवा एतेषां भावस्तथा तथा ‘एगस्सवि’ति एकस्यापि ‘आरियस्स’ आर्यस्यार्थप्रणेतृकत्वात् ‘धम्मियस्स’ति धार्मिकस्य धर्मप्रयोजनत्वात्, अत एव सुवचनस्येति, ‘वंदामो’ति स्तुमः ‘नमंतामो’ति प्रणमामः ‘मफारमो’ति सत्कुर्मः, आदरं वद्व्याघर्चनं वा विदध्मः, ‘संमाणेमो’ति सन्मानयामः उचितप्रतिपत्तिभिः, ‘कल्लाणं मंगलं देवयं पज्जुवासेमो’ कल्याणं-कल्याणहेतुत्वाद्भ्युदयहेतुमित्यर्थो भगवन्तमिति योगः, मङ्गलं-दुरितोपशमहेतुं देवत-देवं चैत्यम्-इदं देवप्रतिमा तदिव चैत्यं, ‘पर्युपासयामः’ सेवामहे, ‘एयं जे’ति एतद्-भगवद्ब्रह्मनादि अस्माकं ‘पेच भवे’ति प्रेत्यभवे-जन्मान्तरे पाठान्तरे ‘इहभवे य परमवे य’हियाए’ति हिताय पथ्यान्नवत् ‘सुहाए’ति सुखाय शर्मणे ‘खमाए’ति क्षमाय सद्गुणवत्त्वाय ‘निस्सेयसाए’ति निःश्रेयसाय मोक्षाय ‘आणुगामियत्ताए’ति अनुगामिकत्वाय भवपरम्परसु साधुवन्धसुखाय भविष्यतीति कृत्वा-इतिहेतोरित्यर्थः, ‘उग्ग’ति आदिदेवावस्थापितारध्वंशजाः ‘उग्गपुत्त’ति त एव कुमारवत्स्थाः ‘भोग’ति आदिदेवा-

वस्थापितगुरुवंशजाः 'भोगपुत्र'चि त एव कुमारावस्थाः ।

एवं दुपडोअरेणं राहण्णा खत्तिआ माहणा भडा जोहा पसत्थारो मल्लई लेच्छई लेच्छईपुत्ता अण्णे य बहवे राईसरतलवरमाडंविक्कोडुंचिअइ०भसेट्टिसेणावइसत्थवाहपभित्तिओ अप्पेगइआ वंदणवत्तिअं अप्पेगइआ पूअणवत्तिअं एवं सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं वंसणवत्तियं कोऊहलवत्तियं अप्पेगइआ अट्टविणिच्छयहेडं अस्सुयाइ सुणेस्सामो सुयाइ निस्संकियाइं करिस्सामो अप्पेगइआ अट्टाई हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो ।

एवं पदद्वयोच्चारणेन शेषपदानि श्लेषानि, तत्र 'राजन्यका' भगवद्वयसर्वशजाः, कचिपत्यते 'इक्खागा नाया कोरवा' तत्रे-
श्वाक्यो-नाभेयवंशजाः नायत्ति-नागवंश्या ज्ञातवंश्या वा कोरवत्ति-कुरुवंशजाः खत्तिपत्ति-सामान्यराजकुलीनाः माहणत्ति-
प्रतीताः मडत्ति-शूराः जोहत्ति-योधाः सहस्रयोधादयः पसत्थारोत्ति-धर्मशास्त्रपाठकाः 'मल्लई लेच्छई'त्ति मल्लकिनो लेच्छकिनश्च
राजविशेषाः, यथा श्रूयन्ते चेटकराजस्याष्टादश गणराजाः-नवमल्लई नवल्लेच्छई कासीकोमलगा अट्टारस गणरायाणो' इति, 'राई-
सरतलवरमाडंविक्कोडुंचिअइ०भसेट्टिसेणावइमत्थवाहपभित्तिओ'त्ति राजानो-माण्डलिका ईश्वरा-युवराजाः, अणिमाद्यैश्वर्ययुक्ता इति
कैचिद्, तलवराः-यरितुएनरपतिवतीर्णपट्टवन्धविभूषिता राजस्थानीयाः माण्डविकाः-माण्डपाधिपाः कौटुम्बिकाः-कतिपयकुटु-
म्बप्रभवोज्वलगकाः इभ्याः-यद्रव्यनिययान्तरितो महेभो न दइयते, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः सेना-
पतयः-नृपतिनिरूपिताधतुरङ्गसैन्यनायकाः सार्यवाहाः-सार्यनायकाः 'वंदणवत्तियं'ति चन्दनार्थमित्यर्थः, 'अट्टाई हेऊइं कारणाइं

वागरणाहं पुच्छिस्सामो'त्ति क्वचिद् दृश्यते, तत्र अर्थान्-जीवादीन् हेतून्-तद्गमकान्वयव्यतिरेकयुक्तान् कारणानि-उपपत्तिमा-
त्राणि, यथा निरुपमसुखः सिद्धो, ज्ञानानावाधत्वप्रकर्षादिति, व्याकरणानि-परमश्रिताथोत्तररूपाणि ।

अप्येगइआ सबओ समंता मुण्ठे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पवइस्सामो, पंचाणुवइयं सत्तसि-
क्खवावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडियज्जिरसामो, अप्येगइआ जिणभत्तिरागेण अप्येगइआ जीअमेअंति-
कददु ण्हाया कयबलिकम्ममा कयकोज्यमंगलपायच्छित्ता सिरसाकंठेमालकडा आविद्धमणिसुवण्णा कप्पिय-
हारज्जहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तयसुकयसोहाभरणा पवरवत्थपरिहिया चंदणोलित्तगायंसरीरा ।

'कयबलिकम्म'त्ति कृतं बलिकर्म स्वगृहदेवतानां यैस्ते तथा, 'कयकोज्यमंगलपायच्छित्त'त्ति कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्राय-
श्चित्तानि-दुःस्वप्नादिविघातार्थमवश्यंकरणीयत्वाद् यैस्ते तथा, तत्र कौतुकानि-मपीतिलकादीनि मङ्गलानि तु-सिद्धार्थकदृश्यक्षता-
दीनि 'उच्छोलणयधोय'त्ति क्वचिद् दृश्यते, तत्र उच्छोलणेन-प्रभूतजलक्षानक्रियया धौताः-धौतगात्रा ये ते तथा, इदं च' लानस्यो-
प्रभुरजलस्वप्नवचनार्थं विशेषणं, लानव्यतिरिक्तप्रयोजनगतं वेदमिति, 'सिरसाकंठेमालकड'त्ति शिरसा कण्ठे च माला कृता-धृता-
यैस्ते तथा, 'आविद्धमणिसुवण्ण'त्ति आविद्धं-परिहितं 'कप्पियहारज्जहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तसुकयसोहाभरणा' कल्पि-
तानि-इष्टानि रचितानि वा हारादीनि कटीसूत्रान्तानि वेषामन्यानि च सुकृतशोभान्याभरणानि येषां ते तथा, 'पवरवत्थपरिहिय'त्ति
निवसितप्रधानवाससः 'चंदणोलित्तगायंसरीरा' चन्दनानुलिप्तानि गात्राणि यत्र तत्तथाविधं शरीरं येषां ते तथा ।

अप्येगइआ हयगया एवं गयगया रहगया सिवियागया संदमाणियागया अप्येगइआ पायविहारचारिणो

पुरिसवगुरापरित्ता महया उक्किट्टिसीहणायबोलकलकरवेणं पक्खुन्निअमहासमुहरवभूतंपिव करे-
माणा चंपाए णयरीए मब्बंसमज्जेणं णिगच्छंति २ ता जेणेव पुण्णभदे चेहए तेणेव उवागच्छंति २ ता सम-
णस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासंति, पासित्ता जाणवाहणाइं ठावइंति,
२ ता जाणवाहणेहिंतो पचोरुहंति, पचोरुहिंत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवाग-
च्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति, करित्ता वंदंति णनंसंति, वंदित्ता णमं-
सित्ता णवासण्णे पाइदूरे सुस्सुसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउहा पज्जुवासंति ॥ (सू० २७) ॥

वाचनान्तराधीतमथ पदपञ्चकं 'जाणगय'ति यानानि-शकटादीनि 'जुगगय'ति युग्यानि-गोल्लविषयप्रसिद्धानि जम्पानानि-
द्विहस्तप्रमाणानि चतुरस्राणि वेदिकोपशोभितानि 'गिल्लि'ति हस्तिन उपरि कोल्लरूपा या मानुपं गिल्लतीवेति 'यिल्लि'ति लाटानां
यानि अट्टपल्लयानानि तान्यन्यविषयेषु थिल्लोओति अभिधीयन्ते 'पवहण'ति प्रवहणानि वेगसरादीनि 'सीय'ति शिविकाः कूटा-
भराच्छादिता जम्पानविशेषाः 'संदमानिय'ति सन्दमानिकाः पुरुषप्रमाणायामा जम्पानविशेषा एव 'पायविहारचारेणं' पादविहा-
रूपो यथारः-सञ्चरणं स तथा तेन, 'पुरिसवागुर'ति वागुरा-मृगबन्धनं पुरुषा वागुरेव सर्वतोऽवस्थानात् पुरुषवागुरा 'वग्गावग्गि
गुम्मागुग्मि'ति कचिद्वृश्यते, तत्र वर्गः-समानजातीयवृन्दं वर्गेण वर्गेण च भूत्वा वर्गावग्गि अत एवेहाव्ययीभावसमाप्तः, गुम्मा-
गुग्मि-गुल्मं-द्वन्द्वमात्रं गुल्येन च गुल्मेन च भूत्वेति गुल्मागुल्मि, 'महय'ति महता, रवेणेति योगः, 'उक्कुट्टिसीहनायबोल-
कलकरवेणं'ति उत्कृष्टिश्च-आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च-प्रतीतः बोलश्च-वर्णन्यक्तिवर्जितो ध्वनिरेव कलकरश्च-व्यक्तवचनः

स एव एतद्वक्ष्यते यो खः स तथा तेन, 'पक्खुन्मियमहासमुदरभूयं पिव करेमाण'ति प्रश्रुभितमहाजलघर्षोपप्राप्तमिव-तन्मय-
मिव नगरं विदधाना इत्यर्थः, क्वचिदिदं पदचतुष्टयं दृश्यते--'पायददरेणं भूमिं कंयेमाण'ति त्वरितगमनजनितपादग्रहारेण, 'अंव-
रतलमिव फोडेमाण'ति पादपातप्रतिरेवणाकाशं स्फोटयन्त इव, 'एगदिमि'ति एकया दिशा पूर्वोक्तलक्षणया, 'एगामिमुह'ति एकं-
मगवन्तममि-लक्षणीकृत्य मुखं येषां ते एकाभिमुखः, 'तित्थगराहसेसे'चि तीर्थकरातिशेपान् जिनातिशयान्, 'जाणवाहणाइं
ठारइं'ति यानानि-शकटादीनि वाहनानि-गवादीनि स्थापयन्ति-स्थिरीकुर्वन्ति, क्वचिद् 'विट्ठमंती'ति दृश्यते, तत्र विशेषेण
स्तन्मयन्ति-निधलीकुर्वन्ति, इतो वाचनान्तरगतं बहु लिरूपते--'जाणाइं गुयंति'ति भुवि विन्यस्यन्ति, 'वाहणाइं विसज्जेति'ति
चरणार्थं मुक्तलयन्ति, पुष्पतंबोलाहयं आउहमाइयं मच्चित्तालंकारं'ति सचित्रं च-मयेतनमलङ्कारं च-राजलक्षणं च विसर्जयन्तीति
योगः, किरूपं सचित्तमित्याह-पुष्पताम्यूलादिकम्, आदिशब्दात् तथाविधफलादिग्रहः, तथा अलङ्कारं च किंचिदमित्याह-आयु-
धादिकम्, आयुधं-सन्नादि आदिशब्दाच्छत्रचाभरमुकुटपरिग्रहः, 'वाहणाओ य'ति उपानहो च, 'एगसाडियं उत्तरासंगं'ति एक-
शाटकवन्तमुचरीयविन्यासविशेषं, 'आयंत'ति आचान्ताः-शौचार्यं कृतजलस्पर्शाः, 'चोक्ख'ति आचमनादपनीताशुचिद्रव्याः,
'परमसुईभूय'ति अत एवात्यर्थं शुचीभूताः, 'अमिगमेणं'ती उपचारेण, अमिगच्छंति' मगवन्तमुपचरन्ति, 'क्खसु'फ्रसे'ति दर्शने
'मणसा एगचीभावकरणेण'ति अनेकत्वस्य एकत्वस्य भवनम् एकत्वीभावस्वस्य यत् करणं सत्तथा तेन एकत्वीभावकरणेन, आत्मन
इति गम्यते, मनसः एकाग्रत्वेत्यर्थः, कायिकपर्युपासनामाह-सुममाहियपसंतसाहरियपाणिपाया' सुसमाहितैः-बहिर्भूत्याऽत्यन्त-
निश्चुतैः प्रशान्तै-अन्तर्वृत्त्या उपशान्तैः मद्भिः संहृतं-संलीनीकृतं पाणिपादं यैस्ते तथा, अत एव 'अंजलिमउलियहत्था' अञ्ज-

लिना-अञ्जलिरूपतया मुकुलितौ-मुकुलकासौ कृतौ हस्तौ येस्ते तथा, चाचिकर्षणसनामाह-‘एवमेयं भंते’ति एवमेतद्वदन्त !-
भट्टारकेति सामान्यतः ‘अवितहमेयं’ति विशेषतः, अत एव ‘असंदिद्धमेयं’ति शङ्काया अविषय इत्यर्थः, अत एव ‘इच्छियमेयं’ति
इष्टमसाकमेतत्, अत एव ‘इच्छियमेयं’ति भगवन्मुखात् पतत् प्रतीप्सुतमागृहीतमेतत्, इह च किञ्चिदिष्टमेव दृष्टमन्यत्
प्रतीप्सुतमेवेत्यत उच्यते-‘इच्छियपदिच्छियमेयं’ति, ‘सचे गं एममडु’ प्राणिहितोऽयमर्थ इति, भाणसियाए’ ‘तच्चित्त’ति तस्मिन्
भगवद्वचने चित्तं-भावमनो येषां ते तच्चित्ताः, सामान्योभयोगापेक्षया वा तच्चित्ताः, ‘तस्मिन्’ति तन्मनसो द्रव्यमनः प्रतीत्य
विशेषोपयोगं वा, ‘तल्लेस्स’ति तल्लेस्याः भगवद्वचनगतशुभात्मपरिणामविशेषाः लेस्या हि कृष्णादिद्रव्यमाचिव्यजनित आत्म-
परिणामः, तदाह-कृष्णादिद्रव्यमाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फुटिकस्येव तत्रायं, लेस्याश्चन्दः प्रयुज्यते ॥१॥ ‘तय-
ज्जवसिय’ति इहाध्यवसायः अध्यवसितं तच्चित्तत्वादिभावयुक्तानां मर्ता तस्मिन्-भगवद्वचने एवाध्यवसितं क्रियासम्पादनविषयं
येषां ते तदध्यवसिताः, ‘तत्तिव्वज्जवमाण’ति तस्मिन्नेव-भगवद्वचने तीव्रमध्यवसानं-श्रवणविधिक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं येषां ते
तथा, ‘तदप्पियकरण’ति तस्मिन्-भगवत्प्राप्तानि करणानि-इन्द्रियाणि शब्दरूपादिषु श्रोत्रचक्षुरादीनि येस्ते तदपित्तरणाः,
‘तयद्वोवउत्त’ति तस्स-भगवद्वचनस्य योऽर्थस्तत्रोपयुक्ता ये ते तदर्थोपयुक्ताः, ‘तन्मावणाभाविय’ति तेन-भगवद्वचनेन तदर्थेन वा
यदा भावना-वासना प्राक्तनमुद्दुर्गे तथा भाविना-चामिता न वामनान्तस्सुपगता ये ते तद्भावनभाविताः, अत एव ‘एगमण’ति
मननो वा प्रेमुदितत्वात्, अणवमणत्ति भगवन्मनम इत्यर्थः, किमुक्तं भवति ?-‘जिणवयणधम्ममाणुरागरत्तमणा’ जिनवचने
१ अप्रमादित्वात् ।

जिनमने वा धर्मानुरागेण रक्तं मनो येषां ते तथा, एकाधिकानि चेतानि तन्मनःश्रुतीनि सर्वाणि पदानि तदेकाग्रताप्रकर्षप्रति-
पादनार्थानीति, 'वियसियवरकमलनयणवर्ण'ति विरुसितानि वरकमलानीव नयनवदनानि येषां ते तथा पर्युपामत इति ।
'ममोत्तरणां'ति समवसरणानि-वमतयः 'गवेसह'ति भगवदवस्थानागमार्थं निरूपयत, क भगवानवस्थित इति जानितेति
भावः । 'प्रागंतरेसु व'ति आगन्तुगाराणि-चेष्टागन्तुका वसन्ति, 'आरामागारेसु व'ति आराममध्यवर्तिगृहेषु 'आएसणेसु व'ति
अवेष्टनानि येषु लोका आविद्यन्ति तानि चापस्कारकुम्भकारादित्यानानि, 'आवसंहसु व'ति आवसथाः-परिव्राजकस्थानानि, 'पणि-
यगेहेसु व'ति पण्यगृहाणि दृष्टा इत्यर्थः, 'पणियसालसु व'ति भाण्डशालासु, गृहं सामान्यं शाला तु गृहमेव दीर्घतरसुबतरं च,
एवं 'जाणगिहेसु जाणमालासु'ति 'कोटुगारेसु'ति धान्यगृहेषु 'सुमाणेसु'ति इमदानेषु 'सुन्नागारेसु'ति अन्यगृहेषु 'परिहिडमा-
णे'ति अमन् 'परियोलेमाणे'ति गमागमं कुर्वन् ॥ २७ ॥

तण् णं से पवित्तिचाउण इमीसे क्कहाण लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठे जाव हियए पहाए जाव अण्णमहग्घा'म-
रणा'लंकिअसरीरे सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमिच्चा चंपाणयरिं मज्झं-
मज्जेणं जेणेव बाहिरिया सवेव हेट्ठिष्ठा यत्तधया जाव गिसीयइ गिसीइत्ता तस्स पवित्तिचाउअस्स अद्ध-
तेरम्मसयसहस्साइं पीइदाण दलयति, २ ता सक्कारेइ सम्माणेइ सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता पडिविसज्जेइ (सू० २८)॥
तण् णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते बलवाउअं आमंतेइ आमंतेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणु-
त्पिआ ! आभिसेक्कं इत्थिरयणं पडिकल्हेहि, हयगयरहपवरजोहकलिअं च चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहिहि,

सुभारपमुहाण य देवीणं बाहिरियाए उवट्टाणसालाए पाडिण्णपाडिण्णकाइं जत्तामिसुहाइं जुत्ताइं जाणाइं उवट्टवेह, चंपं णयरिं सन्निभतरयाहिरिअं आसित्तसित्तसुइसम्मट्ठरत्थंतरावणवीहिअं मंचाइमंचकल्लिअं णाणाविहरागउच्छियज्झयपडगगाइपडगमंडिअं लाउल्लोइयमहिंय गोसीससरसरत्तचंदणआवगंचवट्टिधूअं करेह कारवेह करिआ कारवेत्ता पअमाणत्तिअं पचत्पिणाहि, निज्जाइस्सामि सम्मणं भगवं महावीरं अभि-
बंदए ॥ (सू० २९) ॥

प्रकृतयाचनाऽनुश्रीयते-‘वलगाउयं’ति बलव्यापृतं-सैन्यव्यापारपरायणम् ‘आभिसेकं’ति अभिषेकमर्हतीत्याभिषेक्यं, ‘दत्थि-
रणं’ति प्रधानहस्तिनं ‘पडिकव्येहि’ति प्रतिकल्पय सन्नद्धं कुरु ‘पाडेकं’ति प्रत्येकमेकैकशः ‘जुत्तामिसुहाइं’ति गमनामिसुखानि
‘जुत्ताइं’ति युक्तानि-बलीघर्षदीपियुक्तानि, कचिव् युग्यानि पठ्यन्ते, तानि च जम्पानविशेषाः, ‘जाणाइं’ति शकटानि ‘सन्निभतरयाहि-
रिअं’ति सहाय्यन्तरेण नगरमध्यभागेन बाहिरिका-नगरवर्हिर्भागो-यत्र तत्तथा, क्रियाविशेषणं चेदम्, ‘आसित्तसंसमञ्जिओवलित्तं
आसित्ताम्-उदकच्छटेन सम्मार्जितां-कचवरशोधनेन उपलिप्तां-गोमयादिना, केवलित्याह-सिघाडगतिगणउक्कचरचउम्मुहमहा-
पहपहेसु’ इदं च वाक्यद्वयं कचिभोपलभ्यते, तथा ‘आसित्तसित्तसुइसम्मट्ठरत्थंतरावणवीहिअं’ आसित्तानि-ईषत्सित्तानि सित्तानि
च-उदन्यथा अत एव शुचीनि-पवित्राणि संमृष्टानि कचवरापनयनेन रथयान्तराणि-रथयामध्यानि आपणवीथयश्च-दृढमार्गा यत्र
मा तथा तां, मंचाइमंचकल्लियं’ मञ्चा-मालकाः प्रेक्षणद्रष्टृजनोपवेशननिमित्तम् अतिमंचाः-तेषामप्युपरि ये तैः कलिता या सा
तथा तां, ‘णाणाविहरागउच्छियज्झयपडगगाइपडगमंडियं’ नानाविधार्गकल्लितैः-ऊर्ध्वीकृतैः चकसिहादिलाञ्छनोपेतैः

पताकाभिः-तदितराभिरतिपताकाभिश्च-पताकोपरिवर्तिनीभिर्मण्डिता या सा तथा तां, श्रेयो नगरीवर्णकथैलवर्णक इवानुगमनीयः, 'आणनिअं पचप्पिणाहि' चि 'आशंसिकाम्' आह्वां प्रत्यर्पय-सम्पाद्य मग निवेदयेत्यर्थः ॥ २९ ॥

तए नं से यलवाउए कूणिएणं रणणा एवं बुत्ते समणे हट्टुडजावहिअए करयलपरिगहिअं सिरसावत्तं मत्तए अंजलिं कइडु एवं वयासी-सामिति आणाइ विणएणं वयणं पडिसुणेइ २ ता हत्थिवाउअं आमंतेइ आमंतेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! कूणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि, हयगयरहपवरजोहकलियं चाउरंगिणि सेणं सण्णाहिहि सण्णाहित्ता एअमाणत्तिअं पचप्पिणाहि । तए नं से हत्थिवाउए यलवाउअस्स एअमट्ठं सोच्चा आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ पडिसुणित्ता छेआपरियउयएसमइविकप्पणाविकप्पेहिं तुणिउणेहिं उज्जलणेवत्तहत्थपरिवत्थिअं सुसज्जं धम्मअसण्णद्धय-द्धकवइयउप्पीलियकच्छवच्छगेवेयवद्धगलयरभूसणविरायंतं अहिपत्तेअजुत्तं सल्लिअवरकणपूरविराहअं पलंपउचूलमहुअरकयंधयारं चित्तपरिच्छेअपच्छयं पहरणावरणभरिअजुद्धसज्जं सच्छत्तं सज्जयं सघटं सप-ड्ढागं पंचामेलअपरिमंडिआभिरामं ओसारियजमलजुअलघटं विसुपणद्धं व कालमेहं उट्पाइयपव्वयं य चंक्क-मंतं मत्तं गुलगुलंतं मणपचणजइणवेगं भीमं संगामियाओज्जं आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पइ पडिहप्पेत्ता हयगयरहपवरजोहकलिअं चाउरंगिणि सेणं सण्णाहेइ, सण्णाहित्ता जेणेव यलवाउए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता एअमाणत्तिअं पचप्पिणइ । तए नं से यलवाउए जाणसालिअं सद्दवेइ २ ता एवं वयासी-

विष्णुमेव भो. देवानुत्पिआ ! सुभवापमुद्गाणं. देवीणं वाहिरियाप उवद्वाणसात्ताण पाळिगुक्कपाडिएकाइं जत्ता-
मिमुद्दाइं जुत्ताइं जत्ताइं उवद्देवह २ ता एअमाणात्तिअं पच्चप्पणाहि ।

‘हृत्थिवाउए’सि हस्तिव्यावृतो महामात्रः, इह प्रदेशे ‘आमिसेयं हृत्थिस्यणं’ति यत्कविद् दृश्यते सोऽपपाठः, अग्रे एतस्य, वक्ष्यमाणत्वाद्, ‘छेआयरियउवएसमदक्कणाविकप्पेहि’ छेको-निपुणो. य आचार्यः-‘छिल्लोपेदेअदाता. तस्योपदेअदाया .मतिः— बुद्धिस्तस्या ये कल्पना-विकल्पाः कृत्तिमेदास्ते तथा तैः, किंविधिः ?—‘सुणिउणेहि’ति वृत्तं, निपुणनरैर्वा, ‘उअलणेवत्थहत्थ- परिवत्थियं’ति, उज्ज्वलनेपथ्येन-निर्मलवेयेज हत्थंति-क्षीघं परियक्षितं-परिगृहीतं. परिब्रुवं यत्तत्तथा. तद्, पाठान्तरे उज्ज्वलने- पथ्यैरिति, ‘सुसजं’ति. सुन्दु प्रगुणं, ‘धम्मियसण्णदबद्धकवइयउपीलियकळ्ळवच्छेवेयचद्धगलवरभूसणविरार्यतं’ति धर्मणि निष्ठुक्ता धार्मिकाः तैः समद्वं-कृतसन्नाहं यत्तद्धार्मिकसमद्वं बद्धं कवचं-मन्नाहविशेषो यस्य तत्तथा, तदेव चद्धकवचिकम्, अपवा धर्मि- चादयः शब्दा एवार्था एव सबद्धताप्रकर्षरूपापनार्थीः, भेदो वैषामस्ति, स च रुदितोऽवसेपः, तथा उत्पीडिता-गाढीकृता. कथा-हृदयरज्जुर्वधसि-उअसि यस्य तत्तथा, ‘बद्धःकथ’ इति पाठान्तरं, तथा बद्धं ग्रैवेयकं-ग्रीवामरणं गले यस्य तत्तथा, तथा वरभूषणैर्विराजमानं तत्तथा, ग्रैवेयकबद्धभूषणविराजितमिति पाठान्तरं, ततो धर्मितादीनां कर्मधारयः, अतएव, ‘अहियाहिपतेयजु- चं’ति कचिद्दृश्यते, तत्राधिकापिकेन-अत्यर्थमधिकेन अहितानां वा अत्रुणासहितेन-अपथ्येन तेजसा-प्रभावेण युक्तं यत्तत्तथा तद् । ‘मल्लियपरक्कणपूरविराडयं’ सललिते-ललित्वोपेते वरे ये कर्णपूरे-कर्मामरणे ताम्यां विराजितं यत्तत्तथा तद्, ‘पलंबउ- च्चूलमहुअरफयंथयारं’ प्रलम्बान्यवचूलानि-उगग्न्यस्ताघोसुसुक्चर्चका यस्य तद् प्रलम्बावचूलं मधुकरीः-असैरैर्मदजलगत्याकृष्टैः

कृतमन्यकारं यस्य तत्तथा, ततः कर्मधारयः, अतस्तत्, वाचनान्तरं त्वेनं नेपं 'चिरचित्तमकर्णपरं मल्लितप्रलम्बावचलं च चामरोत्करकृतान्यकार च यत्तथा तत्, चामरोत्करकृतान्यकारता तु चामराणां कृष्णत्वात्, 'चित्तपरिच्छेदयत्तयं' चित्रः परिच्छेदो-लघुः प्रच्छदो-यत्तचित्तो यस्य तत्तथा तत्, 'पहरणावरणभरियजुद्धसजं' प्रहरणावरणानाम्-आयुधकवत्तानां भूतं यत् युद्धसजं च-सद्धानमप्रगुणं यत्तथा तत्, पाठान्तरे 'सचापश्चप्रहरणावरणभरितयुद्धसज'मिति, मञ्जुवं सञ्चजं सघण्टमिति व्यक्तम्, सप्ततारुमित्यपि दृश्यते, तत्र पताका-गरुडमिहादिचिह्नरहिताः, 'पंचामेलयपरिमंदिशमिरामं' पञ्चमिः-अमेलकैः चूडामिः परिमण्डितमत एवामिरामं-रम्यं यत्तत् तथा तत्, 'ओमारियजमलजुलघण्टं' अवसारितम्-अवलम्बितं यमलं-समं युगलं-द्विकं घण्टयोर्यत्र तत्तथा तत्, 'विज्जुषणाद्वं व कालमेहं' घण्टाप्रहरणादीनामुज्ज्वलदीप्तिपुक्तत्वेन विद्युत्कल्पत्वात् विद्युत्परिगतमिवेत्युक्तं, हस्तिवेहस्य कालत्वेन महत्त्वेन च मेघकल्पत्वात् कालमेघतुक्तम्, 'उष्णादयपषपं व चंकमतं' स्वाभाविकपर्वतो हि न चक्रमतं अत उच्यते औत्पातिकपर्वतमिव चङ्क्रम्यमाणं, पाठान्तरे तु औत्पातिकपर्वतमिव सखन्ति-साक्षात्, 'मत्तं गुलुगुलं'मिति व्यक्तं, क्वचित् 'महामेघ'मिवेति दृश्यते, 'मणपदणज्जणवेगं' मनःपवनजयी वेगो यस्य तत्तथा तत्, शीघ्रवेगमिति क्वचित्, 'मीमं संगामियायोगं' साङ्गामिक आयोगः-परिकरो यस्य तत्तथा तत्, पाठान्तरे 'संगामियाओजं' साङ्गामिकतोद्यं-साङ्गामिकवाद्यमित्यर्थः, पाठान्तरे साङ्गामिकम् अयोध्यं-येन सहापरो हस्ती न योध्यं शक्नोति तदयोध्यं ।

तत्र णं से जाणसालिए बलवाउअस्स एअमट्ठं आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ प्रकिसुणिता जेणेव जाणसाळा तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छिता जाणाइं पब्बुवेक्खेइ २ ता जाणाइं संपमज्जेइ २ ता

जाणां संवेदं जाणां संवेदं जाणां नीनेह जाणां नीनेह २ ता जाणां सम-
लंकरेह २ ता जाणां वरभंडकमंडियां करेति २ ता जेनेव वाहणसाला तेनेव उवागच्छइ तेनेव उवाग-
च्छिता वाहणां पञ्चुवेखेइ २ ता वाहणां संपमज्जइ २ ता वाहणां नीनेह २ ता वाहणां अप्फालेइ
२ ता दूसे पवीनेह २ ता वाहणां समलंकरेइ २ ता वाहणां वरभंडकमंडियां करेइ २ ता वाहणां
जाणां जोणइ २ ता पओदलंठि पओअधरे अ समं आडहइ आडहिता वट्टमगं गाहेइ २ ता जेनेव बल-
वाउए तेनेव उवागच्छइ २ ता बलवाउअस्स एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणइ । तए णं से बलवाउए णयरगुत्तिए
आमंतेइ २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चंपं णयरिं सन्निभतरयाहिरियं आसित्त जाव०
कारवेत्ता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणाहि । तए णं से णयरगुत्तीए बलवाउअस्स एअमट्ठं आणाए विणणं (वयणं)
पडिस्सुणेइ २ ता चंपं णयरिं सन्निभतरवाहिरियं आसित्तजाव० कारवेत्ता जेनेव बलवाउए तेनेव उवागच्छइ २
ता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणइ । तए णं से बलवाउए कोणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थि-
रणं पडिक्कपिअं पासइ हयगय जाव० सण्णाहिअं पासइ, सुभदापमुहाणं देवीणं पडिजाणां उवट्ठवि-
अं पासइ, चंपं णयरिं सन्निभतरजाव० गंधवट्ठिभूअं कयं पासइ, पासित्ता हट्ठदुच्चित्तमाणंदिए पीअमणे
जाव हिअए जेनेव कूणिए राया भंभसारपुत्ते तेनेव उवागच्छइ २ ता करयलजाव एवं वयासी-क्कप्पिणं
देवाणुप्पियाणं आभिसिक्के हत्थिरयणे हयगयपवरजोहकलिआ य चाउरंगिणी सेणा सण्णाहिआ सुभदाप-

मुद्राणं च देवीणं यादिरियाणं अ उवट्टाणसालाणं पाडिएक्कपाडिएक्काइं जुत्ताइं जाणाइं उवट्टा-
वियाइं चंपा णयसे सन्निभतरयाहिरिया आसित्तजाव गंधवट्टिमूआ कया, तं निज्जंतु णं देवाणुप्पिया ! समणं
भगवं महावीरं अभिचंदआ ॥ (सू० ३०)

‘जाणाइं पणुवेक्खेइ’चि शकटादीनि प्रत्युयेक्षते-निरीक्षते ‘संपमज्जे’चि विरजीकरोति, ‘नीणेइ’चि शालाया निष्काशयति,
‘संनदेइ’चि संवतंयति एकत्र स्थाने न्यस्यति, ‘दूसे पवीणेइ’चि दूष्याणि-तदाच्छादनवस्त्राणि प्रविनयति-अपसारयति, ‘समलं-
कारेइ’चि ममलङ्करोति-यत्रप्रयोक्तादिभिः कृतालङ्काराणि करोति, ‘वरभंडगंमडियाइं’चि प्रवराभरणभूषितानि, ‘वाहणाइं’चि वलीव-
रादीन् ‘अप्फालेइ’चि आस्फालयति हस्तेनाऽऽत्ताडयति-उत्तेजयतीत्यर्थः, ‘दूसे पवीणेइ’चि मल्लिकामशकादिनिवारणार्थं नियुक्तानि
वस्त्राणि व्यपनयति ‘जाणाइं जोएइ’चि वाहनैर्यानि योजयतीति संबन्धयतीत्यर्थः, ‘पओयलट्टि’चि प्रतोत्रघट्टि-प्राजनकण्डं,
‘पओयघरे य’चि प्रतोत्रधरान् शकटखेटकान् ‘समं’चि एककालं ‘आडदइ’चि आदधाति निपुङ्गे, ‘वट्टं गादेइ’चि वट्ठं ग्राहयति
यनानि मार्गे स्थापयतीत्यर्थः ॥ ३० ॥

तण्णं से कूणिणं राया भंभसारणुत्ते वलवाउअस्स अंतिणं एअमट्ठं सोचा णिस्सम्म वट्टतुट्ठजावहिअए
जेणेय अट्टणसाला तेणेय उवागच्छइ २ ता अट्टणसालं अणुपविसइ २ ता अणेगवायामजोगगगणवामइ-
णमल्लजुद्धकरणेहि संते परिस्संते सयपागसहस्सपागेहि सुगंधतेल्लमाइएहिं दप्पणिज्जेहिं मयणिज्जेहिं विहणि-
ज्जेहिं मयिदियगायपल्हायणिज्जेहिं अहिंभगेहिं अहिंभगिणं समणे तेल्लचम्मंसि पडिपुण्णपाणिपायसुक्कु-

मालकोमलतलेहिं पुरिसेहिं छेएहिं दक्खेहिं पत्तंठेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं निउणसिण्णोवगएहिं अङ्गिभगणपरि-
मद्धणुबलणकरणगुणणिम्मएहिं अट्टिसुहाए-मंससुहाए-तयासुहाए रोमसुहाए चउविहाए संवाहणाए संवा-
हिण्ण समाणे अवगयखेअपरिस्समे अट्टणसालाउ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमिता जेणेव मज्जणघरे तेणेव
उवागच्छइ तेणेव उवागच्छिता मज्जणघरं अणुपविसइ २ ता समुत्तजालाउलाभिरामे विचित्तमणिरयण-
कुट्टिमलले रमणिज्जे णहाणमंडवंसि णाणामणिरयणभत्तिचित्तंसि णहाणपीठंसि सुहणिसण्णे सुद्धोदएहिं
गंधोदएहिं पुण्णोदएहिं सुहोदएहिं पुणो २ कल्लाणगपवरमज्जणविहीण मज्जिण तत्थ कोउअसग्गहिं बहुविहेहिं
कल्लाणगपवरमज्जणावसाणे पग्गलसुकुमालगंधकासाइयत्थहिंअंगे सरमसुरदिगोसीसुअंदणाणुलित्तगत्ते ।
अहपसुमहग्गधूसरयणसुसंतुए सुइमालावणविलेवणे आविद्धमणिसुवण्णे कप्पियहारद्वहारतिसरयपालं-
पपलंबमाणकडिसुत्तसुकयसोमे पिणदगेविज्जअंगुलिज्जगल्लियंगयल्लियकयाभरणे चरकडगातुडिययंभिसु-
ए अहिपरुवसस्सिरीए नुदिआपिंगलंगुलिए कुंडलउज्जोविआणणे मउडदित्तसिरए हारोत्थयसुकयरइयवच्छे-
पालंबपलंबमाणपडसुकयउत्तरिज्जे णाणामणिकणगरयणविमलमहरिहणित्तोविअमिस्सिमिसंतविरइयसुत्ति-
लिट्ठविसिट्ठलट्ठआविद्धवीरवत्तए ।

‘अट्टणसाल’ति व्यायामशाला ‘अणेगवायामज्जोग्गममणवामदणमल्लजुद्धरणेहिं’ति अनेकानि यानि व्यायामाय-व्याया-
मनिमित्तं योग्यादीनि तानि तथा तैः, तत्र योग्या-गुणनिष्ठा चलगनम्-उल्लङ्घनं व्यामर्दनं-परस्परस्याङ्गमोटनं मल्लयुद्धं-प्रतीनं-

संवाहनया वा, विश्रामणयेत्यर्थः, 'अवगयखेयपरिस्समे'चि खेदो-दैन्यं 'खिद दैन्यं' इति वचनात् परिश्रमः--व्यायामजनित-
शरीरास्वास्थ्यविशेषः, 'समत्तजालाउलाभिरामे'चि समस्तः--सर्वो जालेन-विच्छिचिच्छिद्रोपेतगृहावयवविशेषेणाकुलो-व्याप्तोऽ-
भिरामश्च-रम्यो यः स तथा, पाठान्तरे ममुक्तेन-मुक्ताफलयुतेन जालेनाऽऽकुलोऽभिरामश्च यः स तथा, विचित्तमणिरयणकुट्टि-
मतले'चि कुट्टिमतलं--मणिभूमिका, 'सुहोदएहि'ति शुभोदकैस्तार्थोदकैः सुखोदकैर्वा--नात्युष्णैरित्यर्थः, 'गंधोदएहि' ति
श्रीखण्डादिरसमिश्रैः 'पुष्कोदएहि' ति पुष्परसमिश्रैः 'सुहोदएहि' ति स्वाभाविकैरित्यर्थः, तस्य कोउयसएहि'ति तत्र--
स्नानान्तरे यानि कौतुकानां--रक्षादीनां अतानि तैः 'पम्हलसुकुमालगंधकासाह्लहियंगे' पद्मला--पद्मवती अत
एव सुकुमाला गन्धप्रधाना कापायी--कपायरक्तशार्दिका तया लक्षितं--विरुक्षितमङ्गं--शरीरं यस्य स तथा । 'अहयसु-
महग्यदूमरयणसंबुए' अहतं--मलमृषिकादिभिरनुपदूषितं प्रत्यग्रमित्यर्थः सुमहार्घं च बहुमूल्यं यद्दूरपरत्वं--प्रधानमङ्गं तेन
संवृतः--परिगतः तद्वा सुष्ठु संवृतं--परिहितं येन स तथा, 'सुइमालावणगविलेवणे य'ति शुचिनी--पवित्रे माला च--कुसुमदाम
वर्णकविलेपनं च--मण्डनकारि कुङ्कुमादिविलेपनं यस्य स तथा, चः समुच्चये, यद्यपि वर्णकशब्देन नामकोपे चन्दनमभिधीयते
तथापि 'गोसीसचंदणाणुलिचगत्ते' इत्यनेनैव विशेषणेन तस्योक्तत्वादिह वर्णकचन्दनमिति न व्याख्यातम्, 'आविद्धमणिसुवण्णे'ति
आविद्धं--परिहितं, कप्पिय इत्यादि प्राग्भूतम्, 'पिणद्धेवेज्जगअंगुलिज्जगलियंगयलियकयामरणे' पिनद्धानि--चद्धानि ग्रीवादिषु
त्रैवेयकाङ्गुलीयकानि--ग्रीवाभरणाङ्गुल्याभरणानि येन स तथा, ललिताङ्गके--ललितशरीरे कृतानि--विन्यस्तानि ललिताभरणानि तद-
न्यानि येन स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा पिनद्धानि त्रैवेयकाङ्गुलीयकानि ललिताङ्गदेव ललितकचाभरणानि च--मनोज्ञके-

आभरणानि पुष्पादीनि येन स तथा, 'वररुठगच्छुडियंमिषच्छुए' वरकटफतुटिकैः-प्रधानहस्ताभरणचह्नाभरणविशेषैर्बहुत्वात्तेषां तैः
लुग्निमत्ताविव स्नाग्निमत्तौ भुजौ यस्य स तथा, 'अहियख्वमस्मिरीए' अधिकरूपेण सश्रीकः-सशोमो यः स तथा, 'मुद्रिकापिङ्गला-
श्रुलीक' इति कचिद्भुजगते, 'कुण्डलोद्योतिताननो मुकुटदीप्तिरस्कः' इति प्रतीतं, 'हारोत्थयसुकयइयवच्छे' हारावस्तुतेन-हारा-
पञ्चादनेन सुसुतु कृतरक्तिकं वध-उरो यस्य स तथा, 'पालंबपलंधमाणपडसुकयउचरिज्जे' प्रलम्बेन-दीर्घेण प्रलम्बमानेन च-
हृन्वमनेन पदेन सुसुतु कृतधृत्तरीयम्-उतरासङ्को येन स तथा, 'पाणामणिकणगरयणविमलमहच्छिणिउणोवियमिसिमिसंतविइ-
यमुसिलिङ्गुधिसिङ्गलहुआविइवीरवलए' नानामणिकनकरत्नैर्विमलैर्महाईनिगुणेन शिल्पिना ओवियाचि-परिकर्मितैः भित्तिभित्तत्ति-
देदीप्यमानैर्विरचितानि निर्मितानि सुश्रुष्टानि-सुसन्धीनि विजिष्टानि अन्येभ्यो विशेषयन्ति लक्ष्यन्ति-मनोहराणि आविष्टानि-परि-
हृतानि वीरवलयानि वरवलपानि वा येन स तथा, सुभटो हि यदि क्वचिदन्योऽप्यल्लि वीरस्तदाऽस्तौ मां विजित्वाऽभोचयत्वे-
तानि वलयानीति स्पर्दयन् यानि कटकानि परिदधाति तानि वीरवलयानीत्युच्यन्ते ।

किं यदुणा ? कप्परुक्कए वेप अलंकियविभूत्सिइ थरयई सकोरंदमसुद्धामेणं छत्सेणं धरिज्जामणेणं चउचा-
मरयालवीजियंणे मंगलजयसङ्कयालोए मज्जणचराओ पडिनिक्खमइ मज्जणघराउ पडिणिक्खमिस्ता अणे-
गणनायगंधनायगराईसरतलवरमाडंविषकोडुंविपइमसेट्टिसेणावइसत्थवाहूअसंधिबाल सद्धि संपरिवुडे
धवलमहामेहणिग्गए इव गह्मणादिपंतरीक्खत्तारागणाण मज्जे ससिन्ध विअदंसणे थरवई जेणेव पाहि-
रिआ उवट्टाणसाया, जेणेय आभिसेके हत्थिरयणे तेणेव उथागच्छइ उवागच्छिता अंजणगिरिक्कहत्तणिगं

गह्वरं णरवई दूरुळे ।

‘कल्पस्तए चेव’ति कल्पवृक्ष इव ‘अलंकियविभूतिषि’ति अलङ्कृतो-मुकुटादिभिः विभूषितो-वस्त्रादिभिरिति, ‘सकोरंट-
मधुदामेण’ति सकोरण्डानि-कोरण्टकामिधानकुसुमस्तवकवन्ति माल्यदामानि-पुष्पसज्जो यत्र तत्तथा तेन । वाचनान्तरे पुन-
त्रवर्णक एवं दृश्यते—‘अरुमण्डलपिङ्गलुञ्जलेण’ अम्रपटलमिव-मेघवृन्दमिव दृहल्यायाहेतुत्वात् अम्रपटलं पिङ्गलं च—
कपिशं सुवर्णकम्बिकाभिर्मितत्वात् उज्जलं-निर्मलं यत्तत्तथा, अथवा अम्रम्-अम्रकं शुथिवीकायपरिणामविशेषस्तत्पटलमिव
पिङ्गलं च यत्तत्तथा तेन, ‘अविरलसमसहियचंदमंडलसमप्यभेण’ अविरलं घनशलाकावत्त्वेन समं तुल्यशलाकायोगेन
साहियत्ति—संहतमनिम्नोन्नतशलाकायोगात् चन्द्रमण्डलसमप्रभं च यदीत्या तत्तथा तेन, ‘मंगलसयमचित्छेयविचिचिय-
ल्लिखिणिमणिहेमजालविरहयपरिगयपरंतकणगंधटियापयलियकिणिकिणितसुहसुमहुरसद्वलसोदिएणं’ मङ्गलाभिः—माङ्गल्या-
भिः द्युतमक्तिभिः—द्युतसङ्ख्याविच्छिभिः छेकेन-निपुणेन शिल्पिना विचित्रितं यत्तत्तथा, किङ्किणीभिः—सुदृघपिटकाभिः
मणिहेमजालेन च-रत्नकनकजालकेन विरचितेन-कृतेन विशिष्टरतिदेन वा परिगतं-परिवेष्टितं यत्तत्तथा, पर्यन्तेषु-ग्रान्तेषु कनक-
घण्टिकाभिः प्रचलिताभिः किणिकिणायमानाभिः द्युतसुखसुमधुरशब्दवतीभिश्च, अलप्रत्ययस्य मत्वर्थीयत्वात्, शोभितं यत्तत्तथा,
ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽस्त्येन, ‘सम्पयरवरमुत्तदमलंबंतभूषणेणं’ मयत्रराणि—आभरणविशेषयुक्तानि यानि वरसुक्तादामानि—वर-
मुक्ताफलमालाः लभंतस्ति-ग्रलम्बमानानि तानि भूषणानि यस्य तत्तथा तेन, ‘नरिदवामप्यमाणरुंदपरिमंडलेणं’ नरेन्द्रस्य—तस्यैव
रात्रो वामप्रमाणेन—प्रमारितभुजयुगलमानेन रुन्दं—विस्तीर्णं परियण्डलं—वृत्तभावो यस्य न तत्तथा तेन, ‘सीयायत्रवायवरिसविन-

दोषनामनेन' शीताक्षपरावृष्टिपञ्चन्यदोषाणां शीतादिलक्षणदोषाणां वा विनाशं यत्तत्तथा तेन, 'तमरयमलबलपडणधाडण-
प्यमाकुरेण' तमः-अन्यकारं रजो-रेणुर्मलः-प्रतीतः एषां बहलं-यनं यत्पटलं दृन्दं तस्य घाडनी-नाशनी या प्रभा-कान्तिस्त-
न्धरजशीलं यत्तत्तथा तेन, अथवा-रजोमलतमोबहलपटलस्य घाडने प्रभाकर इव-दिवार इय यत्तत्तथा, 'उउसुहसिवच्चायसम-
पुबदेणं' क्वनौ-कालरिगेने मुग्गा-मुबदेहः श्रुतमुखा शिवा-निरुपद्रवा या छाया-आतपवारणलक्षणा तथा समनुपदम्-अनव-
न्धिर्भं यत्तत्तथा तेन, 'वेरुल्लियदंडमज्जिणं' ति वेदूर्यमयदण्डे सज्जितं-वितामितं यत्तत्तथा तेन, 'बइरामयवत्थिनिउणजोइयअ-
इगइग्गरकंणसलागनिग्गिणं' पञ्चम्यां वस्तौ-शलाकानिवेशनस्थाने निपुणेन शिल्पिना योजिताः-सम्बन्धिताः अट्टसह-
स्रभिः-अष्टोत्तरसहस्रतयाः या परकाञ्चनशलाकास्तामिनिर्मितं यत्तत्तथा तेन, 'सुनिम्मलरययसुच्छणं' ति सुनिर्मलो रत्नस्य
तन्दरूपी पुच्छदः-शोभनप्रच्छादनपटो यत्र तत्तथा तेन, 'निउणोयिमिसिम्भितमणिरयणधरमंडलवित्तिमिरकरनिग्गयग्गपडि-
इयणुताविपपायदंतपंगलमिरिइकरयं विणिमुयंतेणं' निपुणेन शिल्पिना निपुणं वा तथा भवति एवं उवियत्ति-परिकर्मितानि
भित्तिमिगितानि-देदीप्यमानानि यानि मणिरत्नानि तानि तथा धरमण्डलाद्-आदित्यविम्बात् ये वित्तिमिरा-इवान्धकाराः कराः-
किरणा निर्गतास्तेषां धान्यश्राणि तानि प्रतिहृतानि-निराकृतानि पुनस्तपि प्रत्यापतन्ति च-प्रतिवर्तमानानि यस्माच्चञ्चलमरीचिकव-
शापत्तथा, अथवा धरमण्डलाद् वित्तिमिरकराणां निर्गतानामग्नयैः प्रतिहृतं पुनस्तपि प्रत्यापतच्च तच्च तच्चञ्चलमरीचिकवचं च-चपल-
रश्मिपरिकर इति समासः, निपुणोपि तमिसिम्भितमणिरत्नानां यत्तद्धरमण्डलवित्तिमिरकरनिर्गताग्रतिहृतं पुनस्तपि प्रत्यापतच्च-
ञ्चलमरीचिरुच यत्तत्तथा तद्विनिर्मुञ्चता-विसृजता, 'मपडिदंडेणं' अतिभारिकतया एकदण्डेन दुर्बलत्वात्सप्रतिदण्डेन, 'वरिजमाणेणं

आयवत्तेणं विरायते' इति व्यक्तम्, अधिकृतवाचनायां तु चतुश्चासखालीलिताङ्ग इति व्यक्तं, वाचनान्तरे तु 'चउद्विपपरगिरीकुहर-
विचरणमुदयनिरुद्धयचामरपण्डिममरीरसंज्ञापसंगयाहिं' चउद्विपचि-चतुस्रमिः, ताद्विप'ति क्वचित् तत्र तामिथ तथाविधामिर्वर्ण-
कवर्णितस्वरूपाभिः चामराभिः कलित इति योगः, इह च चामरश्चन्दस्य नपुंसकलिङ्गत्वेऽपि स्त्रीलिङ्गनिर्देशो लोककलुषेः छान्दसत्वाद्वा न
दुष्टः, प्रवरं यद्विरिकुहरं-पर्वतनिकुञ्जस्तत्र यद्विचरणं-सञ्चरणं तेन सुसुदिता-अतिदृष्टा निरुपहताश्च-उपघातरहिता ये चमराः-आट-
व्यगोविशेषास्तेषां यत्पथिदशरीरं-देहस्य पथिमो भागस्तत्र या सञ्जाता-उत्पन्नाः सङ्गताश्च-अनवद्यास्तास्तथा तामिः, 'अमलियसि-
यकमलविमलुञ्जालियरयगिरिसिहरविमलससिकिरणसरिसकलधोपनिम्मलाहिं' अमलितम्-अमर्दितं यत्तिसतकसलं-पुण्डरीकं तथा
विमलं-निर्मलं उज्ज्वलितम्-उद्दीप्तं यद्रजतगिरिस्थितं-वैताल्यगिरिकूटं तथा विमला ये द्यक्षिकिरणास्तत्सदृश्यो यास्तास्तथा ताश्च ताः
कलधौतनिर्मलाश्च-रूप्यबहुज्ज्वला इति समासोऽतस्तत्ताभिः, 'पवणादयचचलललियतरंगदृत्थगर्भतवीदपसरियखीरोदगपवरसागरुणू-
रवंबलाहिं' पवनादृताः-वायुप्रेरिताश्चपलाः-तरला ललिता-मनोहरास्तरङ्गदृस्ताः-प्रतनुकल्लोलपाणयस्तीः नृत्यन्निव नृत्यन् यः स
तथा वीचयो-महाकल्लोलास्तैः प्रसूतश्च-विस्तारमुपगतः स चासौ क्षीरोदकश्च-क्षीराकारजलः स चासौ प्रवरसागरश्चेति कर्मधारय-
स्त्वस्य य उत्पूरः-प्रकटः प्रवाहः स तथा तद्वच्चञ्चला यास्तास्तथा तामिः, 'माणमपरिमरपरिचियावासविसयवेसाहिं' इह वंसवधू-
मिरिव कलित इत्यनेन सम्बन्धः, भानमाभिधानमरसः परिमे-प्रान्ते परिचितः-पुनः पुनः कृत आवासो-नियसो यकामिस्ता
स्तथा ताश्च ता विशदवेपाश्च-घबलाकासा इति कर्मधारयोऽतस्तत्ताभिः, 'कणगगिरिमिहरसंसियाहिं' कनकगिरेः-मेरोरन्यस्य वा यच्छि-
रारं तत्संयुता यास्तास्तथा तामिः, 'उवइपउष्पइयतुरियचउलज्जणमिग्ववेमाहिं' अवपतिवोत्पतितयोः-निपतनोत्पतनयोस्त्वचरितच-

पलः-अत्यन्तपलः-जयिनः-शीघ्रो वेगवतां मध्येऽतिशीघ्रो वेगो-गतिविशेषो यातां तास्तथा तामिः, 'हंसवध्याहिं चैव कलिप' इति चामिहिरि युक्तः, इह च हंमिकाभिधामराणां घमलत्वेन दण्डोपरिगतित्वेन चयलत्वेन च साधर्म्यमिति, तथा 'गाणामगिकण-गारणविमलमहरितरणिगुञ्जलविचित्तदंढाहिं' नानामणिकनकरत्नानां सम्वन्धिनो निर्मला महारिहति-महाघातिपनीयोज्ज्वलाः-रक्तर्णमुगर्णदीप्राः विनित्रा-विविधचित्रा दण्डा यामां तास्तथा, 'चिल्लियाहिं' दीप्यमानासिलीनामिवा 'नरयशसिरिसमुदयपगासन-करीहिं'ति व्यक्तं, 'वरपट्टणुमायाहिं' प्रयानपवनमधुद्रगमिः, वरपचने हि वराः शिल्पिनो भवन्तीति तत्परिकर्मिताः प्रधाना भवन्तीति वरपचनोद्भवाभिरित्युक्तम्, अथवा वरपटनात्-प्रधानाच्छादनकोशकादुद्भवा-निष्काशिता यास्तास्तामिः, समिद्रापकुलसेविया-हिं'ति व्यक्तं, 'कालागुरुपररुद्रुक्तुकररणगतगंधुयामिरामाहिं' कालागुरुः-कृष्णागुरुः प्रवरकुन्दुरुक्तं-सखीडा तुरुक्तं-सिद्धकं वरवर्णः-प्रधानचन्दनं एतयो वामो-यामनं तन्माधो गन्धः-सौरभ्यम् उष्ण-उद्भवस्तेनामिरामा-रभ्या यास्तास्तथा तामिः, 'मल्लियाहिं'ति व्यक्तम्, 'उमजो पासंमि'ति उमयोरपि पार्श्वयोरित्यर्थः, 'उरिलप्पमाणाहिं चामराहिं'ति व्यक्तं, कलित इति यत्नते, 'गुहसीयलयावीइयंगे'ति समुत्तिष्ठप्यमाणचापराणांमेव यः शुभः शीलश्च वातस्तेन वीजितमङ्गं यस्य स तथेति । इतोऽपि कृतवाचना- 'मंगलत्रयमहकालोए' मङ्गलाय जयशब्दः कृतो जनेनालोके-दर्शने यस्य न तथा, 'अणेगगजनायगे'-स्यादि पूर्वम्,

ता एषं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसिक्कं हत्थिरयणं दुरुद्धस्स समाणस्स तत्पट्टमयाए इमे अट्टमंगलया पुरथो अहाणुपुषीए संपट्टिआ, तंजहा-सोवत्थिय सिरिवच्च णंदिआवत्त वद्धमाणक

भद्रासण कलस मच्छ दप्पण, तयाऽणंतरं च णं पुण्णकलसभिगारं दिवा य छत्तपडागा सचामरा वंसण-
रइअआलोअदरसणिज्जा वाउध्धूयविजयवेजयंती ऊस्सिआ गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुवीए संप-
ट्ठिआ, तयाऽणंतरं च णं वेरुलियभिसंतविमलदंडं पलंबकोरंटमह्मदाभोवसोभियं चंदमंडलणिभं सम्भूसिअ-
विमलं आयवत्तपयरं सीहासणं वरमणिरयणपादपीढं सपाउआजोयसमाउत्तं यह्किंकरकम्मकरपुरिसपाय-
त्तपरिक्खित्तं पुरओ अहाणुपुवीए संपट्ठियं । तयाऽणंतरं यह्वे लट्ठिगगाहा कुंतगगाहा चावग्गाहा चामर-
ग्गाहा पासग्गाहा पोत्थयग्गाहा फलकग्गाहा पीढग्गाहा वीणग्गाहा कुतुवग्गाहा हडप्फग्गाहा पुरओ अहा-
णुपुवीए संपट्ठिआ । तयाऽणंतरं यह्वे डंडिणो मुंडिणो सिंहडिणो जडिणो पिच्छिणो हासकरा डमरकरा
चाटुकरा वादकरा कंदप्पकरा दवकरा कोकुइआ किट्टिकरा वायंता गायंता हसंता णचंता भासंता सावेंता
रक्खंता आलोअं च करेमाणा जयरसहं पटंजमाणा पुरओ अहाणुपुवीए संपट्ठिआ ।

‘पुण्णकलसभिगारं’ति जलयरिपूर्णं घटभृङ्गारावित्यर्थः । ‘दिवा य छत्तपडागा’ दिव्येव दिव्या-शोभना सा च छत्रेण मह-
पताका छत्रपताका, ‘सचामर’ति चामरयुक्ता, वंसणरइयआलोयदरमणिज्जा’ दर्शने-राज्ञो दृष्टिर्मागं रचिता-विहिता दर्शनरचिता
दर्शने वा मति रतिदा-सुखप्रदा दर्शनरतिदा आलोकं-दृष्टिपथं यावदृश्यते अत्युच्चैस्त्वेन या सा आलोकदर्शनीया ततः कर्म-
धारयः, ‘वाउध्धूयविजयवेजयंती’ वातेनोद्धृता-उत्कम्पिता विजयस्य चिका वैजयन्ती पार्श्वतो लघुपताकिकाद्वययुतः पताकाविशेष
एव, ‘उस्सिमय’ति उत्सृता-ऊर्ध्वीकृता ‘सपाउआजोयसमाउत्तं’ति स्वः-स्वकीयो राजमन्त्र इत्यर्थो यः पादुकायोगः-पादुकायुगं

तेन गमायुक्तं यत्तन्वा, 'वहुकिंकररुम्भरपुरिमपायत्तविलचं' वदन्तो ये किङ्कराः-प्रतिरुम्भं प्रभोः पृच्छापूर्वकारिणः कर्मकराश्च-
तदन्यमिच्छाम्ये च ते पुरुरायति ममानः, पादात्-पदातिममूहस्तैः परिशिप्तं यत्तत्तथा, क्वचित् 'दासीदासकिंकररुम्भरपुरिसपा-
यत्तपरितित्त'मिति दृश्यते, तत्र दासश्च-चेटयो दासाश्च चेटकाः । 'लट्टिगाह'ति काष्ठिकाः, क्वचिद्दृश्यते 'असिलट्टिगाहा' तत्र
अग्निः-रत्नः न एव यष्टिः-दण्डोऽसियष्टिः, अथवा असिश्च यष्टिश्चेति द्वन्द्वः, कुन्तचामराणि प्रतीतानि, पाशा-यूतोपकरणं उच्च-
म्नायादिवन्धनानि वा चापं-धनुः पुस्तकानि-आयपरिज्ञानहेतुलेखक्यानानि पण्डितोपकरणानि वा फलकानि-सम्पुटफलकानि
नेट्टकानि वा अग्रदृग्मनानि वा घृतोपकरणानि वा पीठकानि-आमननिशेषा वीणाः-प्रतीताः कुतुपः-पक्वतैलादिभाजनं हडप्फो-
द्रग्मादिभाजनं ताम्बूलार्थं पूगफलादिभाजनं वा 'सिंहडिणो'ति शिखाधारिणः 'पिच्छिणो'ति मयूरादिपीच्छवाहिनः 'डमरकर'ति
रिद्वरकारिणः 'दरकर'ति परिहासकारिणः 'चादुरकर'ति प्रियवादिनः 'कंदर्पिय'ति कामप्रधानकेलिकारिणः 'कोकुइय'ति भाण्डा
भाण्डप्राया वा 'तामिता य'ति शिखयन्तः 'मावेत'ति इदं चेदं च पररुपरारि वा भविष्यति इत्येवम्भूतर्चांसि श्रावयन्तः शपन्तो
वा 'रक्षयंत'ति अन्यायं रक्षन्तः, क्वचिद् 'राविता य'ति रावयन्तः शब्दान् कारयन्तो रावयन्तो वा 'आलोय'ति अवलोकनं
राजादेः कुर्यन्तः, इह गमे कानिचित् पदानि न स्पृष्टानि स्पष्टत्वात्, तद्वद्वगाथाश्चास्य गमस्य क्वचिद्दृश्यन्ते तद्यथा- 'असिलट्टिकुंत-
वावे चामरपासे य फलम योत्थे य । वीणाह्यगमेहे तत्तो य हडप्फगाहे य ॥१॥ दंडी मुंडी सिंहडी पिच्छी लडिणो य हासकिङ्गाय ।
दवरुगा चदुरागा कंदर्पिय कोकुइयगाहा ॥२॥ गायंता वायंता नचंता तह हसंत हामिता । सावेता रावेता आलोय जयं पउंजंता ॥३॥"
तथाऽर्णंतरं जषाणं तरमल्लिहायणाणं हरिभेलामउलमल्लियच्छाणं चुंचुचियललिअपुलियचलचलचंच-

लगईणं लंघणवगणधावणधोरणतिवईजइणसिक्खिअगईणं ललंतलामगललायवरभूसणणं सुहभंडगउच्चू-
लगयासगअहिलाणचामरगणढपरिमंडियकडीणं किंकरवरतरुणपरिगहियाणं अट्टसयं वरतुरगाणं पुरओ
अहाणुपुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतं च णं ईसीदंताणं ईसीमत्ताणं ईसीतुंगाणं ईसीउच्छंगविसालधवलदंताणं
कंछणकोसीपविट्ठदंताणं कंछणमणिरयणभूसियाणं वरपुरिसारोहगसंपउत्ताणं अट्टसयं गयाणं पुरओ अहाणु-
पुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतं सच्छत्ताणं सज्झयाणं सघंटाणं सपडागाणं सतोरणवराणं सणंदिघोसाणं सन्धि-
त्तिणीजालपरिक्खित्ताणं हेमवपचित्तिणिसकणकणिजुत्तदारुआणं कालायससुकयणेमिजंतकम्माणं सुत्ति-
लिट्ठवत्तमंडलधुराणं आइण्णवरतुरगसुसंपउत्ताणं कुसलनरच्छेअसारहिंसुसंपगगहिआणं बत्तीसतोणपरि-
मंडिआणं सकंकडबडसकाणं सचावसरपहरणावरणभरिअजुद्धसज्जाणं अट्टसयं रहाणं पुरओ अहाणु-
पुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतं च णं असिसत्तिकोततोमरसूललउडभिंढिमालधणुपाणिसज्जं पायत्ताणीयं
पुरओ अहाणुपुधीणं संपट्टियं ।

‘वरमल्लिहायणाणं’ति ततो-वेगो बलं धा तथा ‘मल मल्ल धारणे’ ततश्च तरोमल्लो-तरोधारकः वेगादिकारको हायनः-संव-
त्तरो वर्तते येषां ते तरोमल्लिहायनाः, यौवनवन्त इत्यर्थः, अतस्तेषां वरतुरङ्गाणामिति योगः, वाचनान्तरे त्वेवमधीयते-‘वरमल्लि-
हामाणाणं’ प्रधानमाव्यवताम्, अत एव दीप्तिमतां चेत्यर्थः, ‘हरिमेलामउलमल्लियञ्जाणं’ हरिमेला-वनस्पतिविशेषस्तस्या मुकुलं-
कुडमलं मल्लिका च-विचकिलस्त्वद्रदिणी येषां ते तथा तेषां, शुक्लाङ्गामित्यर्थः, ‘चंचुचियललियपुलियचलचवलचंचलगईणं’

चञ्चुचियंति प्राकृतत्वेन चञ्चुरिति—कुटिलगमनं अथवा चञ्चुः—शुकचञ्चुस्तद्वक्तव्येत्यर्थः, उचितम्—उचिताकरणं पादस्य उचितं वा—उत्पाटनं पादस्यैवं चञ्चुचितं तच्च ललितं च—विलासवद्गतिः पुलितं च—गतिविक्षेपः प्रसिद्ध एव एवरूपा चलानाम्—अस्ति-
राणां च सतां चपलेभ्यः सकाशाच्चञ्चला अतीव चटुलेत्यर्थो, गतिर्येषां ते तथा तेषां, 'लंघणवगणधावणधोरणतिवर्जइङ्गणसिखि-
यगर्गणं' लङ्घनं—गतिरतिक्रमणं चलनम्—उत्कुर्वन् धावनं—शीघ्रमृगुगमनं धोरणं—गतिचातुर्यं त्रिपदी—भूमौ पदत्रयन्यासः जयिनि
च—गमनान्तरजयवती जयिनी वा—वेगवती शिक्षिता—अभ्यस्ता गतिर्येस्ते तथा तेषां, 'ललंतलामगललायवरभूसणानं' ललन्ति—
दोलायमानानि लामन्ति—प्राकृतत्वाद्भ्याणि गललातानि—कण्ठेनाऽऽच्चानि वरभूषणानि येषां ते तथा तेषां, 'मुहमंडगओचूलगथा-
सगमिलाणचमरीगंडपरिमंडियकडीणं' मुखभाण्डकं—मुखामरणम् अवचूलाः—प्रलम्बमानगुञ्जाः स्यासकाश्च—आदर्शकाकारा येषां
ते तथा मिलाणत्ति—पर्याणैरथवा अम्लानैः—अमलिनैः चमरीगण्डैः—चामरदण्डैः परिमण्डिता कटिर्येषां ते तथा ततः कर्मधारयो-
ऽतस्तेषां, 'किंकरथतरुणपरिगहियाणं'ति व्यक्तम् । अथाधिकृतवाचनाऽनुश्रीयते—'थासगअहिलाणचामरगण्डपरिमंडियकडीणं'
थासगअहिलाणत्ति इह भत्वर्थीयलोपात् स्यासकाहिलाणवतामित्यर्थः, अहिलाणं च—मुखसंयमनं, शेषं प्राग्वत्, 'ईसिदंताणं'ति
ईषत्—मनाग् दन्तानाम् 'ईसिउच्छंगविसालघवलदंताणं' उत्सङ्गः—पृष्ठदेश इपदुत्सङ्गे विशाला ते ये यौवनारम्भवर्तित्वात् तथा ते
च घवलदन्ताश्चेति समासोऽतस्तेषां । 'कंचणकोसीपविट्टदंताणं' काञ्चनकोशी—सुवर्णस्वोला, 'वरपुरिसारोहगसुसंपउत्ताणं'ति क्वचि-
दृश्यते, तत्रारोहकाः—हस्तिपकाः, 'सझयाणं सपडागाणं'मित्यत्र ध्वजो—गरुडादियुक्तस्वदितरा तु पताका, 'सनंदिघोसाणं'ति नन्दी-
द्वादशतूर्यनिर्योपः, तद्यथा—'भंमा १ मउंद २ मदल ३ कडंव ४ झछरि ५ हुडुक ६ कंसाला ७ । काहल ८ तल्लिमा ९ वंसो १०

संस्तो ११ पणवो १२ य चारममो ॥१॥ 'संस्त्रिखिणीजालपरिस्त्रिचक्षणं' सह किङ्किणीकामिः-क्षुद्रघण्टिकाभिः यज्जालं-जालकं तदाभरणविशेषत्वेन परिशिष्टा-परिकरिता ये ते तथा तेषां, 'हेमवयचिचतेणिसकणगणिज्जुत्तदारुणाणं' हेमवतानि-हिमवद्विरि-सम्भवानि चित्राणि-विविधानि तैनिशानि-तिनिशामिधानतरुसम्बन्धीनि कनकनिर्युक्तानि-सुवर्णस्त्रिचक्षुषाणि-दारुकाणि-काष्ठानि चेपु ते तथा तेषां, 'कालायसमुकयनेमिजंतकम्माणं'ति कालायसेन-लोहविशेषेण सुष्ठु कृतं नेमेः-चक्रगण्डधारयाः यत्र कर्म-वन्धनक्रिया येषां ते तथा, 'सुसिलिङ्गवचमंडलधुराणं'ति सुष्ठु स्निष्टा दृष्टमण्डला धूर्येपां ते तथा तेषां, कवि-दृश्यते 'सुसंविदचक्रमंडलधुराणं' सुसंविदानी-कृतसंदेयानि चक्राणि-न्याज्ञानि येषां मण्डला च-दृत्ता धूर्येपां ते तथा तेषाम्, 'आइणवतुरगसुसंपडन्नाणं' आक्रीर्णाः-जालाः, 'कुसलनरन्देयप्राहिमुसंपग्गहिआणं' कुशलनरा-विज्ञपुरुषास्ते च ते छेकसार-धयश्च आशुकारिप्राजितार इति समासः, तैः सुष्ठु संग्रहीता ये ते तथा तेषां, कचित्पद्मते 'हेमजालगवक्खजालस्त्रिखिणिघटा-जालपरिस्त्रिचक्षणं' हेमजालं-सौवर्ण आभरणविशेषः गवाक्षजालं-जालकोपेता गवाक्षाः किङ्किण्यः-क्षुद्रघण्टिकाः घण्टास्तु-बृहद्-घण्टास्त्रामां यज्जालं-समूहस्तत्तथा, हेमजालादिभिः परिशिष्टाः-परिकरिता ये ते तथा तेषां, 'बचीसतोरणपरिमंडियाणं'ति द्वात्रिं-शत्वा त्रीणिः-भक्तकैः परिमण्डिता ये ते तथा तेषां, कचित्पद्मते 'बचीसतोरणपरिमंडियाणं'ति द्वात्रिंशद्विभागं यत्तोरणं तेन परि-मण्डितानां, 'सकंक्रडवडंमगाणं' सह कट्टैः-कवचैस्वतंसकैश्च-शेखरकैः शिरस्त्राणैर्वा ये ते तथा तेषां, 'सचावसरपहरणावरणभरि-यजुदमजाणं' मह चापग्रीः-घनुवर्णैर्यानि-ग्रहरणानि स्वङ्गादीन्यावरणानि च-सुरकादीनि तेषां भरिता-भृता अत एव युद्ध-मजाः-रणप्रह्रा ये ते तथा तेषाम्, 'असिसचिंकुंतोमरयल्लल्लभिडिमल्लघणुपाणिसज्जं' अस्यादीनि ग्रसिद्धानि नवरं-शक्तिस्त्रि-

शूलं त्वेकशूलं लुलोत्ति-लकुटः भिण्डिमालं-रुढिगम्यं, ततः अस्यादीनि पाणौ-हस्ते यस्य तत्तथा तच्च तत्सजं च-प्रगुणं युद्ध-
स्येति समासः, 'पायत्ताणीयं'ति पादातानीकं-पादातिकटकं (अन्याग्रं २०००) वाचनान्तरे पुनः 'सब्रद्वयद्वयभिमयकवयाणं' तत्र
यद्धं कशावन्धाद् वर्मितं च-वर्मिकृतं तनुत्राणहेतोः शरीरे नियोजनाद् कचचम्-अङ्गरक्षको यैस्ते तथा, सब्रद्वय ते सब्रह्न्या
वन्धनाद्बद्धवर्मितकचचाश्चेति समासस्तेषाम्, उत्पीलियसरासणचट्टियाणं उत्पीडिता-आरोपितप्रत्यञ्चा शरासनपट्टिका-धनुर्य-
ष्टियैः, अथवा-उत्पीडिता-याहौ बद्धा शरासनपट्टिका-धनुर्दण्डाकर्षणे बाहुरक्षार्थं चर्मपट्टो यैस्ते तथा तेषां, 'पिनद्वगेवेज्जविमल-
वरवद्विधपट्टाणं'पिनद्धं-परिहितं श्रेयस्कं-श्रीवाभरणं यैस्ते तथा, विमलो वरो बद्धो शिरसीति गम्यं चिह्नपट्टो-वीरतासूचको
नेत्रादिवत्त्रयं पट्टो यैस्ते तथा, ततः कर्मधारयोऽतस्तेषां, 'गहियाउहप्पहरणाणं' गृहीतान्यायुधानि-खट्वादीनि प्रहरणाय यैस्ते
तथा तेषाम्, अथवा-आयुधान्यक्षेप्याणि प्रहरणानि तु क्षेप्याणीति विशेषः ।

तए नं से कूणिए राया हारोत्थयसुकयरइयवच्छे कुंडलउज्जेविआणजे मउडदित्तस्सिए णरसीहे णर-
वई णरिंदे णरवसहे मणुअरायवसभकण्ये अबभहिरायतेअलच्छीए दिप्पमाणे हत्थिक्खंवघवरगए सकोरंट-
मल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं सेअवरचामराहिं उध्धुधमाणीहिं २ वेसमणो वेव णरवई अमरवईसण्णि-
भाइ इट्ठिए पहियकित्ती हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंणिणी सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव
पुण्णभदे चेइए तेणेव पट्टारित्थ गमणाए, तए णं तस्स कूणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स पुरजो महंआसा
आसधरा उभओ पासि जागा जागवरा पिट्ठओ रहसंगेहि ।

अथाधिकृतवाचनाऽनुशीयते—‘तए नं से कृणिए राया’ इत्यादि ‘महंमास’ इत्येतदन्तं सुगमं व्याख्यातप्रायं च, नवरं ‘पहारैर्यगमणाए’ति सम्बन्धः, नरसीहे शूरत्वात् नरवई स्वामित्वात् नरिंदे परमैश्वर्ययोगात् नरवसमे अङ्गीकृतकार्यभरनिर्वाहकत्वात् ‘मणुपरायवसहकल्पे’ मनुजराजानां—नृपतीनां धृषभा नायकाश्चक्रवर्तिन इत्यर्थः, तत्कल्पः—तत्सन्निभ उत्तरभरतार्द्धस्यापि साधने प्रवृत्तत्वात्, एवंविधश्च ‘वेयमणे चेव’ यक्षराज इव, तथा ‘नरवईअमरवईसन्निभाए इड्डिए पडियकित्ती’ नरपतिरसौ केवलभर-पतिमन्निभया ऋद्ध्या मथितकीर्तिः—विश्रुतयक्षा इति, जेणेव पुण्णमहे’ति यस्यामेव दिशि पूर्णभद्रं चैत्यं ‘तेणेव’ति तस्यामेव दिशि ‘पहारिरय’ति प्रधानैस्तवान्—विकल्पितवान् प्रवृत्त इत्यर्थः, ‘गमणाए’ति गमनाय गमनार्थमिति । ‘महंआस’ति महाश्वा-वृद्धतुरङ्गाः ‘आमघर’ति अश्वधारकपुरुषाः ‘आसर’ति पाठान्तरं तत्र किम्भूता अश्वा इत्याह—‘अश्ववराः’ अश्वानां मध्ये प्रधानाः ‘नाग’ति हस्तिनः ‘णागघर’ति हस्तिधारकपुरुषाः पाठान्तरं तथैव, ‘रहसंगेल्लि’ति रथसमुदायः ।

तए नं से कृणिए राया भंभसारपुत्ते अमुगगयमिगारे पग्गहियतालियंदे उच्छियसेअच्छत्ते पवीहअवा-लवीयणीए सपिड्डीए सवजुत्तीए सवबलेणं सवसमुवणं सवादेरणं सवविभूईए सवविभूसाए सवसंभमेणं सपपुक्कंगंभमहालंकारेणं सवधुडिअसदत्तणिणणाएणं महया इड्डीए महया जुत्तीए महया बलेणं महया समुदणं महया यरतुडिअजमगसमगण्णवाइणं संवपणवपडहभेरिइल्लरित्तरमुदिहुडुकुसुवसुरवमुअंगदु-दुभिणिग्योसणाइयरवेणं चंपाए णयरंग मज्झं मज्झेणं णिगच्छह ॥ (सू० ३१) ॥

‘तए नं से कृणिए’ इत्यादि सुगमं, नरम् अथ निर्गच्छतीत्यनेन सम्बन्धः, तथा ‘अमुगगयमिगारे’ति अम्युद्गतः—श्रमि-

श्रुतमुद्रत-उत्पाटितो भृङ्गारो यस्य स तथा, 'पद्महयतालियंटे' प्रगृहीतं तालवृन्तं यं प्रति स तथा, 'उच्छिष्यसेयच्छते' उच्छि-
तश्चेतच्छत्रः, 'पवीर्यवालवीरणीए' प्रवीजिता चालव्यजनिका यस्य स तथा, 'सविडीए'चि समस्तयाऽऽभरणादिरूपया लक्ष्म्या,
युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, नगर 'जुत्तीए'चि संयोगेन परस्परचितपदार्थानां 'बलेणे'ति सैन्येन 'समुदएणं'ति
परिवारादिसमुदायेन 'आदरेणं'ति प्रयत्नेन 'विभूईए'चि विच्छेदेन 'विभूसाए'चि उचितनेपध्यादिकरणेन 'संभमेणं'ति भक्तिकृतौ-
त्सुक्येन, क्वचिदिदं पदचतुष्क्रमधिकं दृश्यते-'पगईहिं'ति कुम्भकारादिश्रेणिभिः 'नायगेहिं'ति नगरकटादिप्रधानैः 'तालायेरेहिं'ति
तालादानेन प्रेक्षाकारिभिः दण्डपाशिकैर्वा 'सन्वोरोहोहिं'ति मर्वाचरोधैः-समस्तान्तःपुरैः 'सन्वपुष्कगंघ(वास)मछालंकारेणं'ति पुष्पा-
णि-अग्रयितानि वामाः-प्रतीताः-माल्यानि तु-ग्रथितानि एतान्येवालङ्कारो मुकुटादिर्वा, समासश्च समाहारद्वन्द्वः, क्वचिद्वृश्यते 'सन्व-
पुष्कवत्यगधमछालंकारविभूसाए'चि, व्यक्तं च, 'सन्वतुडियसदसणिणाएणं'ति सर्वतूर्याणां यः शब्दो-ध्वनिर्यथ सङ्गतो निनादः-
प्रतिशब्दः स तथा तेन, पूर्वोक्तानामृद्ध्यादिपदार्थानां सर्वत्वे सत्यपि महत्त्वं न स्यादपीत्यत आह-'महया इट्टीए'इत्यादि महद्ध्या,
युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, 'महया वरतुरियजमसमगपगइएणं'ति महता-बृहता वरतूर्याणां यमकसमकं-युग-
पत् यत्प्रयादितं-ध्वनितं तत्तथा तेन, 'संखणवपडहमेरिखल्लरिखरमुहिहुडकमुखमुइंगदुडुमिणिगोमणाइयरवेणं'ति शङ्खः-प्रतीतः
पणवस्तु-भाण्डपडहो लघुपटह इत्यन्ये, पटहस्त्वेतद्विपरीतः, मेरी-महाकालहा झल्लरी-चलयाकारा उभयतो बद्धा खरमुही-
काहला हुडुका-प्रतीता मुखो-महामर्दलो मृडङ्गो-मर्दलः दुन्दुभी-महाढक्का ए(ते)पां यो निर्घोषः-नादितरूपो रवः स तथा तेन,
तत्र निर्घोषो-महाध्वनिर्नादितं तु-शब्दानुसारी नाद इति ॥ ३१ ॥

तत् नं कृणिअस्स रण्णो चंपानगरिं मज्झमज्जेणं णिगच्छमाणस्स बह्वे अत्यअत्थिया कामत्थिआ भोग-
गत्थिया किन्थिसिआ करोडिआ लामत्थिया कारवाहिया संखिआ चक्खिया णंगलिया मुहमंगलिआ वद्ध-
माणा पुस्समाणवा खंडियगणा ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पिआहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणोभिरामाहिं हिय-
यगमणिज्जाहिं चरगहिं जयविजयमंगलसण्हिं अणवरयं अभिणंदंता य अभियुणंता य एवं वयासी-जय २
णंदा ! जय २ भग्ग ! भं ते अखियं जिणहि जिअं (ब) पाळेहि जिअमज्जे वसाहि ।

‘अरयत्थिया’ द्रव्यार्थिनः ‘कामत्थिया’ मनोज्ञद्रवरूपार्थिनः ‘भोगत्थिया’ मनोज्ञगन्धरसस्पर्शार्थिनः ‘लामत्थिया’ भोज-
नमाग्रादिप्राप्त्यर्थिनः ‘किन्थिसिया’ किल्बिषिकाः परविदूषकरत्नेन पापव्यवहारिणो भाण्डादयः ‘कारोडिकाः’ कापालिकाः ताम्बू-
लस्थगिकावाहका वा ‘कारवाहिया’ करपीडिता नृपामाव्यवाहिनो वा ‘संखिया’ श्राद्धिकाः चन्दनगर्भशृङ्गहस्ता माङ्गल्यकारिण
गृहयादका वा ‘चक्खिया’ चाक्रिकाश्चक्रप्रहरणाः कुम्भकारतैलिकादयो वा ‘नंगलिया’ गलावलम्बितसुवर्णादिमयलाङ्गलाकारधा-
रिणो भट्टविंश्याः फर्पका वा ‘मुहमंगलिया’ मुखे मङ्गलं वेपामस्ति ते मुखमङ्गलिकाः—चादुकारिणः ‘वद्धमाणा’ स्कन्धारोपित-
पुराणाः ‘पूममाणवा’ पूज्यमानवा मागवाः ‘खंडिअगणा’ छात्रममुदायाः ‘ताहिं’ति तामिर्विवक्षिताभिरित्यर्थः, विवक्षितत्वमे-
वाह—‘इट्ठाहिं’ इष्यन्ते स्म इतीष्टा—वाञ्छितास्तामिः, प्रयोजनत्रयादिष्टमपि किञ्चित्स्वरूपतः कान्तं स्यादकान्तं चेत्यत आह—
‘कंताहिं’ति कमनीयशृङ्गदामिः ‘पियाहिं’ति प्रियाधि(यी)मिः ‘मणुण्णाहिं’ मनमा ज्ञायन्ते सुन्दरतया यास्ता मनोज्ञाः, भावतः सुन्दरा
इत्यर्थस्तामिः ‘मणामाहिं’ मनमा अम्यन्ते—गम्यन्ते पुनः पुनर्याः सुन्दरत्वातिशयाच्चा मनोज्ञाः ‘मणोभिरामाहिं’ति तत्र मनो-

ऽभिविधिना बहुकालं यावत् रमयन्तीति मनोऽभिरामा अतस्ताभिः, वाचनान्तराधीतमथ प्रायो वाग्विशेषणकदम्बकम् 'उरालाहिं' उदात्ताभिः शुब्दतोऽर्थतश्च 'कल्लाणाहिं' कल्याणाभिः—शुभार्थप्राप्तिश्चिकाभिः 'सिवाहिं' उपद्रवराहिताभिः शुब्दार्थदूषणराहिताभिरित्यर्थः 'धण्णाहिं' धन्याभिः—धनलम्बिकाभिः 'मंगल्लाहिं' मङ्गले—अनर्थप्रतिघाते साध्वीभिः 'सस्तिरीयाहिं' सश्रीकाभिः शोभायुक्ताभिः 'हिययगमणिज्जाहिं' हृदयगमनीयाभिः, सुबोधाभिरित्यर्थः, हिययपल्हायणिज्जाहिं' हृदयप्रह्लादनीयाभिः हृदयगत कोपशोकग्रन्थिविलयनकरीभिरित्यर्थः, 'मियमहुगंभीराहिगाहिं' मिताः—परिमिताक्षराः मधुराः—कोमलशब्दाः गम्भीरा—महाध्वनयः दुरवधार्यमप्यर्थं श्रोतृन् ग्राहयन्ति यास्ता ग्राहिकाः, ततः पदचतुष्टयस्य कर्मधारयोऽतस्ताभिः, 'अट्टसइयाहिं' अर्धशतानि यासु सन्ति ता अर्धशतिकास्ताभिः, अथवा सइ बहुफलत्वमर्थतः सइयाओ अट्टसइयाओ ताहिं 'अपुनरुक्ताभि'रिति व्यक्तं, 'वग्गूहिं'ति वाग्भिः—गीभिः, एकार्थिकानि वा प्राय इष्टादीनि वाग्विशेषणानीति, 'जयविजयमंगलसर्पाहिं' जयविजयेत्यादिभिर्मङ्गलामिधायकवचनश्रुतैरित्यर्थः, 'अणवरयं' 'अभिर्णिंदता य' अभिनन्दयन्तश्च—राजानं समृद्धिमन्तमाचक्षाणां 'अमिथुणंता य' अभिन्दुवन्तश्च राजानमेवेति 'जय जय गंदा !' जय जयेति सम्प्रभे द्विर्वचनं नन्दति—समृद्धो भवतीति नन्दस्तस्यामन्त्रणमिदम्, इह च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, अथवा जय त्वं जगन्नन्द—शुवनसमृद्धिकारक ! 'जय जय भद्दा !' प्राग्वत्, नवरं भद्रः—कल्याणवान् कल्याणकारी वा 'जय जय तन्दा भद्रं ते' भ्रातृदेव, नवरं भद्रं ते तव भवत्विति शेषः, अजिय'मित्यादीन्याशंसनानि व्यक्तानि ।

इंदो इव देवाणं चमरो इव असुराणं घरणो इव नागाणं चंदो इव ताराणं भरहो इव मणुआणं बहूइं वासाइं बहूइं वाससआइं बहूइं वाससइस्साइं बहूइं वाससयसइस्साइं अणहसमग्गो इट्ठुट्ठो परमाउं

पालयाहि इटजणसंपरिवुडो चंपाए णयरीए अणेणिसि च बहूणं गामागरणयरखेडकब्बडमंडवदोणमुहपट्टण-
आसमनिगमसंवाहसंनिवेसाणं आहवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे
पालेमाणे महयाऽऽहयणट्टगीयवाइयंततीतलतालुट्टियघणमुअंगपट्टप्पवाइअरवेणं विउलाइं भोगभोगाइं
भुंजनाने विहराहत्तिकदडु जय २ सइं पउंजंति ।

‘इंदो इवेत्यादि विहराहि’चि एतदन्तं वाचनाद्वेजपि व्यक्तं, नवरम्-‘अणहसमग्गो’चि अनघो-निर्दोषः समग्रः-समग्रपरि-
वारः, ‘इडुतुट्टे’चि अतीव तुष्टः ‘परमाउं पालयाहि’चि तत्कालापेक्षया यदुत्कृष्टमायुस्तत् परमायुः ‘गामागरणगरखेडकब्बडमंड-
वदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसाणं’ ग्रामो-जनपदाध्यासितः आकरो-लवणाद्युत्पत्तिभूमिः नगरम्-अविद्यमानकरं खेटं-धुलीप्रा-
कारं कर्षटं-कुनगरं मडम्बम्-अविद्यमानासन्ननिवेशान्तरं द्रोणमुखं-जलपथस्वल्पथोपेतं पत्तनं-जलपथोपेतमेव स्थलपथोपेतमेव वा,
पत्तनं रत्तभूमिरित्यन्ये, आश्रमः-तापसाद्यानासः संवाहः-पर्वतनितम्बादिदुर्गं स्थानं सन्निवेशो-घोषप्रभृतिरिति ‘आहवच्चं’ति आधि-
पत्यं तदाश्रितलोकंम्य आधिक्येन तेचवस्याचित्तं ‘पोरेवच्चं’ति पुरोवर्तित्वम्-अग्रेसरत्वं ‘मट्ठित्तं’ति भवत्वं पोषकत्वं ‘सामित्तं’ति
स्वात्मिसम्बन्धमात्रं ‘महयरत्तं’ महत्तरत्वं तदाश्रितजनापेक्षया महत्त्वमता ‘आणाईसरसेणावच्चं’ आज्ञेश्वर-आज्ञाप्रधानो यः सेना-
पतिः-तैन्यनायकः तस्य भावः कर्म वा आज्ञेश्वरसेनापत्यं ‘कारेमाणे’चि अन्यैः कारयन् ‘पालेमाणे’चि स्वयमेव पालयन्निति,
‘महयाऽऽहयणट्टगीयवाइयंततीतलतालुट्टियघणमुअंगपट्टप्पवाइयरवेणं’ महता रवेणेति योगः, आहयचि-आख्यानकप्रतिचदं अहतं
वा-अग्न्यवाञ्छितं आहतं वा आस्फालितं यन्नाट्यं-नाटकं तत्र यद्गीतं च-नेयं वादितं च-वाद्यं तत्तथा तथा तन्त्री च-वीणा

तलतालाथ-हस्तास्फोटखाः तला वा-हस्ताः तालाः-कंशिकाः तुडियति-श्लेषतूर्याणि च धनमृदङ्ग-गेधच्चनिर्मलः पटुप्रवा-
दितो-दधपुष्पास्फालित इति कर्मधारयगर्भो द्वन्द्वः, ततश्च एतेषां यो खः स तथा तेन ।

तए नं से कृणिण राया भंभसारपुत्ते णयणमालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे २ हिअयमालासहस्सेहि अभि-
णंदिज्जमाणे २ मणोरहमालासहस्सेहि विच्छिप्पमाणे २ वयणमालासहस्सेहि अभियुवमाणे २ कंतिसोह-
ग्गगुणेहि पत्थिज्जमाणे २ पट्टणं णरणारिसहस्साणं दाहिणहत्येणं अंजलिमालासहस्साहं पडिच्छमाणे २
मंजुमंजुणा घोसेणं पडियुज्जमाणे २ भवणपंतिसहस्साहं समइच्छमाणे २ चंपाण णयरीए मज्झंमज्जेणं
णिगगच्छइ २ ता जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छइ २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-
सामंतै छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ पासित्ता आभिसे ४ हत्थिरयणं ठवेइ ठवित्ता अभिसेक्काओ हत्थि-
रयणाओ पघोरुहइ आभिसेक्काओ २ ता अबहद्दु पंच रायककुहाई, तंजहा-खगं छत्तं उप्फेसं वाहणाओ
यालयीअणं, जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचवि-
हेणं अभिगमेणं अभिगच्छति, तंजहा-सच्चित्ताणं दद्याणं विउसरणयाए १ अचित्ताणं दद्याणं अविउसरण-
याए २ ण्णसाडियं उत्तरासंगकरणेणं ३ चक्खुफासे अंजलिपगहेणं ४ मणसो एगत्तभावकरणेणं ५ समणं
भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेत्ता वंदति णमंस-
ति वंदित्ता णमंसित्ता तिविहाए पज्जुवासइ, तंजहा-काइयाए वाइयाए माणसियाए, काइ-

याए ताय संकुइअगहत्थपाद सुस्तसमाणे अभिमुहे विणएणं पंजलिउहे पज्जुवासइ, वाइयाए जं जं भगवं चागरेइ एवमेअं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिद्धमेअं भंते ! इच्छिअमेअं भंते ! पडिच्छिअमेअं भंते ! इच्छियपडिच्छियमेअं भंते ! से जहेयं तुम्भे वदह अपडिक्खलमाणे पज्जुवाससि, मा-
णसियाए महया संवेगं जणइत्ता तिक्खधम्माणुरागरत्तो पज्जुवासइ ॥ (सू० ३२) ॥

नयणमालासहस्सेहि'ति नयनमालाः—श्रेणिस्थितजननेत्रपङ्क्तयः तासां यानि सहस्राणि तानि तथा तैः, 'हिययमालासहस्सेहि अभिनंदिअमाणे'ति जनमनःसहस्रैः समृद्धिद्वयणीयमानो जय जीव नन्देत्यादिपर्यालोचनादिति भावः, 'उन्नइजमाणे'ति क्वचि-
दुच्यते, तत्र उन्नतिं क्रियमाण-उन्नतिं प्राप्यमाण इति 'मणोरहमालासहस्सेहि विच्छिप्पमाणे' एतस्य वासे वत्स्याम इत्यादिभि-
र्जनविरुद्धैः विक्षेपेण स्पृश्यमान इत्यर्थः 'वयणमालासहस्सेहि अभियुद्धमाणे'ति व्यक्तं, 'कंतिसोभगगुणेहि पत्थिज्जमाणे २'
कान्त्यादिगुणैर्होभूतैः प्रार्थ्यमानो—मर्तव्या स्वाभितया वा जनेनाभिलष्यमाणः 'मंजुमंजुणा घोसेण पडिपुच्छमाणे मञ्जुमञ्जुना-
अतिकोमलेन घोषेण—स्वरेण प्रतिपृच्छन्—प्रश्रयन् ग्रणमतः स्वरूपादिवार्तां 'पडिबुज्जमाणे'ति पाठान्तरे प्रतिबुद्धयमानो जाग्रद्,
अप्रचलायमान इत्यर्थः, 'अपडिबुज्जमाणे'ति पाठान्तरं, तत्राप्रत्युक्षमानः—अनपहियमाणमानस इत्यर्थः 'समइच्छमाणे'ति समति-
गच्छतिक्कामचित्यर्थः, वाचनान्तरे त्वेवं 'तंतीतलतालुडियगीयवाइयरवेणं' व्यक्तमेव, किंविधेन रवेणेत्याह—मधुरेण, अत एव
'मणहरेणं' तथा 'जयमहुगघोसविमएणं मञ्जुमञ्जुणा घोसेणं'ति जयेति शब्दस्याभिधानस्य उद्घोषः—उद्घोषणं विशदं—स्फटं यत्र
म तथा तेन, मञ्जुमञ्जुना—कोमलेन घोषेण—घनिना 'अपडिबुज्जमाणे'ति प्राग्वत्, 'कंदरगिरिविवरकुहरगिरिवरपासादुद्धयणमण-

देवगुलनिधाडगतिगचउक्कचरआरायुआणकाणसमापपदेसंदसभागे' कन्दराणि-दर्यो गिरीणां विवरकुहराणि-गुहाः पर्वतान्तरा-
णि या गिरिराः-प्रधानपर्वताः प्रासादाः-सप्तभूमिः कादयः ऊर्ध्वमिमादयः-उचाविरलगेहानि देवकुलानि-प्रतीतानि शृङ्गाटकत्रि-
कचतुक्कचत्तराणि प्राग्गत् आरामाः-पुष्पजातिप्रधानाः वनपण्डाः उद्यानानि-पुष्पादिमवृष्टशुक्लानि काननानि-नगराद् दूरमतीनि
समा-आम्बायिकाः प्रया-जलदानस्थानम् एतेषां ये प्रदेशदेशरूपा भागास्ते तथा तान्, तत्र प्रदेश-लघुतरा भागा देशास्तु-
महत्तराः, 'पडिमह(डिसुआ)गपसहस्ससंकुलं करोति' प्राकृतस्त्वेन बहुवचनार्थे एरुवचनमत्र, ततः प्रतिशब्दलक्षसङ्कुलान् कुर्वन्
रुणि को निर्गच्छतीति सम्बन्धः, तथा 'इयहेसियहत्थिगुलुगुलाइयरहघणघणसद्दीसएणं महया कलकलरेणं जणस्स महुरेणं पूर-
यंते' इत्यत्र नम इत्यनेन सम्बन्धः, प्रदेशदेशभागान् वेत्यनेन, 'सुगंधवरकुसुमचुण्णजविद्धवासरेणुकविलं नमं करोते' सुगन्धीनां
वरकुसुमानां पूर्णानां च उद्भिदः-ऊर्ध्वं गतो यो वासरेणुः-वासकं रजः तेन यत्कपिलं तत्तथा 'नमं'ति नम आकाशं कुर्वन्, 'कालागुरुं दुल्लुक्कतुल्लुक्कधूवनिवहेण जीवलोगमिव वासयंते' जीवलोकं वासयन्निव, क्षेत्रं प्राग्गत्, 'समंतओ खुमियचक्कवालं' सर्वतः
क्षुभितानि चक्रगालानि-जनमण्डलानि यत्र निर्गमने तत्तथा तद्यथा भवतीत्येवं निर्गच्छतीत्येवं सम्बन्धः, तथा 'पउरजणवालवुडुप-
मुइयतुरियपहावियवि(वा)उलाउलबोलबहुलं नमं करोते' प्रचुरजनाथ अथवा पौरजनाथ बालद्वयाथ ये प्रमुदितास्त्वरितप्रधाविताथ-
शीघ्रं गच्छन्तस्तेषां व्याकुलाकुलानाम्-अतिव्याकुलानां यो बोलः स बहुलो यत्र तत्तथा तदेवम्भूतं नमः कुर्वन्निति । अथाधिकृत-
वाचनाञ्जुश्रीयते-'अदूरमामंते' अनिरुटासवे उचिते देशे इत्यर्थः, 'उवेइ'ति सिरीकरोति 'अवहट्टु'ति अपहृत्य-परित्यज्य
'रायक्कुवाइ'ति नृपचिह्नानि 'उप्फेसं'ति मुकुटं 'वालवीयणियं'ति चामरं 'सचित्ताणं दद्याणं विउसरणयाए'ति पुष्पादिसचेतनद्रव्य-

त्यागेन 'अचित्ताणं दद्याणं अविठसरणयाए'ति वस्त्राभरणाद्यचेतनद्रव्याणामत्यजनेन 'चस्फुक्तासे'ति भगवति दृष्टिपाते 'हृत्स्थित्वं धविट्ठंभणयाए'ति वाचनान्तरं, तत्र हस्तिलक्षणे यः स्कन्धः-पुद्गलसञ्चयस्तस्य या विष्टम्भना-स्थापना मा तथा तथा, 'तिस्फु-चो'ति त्रिकृत्वः त्रीन् वारानित्यर्थः 'आयाहिणं पयाहिणं'ति आदक्षिणात्-दक्षिणपार्श्वद्वारम्य प्रदक्षिणो-दक्षिणपार्श्ववर्ती यः स आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं करोति, दक्षिणपार्श्वतद्विध्याम्यतीत्यर्थः 'वन्दई'त्यादि प्राग्वत् ॥ ३२ ॥

तए नं ताओ सुभद्रापमुहाओ देवीओ अंतो अंतैउरंसि पहायाओ जाव पायच्छित्ताओ सञ्चालंकार-विभूस्सियाओ बहूहिं खुब्बाहिं चेलहिं चामणीहिं वडभीहिं वन्यरीहिं पयाउसीयाहिं जोजिआहिं पण्हयिआहिं इसिगिणिआहिं बास्सिइणिआहिं लउसियाहिं सिहलीहिं दमीलीहिं आरबीहिं पुलंदीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं मुरुंडीहिं सयरियाहिं पारसीहिं जाणादेसीविदेसपरिमंडिआहिं इंगियच्चितियपत्थियविजाणियाहिं सवेसणेयथगगहियवेसाहिं चेडियाचक्कवालयरिसधरकंशुइज्जमहत्तरगयंपरिकित्तताओ अंतैउराओ गिग्ग-च्छंति अंतैउराओ गिग्गच्छित्ता जेणेव पाडिण्फाणाइं तेणेव उयागच्छन्ति उवागच्छित्ता पाडिण्फाणाडि-ण्फाण्हाइं जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइं जाणाइं दुरुहंति दुरुहित्ता गिअगपरिआल सद्धिं संपरियुडाओ चंपाणं णय-रीए मज्झंमज्झेणं गिग्गच्छंति गिग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सम-णस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्तादिए तित्थयरातिसेसे पासंति पासित्ता पाडिण्फाणाडिण्फाण्हाइं जाणाइं ठवंति ठवित्ता जाणेहिंतो पचोरुहंति जाणेहिंतो पचोरुहित्ता बहूहिं खुब्बाहिं जाव परिकित्तताओ

जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं
अभिगमेणं अभिगच्छंति, संजहा-सचित्ताणं दब्बाणं विउसरणयाए अचित्ताणं दब्बाणं अविउसरणयाए
विणओणताए गायलट्ठीए चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं मणसो एगत्तकरणेणं समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो
आयाहिणं पयाहिणं करेन्ति वंदंति णमंसंति चंदित्ता णमंसित्ता क्खणियरायं पुरओ कट्ठ ठिइयाओ चेव
सपरिचाराओ अभिसुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुयासंति ॥ (सू० ३३)

‘सुमहापसुहाओ’ति सुभद्राप्रमुखाः, धारिण्याः सुभद्रेति नामान्तरं सम्भाव्यते, तेनेत्यं निर्देशः, क्वचिद्धारिणीप्पमुहाओ
इत्येतदेव दृश्यते, ‘अंतो अंतोउरंति ण्हायाओ’ति अन्तः-मन्थे अन्तःपुरसेत्यर्थः, वाचनान्तरं पुनः सुगममेव, नवरं ‘वाहुपसुम-
यमो’रस्थियबद्धमाणपुस्समाणवजयविजयमंगलमएहि अभियुष्मणीओ’ व्याहृतं सुभगं येषां ते व्याहृतसुभगास्ते च ते सौवस्ति-
काथ-स्वस्तिवादका इति समासः, ते च बद्धमानाः-कृताभिमानाः पूष्यमानवाध-मागधा इति द्वन्द्वस्तेषां यानि जयविजयेत्या-
दिकानि महलशतानि तानि तथा तैः, ‘कप्पायछेयायरियइयसिरसाओ’ कल्पाकेन-शिरोजबन्धकल्पद्मेन छेकेन-निपुणेनाऽऽचा-
र्येण-अन्तःपुरोचितशिल्पिना शिरांसि-उपचारात् शिरोजबन्धनानि यासां तास्तथा, ‘महया गंधद्वणि सुयंतीओ’ महतीं गन्धघ्राणि
मुञ्चन्त्यः, अथाधिकृतवाचना ‘खुआहि’ति कुब्जिकाभिः ‘चेलाहि’ति चेटिकाभिः अनार्यदेशोत्पन्नाभिर्वा युक्ता इति गम्यं, ‘वाम-
णीहि’ अत्यन्तदृक्खदेहाभिः हस्वोन्नतहृदयकोष्ठाभिर्वा ‘वडभियाहि’ति वटभिकाभिर्वक्त्राधः कायामिः ‘वन्वरीहि’ति चर्वराभिधाना-
नार्यदेशोत्पन्नाभिः, एवमन्यान्यपि षोडश पदानि, ‘णाणादेसीहि’ नानाजनपदजाताभिः, ‘विदेशपरिमंडियाहि’ विदेशः परिमण्डितो

यकामिस्तास्तथा 'विदेसपरिषिडियाहि'ति वाचनान्तरं, तत्र विदेशे परिषिडिता-मिलिता यास्तास्तथा ताभिः, 'इगियचितिय-
पत्थियवियाणियाहि' इङ्गितेन चेत्येतेन चिन्तितं प्राथितं च वस्तु जानन्ति यास्तास्तथा पाठान्तरे 'इगियचितियपत्थियमणोगत-
वियाणियाहि' इङ्गितेन चिन्तितप्राथिते मनोगते-मनसि वर्तमाने वचनादिनाऽनुपेक्षिते विजानन्ति यास्तास्तथा ताभिः, 'सदेसणे-
वत्थगाहियेत्ताहि' स्वदेशनेय्यमिव गृहीतो वेपो यकामिस्तास्तथा ताभिः, तथा 'चेडियाचंक्वालवरिसधरक्कुइअमहचंरवंदपरि-
क्खिवाओ' व्यपधराः-वर्द्धितकाः कञ्चुकिनस्तदितरे च ये महत्तरा-अन्तःपुररक्षकास्तेषां यद्वृन्दं-तेन परिशिष्टा यास्तास्तथा,
'णियगपरियाल सद्धिं संपरिवुडाओ'ति निजकपरिवारेण लुप्तवृत्तीयैकचचनदर्शनात् सार्धं-सह संपरिवृताः-तैर्नैव परिवेष्टिताः 'ठियांड
चेव'ति ऊर्ध्वस्थिता एवेति ॥ ३३ ॥

तत्प नं समणे भगवं महावीरे कूणिअस्स भंभस्सारपुत्तस्स सुभंदाप्पमुहाणं देवीणं तीसे अ महत्तिमहा-
लियाए परिसाए हसीपरिसाए मुणिपरिसाए देवपरिसाए अपणेगंसयाए अपणेगंसयवंदाए अपणेगं-
सयवंदपरिवाराए ओहयले अइवले अपरिमिअवलवीरियतेयमाहप्पकत्तिजुत्ते सारयनवत्थणियमहु-
रगंभीरकोच्चणिग्घोसंदुडुभिस्सरे उरेवित्थडाए कंठेज्वट्टियाए स्सिरे समाइण्णाए अगरलाए अमम्मणाए सवं-
कवरसण्णिवाइयाए पुणरत्ताए सच्चमासाणुगामिणीए सरस्सइए जोजणणीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए
भासाए भासति अरिहा धम्मं परिकहेइ ।

'तीसे य महद्भद्रालियाए' तस्याथ महातिमहत्वाः, गुरुकाणां मध्येऽतिगुरुकाया इत्यर्थः, 'इसिपरिसाए'पि पश्यन्तीति

ऋषयस्त एव परिपद-परिहारः ऋषिपरिपत्तस्या अतिशयज्ञानिसाधूनामित्यर्थः, धर्मं कथयतीति योगः, 'सृणिपरिषाण' मौनव-
त्साधूनां वाच्यममाधूनामित्यर्थः, 'अइपरिषाण'चि यतन्ते चारित्रं प्रति प्रयत्ना भवन्तीति यतयस्तत्परिपदशरणोद्यतसाधूनामि-
त्यर्थः, 'अणेगमयवंदपरियाण' अनेकशतमा-
नानि यानि वृन्दानि तानि परिहारो यस्याः सा तथा तस्याः । किम्भूतो मगवानित्याह--'ओहवले'चि अव्यवच्छिन्नबलः, 'अह-
वले'चि अतिशयबलः 'महवले'चि प्रशस्तबलः 'अपरिमियबलीरिपतेयमाहणकंतिजुते' अपरिमितानि-अनन्तानि यानि बला-
दीनि तैर्युक्तो यः स तथा, तत्र बलं-शरीरः प्राणः वीर्यं-जीवप्रभवं तेजो-दीप्तिः माहात्म्यं-महानुभावता कान्तिः-काम्यता,
'सारयनवत्यणियमहुरगंभीरकुंचनिगोसदुंभुमिस्तरे' शारदं-अरत्कालीनं यन्नवस्तनितं-मेघध्वनितं तदिदं मधुरो गम्भीरश्च क्रौञ्च-
निर्घोषवच्च दुन्दुभेरिय च स्वरो यस्य स तथा, किम्भूतया कथया धर्मं कथयतीत्याह--'उरे विरथडाण' उरसि विस्त्वयया उरसो-
विस्तीर्णत्वात्, मरस्वत्येति योगः, 'कंठेडवडियाण' गलविवरस्य वर्तुलत्वात् 'सिरे समाइण्णाण' मूर्धनि सर्द्वर्णिपां आयामस्य मूर्ध्ना
स्त्रलितत्वात् 'अगरलाण'चि सुविभक्ताधरतया 'अमम्मणाण'चि अनपस्वञ्च्यमानतया 'सध(सुबत्त)बखरसन्निवाइयाण' सुव्यक्तः
अध्वरसन्निपातो-वर्णसंयोगो यस्यां सा तथा तथा 'गुणरत्ताण'चि पूर्णा च स्वरकलाभिः रक्ता च-गेयरागानुरक्ता या' सा तयो-
तया, कचिदिदं विशेषणद्वयं--'फुडवित्तयमहुरगंभीरगाहियाण' स्फुटविशदा-अत्यन्तव्यक्ताक्षरा स्फुटविषया वा--स्फुटार्थो-मधुरो-
कोमला गम्भीरा-महती ग्राहिका-अक्लेशेनार्थबोधिका, एतेषां कर्मधारयोऽस्तस्या, 'सबत्तवसन्निवाइयाण' सर्वाक्षराणां सन्नि-
पातः-अवतारो यस्यामस्ति सर्वे वाऽध्वरसन्निपाताः-संयोगाः सन्ति यस्यां सा सर्वाध्वरसन्निपातिका तथा, 'सरसंसइण' बाण्या

‘जोयणीहारीणा’ योजनातिक्रमिणा स्वरेण ‘अद्धमागहाए भासाए’चि ‘रसोर्लक्षौ मागेष्या’मित्यादि यन्मागधभाषालक्षणं तेना-
परिपूर्णा प्राकृतभाषालक्षणचहुला अर्द्धमागधीत्युच्यते ।

तेसिं सवेसिं आरियमणारियाणं अग्गिलाए धम्ममाइक्खह, साऽविय णं अद्धमागहा भासा तेसिं
सवेसिं आरियमणारियाणं अप्पणो सभासाए परिणामेणं परिणमह, तंजहा-अत्थि लोए अत्थि अलोए
एवं जीवा अजीवा ग्रंथे मोक्खे पुण्णे पावे आसवे संवरे वेयणा णिज्जरा अरिहंता चक्खवद्दी बलदेवा चासुदेवा
नरका णेरइया तिरिक्खजोणिआ तिरिक्खजोणिणीओ माया पिया रिसओ देवा देवलोआ सिद्धी सिद्धा
परिणिब्बाणं परिणिब्बुया अत्थि पाणाइवाए मुसावाए अदिण्णादाणे मेहुणे परिगहे अत्थि कोहे माणे
माया लोभे जाव मिच्छादंसणसह्से ।

‘आरियमणारियाणं’ति आर्यदेशोत्पन्नतदितरनराणाम् ‘अप्पणो सभासाए परिणामेणं परिणमह’चि आर्यादीनामात्मनस्तत्स-
म्बन्धिजीवस्य स्वभाषाया-निजभाषायाः सम्बन्धिता परिणामेन-स्वरूपेण परिणमति-वर्तते । यादृशं धर्मं कथयति तदर्थनार्थमाह-
‘तंजहे’त्यादि, ‘अत्थि लोए इत्यादि कल्लणपावण’ इत्येतदन्तं, सुगमं, नवरं लोकः-पञ्चास्तिकायमयः अलोकः-केवलकाशरूपः,
अनयोश्चास्तित्वाभिधानं शून्यत्वादनिरासार्थं, तन्निरासोपपत्तिश्च ग्रन्थान्तरावगम्या, एवं प्रायेणोचरन्नापि, ‘अत्थि जीवा’ अस्तीति
क्रियावचनप्रतिरूपको निपातो बहुवचनार्थो द्रष्टव्यः, इदं च लोकायतमतनिषेधार्थमुक्तम्, ‘अत्थि अजीव’चि पुरुषादेतादिवाद-

१ श्रीसिद्धहैमशब्दानुशासने तु ८-४-२८८ तमं सूत्रं ‘रसोर्लक्षौ’ इति, तत्र मागध्यामित्यस्यानुचेलोभावः ।

निपेक्षार्थम्, 'अस्थि बन्धे अस्थि मोक्षे'ति बन्धः कर्मणा जीवस्य मोक्षः सकलकर्मविभोगः तस्यैव, एतच्च द्वयं "संसरति वध्यते मुच्यते च नानाश्रया प्रकृतिरेव, नात्मे"त्येवंविधसाहचर्यमननिपेक्षार्थमिति, 'अस्थि पुण्ये अस्थि पावे'ति पापमेवापचीयमानमुपचीयमानं च सुखदुःखनिबन्धनं न पुण्यं कर्मास्ति, पुण्यमेव चोपचीयमानमपचीयमानं च सुखदुःखहेतुर्न पापमस्तीत्येवंविधवादनिरासार्थमुक्तं जगद्विचित्र्यनिबन्धनकेवलसमाववादनिरासार्थं वा, 'अस्थि आसवे अस्थि मंजरे' कर्मबन्धहेतुराश्रयः आश्रयनिरोधः संवरः, एतच्च बन्धमोक्षयोर्निष्कारणत्वप्रतिपेक्षार्थं वीर्यप्राधान्यरूपानार्थं वा, 'अस्थि वेयणा अस्थि णिज्जरा' वेदना-कर्मणोऽनुभवर्न पीडा वा निर्जरा-देशतः कर्मक्षयः, एतच्च नाशुक्तं क्षीयते कर्मैत्येतत्प्रतिपादनार्थम्, अर्हदादिचतुष्कमत्तामिधानं तु तद्भुवनातिशायित्वमश्रद्दधतां तच्छूद्धोत्पादनार्थं, नरकैरयिकालित्वप्रतिपादनं च प्रमाणाग्राह्यत्वाच्चे न सन्तीति मतनिपेक्षार्थं, तिर्यगाद्यस्तित्वप्रतिपादनं तु प्रत्यक्षप्रमाणस्य भ्रान्तत्वात् कुत्रासनाजन्योऽयं तिर्यगादिप्रतिभासो न तत्सत्त्वानिवन्धन इति ये मन्यन्ते तन्मतनिपेक्षार्थं, मातापितृसच्चामिधानं तु ये मन्यन्ते-योऽयं मातापितृव्यपदेशः स जनकत्वकृतो जनकत्वाच्च यूक्ताकृतिगण्डोलकादीनप्याश्रित्य ए स्यात्, न चैवं, तस्मान्न वास्तवो मातापितृव्यवहार इति, तन्मतनिरासार्थं, निरासश्च जनकत्वे समानेऽप्युपकारित्वकृतस्तद्व्यपदेश इति, तथा ये मन्यन्ते अतीन्द्रियार्थद्वेषारो न सम्भवन्ति, रागादिमन्वात्पुरुषाणाम्, असदादिवदिति तन्मतनिरागार्थमपि सच्चामिधानं, तच्चिरासश्च चन्द्रोपरागादिज्ञानानामविसंवाददर्शनमिति, देवाद्यस्तित्तामिधानं च ये मन्यन्ते-न सन्ति देवादयोऽप्रत्यक्षत्वात्, तन्मतव्युदासार्थं, तत्र सिद्धिः-ईषत्प्राग्भारा निष्ठितार्थता वा सिद्धास्तु-तद्वन्तः परिनिर्वाणं-कर्मकृतसन्तापोपशान्त्या सुखत्वं परिनिर्वृतास्तु-तद्वन्तः, तथा ये मन्यन्ते-प्राणातिपातादयो न बन्धमोक्षहेतवो भवन्ति, बन्धनीयस्य

मोचनीयस्य च जीवस्याभावात्, तन्मतनिषेधार्थम् 'अत्थ पाणाइवाए' इत्याद्युक्तं, केवलमत्र सूत्रे चन्धमोक्षहेतुरिति वाक्यशेषो दृश्यः, इह च यावत्करणादिदं दृश्यं- 'पेजे दोसे कलहे' अन्भवत्वाणे पेसुत्रे परपरिवाए अरइई मायामोसे'ति तत्र पेजेजेत्ति- त्रेमानभिव्यक्तमायालोभव्यक्तिकमभिष्वङ्गमात्रं 'दोसे'चि द्वेयः अनभिव्यक्तक्रोधमानव्यक्तिकमप्रीतिमात्रं कलहो-राटिः अम्या-ख्यानम्-असदोपापोषणं पैशून्यं-प्रच्छन्नं सदोषाविक्रणं परपरिवादो-विप्रकीर्णं परेषां गुणदोषवचनम् 'अरइई'ति अरतिः-अर-तिमोहनीयोदयाच्चित्तोद्वेगस्तत्फला रतिः-विषयेषु मोहनीयाच्चित्ताभिरतिः अरतिरतिः 'मायामोसे'ति तृतीयकपायद्वितीयाश्रययोः संयोगः, अनेन च सर्वसंयोगा उपलक्षिताः, अथवा वेपान्तरभाषान्तरकरणेन यत्परवच्चनं तन्मायामृषावाद इति, 'मिच्छादंसणसह्ये'ति मिथ्यादर्शनं शस्यमिव विविधव्यथानिवन्धनत्वात् मिथ्यादर्शनशून्यं ।

अत्थ पाणाइवायवेरमेणे सुसावायवेरमेणे अदिण्णादाणवेरमेणे मेहुणवेरमेणे परिगहवेरमेणे जाव मिच्छादंसणसह्यविवेगे सबं अत्थिभावं अत्थित्ति वयति, सबं णत्थिभावं णत्थित्ति वयति, सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवंति, दुचिण्णा कम्मा दूचिण्णफला भवंति, कुसइ पुण्णपावे, पचायंति जीवा, सफले कल्ला-णपावए । धम्ममाइक्खइ-इणमेव णिगंगे पावयणे सबे अणुत्तरे केवलए संसुद्धे पडिपुण्णे जेआउण सह्य-कत्तणे सिद्धिमग्गे सुत्तिमग्गे णिवाणमग्गे णिज्जामग्गे अविततहमविसंधि सबहुक्खप्पहीणमग्गे इहट्ठिआ जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुचंति परिणिवायंति सबहुक्खणमंतं करंति ।

'पाणाइवायवेरमेणे' इत्यादौ तु तत्सत्ताभिधानम् अप्रमादस्य सर्वथा कर्तुमशक्यत्वे तदसम्भव इत्येतन्मतनिषेधार्थं, किं बहूनाः ?

‘गणमन्त्रिमायं’ति अस्तीतिक्रियायुक्तो भागोऽस्तिभावस्तं, नास्तीविग्रधानिग्रन्धनश्रुतो भावो नास्तिभावोऽस्तं, ‘सुचिण्णा कम्म’ति सुचरिणानि तपःप्रभृतीनि कर्माणि-क्रियाः ‘सुचिणफल’ति सुचरितं-सुचरितहेतुत्वात् पुण्यकर्मवन्धादि तदेव फलं येषां तानि तथा, शुभफलानीत्यर्थः, न निष्फलानि नाप्यशुभफलानीति हृदयम्, एवं विपर्ययवाक्यमपि, ततश्च ‘फुसइ पुण्णपावे’ वधाति जीनः शुभाशुभं कर्म सुचरितेतरक्रियाभिः, ततः ‘पघायंति’ति जीनाः प्रत्याजायन्ते-उत्पद्यन्ते, न पुनः ‘मस्सीभूतस्य शान्तस्य, पुनरागमनं तूतः ?’ इत्येतदेव नास्तिरुचनं सत्यं, तत्तथोत्पत्तौ मत्यां ‘मफले कल्लाणपाए’ सौभाग्यादीतरनिग्रन्धनत्वात् फलवच्छुभाशुभं कर्मेति । प्रसारान्तरेण भगवतो धर्मप्ररूपणां दर्शयन्नाह-‘धम्ममाइक्सइ इत्यारि पडिरूवे इत्येतदन्तम्’, इदं च व्यक्तं नगरम् ‘इदमेव’ प्रत्यक्षं ‘णिगंथे पायपणे’ नैर्ग्रन्थं प्राचनं-जिनशासनं ‘मचे’ सद्गुरो हितम् ‘अणुत्तरे’ नेतः प्रधानतरमन्यदस्तीत्यर्थः ‘केएले’ अद्वितीयं केवलप्रती(णी)तं वा अनन्तं वा-अनन्तार्थविषयत्वात् ‘पडिपुण्णे’ प्रतिपूर्णमन्यग्रन्थत्वादीभिः प्ररचनगुणैः ‘संशुद्धे’ कथादिभिः शुद्धं सुवर्णमित्र निर्दोषं गुणपूर्णत्वात् ‘णेयाउए’ नैपायिकं-न्यायानुगतं प्रमाणावाधितमित्यर्थः, ‘सल्लरुत्तणे’ मायादिशस्त्रकर्तनं, तद्भाषितानां हि भावशून्यानि व्यग्रच्छेदमायान्तीति ‘सिद्धिमगे’ निष्ठितार्थत्वोपायः ‘सुत्तिमगे’ सुक्तेः-सकलकर्मवियोगस्य हेतुः अथवा मुक्तिः-निर्लोभता मार्गो यस्य प्राप्तः तन्मुक्तिमार्गं ‘णिज्जाणमगे’ निर्याणस्य-अनाशुचित्कामनस्य मार्गो-हेतुः, ‘णिष्णमगे’ निर्याणस्य-सकलसन्तापरहितस्य पन्थाः ‘अवितहं’ सद्गतार्थं ‘अनिसंघि’ अविरुद्धपूर्वापरशृङ्खलं ‘सबदुक्खए-धीणमगे’ सरुद्धुःखप्रशयस्य पन्थाः अथवा मर्गाणि दुःखानि प्रहीणानि यत्र सन्ति स तथा स मार्गः-शुद्धियत्र तत्तथा, अत एव ‘इशद्विया जीवा सिज्जंति’ विशेषतः सिद्धिममनयोग्या भवन्ति अणिमादिमहासिद्धिप्राप्ता वा भवन्ति ‘बुज्झंति’ केवलज्ञानप्राप्त्या

‘युचंति’ भवोपप्रादिकर्माशापगमात् ‘परिणिवायंति’ कर्मकृतसकलसन्तापविरहात्, किमुक्तं भवतीत्यत आह—सर्वदुःखक्षणभंतं करोति । एगचा पुन एगे भयंतारो पुष्वकम्मावसेसेणं अणणयेरसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, महद्दीएसु जाव महासुखेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिइएसु, ते णं तत्थ देवा भवंति महद्दीए जाव चिरट्ठिइआ हारवि-राइयवच्छा जाव पभासमाणा कप्पोवगा गनिकह्वाणा आगमेसिभद्दा जाव पडिरूवा, तमाइक्खइ एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइअत्ताए कम्मं पकरंति, णेरइअत्ताए कम्मं पकरेत्ता णेरइसु उववज्जंति, तंजहामहारंभयाए महापरिगहयाए पंचिंदियवहेणं कुणिमाहारेणं, एवं एणं अभिलवेणं तिरिकवज्जोणिएसु माइल्लयाए निअडिह्वाए अलिअवयणेणं उक्खंचणयाए वंचणयाए, मणुस्सेसु पगतिभइयाए पगतिविणीतताए साणुक्कोसयाए अमच्छरियताए, देवेसु सरागसंजमेणं संजमासंजमेणं अकामणिज्जराए बालतधोकम्मेणं तमाइक्खइ—जह् णरगा गम्मंति जे णरगा जा य वेयणा णरए । सरीरमाणसाइं दुक्खाइं तिरिकवज्जोणीए ॥१॥ माणुस्सं च अणिचं बाहिजराभरणवेयणापउरं । देवे अ देवलोए देविट्ठिं देवसोक्खाइं ॥ २ ॥ णरगं तिरिकवज्जोणिं माणुसभावं च देवलोअं च । सिद्धे अ सिद्धवसहिं छल्लीवणिं परिकहेइ ॥ ३ ॥ जह जीवा वज्जंति युचंति जह य परिकलिस्संति । जह दुक्खाणं अंतं करंति केई अपडिबद्धा ॥ ४ ॥ अट्टदुहद्वियचित्ता जह जीवा दुक्खसागरमुविंति । जह वेरगमुवगया कम्मसमुगं विहाडंति ॥ ५ ॥

‘एगचा’ एकार्चा—एका अर्चा—मनुष्यतनुर्भाविनी येषां ते तथा, ते पुनरेके केचन ‘भयंतारो’ति भदन्ताः—कल्याणिनः

भक्तारो या-नैर्ग्रन्थप्रवचनस्य सेमयितारः पूर्वकर्माविशेषेण 'अणयरेसु देवलोएसु'ति अन्यतरदेवानां मध्य इत्यर्थः, 'महद्विएसु' इह यात्तरणादिदं दृश्यं-'महज्जुइएसु महावलेसु महायसेसु मद्वाणुभागेसु'ति, व्याख्या च प्राग्वत्, 'दूरंगइएसु'ति अ(नुत्तरा)ज्यु-तान्तदेवलोरुगतिकेध्वित्यर्थः 'हारविराइयवच्छा' इह यावत्तरणादिदं दृश्यं-कडयतुडियथंभियभुया अंगयकुडलमट्टगंडयलकणपी-दधारी विचिचहत्थाभरणा दिव्वेणं संघाएणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इड्डीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए एभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अडीए दिव्वाए तेएणं दिव्वाए लेमाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा' इति व्याख्या चातुरवर्णकवट्ट दृश्या, 'कप्पोवग'ति कल्पो-पगा-देवलोकजाः 'आगमेसिभइ'ति आगमिष्यवट्ट-अनागतकालमावि भद्रं-कल्याणं निर्वाणलक्षणं येषां ते तथा, इह यावत्तरणा-दिदं दृश्यं-'पासाईया दरिसणिजा अभिरुव पडिरुव'ति व्याख्या प्राग्वदेवेति, निर्ग्रन्थप्रवचनफलवक्तव्यतां निगमयन्नाह-'तमा-इस्वइ'ति तत्प्रवचनफलमिति । अथ प्रकारान्तरेण धर्ममाह-'एवं खल्वित्यादि बालतवोकग्मेण'मित्येतदन्तं, व्यक्तमेव, नवरं 'एव'मिति वक्ष्यमाणेन प्रकारेण, खलुवविपालङ्कारे, 'कुणिमाहारेणं'ति कुणिमं-मांसं, 'उक्कंचणयाए वंचणयाए'ति उक्कञ्चनता सुगवच्चनप्रवृत्तस्य समीपवर्तिविदग्धविचित्रार्थं क्षणमव्यापारतयाऽवस्थानं वञ्चनता-प्रतारणं 'पगइभइयाए'ति प्रकृतिभद्रकता स्वभावत एवापरोपतापिता 'साणुक्कोसयाए'ति सानुक्कोशता-सदयता 'तमाइस्वइ'ति तं धर्ममाख्यातीति धर्मकथानिगमनम् । अयोक्तधर्मदेशनामेव सविशेषां दर्शयन्नाह-'जह णरगा गम्मन्ती'त्यादिगाथापञ्चकं, व्यक्तं, नवरं यथा नरका गम्यन्ते तथा परि-कथयतीति सर्वत्र क्रियायोगः, 'नरगं चे'त्यादि गाथा उक्तसद्वाहिकेति, तथा 'अट्टा अट्टियचिचा' इति आर्ताः-शरीरतो दुःखिता

१ एष एव चेत् पाठस्तदाऽहमिन्द्रेषु तारतम्याभावात् तेषां तथेत्यादिना च तदुक्तेरसंगतिः स्यादिति ।

अतिवचिताः-श्रीकादिपीडिताः आर्ताद्या-ध्यानविशेषादतिवचिता इति, 'अद्भुतद्विचित्र'चि पाठान्तरं, तत्र अर्तेन नितराम-
दितम्-अनुगतं चित्तं येषां ते तथा, 'अद्भुतद्विचित्र'चि वा अर्तेन दुःखादितं चित्तं येषां ते तथा ।

अहं रागेण कडाणं कम्माणं पावगो फलविवागो जहं य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुचिंति, तमेव
धम्मं दुविहं आहक्खह, तंजहं-अगारधम्मं अणगरधम्मं च, अणगरधम्मो ताव इह खलु सवओ सव-
त्ताए सुंढे भविस्सा अगारान्तो अणगरिणं पवयइ सवओ पाणाइधायाओ वेरमणं मुसाकाय० अदिण्णा-
दाण० मेहुण० परिग्गह० राईभोयणाउ वेरमणं अयमाउसो ! अणगरसामइए धम्मे पणत्ते, एअस्स
धम्मस्स सिक्खाए उवट्टिए निगंथे वा निगंथी वा विहरमाणे अणाए आराहए भवति ।

वाचनान्तरे गाथाः क्रमान्तरेणाधीयन्ते, तदन्ते च 'एवं खलु जीवा निस्सीले' त्यागधीयये, तत्र शीलं-महाव्रतरूपं, समा-
धानमात्रं वा 'निधय'चि व्रतानि-अनुव्रतानि 'निग्गुण'चि गुणा-गुणव्रतानि 'निम्मे'चि निर्मर्यादा मर्यादा च-गम्यागम्यादि-
व्यवस्था 'निप्पचक्खाणपोमहोयवात्ता' तत्र प्रत्याख्यानं-पौरुष्यादि पौषवः-अष्टम्यादिपर्वदिनं तत्रोपवसनं पौषधोषवापः, 'अक्को-
ह'चि क्रोधादयाभावात् 'गिक्कोहा' उदयप्राप्तक्रोधस्य विफलताकरणत्, अत एव 'हीणकोहा' क्षपितक्रोधाः एवं मानाधमिला-
यका अपि 'अणुपुवेणं' 'अणमिच्छमीससम्भ'मित्यादिना क्रमेण । अथाधिकृतवाचना-'इह खलु' इहैव मर्त्यलोके 'सव्वओ' सव्व-
चाए'चि सर्वतो द्रव्यतो भावतयेत्यर्थः, सर्वोत्तमा-सर्वान् क्रोधादीनास्त्परिणामानाश्रित्येत्यर्थः, एते च सुण्डो भूत्वेत्यस्य
विशेषेण अनगरिणां प्रव्रजितस्येत्येत्यस्य वा, 'अयमाउसो'चि अयमायुष्मन् ! 'अणगरसामइए'चि अनगराणां समये-समाचारे

सिद्धान्ते वा भवो अनगरसामायिकः अनगरसामायिकं वा 'सिक्खाण' शिक्षायाम्—अभ्यासे 'आणाए'चि आज्ञया विहरन् आराधको भवति ज्ञानादीनाम्, अथवा याज्ञाया-जिनोपदेशस्याराधको भवतीति ।

अगारधम्मं दुवालस्सविहं आइक्खइ, तंजहा-पंच अनुब्बयाहं तिणिण गुणवयाहं चत्तारि सिक्खाव-याहं, पंच अनुब्बयाहं, तंजहा-धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं धूलाओ सुसावायाओ वेरमणं धूलाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं सवारसंतोसे इच्छापारिमाणे, तिणिण गुणवयाहं संजहा-अणत्थदंठवेरमणं दिसिच्चयं उवभोगपरिभोगपरिमाणं, चत्तारि सिक्खावयाहं, तंजहा-सामाहलं देसावगासिपं पोसहोववासे अतिहि-संयभस्स विभागे, अपच्छिमा मारणंतिआ संलेहणाज्जसणाराहणा अयमाउसो ! अगारसामइए घम्मे पण्णत्ते, अगार धम्मस्स सिक्खाण उवट्ठिए समणोवासए समणोवासिआ वा विहरमाणे आणाइ आराहए भवति ॥ (सू० ३४) ॥

'अपच्छिमा मारणन्तिया संलेहणाज्जसणाराहणा' अपच्छिमचि-अकारस्यामङ्गलपरिहारार्थत्वात्पञ्चिमा-पञ्चात्कालभाविनी अत एव मारणान्तिकी मरणरूपे अन्ते-अवसाने भवा मारणान्तिकी संलेखना-क्कायस्य तपसा कुरीकरणं तस्याः जूयया-सेवा संलेखनाजूपणा आराधना-ज्ञानादिगुणानां विशेषतः पालना ॥ ३४ ॥

तए णं सा महत्तिमहालिया मणूसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए घम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठावहिअया उट्ठाए उट्ठेत्ति, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं

पयाहिणं करेह २ ता वंदति गमंसति वंदित्ता गमंसित्ता अत्येगइआ मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइए, अत्येगइआ पंचाणुवइयं सत्तसिक्खवइअं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवण्णा, अवसेसा णं परिस्सा समणं भगवं महावीरं वंदति गमंसति वंदित्ता गमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते ! गिगंगे पावयणे एवं सुपणत्ते सुभासिए सुवीणीए सुभासिए अणुत्तरे ते भंते ! गिगंगे पावयणे, धम्मं णं आइ-क्खमाणा तुभे उवसमं आइक्खह, उवसमं आइक्खमाणा विवेगं आइक्खह, विवेगं आइक्खमाणा येर-मणं आइक्खह, येरमणं आइक्खमाणा अकरणं पावाणं कम्माणं आइक्खह, गत्थि णं अण्णे केइ समणे वा माहणे या जे परिसं धम्ममाइक्खत्तए, किमंग पुण इत्तो उत्तरतरं ?, एवं वंदित्ता जामेव दिसं पाउ-न्नुआ तमेव दिसं पडिगया ॥ (सू० ३५) ॥ तए णं कूणिए राया भंभसारपुत्ते समणस्स भगवओ महावी-रस्स अंतिए धम्मं सोचा णिसम्म हट्टुहजावहिएए उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति २ ता वंदति गमंसति वंदित्ता गमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते ! गिगंगे पावयणे जाय किमंग पुण एत्तो उत्तरतरं ?, एवं वंदित्ता जामेव दिसं पाउन्नुए तामेव दिसं पडिगए ॥ (सू० ३६) ॥ तए णं ताओ सुभदापमुहाओ देवीओ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोचा णिसम्म हट्टुहजावहिएआओ उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आ-याहिणं पयाहिणं करेन्ति २ ता वंदति गमंसति वंदित्ता गमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते !

शिगंगये पाचयणे जाच किमंग पुण इत्तो उत्तरतरं ! एवं वदिता जामेव दिंसि पाउग्भूआओ तामेव दिंसि पडिगयाओ । समोसरणं सम्मत्तं ॥ (सू० ३७) ॥

‘महदमहालिया महचपरिस्सि’चि महातिमहती-अतिगरीयसी महत्पर्यव-महच्चोपेतसमा महतां समूह इत्यर्थः, ‘मणूसपरिस्सि’चि तु व्यक्तमेव, ‘सोचा निम्मम’चि शुत्वा-आकर्ण्य निश्चम्य-अवधारयति ‘उट्ठाए उट्ठे’चि उत्थया-कायस्योर्ध्वभञ्जनेन ‘सुयक्खा-ए’चि सुत्तु आरुपातं सामान्यभणनतः ‘सुपण्णत्ते’ सुत्तु प्रज्ञप्तं विशेषभणनतः ‘सुभासिए’ सुभाषितं वचनव्यक्तिवः सुविणीए’ सुविनीतं शिष्येषु सुत्तु विनियोजितं ‘सुभासिए’ सुत्तु भावितं-तरभणनात् ‘उवसमं आदक्खइ’चि क्रोधादिनिरोधमित्यर्थः, ‘पिक्वे-गं’ति पाद्मप्रन्थत्यागमित्यर्थः, ‘वेरमणं’ति मनसो निवृत्तिं ‘धम्मं’ उपपन्नमादिरूपं ब्रूयति हृदयं, ‘नरिथ णं’ति न प्रभवति-न शक्नो भवति ‘आइक्खितए’चि आख्यातुं, ‘किमंग पुण’चि अङ्गेत्यामन्त्रणे, किं पुनरिति विशेषद्योतनार्थः, ‘उत्तरतरं’ प्रधानतरं ‘जामेव

दिसं पाउग्भूया’ यस्या दिशः सकाशात् प्रकटीभूता-आगतेत्यर्थः, समसरणवर्णकः॥ ३५-३६-३७ ॥

तेन कालेनं तेनं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे गोयम-सगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंसंठाणसंठिए चट्टोसहनारायसंधयणे कणगपुलकनिग्घस्सप्पम्हगोरे उग्गतत्वे दित्तत्वे तत्तत्तत्वे महात्तत्वे घोरत्तत्वे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंभचेरवासी उच्छृङ्खसरीरे संखित्त-विउलत्तेअलेस्से समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उडुंजाणू अहोसिरे झाणकोटोवगए संजमेणं तवसा अण्णणं भायेमाणे बिहरति ।

‘तेषां कालेण’मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘समुत्सोहे’ति सप्तहस्तोच्छ्रयः, विशेषणद्वयं त्वागमसिद्धं, ‘कणगणुलगनिगसप्तमहगोरे’
कनकस्य-सुवर्णस्य पुलको-लवस्तस्य यो निरुपः-कपण्डे रेखालक्षणास्तथा पम्हचि-पद्मगर्भस्तद्वद्गोरो यः स तथा, दृढव्याख्या
तु कनकस्य न लोहादेर्यः पुलकः-सारो वर्णतिथयस्तत्प्रधानो यो निरुपो-रेखा तस्य यत्पक्ष्म-बहुलत्वं तद्वद् यो गोरः स
तथा, ‘उग्रातवे’ उग्रम्-अप्रभृण्यं तपोऽस्येत्युग्रतपाः ‘दित्ततवे’ दीप्तदुतावन इव कर्मवनदाहकत्वेन उज्जलतेजः तपो यस्य स
तथा, ‘तत्ततवे’ तप्तं-तापितं तपो येन स तप्ततपाः, एवं तेन तत्तत्तप्तं येन कर्मणि सन्नाप्य तेन तपसा स्वात्माऽपि तपोरूपः
सन्नापितो, यतोऽन्यस्यास्पृश्यमिव जातमिति, ‘महातवे’ महातपाः प्रशस्ततपाः बृहत्तपा वा ‘ओराहे’ति मीमः कथम् ?-अतिक्रष्टुं
तपः कुर्वन् पार्श्ववर्तिनामल्पसत्त्वानां भयानको भवति, अपरस्त्नाह-‘ओराहे’ति उदारः-प्रधानः ‘घोर’चि घोरो-निर्दृणः परीपहे-
न्द्रियरूपायाख्यानां रिपूणां विनाशो कर्तव्ये, अन्ये त्वात्मनिरपेक्षं घोरमाहुः, ‘घोरगुणो’ घोराः-अन्यैर्दुरनुचरा गुणाः-मूलगुणादयो
यस्य स तथा, ‘घोरतवस्ती’ घोरैस्तपोमिस्तपस्वी ‘घोरपंभवेत्वासी’ घोरं-दारुणमल्पसत्त्वैर्दुरनुचरत्वाद्यद् ब्रह्मचर्यं तत्र वस्तुं शीलं
यस्य स तथा, ‘उच्छृद्धशरीरे’ उच्छृद्धम्-उज्जितमिवोन्नीतं शरीरं येन तत्संस्कारत्यागात् स तथा, ‘संखितविउलतेपलेस्ते’ संक्षिप्ता-
शरीरान्तर्लोना विपुला च विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राऽऽश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेख्या-विशिष्टतपोऽन्यलब्धिविशेष-
प्रभगा तेजोज्वाला यस्य स तथा, ‘कण्डूजाणू’ शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात् औषग्रहि कनिषाया अथावाद्य उत्कुटुकासनः सन्नपदिश्यते,
ऊर्ध्वं जानुनी यस्य स ऊर्ध्वजानुः, ‘अदोसिरे’ अधोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग्वा नि(वि)क्षिप्तदधिरिति भावः, ‘ह्याणकोटोचगण’ ध्यानमेव
कोटो ध्यानकोटुलभुपगतो यः स तथा, यथा हि कोटुके धान्यं प्रक्षिप्तमविप्रकीर्णं भवत्येवं स भगवान् धर्मध्यानकोटुकमनुप्रवि-

श्वेन्द्रियमनास्पृक्षित्य संश्रुत्वा भवतीति भावः ।

तए नं से भगवं गोअमे जायसं जायसं जायकोऊहले उपपणसंडे उपपणसंसए उपपणकोऊहले उठेइ संजायसंडे मंजायसंसए संजायकोऊहले समुपपणसंडे समुपपणसंसए समुपपणकोऊहले उठ्ठाए उठ्ठाए उठ्ठिता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं तिग्गुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति तियखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेत्ता वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता णचासणो पाइदूरे सुस्सुसमाणे अभिसुहे विणएणं पंजलिउहे पज्जुवासमाणे एवं वयासी ।

‘जायसंडे’ जाता-प्रवृत्ता भद्धा-इच्छास्येति जातश्रद्धः, क !-वक्ष्यमाणानां पदार्थानां तत्परिज्ञाने, ‘जायसंसए’ जातः संशयोऽस्येति जातसंशयः, संशयस्तन्निर्द्धारितार्थं ज्ञानमुभय(विरोधि)स्त्वं ज्ञानलभितया प्रवृत्तं, स त्वेवं तस्य भगवतो जातः, यथा- श्रीमन्महावीर-उद्दमानस्यामिना प्रथमाद्वा प्रथमं श्रुतस्त्वं प्रथमाद्वा प्रथमं श्रुतस्त्वं प्रथमोद्देशके आत्मन उपपात उक्तः, स किमसत एवात्मनः उत सतः परिणामान्तरापरितरुणः, ‘जायकोऊहले’ जातं हुतदलं-कौतुकं यस्य स तथा, कीदृशमुपपातं भगवान्वक्ष्यतीत्येतरूप-जातश्रवणोत्सुक्य इत्यर्थः, ‘उपपणसंडे’ प्रागभूता उत्पन्ना भद्धा यस्य स उत्पन्नश्रद्धः, अथोत्पन्नश्रद्धत्वस्य जातश्रद्धत्वस्य च कोऽर्थमेदो !, न कश्चिद्, अयं किमयं तत्प्रयोगः !, उच्यते, हेतुत्वप्रदर्शनार्थः, तथाहि-उत्पन्नश्रद्धत्वाजातश्रद्धः प्रवृत्तश्रद्ध इत्यर्थः, ‘संजायसंडे’ इत्यादौ च संशब्दः प्रकृषादिबचनः, अपरस्ताह-जाता श्रद्धा प्रवृत्तं यस्य स जातश्रद्धः, कथं जातश्रद्धो !, यस्माज्जातसंशयः, कथं संशयः अजनि !, यस्माद् प्राक्कुतदलं-किंविधो नामायमुपपातो भविष्यतीत्येतरूपमित्येष तावदवप्रदः,

एवमुत्पन्नसञ्जातसमुत्पन्नश्रद्धादय ईहापायधारणाभेदेन वाच्या इति, उपोद्घातग्रन्थो व्याख्यातः।

जीवे नं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिए असंबुढे एगंतदंढे एगंतबाले एगंतसुत्ते पावकम्मं अण्हति ? हंता अण्हति ? जीवे नं भंते ! असंजअविरअप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिए असंबुढे एगंतदंढे एगंतबाले एगंतसुत्त मोहणिज्जं पावकम्मं अण्हति ? हंता अण्हति ? जीवे नं भंते ! मोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे किं मोहणिज्जं कम्मं यंधइ ? वेअणिज्जं कम्मं यंधइ ? गोयमा !, मोहणिज्जं कम्मं यंधइ वेअणिज्जं कम्मं यंधति, णणत्थ चरिममोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे वेअणिज्जं कम्मं यंधइ णो मोहणिज्जं कम्मं यंधइ ? जीवे नं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिए असंबुढे एगंतदंढे एगंतबाले एगंतसुत्ते ओसणतसपाणघाती कालमासे कालं किच्चा गिरइएसु उयवज्जंति ? हंता उववज्जंति ? जीवे नं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मे इओ बुए पेच्चा देवे सिया ? गोअमा ! अत्येगइया देवे सिया अत्येगइया णो देवे सिया, से केण्हणं भंते ! एवं बुच्चइ-अत्येगइआ देवे सिया अत्येगइआ णो देवे सिया !, गोयमा ! जे इमे जीवा गामागरणयरणिगमरायहाणिखेहकब्बडमडं-यदोणसुहपट्टणासमसंचाहसणिणवेसेसु अकामतण्हाए अकामण्हुहाए अकामचंभचेरवासेणं अकामअण्हण-कसीयायवदंसमसगसेअजल्लमल्लपंकपरितावेणं अप्पतरो वा सुज्जतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसंति अप्प-तरो वा सुज्जतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु बाणमंतरेसु देवलो-

नस्तु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति, तर्हि तेसि गती तर्हि तेसि ठिती तर्हि तेसि उववाए पण्णत्ते ।
अथामिधित्सितोपपातस्य कर्मबन्धपूर्वकत्वात् कर्मबन्धप्ररूपणायाह-‘जीवे ण’मित्यादि, ‘असंजयअविरयअप्पडिदयपब-
वत्तायपापकम्मे’ असंयतः-असंयमवान् अविरतः-तपसि न विशेषेण रतः, अथवा कम्मादसंयतो ? यस्मादविरतो-विरतिव-
ज्जितः, तथा न प्रतिहतानि-मम्यस्वप्राप्त्या हस्वीकृतानि प्रत्याख्यातानि च-सर्वविरतिप्रतिपत्तितः प्रतिवेधितानि पापकर्मणि-
ज्ञानावरणादीनि येन स तथा, अथवा प्रतिहतानि अतीतकालकृतानि निन्दाद्वारेण प्रत्याख्यातानि अनागतकालमावीनि निवृत्तितः
पापकर्मणि-प्राणातिपातादिपापक्रिया येन स तथा, तन्निषेधेनाप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्म, ततः पूर्वपदाभ्यां सह कर्मधारयः,
अत एव ‘सकिरिए’ सक्रियः-कायिकयादिक्रियायुक्तः ‘असंयुडे’ असंयतः-अनिरुद्धेन्द्रियः ‘एगंतदंडे’ एकान्तैर्नव-सर्वथैव दण्ड-
यत्तात्मानं परं वा पापप्रवृत्तितो यः स एकान्तदण्डः, ‘एगंतबाले’ सर्वथा मिथ्यादृष्टिः, अत एव ‘एगंतसुत्ते’ सर्वथा मिथ्यात्व-
निद्रया प्रसुतः ‘पापकर्म’ ज्ञानावरणाद्यशुभं कर्म ‘अण्हाइ’ आस्नोति-आश्रयति यस्मातीत्यर्थः, हन्तेति कोमलामन्त्रणे श्रुत्ववधारणार्थो
वा, ‘अण्हाइ’ति आस्नोत्येव ब्रह्मात्येवेत्युत्तरं, न ह्यसंयतादिविशेषणो जीवः कस्याञ्चिदवस्थायां कर्म न ब्रह्मातीति ? । तृतीयसूत्रे
‘णण्णत्थ चरिममोहणिजं कम्मं वेदेमाणे वेअणिजं कम्मं वंधइ णो मोहणिजं’ति नञ्अत्थसि-नवरं केवलमित्यर्थः, चरममोहनीयं
यस्मत्सम्परायगुणम्यानकं लोभमोहनीयसूक्ष्मकिट्टिकारूपं वेदयन् वेदनीयं ब्रह्माति, अयोगिन एव वेदनीयस्याबन्धकत्वात्, न पुन-
मोहनीयं ब्रह्माति, यस्मत्सम्परायस्य मोहनीयायुष्कवर्जानां पण्णामेव प्रकृतीनां बन्धकत्वात्, यदाह-“सत्तविद्वंघगा होंति पाणिणो
१ सत्तविधबन्धका भवन्ति प्राणिन आयुर्वर्ज्यानामेव । तथा यस्मत्सम्परायाः पडिबन्धका विनिर्दिष्टाः ॥ १ ॥ मोहायुर्वर्ज्यानां
प्रकृतीनां ते तु बन्धका भणिता ।

आउवञ्चियाणं तु । उह सुहुमसंपराया छविहचंघा विणिहिद्धा ॥ १ ॥ मोहाउयवजाणं पयडीणं ते उ चंघगा मणिपा” ३ । अया-
मिधित्सितोपपातनिरूपणायाह-‘जीवे ण’ मित्यादि, व्यक्तं, नवरं ‘उत्सर्गं’ बाहुल्यतः ‘कालमासे कालं किंच’चि मरणावसरे
मरणं विधायेत्यर्थः ४ । ‘इओ जुए पेब’चि इतः स्थानान्तर्यलोकलक्षणाच्युतो ग्रष्टः ‘प्रेत्य’ वन्मान्तरे देवः स्यात्, ‘से केण-
ट्ठेण’ति अय केन कारणेनेत्यर्थः, ‘जे इमे जीव’चि य इमे-प्रत्यक्षासन्नाः जीवाः-पञ्चेन्द्रियतिर्यच्चतुस्सलक्षणाः, ग्रामागरादयः
प्राग्बतु, ‘अकामतण्हाए’चि अकामानां-निर्जरायनभिलाषिणां सतां तृष्णा-रुद अकामतृष्णा तथा, एवमन्यत्पदद्वयम्, ‘अकाम-
अण्हाणगसीयायवदंसमसगसेयजल्लयल्लंपरितावेणं’ इह खेदः-प्रसेदो याति च लगति चेति जल्लो-रजोमात्रं मल्लः-कदिनी-
भूतः पङ्क्तोः-मल एव स्वेदनाद्रीभूतः अल्लानादयस्तु प्रतीताः अल्लानादिभिर्यः परितापः स तथा तेन, ‘अप्पतरो बा सुअतरो
वा कालं’ति शकृतत्वेन विभक्तिपरिणामादल्पतरं वा भूयस्तरं वा कालं यावत् ‘अण्णतरेसु’चि बहूनां मस्ये एकतरेषु ‘बाणमंत-
रेसु’चि व्यन्तरं देवलोकेषु-देवजनेषु मस्ये ‘तहिं तेसिं गइ’चि तस्मिन्-वानमन्तरदेवलोके तेषाम्-असंयतादिविशेषणजीवानां
गतिः-गमनं ‘ठिई’चि अवस्थानम् ‘उववाओ’चि देवतया भवनम् ।

तेसि णं भंते । देवाणं केवइअं कालं ठिई पणत्ता?, गोअमा! दसवाससहस्साइं ठिई पणत्ता, अत्थि णं
भंते । तेसिं देवाणं इड्डी बा जुई वा जसे ति बा बले ति बा वीरिए इ बा पुरिसकारपरिक्खमे इ वा?, इंता
अत्थि, ते णं भंते । देवा परलोगस्साराहगा?, णो तिणट्ठे समट्ठे ५। से जे इमे गामागरणयरणिगमरायहा-
णिखेइकवडमंडबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसण्णिवेसेसु मणुआ भवंति, तंजहा-अंडुणत्तका णिअलवट्टका

हृदिपदका बारगवदका हृत्पच्छिन्नका पायच्छिन्नका कृष्णच्छिन्नका उद्विच्छिन्नका जिम्ब-
च्छिन्नका सीसच्छिन्नका मुखच्छिन्नका मज्जच्छिन्नका वेकच्छिन्नका ह्रियउत्पादियगा नयणुपादियगा
दसणुपादियगा वसणुपादियगा नेवच्छिन्नका तंदुलच्छिन्नका कागणिमंसनवाइयया ओलंबिया लंबि-
अया घंसिअया घोलिअया फादिअया पीलिअया सूलाइअया मूलमिणका त्वास्वसिया वउस्वसिया
सीवुच्छियया दवगिगदियगा पंफोसणका पंफे खुसका चलयमयका वसटमयका गियाणमयका अंतो-
सल्लमयका निरिपदिअका तदपदिका मरुपदियका गिरिपक्खंदोलिया तरुपक्खंदोलिया मरुपक्खंदोलिया
जलपवेसिका जलणपवेसिका विसभक्खितका सत्थोवावितका वेहाणसिआ गिद्धपिद्धका कंतारमतका
दुभिकखमतका असंक्खिलिद्धपरिणामा ते कालमासे कालं किये अणतरेसु धाणमंतरेसु वेबलोणसु देवताए
उववत्तारो भवति, तहिं तेसि गती तहिं तेसि ठिती तहिं तेसि उववाए पणत्ते, तेसि पं भंते ! देवाणं
केवइजं कालं ठिती पणत्ता !, गोअमा !, बारसवारससहस्साइं ठिती पणत्ता ! अत्थि पं भंते ! तेसि
देवाणं इहूी वा जुई वा जसे ति वा पले ति वा वीरिए इ वा पुरिसकारपरिकमे इ वा !, इंता अत्थि, ते पं
भंते ! देवा परलोगस्साराहगा !, णो तिण्ठे समट्ठे ६ ।

‘इहूी इ व’चि म्हादिः-परिवारादिसम्पत् ‘जुई इ व’चि धुतिः-शरीराभरणादिदीप्तिः, इशब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थः,
इतिशब्दो वाङ्मयं कृतसन्धिप्रयोग उपप्रदर्शनार्थः, ‘जसे इ व’चि यशः-कृपातिः, वाशब्दो विकल्पार्थः, कचित्पठ्यते-‘उट्ठाणे इ

॥ कम्मे इ व'चि तत्रोत्थानम्-ऊर्ध्वीभवने कर्म च-उत्क्षेपणादिका क्रिया 'बले इ व'चि नलं आरीरः प्राणः 'वीरिए इ वा' वीर्यं-जीवप्रभवः प्राण एव 'पुरिसकारयरिकमे इ व'चि पुरुषकारः-पुरुषाभिमानः स एव निष्पादितफलः पराक्रमः, 'हंते'ति एवमेवेत्यर्थः, 'ते णं देवा परलोगस्स आरादग'चि ते अकामनिर्जालब्धदेवमवा व्यन्तराः 'परलोकस्य'उन्मान्तरस्य निर्वाणसाधनानुच्छलस्य 'आराधका' निष्पादका इति प्रश्नः १, नो इण्ह'चि नायमर्थः 'समहे'चि समर्थः-सङ्गत इत्युत्तरम्, अयमभिप्रायो-ये हि सम्यग्दर्शनज्ञानपूर्वकानुष्ठानतो देवाः स्युस्त एवाचश्यंतया आनन्तर्येण पारम्पर्येण वा निर्वाणानुच्छलं भवान्तरमावर्जयन्ति, तदन्ये तु माज्याः ५। 'से जे' इत्यादिश्रवणं व्यक्तं, नरं रं सेशन्दोऽयशब्दार्थः, अयमशब्दश्चेह वाक्योपक्षेपायो, प्रामादयः प्राग्वत्, 'अंशुबद्धग'चि अण्डानि-अण्डुकानि काष्ठमयानि लोहमयानि वा इत्ययोः पादयोर्वा बन्धनविशेषाः 'नियलनद्धग'चि निगडानि-लोहमयानि पादयोर्वन्धनानि 'हडिबद्धग'चि हडिः-खोटकः 'चारगबद्धग'चि चारको-गुप्तिः 'धुरवच्छिन्नग'चि धुरजो-गलघण्टिका 'मज्झच्छिन्नग'चि मध्य-उदरदेशः 'वडकच्छिन्नग'चि उत्तरासङ्गन्यायेन विदारिताः, 'हियउप्पाडियग'चि उत्पाटितहृदया आकृष्टकालेयकमांसा इत्यर्थः, 'वसणुप्पाडियग'चि उत्पाटितवृण्णा आकृष्टाण्डा इत्यर्थः, 'सण्डुलच्छिन्नग'चि तण्डुलप्रमाणखण्डैः खण्डिताः 'कागणिमंसखाइय'चि काकणीमांसानि तदेहोद्भूतसंस्पर्शमांस-खण्डानि तानि स्वादिताः 'उछुंभियग'चि अवलम्बितकाः-रज्ज्वा वदा (ध्व्वा) गर्तादाववतारिताः, उछुम्बितपर्यायास्तु नैते भवन्ति, उछुम्बितानां वैहायसिकशब्देन वक्ष्यमाणत्वादिति, 'लंविपग'चि लम्पितकाः-तरुशाखायां बाहो वद्धाः 'वंसियग'चि घर्षितकाथन्दनमिव द्यदि 'घोलियय'चि घोलितका दधिघट इव णट इव वा 'फालियय'चि स्फालितकाः कुठारेण दारु-ज्जटकवद्धा, पुस्तकान्तरे 'पीलियग'चि पीडितका यन्त्रैरिक्षुबदिति 'युलाइयग'चि

शूलाचितकाः शूलिकाग्रोक्ताः 'मूलभिन्नग'ति मूलकोपरि निर्गतशूलिकाः 'स्वारचित्य'ति क्षारेण क्षारे वा तोषकतलसमादिभि-
न्महाक्षारे वर्तिता-वृत्ति कारिताः तत्र क्षिप्ता इत्यर्थः, क्षारपात्र वा कृताः--क्षारपात्रिताः तं मोवितास्तस्य वाऽऽधारतां नीता
इत्यर्थः, 'वज्रवर्तित्य'ति यत्रैव सत वृत्ति कारिताः वज्रपात्रिता वा-तेन वज्रा इत्यर्थः, उत्पादितवद्धा(वध्रा) वा, 'सीदपुच्छियय'ति
इदं पुच्छयन्देन मेहनं विवक्षितम् उपचारात् ततः सीदपुच्छं कृतं मज्जात्वं वा येषां ते सिंहपुच्छितास्त एव सिंहपुच्छितकाः, सिंहस्य
हि मैथुनाच्चित्तस्यात्माकपेणात् कदाचिन्मेहनं नृव्यति एवं ये क्वचिदपराधे राजपुरुषैस्त्रोटितमेदनाः क्रियन्ते ते सिंहपुच्छितका
व्यपदिश्यन्त इति, अथवा कृकाटिकातः पुतत्रदेशं यावयेषां वध्रं उत्कृत्य सिंहपुच्छाकारः क्रियते ते तथोच्यन्ते इति, 'द्वगभिद-
डुग'ति दवाग्निः-दावानलस्तेन ये दग्धास्ते तथोक्ताः 'वक्षोऽवग'ति पक्षे ये अवसन्नाः-सर्वथा निमग्नास्ते पङ्कावसन्नाः 'पंके
रुवग'ति पक्षे मनाद् मग्नाः केवलं तत उत्तरीतुमशक्ताः 'धलयमयग'ति बलन्तः-संपन्नाद् भ्रश्यन्तः अथवा धुक्षुक्षादिना बेलन्तो
ये मृतास्ते बलन्मृताकाः 'वमदृमयग'ति वक्षेन-विषयपरतन्त्र्येण क्रुताः-पीडिता वशाताः, वशं वा-विषयपरतन्त्रतां क्रुता-गता
वशावर्तिस्ते सन्तो ये मृतास्ते वशार्तमृता वशवर्मृता वा शब्दादिरक्तहरिणादिदिति 'णियाणमयग'ति निदानं कृत्वा बालतपश्चरणा-
दिमन्तो ये मृतास्ते तथा 'धंतोसहमयग'ति अनुवृष्टतभावशल्या मध्यवर्तिमहृषादिशल्या वा सन्तो ये मृताः 'निरिपडियग'ति
गिरेः-पर्वतात्पतिताः निरिवा-महाफपाणः पतितो येषामुपरि ते तथा, एवं तरुपतितकाः 'मरुपडियग'ति मरौ-निर्जलदेशे पतिता
ये ते तथा, मरौर्वा-निर्जलदेशावयवविशेषात् स्थलादित्यर्थः पतिता ये ते तथा, 'भरुपडियग'ति क्वचित्तत्र भरात्-दृणकर्यासादि-

१ मोक्षक प्र० ।

भरात्पतिता भरो वा पतिता येषामुपरि ते तथा, 'गिरिपक्षे-पर्वतपाथे छिन्नटङ्कगिरी वाऽऽत्मानमन्दोलयन्ति चे ते तथा, तेषां च तदन्दोलनमन्दोलकात्पतेनात्मनो मरणार्थम्, एवं तरुणान्दोलकादयोऽपीति, 'सत्योवाडियग'ति शस्त्रेणात्मानमपपाटयन्ति-विदारयन्ति मरणार्थं ये ते तथा, 'वेहाणसिग'ति विहायसि-आकाशे तरुणास्वादागात्मन उलुम्बनेन यन्मरणं भवति तद्विहायसं तदस्ति येषां ते श्राकृतयौलीयथात् वेहाणसिया, 'निद्वपट्टग'ति ये मरणार्थं पुरुषकरिकभरासभादिकलेवरमङ्घ्ये निपतिताः सन्तो गृध्रेः स्पृष्टास्तुडैर्विदारिता त्रियन्ते ते गृध्रस्पृष्टकाः 'असंकलिट्टपरिणाम'ति संक्लिष्टपरिणामा हि' महार्तौद्र-स्यानावेगेन देवत्वं न लभन्त इति भावः ६ ।

तंजहा-पगइमइगा पगइउवसंता पगइपतशुकोहमाणमायालोहा सिउमइवसंपण्णा अट्टीणा विणीआ अम्मा-पिउसुस्तसका अम्मापिईणं अणत्तिकमणिच्चयणा अट्टिपच्छा अप्पारंभा अप्पपरिगहा अप्पेणं आरंसेणं अप्पेणं समारंसेणं अप्पेणं आरंभसमारंभेणं वित्ति कप्पेमाणा नहूई यासाहं आउअं पालंति पालित्ता काल-मासे कालं किच्चा अण्णत्तरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसि गत्ती तहि तेसि ठिती तहि तेसि उववाए पण्णत्ते, तेसि णं भंते । देवाणं केवइअं कालं ठिती पण्णत्ता ? गोयमा ! पउइसवामसहस्सा ७ ।

'पगइमइग'ति प्रकृत्या-संभान एव न परानुवृत्त्यादिना भद्रकाः-परोपकारकणशीलाः प्रकृतिभद्रकाः 'पगइउवसंता'

इत्यत्र उपशान्तः—क्रोधोदयाभावात् 'पुण्यशुक्रोद्दमाणायालोह'ति सत्यपि कयायोदये प्रतनुक्रोधादिभावाः मिउमहवसंपन्न'ति मृदु यन्मार्दवम्—अत्यर्थमदहृतिजयं ये सम्पन्नाः—प्राप्तास्ते तथा 'आलीण'ति आलीना—गुरुमाश्रिताः, 'महग'ति क्वचित्त्र भद्रकाः—अनुपतापनाः सेन्यशिक्षागुणात्, तत एव विनीताः, एतदेवाह—'अम्मापिऊण सुस्समगा' अम्मापित्रोः शुश्रूषकाः—सेवकाः, अत एव 'अम्मापिऊणं अणइक्कमणिज्जवयणा' इदं सत्यन्धः—अम्मापित्रोः सत्कप्रनतिक्रमणीयं वचनं येषां ते तथा, तथा 'अपिऊण' अमहेच्छाः 'अप्पारंभां अप्पपरिमाह'ति इहारम्भः—पृथिन्यादिजीवोपमर्दः कृष्यादिरूपः परिग्रहस्तु—धनधान्यादिस्वीकारः, एतदेव वाक्यान्तरेणाह—'अप्पेण आरंभेण'मित्यादि, इहारम्भो—जीवानां विनाशः समारम्भः—तेषामेव परितापकरणं, आरम्भसमारम्भस्त्वेतद्वयं, 'वित्ति'ति वृत्ति—जीविकां 'कप्पेमाण'ति कल्पयन्तः कुर्वाणाः ७ ।

से जाओ इमाओ गामागरणयरणिगमरायहाणिलेडकब्बडमंडयदोणमुहपट्टणासमसंचाहसंनिवेसेसु इत्थियाओ भवन्ति, तंजहा—अंतो अंतेउरियाओ गयपइआओ बालविहवाओ छड्डितल्लिनाओ माइरक्खिआओ पिअरक्खिआओ भायरक्खिआओ कुलधररक्खिआओ ससुरकुलरक्खिआओ परूढणहमंसुकेसकक्खरोमाओ वचगयपुक्कंगंधमल्लालंकाराओ अण्हाणगसेअजल्लमलंपंकरिताविआओ वचगयवीरदक्षिणवणीअसप्पितेह्लगुललोणमहुमज्झमंसपरिचत्तकयाहाराओ अप्पिच्छाओ अप्पारंभाओ अप्पपरिगगहाओ अप्पेणं आरंभेणं अप्पेणं समारंभेणं अप्पेणं आरंभसमारंभेणं वित्ति कप्पेमाणीओ अकामयंभचेरवासेणं

१ संघ इति प्र० ।

तमेव पइसेजं णाइकमइ, ताओ णं इत्थिआओ एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणीओ यहइं चासाइं सेसं तं
वेव जाव चउसट्ठिं वामसहरसाइं ठिईं पणत्ता ८।

‘से जाओ इमाओ’ति अथ या एता ‘अंओ अंतोरियाओ’ति अन्तः-मद्ये अन्तःपुरसेति गम्यं, ‘कुलपररक्खियाओ’ति
कुलपृष्ठं-पितृगृहं ‘मिणनाइनियसंबंधिरक्खियाओ’ति कचिव, तत्र मित्राणि पितृपत्यादीनां तायामेव वा सुहृदः एवं ज्ञातयो-
मातुलादिस्वजना निजका-गोत्रीयाः सम्यग्विनो-देवरादिरूपाः ‘परुटणहेकेयकस्तरोमाओ’ति प्ररुडा-वृद्धिसुपगताः विशिष्टसंस्का-
रभावाबलादयो यासां तास्तथा, पाठान्तरे ‘परुटणहेकेयमंभुरोमाओ’ति इह इमथ्रुणि-कुचरोमाणि, तानि च यद्यपि स्त्रीणां न-
भवन्ति तथापि कासाश्चिदल्पानि भवन्त्यपीति तद्वदण्यम्, अण्डहणगलेयजछुमलपंकपरितावाओ’ अस्नानकेन हेतुना स्वेदादिभिः
परितापो यासां तास्तथा, तत्र स्वेदः-प्रस्वेदः जछो-रजोमात्रं मतः-कठिनीभूतं तदेव पङ्कः-स्वेदनाद्रीभूतं तदेव, ‘ववगयसीर-
दहियवणीयसट्ठिपेत्तुल्लोणमहुमजंमसपरिचत्तकयाहाराओ’ति व्यपगतानि क्षीरादीनि यतस्तथा परित्यक्तानि मध्यादीनि इ येन
स एवंविधः कृतः-अभ्यवहत आहारो यकामिस्तास्तथा, ‘तमेव पइसेजं नाइकमेति’ या निधुवनार्थमाधीयते तामेव पतिशुश्रूषां-
मईशयनं नातिक्रामन्ति-उपपतिना सह नाऽऽथयन्तीति ८।

‘से जे इमे गामागरणयरणिगमरायहाणिलेडकव्यडमंडं चदोणमुट्टपट्ठणासमसंवाहसज्जिसेसु मणुआ
भवन्ति, तंजहा-दगाविदया दगतइया वगसत्तमा वगएक्कारसमा गोअमा गोवइया भिद्धिधम्मा धम्मचिंतका
अविरुद्धविम्वदुइइसावकप्पमिअओ तेसि मणुआणं यो कप्पइ इमाओ नव रसविगईओ आहारित्तप,

तंजहा-स्वीरं दहि णवणीयं सप्पि तेल्लं फाणिंयं महुं नज्जं मंसं, णणत्थ एक्काए सरसवविगइए, ते णं मणुआ अप्पिच्छा तं चेव सधं णवरं वउरासीइ वाससहस्साइं ठिई पणत्ता ९ ।

‘दग्धीय’ति ओदनद्रव्यापेक्षया दकम्-उदकं द्वितीयं भोजने येषां ते दकद्वितीयाः ‘दग्गतदय’ति ओदनादिद्रव्यद्वयापेक्षया दकम्-उदकं तृतीयं येषां ते दकतृतीयाः, ‘दग्गतत्तम’ति ओदनादीनि पट् द्रव्याणि दकं च सप्तमं भोजने येषां ते दकसप्तमाः, एवं दगएकारसमा एतदपीति, ‘गोतमगोबइयगिहिधम्मचिक्कअविरुद्धवुड्डसावगम्पमियओ’ति गौतमो-ह्रस्वो बली-वर्दस्तेन गृहीतपादपतनादिविचित्रशिक्षेण जनचित्ताक्षेपदक्षेण भिक्षामटन्ति ये ते गौतमाः, गोबइयप्पि-गोब्रवं येषामस्ति ते गोव्रतिकाः, ते हि गोपु ग्रामाभिर्गच्छन्तीषु निर्गच्छन्ति चरन्तीषु पिबन्ति आप्यान्तीष्व्यायान्ति शयानांसु च शेरते इति, उक्तं च-“गौरीहि समं निगमपवेससयणासणाइ पकरेति । भुञ्जति जहा गावी तिरिक्खवासं विहाविता ॥ १ ॥” ‘गृहिधम्मणिओ’ गृहस्थधर्म एव श्रेयानित्यभिसन्धेदेवातिथिदानादिरूपगृहस्थधर्मानुगताः ‘धर्मचिन्तका’ धर्मशास्त्रपाठकाः समासदा इत्यर्थः, ‘अविरुद्धा’ दैनयिकाः उक्तं च-“अविरुद्धो विणयकरो देवाइणं पराए भचीए । जह वेसियायणसुओ एवं अबेडवि नायवा ॥१॥” विरुद्धा-अक्रियावादिनः केचिदात्माद्यनस्युपगमेन बाह्यान्तरविरुद्धत्वात्, वृद्धाः-तापसा वृद्धकालः एव दीक्षाम्युपगमात्, आदिदेवकालोत्पन्नत्वेन च सकललिङ्गिनामाद्यत्वात्, श्रावका-धर्मशास्त्रव्रणाद् ब्राह्मणाः अथवा वृद्धश्रावका ब्राह्मणाः,

१ गोभिः समं निर्गमव्रवेशयनाशनादि प्रकुर्वन्ति । भुञ्जते यथा गावस्तिर्यग्वासं विभायन्तः ॥१॥

२-अविरुद्धो विनयकरो देवादीनां परया भक्त्या । यथा वैश्यायनसुतः एवमन्येऽपि-भ्रातृव्या ॥१॥

एते प्रभृतिः-आदिर्येषां ते तस्या, 'गवणीयं'ति ब्रह्मं 'सद्यि'ति घृतं 'फाणियं'ति गुहं 'गणल्य' एकाए सरिसवविर्गर्ह'ति न इति आहारनिषेधः अन्यत्र तां वर्जयित्वेत्यर्थः, एकस्याः सर्पविकृतेः मर्पपतलविकृतेरित्यर्थः ९ ॥

ते जे इमे गंगाकूलगा वाणपत्या तावसा भवन्ति, तंजहा-होसिया पोत्तिया कोत्तिया जणर्हं सहुई पालई छुपउडा वंजुक्खलिया उम्मज्जका सम्मज्जका निम्मज्जका संपक्खाला दक्खिणकूलका उत्तरकूलका संनवमका कूलयमका मिगलुद्धका इत्थितावसा उद्धका दिसापोकखिणो वाकवासिणो अंबुवासिणो यिलवासिणो जलवासिणो वेलवासिणो रुक्खमूलिआ अंबुमक्खिणो वाउमक्खिणो सेवालमक्खिणो मूलाहारा कंदा-हारा तयाहारा पप्पाहारा पुप्फाहारा वीयाहारा परिसडिपकंदमूलतयपत्तपुप्फफलाहारा जलाभिसेअकट्ठिण-गायभूया आयावणाहि पंचगिगतावेहि इंगालसोल्लियं कंदुसोल्लियं कंठसोल्लियंविब अस्सणं करेमाणा बहूई वासाइं परियायं पाउणंति बहूई वासाइं परियायं पाउणिता कालमासे कालं किचा उक्कोसेयं जोइसिपसु देवेसु देवत्तए उववत्तारो भवन्ति, पलिओवमं वाससयसहस्समग्महिअं ठिई, आराहगा १, णो इण्ठे समेठे १० ।

'गंगाकूलगं'ति गङ्गाकूलाधिवाः 'वानप्पत्य'ति वने-अट्ठ्यां प्रस्था-अस्स्यार्नं गमनमवस्थानं वा वनप्रस्था सा अस्ति येषां वस्पां वा भवा वानप्रस्थाः- 'ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथे' त्वेवंभूतवतीयाश्रमवर्तिनः 'होचिय'ति अभिहोत्रिकाः 'पोत्तिय'ति वस्त्रधारिणः 'कोत्तिय'ति भूमिशायिनः 'जबई'ति यज्ञयाजिनः 'सहुई'ति श्राद्धाः 'पालइ'ति गृहीतमाण्डाः

१ मूले अविबुद्धेत्यादितः समाप्तः ।

‘दुग्ध’चि वृण्टिकाधमणाः ‘दंतुबल्लिय’चि फलमोजिनः ‘उम्मज्जक’चि उम्मज्जनमात्रेण ये स्नान्ति ‘संमज्जग’चि उम्मज्जनस्यैवामकृत्करणेन ये स्नान्ति ‘निमज्जक’चि स्नानार्थं निमग्ना एव ये क्षणं तिष्ठन्ति ‘संपक्खाल’चि मृत्तिकादिधर्पणपूर्वकं येऽङ्गं धालयन्ति ‘दक्खिण्णहल्लग’चि यैर्मद्गाया दक्षिणकूल एव वस्तन्यम् ‘उत्तरकूलग’चि उत्तरविपरीताः ‘संखयमग’चि शुद्धं प्मात्त्या ये जेमन्ति यद्यन्यः कोऽपि नागच्छतीति ‘कूलधमग’चि ये कूले स्थित्या शुद्धते ‘मियलुद्धय’चि प्रतीता एव, ‘हरियतागम’चि ये हस्तिनं मारयित्वा तेनैव बहुकालं भोजनतो यापयन्ति ‘उडुडग’चि ऊर्द्धीकृतदण्डा ये सञ्चरन्ति ‘दिसापे-
स्सिरणो’चि उदकेन दिशः प्रोक्ष्य ये फलपुष्पादि मद्युचिन्वन्ति ‘वाक्कवासिणो’चि वल्कलवाससः ‘चेलगसिणो’चि व्यक्तं पाठा-
न्तरे ‘चेलवासिणो’चि सदुद्रवेलासन्निधियासिनः ‘जलगसिणो’चि ये जलनिमग्ना एवासते, शेषाः प्रतीताः, नवरं ‘जलामिसेयक-
डिणगाया’ इति ये अस्नात्वा न शुद्धते स्नानाद्वा पाण्डुरीभूतगात्रा इति दृष्टाः, पाठान्तरे जलामियेककठिनं गात्रं भूताः—
प्राप्ता ये ते तथा, ‘इंगालसोहिय’चि अङ्गारैरिव पक्कं ‘कंहुमोहियं’चि कन्दुपकमिवेति ‘पलिओवमं वाससयसहस्तमन्महियं’
ति मकारस्य प्राठवप्रभवत्वाद्रर्पयततहस्ताभ्यधिकमित्यर्थः, अथवा पल्योपमं वर्षयततहस्तमभ्यधिकं च पल्योपमादित्येवं
गमनिका ॥ १० ॥

से जे इमे जाय सन्निवेसेसु पयइया समणा भवंति, तंजहा-कंदप्पिया कुकुइया मोहरिया गीयरइप्पिया
नयणसीलाः ते नं गणं विहारेणं विहरभाणा यहइं चासाइं सामणपरियायं पाउणंति यहइं चासाइं साम-
णपरियायं पाउणिता तस्स ठाणस्स अणालोइअअप्पडिकंता कालमासे कालं किचा उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे

कंदर्पिणसु देवेषु देवताए उवत्तारो भवन्ति, तर्हि तेषि गती तर्हि तेषि ठिती, सेसं तं खेव, णवरं पलिओ-
वमं वाससहस्समन्भहियं ठिती ११। से जे इमे जाव सन्निवेशेसु परिचायगा भवन्ति, तंजहा-संखा जोई
कविला भिउवा हंसा परमहंसा बहुउदया कुडिषया कण्हपरिचायगा, तत्थ खलु इमे अट्ट माहणपरिचायगा
भवन्ति, तंजहा-कण्हे अ करकंठे य, अंवेडे य परासरे। कण्हे दीवायणे खेव, देवगुत्ते अ णारए ॥ १ ॥ तत्थ
खलु इमे अट्ट वत्तियपरिच्चायया भवन्ति, तंजहा-सीलई ससिहारे(य), णगर्गई भग्गई तिअ। विदेहे रांपा-
राया रायारामे बलेति अ ॥१॥ ते णं परिच्चायगा रिउन्वेवजलुन्वेदसामवेयअहवणवेय इतिहासपंचमाणं
णिगंघदुच्छाणं संगोवंगणं सरहस्साणं चउण्हं वेयाणं सारगा पारगा धारगा सङ्गवी 'संठित्तं-
विसारया संत्वाणे सिक्खाकले बागरणे छंदे णिरुत्ते जोतिसामयणे अण्णेसु य थंभणएंसु अ सत्थेसु सुप-
रिणिट्ठिया यावि हुत्था। ते णं परिचायगा दाणधम्मं च सोअधम्मं च तित्थाभिसेअं च आयवेमाणा पण्ण
वेमाणा परूवेमाणा बिहरन्ति, 'जण्णं अम्हे किंचि असुई भवति तण्णं उदएण य मट्ठिआए अ पक्खालिअं
सुई भवति, एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवेत्ता अभिसेअजलएअत्थाणो अवि-
ग्गेण सग्गं गमिस्सामो, तेषि णं परिचायगाणं णो कप्पइ अगढं वा तलायं वा णइं वा चाविं वा पुक्ख-
रिणीं वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए, षण्णत्थ अद्धाणगमणे, णो कप्पइ सगढं
वा जाव संदमाणिअं वा दूरुहित्ता णं गच्छित्तए, तेषि णं परिचायगाणं णो कप्पइ आसं वा इत्थिं वा उट्ठं

वा गोणिं वा महिसं वा खरं वा दुरुहितां गं गमित्तए, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ नडपेच्छा इ वा जाव मागहपेच्छा इ वा पिच्छित्तए, तेसिं परिवायगाणं णो कप्पइ हरिआणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए, तेसिं परिवायगाणं णो कप्पइ इत्यिकहा इ वा भत्तकहा इ वा देसकहा इ वा रायकहा इ वा चोरकहा इ वा अणत्थदंडं करित्तए, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ अयपायाइं वा तउअपायाणि वा तंयपायाणि वा सीसगपायाणि वा रूपपायाणि वा सुवणपायाणि वा अणपरणि बहुमुल्लाणि वा धारित्तए, णणत्थ लाडपाएण वा दारुपाएण वा मट्टिआपाएण वा, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ अयंयंयणाणि वा तउअंयंयणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ णाणाविहवणरागरत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, णणत्थ एकाए धाउरत्ताए तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ हारं वा अद्धहारं वा एकावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंयं वा तिसरंयं वा कडिसुत्तं वा दसमुद्धिआणंतकं वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अंगयाणि वा केजुराणि वा कुंडलाणि वा मउडं वा चूलामणिं वा पिण्डित्तए, णणत्थ एकेणं तंविणं पवित्तएणं, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ गंथिमवेढिमपूरिमसंधातिमे चउद्धिहे मल्ले धारित्तए, णणत्थ एगेणं कप्पपूरेणं, तेसिं णं परिवायगाणं णो कप्पइ अगलुएण वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिपित्तए, णणत्थ एकाए गंगामट्टिआए, तेसिं णं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पडिगाहित्तए,

सेडविय चहमाणे णो चैव णं अवहमाणे, सेडविय थिमिओदए णो चैव णं कइमोवए, सेडविय बहुपसण्णे णो चैव णं अवहुपसण्णे, सेडविय परिपूए णो चैव णं अपरिपूए, सेडविय णं दिण्णे नो चैव णं अदिण्णे, सेडविय पियित्तए णो चैव णं हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्टाए सिणाइत्तए वा, तेसि णं परिवायगणं कप्पइ मागहए अट्टाढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, सेडविय बहमाणे णो चैव णं अवहमाणे जाव णो चैव णं अदिण्णे, सेडविय हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्टयाए णो चैव णं पियित्तए सिणाइत्तए का ते णं परिन्वायगा एयारूवेणं विहारं विहरमाणा बहइं वासाइं परियायं पाउणंति बहइं वासाइं परियायं पाउणिता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं वंमलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसि गर्इ तहि तेसि ठिई वस सांगरोवमाइं ठिई पणत्ता, सेसं तं चैव १२ ॥ (सू० ३८) ॥

‘पवइया समण’ति निर्यन्या इत्यर्थः, कंदप्पिय’ति कान्दर्पिकाः-नानाविधहासकारिणः ‘कुंकुइय’ति कुकुचेन-कुत्सिताव-स्पन्देन चरन्तीति कौकुचिकाः, ये हि अनयनवदनकरचरणादिभिर्भाण्डा इव तथा चेष्टन्ते यथा स्वयमहसन्त एव परान् हासयन्तीति ‘मोहरिय’ति मुखरा-नानाविधासम्बद्धाभिधायिनस्त एव भौतरिकाः ‘भीयरइयिय’ति भीतेन या रती-रमणं क्रीडा सा प्रिया येषां गीतरतयो वा लोकाः प्रिया येषां ते तथा ‘सामणपरियागं’ति श्रामण्यपर्यायं साधुत्वमित्यर्थः ‘पाउणंति’ति प्रापयन्ति पुरयन्तीत्यर्थः ११ ॥ ‘परिवायगं’ति मस्करिणः ‘संख’ति साख्याः बुद्धबह्मसादिकार्यग्रामवादिनः प्रकृतीश्वरयोः जगत्कारणत्व-मभ्युपगताः ‘जोई’ति योगिनः अध्यात्मशास्त्रानुष्ठायिनः ‘कविल’ति कविलो देवता येषां ते-कापिलाः, साख्या एव निरीश्वरा-

इत्यर्थः, 'मिडच'ति श्रुतः—लोकप्रसिद्ध ऋषिविशेषस्तस्यैते शिष्या इति मार्गवाः, 'हंसा परमहंसा बहुउदगा कुलिवया' इत्येते चत्वारोऽपि परिव्राजकमते यतिविशेषाः, तत्र हंसा ये पर्वतकुहरपथाश्रमदेवकुलारामवासिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति, परमहंसास्तु ये नदीपुलिनसमागमयदेशेषु वसन्ति वीरकौपीनकुशांश्च त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति, बहुदक्षास्तु ग्रामे एकरात्रिका नगरे पञ्चरात्रिकाः प्राप्नोमोर्गाश्च ये भुञ्जन्त इति, कुटीत्रताः—कुटीचराः, ते च गृहे वर्तमाना व्यपगतक्रोधलोभमोहाः अहङ्कारं वर्जयन्तीति, 'कण्डपरिवायग'ति कृष्णपरिव्राजकाः परिव्राजकविशेषा एव, नारायणभक्तिका इति केचित्, कण्डूवादयः 'पोडश परिव्राजका लोकतोऽयसेयाः, 'रिउवेदजलुवेदसामवेयअहवणवेद'नि इह पृष्टीबहुवचनलोपदर्शनात् ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेदाथर्ववेदानामिति दृश्यं, इतिहासपंचमाणं'ति इतिहासः पुराणमुच्यते 'निग्यंदुछाणंति निर्घण्डुः—नामकोशः 'संगोचंगणं'ति अङ्गानि—शिक्षादीनि—तदुक्तप्रपञ्चनयराः प्रवन्धाः 'सरहस्साणं'ति ऐदम्पर्ययुक्तानामित्यर्थः 'चउण्डं वेयाणं'ति व्यक्तं 'सारय'ति अस्थापनद्वारेण प्रवर्तकाः—सारका वा अन्येषां विस्मृतस्य सारणात् 'पारय'ति पर्यतगामिनः 'धारय'ति धारयितुं क्षमाः 'सडंगवी'ति 'पडङ्गविदः—शिक्षादिविचारकाः 'सहितंतविसारय'ति कायिलीयतन्त्रपण्डिताः 'संस्वाने'ति संस्वाने—गणितस्कन्धे सुपरिनिष्ठिता इति योगाः, अथ पडङ्गानि दर्शयन्नाह—'सिक्खाकणे'ति शिक्षा च—अक्षरस्वरूपनिरूपकं शास्त्रं कल्पथ—तथाविधसमाचारनिरूपकं शास्त्रमेवेति शिक्षाकल्पस्तत्र, 'वागरणे'ति शब्दलक्षणशास्त्रे 'छंदे'ति पद्यवचनलक्षणशास्त्रे 'निरुत्ते'ति शब्दनिरुक्तिप्रतिपादके 'लोइसामयणे'ति ज्योतिषामयने—ज्योतिःशास्त्रे अन्येषु च बहुषु 'वंमण्णएसु य'ति ब्राह्मणरूपेषु ब्राह्मणसंबन्धि शास्त्रेष्वामयेषु वा, वाचनान्तरे 'परिवायएसु य नएसु'ति परिव्राजकसम्बन्धिषु च नयेषु—न्यायेषु 'सुपरिनिष्ठिया'यावि—होत्य'ति सुनिष्णाता-

प्राप्यभूवन्निति, 'आधवेमाण'चि आल्यायन्तः-कथयन्तः 'पणवेमाण'चि बोधयन्तः 'परुवेमाण'चि उपपत्तिभिः स्थापयन्तः 'चोक्त्वा चोक्त्वायार'चि चोक्षा-विमलदेहनेषध्याः चोक्षाचारा-निरवधव्यवहाराः, किमुक्तं भवतीत्याह-सुई सुईसमायारत्ति, 'अमिसेयजलपूयप्याणो'चि अभिपेक्षतो जलेन पूयचि-पवित्रित आत्मा यैस्ते तथा 'अविग्धेण' विद्याभावेन, 'अगडं व'चि अवटं-रूपं 'वावि व'चि वापी-चतुरस्रजलाशयविक्षेपः 'पुक्खरिणी व'चि पुक्खरिणी वर्तुलः स एव पुक्खरिणी वा 'दीहिं व'चि दीर्घिका-सारणी 'गुंजालिं व'चि गुञ्जालिका-चक्रमारी 'सरसि व'चि कविदृश्यते तत्र महत्सरः सरसीत्युच्यते, 'नणत्थ अद्वाणगा-मणेण'ति न इति यो निषेधः सोऽन्यत्राध्वगमनादित्यर्थः, 'सगडं वे'त्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं-'रहं वा जाणं वा जुगं वा निछिं वा धिछिं वा पवहणं वा सीयं वे'ति एतानि च प्रागिव व्याख्येयानीति, 'हरियाणं लेसणया व'चि संक्षेपणता 'धट्टणया व'चि सङ्घट्टनं 'धंभणया व'चि स्वम्भनम्-ऊर्ध्वीकरणं 'लूत्तणया व'चि कचिचत्र लूषणं-हस्तादिना पनकादेः संस्मार्जनं 'उप्पाडणया व' उन्मूलनं, 'अयपायाणि वे'त्यादिद्वारे यावत्करणात् त्रपुक्षीसकरजतजतरूपकाचवेडन्तियवृत्तलोहकंसलोहहारपुटकरीतिकाम-णिशदुदन्तचर्मचैलशैलशब्दविशेषितानि पात्राणि दृश्यानि, 'अण्णयाणि वा तहप्पगाराणि महद्वणमोच्छादं' इति च दृश्यं तत्रायो-लोहं रजतं-रूप्यं जातरूपं-सुवर्णं काचः-पापाणविकारः वेढंतियत्ति-रूढिगम्यं वृत्तलोहं-त्रिकुटीति यदुच्यते कांस्यलोहं-कांस्य-मेव द्वारपुटकं-मुक्ताशुक्तिपुटं रीतिका-पीतला अन्यतराणि वा एषां मध्ये एकतराणि एतद्वयतिरिक्तानि वा तथाप्रकराणि-मोज-नादिकार्यकरणसमर्थानि महत्-प्रभूतं धनं-द्रव्यं मूल्यं-प्रतीतं येषां तानि तथा 'अलावुपाएणं'ति अलावुपात्रात् तुम्बकभाजनादि-त्यर्थः, तथा 'अयबन्धणाणि वे'त्यत्र यावत्करणात् त्रपुक्खबन्धनादीनि शैलबन्धनान्तानि पात्राणि दृश्यानि, अण्णयरादं तहप्पगारादं

महद्वणमृच्छादं' इत्येतच्च दृश्यमिति, पुस्तकान्तरे समग्रमिदं स्रवदयमस्त्येवेति, 'गणत्थ एगाए घाउरचाए'चि इह युगलिकयेति शेषो दृश्यः, हारादीनि प्राग्वत्, नवरं 'दसमुदियाणंतयं'ति रुदशब्दत्वादस्य हस्ताङ्गुलीमुद्रिकादशकमित्यर्थः, 'पविचएणं'चि पवित्रकम्-अङ्गुलीयकं 'गंयिमवेदिमपूरीमसंघादमे'चि ग्रन्थिमं-ग्रन्थनेन निर्वृत्तं मालारूपं वेष्टिमं-मालावेष्टननिर्वृत्तं पुष्पलम्बूसकादि पुरिमं-पूर्णनिर्वृत्तं वंशशलाकाजालरूपरूपमयतिति सङ्घातिमं-सङ्घातेन निर्वृत्तम् इतरेतरस्य नालप्रवेष्टनेन मल्लेचि-माल्यानि मा-लायां साधूनि तस्यै हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः 'कण्णपूरएणं'ति कर्णपूरकः-पुष्पमयः कर्णभरणविक्षेपः 'मागहए पत्थए'चि 'दो असईओ पसई दोहि पसईहिं सेइया होइ । चउसेइओ उ कुलओ चउकुलओ पत्थओ होइ' ॥१॥ चउपत्थमादयं तद्व चत्वारि य आदया भवे दोणो' इत्यादिमानलक्षणलक्षितो मागधप्रस्थः, 'सेऽवि य वहमाणए'चि तदपि च जलं वहमानं-नद्यादिधोत्वो-वत्ति व्याप्रियमाणं वा, 'यिमिओदए'चि स्तिमितोदकं यस्या(न्त)घः कर्दमो नास्ति 'बहुपसन्ने'चि बहुप्रसन्नम्-अतिस्वच्छं परि-पूर'चि परिपूर्णं वस्त्रेण गालितं 'पिविचए'चि पातुं 'चरुचमस'चि चरुः-स्थालीविशेषधमसो-दर्विकेति १२ ॥३८॥

तेणं फालेणं तेणं समएणं अम्महस्स परिव्वायगरस्स सत्त अंतेघासिसयाइं गिम्हकालसममंसि जेह्वा-मूलमांसंसि गंगाए महानईए उभओकूलेणं कंषिल्लपुराओ गयराओ पुरिस्सतालं गयरं संपड्डिया बिहारए, तए णं तेसि परिव्वायगाणं नीसे अगामियाए छिण्णोवायाए दीहमद्धाए अटवीए कंचि देसंतरमणुप-

१ द्वे असती प्रसूतिः दाम्यां प्रसूतिभ्यां सेतिहा भवति । चतुःसेतिकस्तु-कुलवधचतुःकुलवः प्रसूयो भवति ॥ १ ॥ चतुष्प्र-स्यमादकं तथा चत्वारि आढकानि मवेदू द्रोणः ॥

त्ताणं से पुण्वग्गहिण उदए अणुपुण्वेणं परिमुंजमाणे झीणे, तए णं ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा तण्हाए पारब्भमाणा पार २ उदगदातारमपस्समाणा अण्णमण्णं सदावेति सहावित्ता एवं वयासी- एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामिआए जाव अडवीए कंचि देसंतरमणुपत्ताणं से उदय जाव झीणे तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदातारस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करित्तए त्तिक्कट्ठु अण्णमण्णस्स अंतिए एअमंठं पडिसुणंति रत्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदातारस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ करित्ता उदगदातारमलम- माणा दोवंपि अण्णमण्णं सदावेत्ता एवं वयासी-इह णं देवाणुप्पिया ! उदगदातारो णत्थि तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिणं निण्हत्तए अदिणं सातिज्जित्तए, तं मा णं अम्हे इयाणि आवइ- कालंमि अदिणं गिण्हामो अदिणं सादिज्जामो मा णं अम्हं तबलोवे भविस्सइ, तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया ! तिदंढयं कुंडियाओ य कंचणियाओ य करोडियाओ य भिसियाओ य छण्णालए य अंकुसए य केमरीयाओ य पवित्तए य गणेतियाओ य छत्तए य वाहणाओ य पाउयाओ य पाउर- ताओ य एगंते पडित्ता गंगं महाणइ ओगाहिता वालुअसंथारए संथरित्ता संखेहणाओसियाणं भत्त- पाणपडियाइक्खियाणं पाओवगायाणं कालं अणवकंखमाणानं विहरित्तए त्तिक्कट्ठु अण्णमण्णस्स अंतिए एअमंठं पडिसुणंति, अण्णमण्णस्स अंतिए० पडिसुणिता तिदंढए य जाव एगंते एवेइ रत्ता गंगं महाणइ

ओगाहंति रस्ता घेष्टुआसंथारयं दुरुहिति दारस्ता पुरतथाभिमुद्रा संपलियंकनिसन्ना करयलजावकट्टु एवं
वयासी-णमोऽप्यु नं अरंताणं जाव संपत्ताण, नमोऽप्यु नं समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव संपा-
विउक्कामस्स, नमोऽप्यु नं अम्मदस्स परिव्यायगस्स अम्हं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स, पुण्वि नं
अम्हे अम्मदस्स परिव्यायगस्स अंतिए यूलगपाणाइ-वाए पचक्खाए जावज्जीवाए मुसावाए अविण्णा-
वाणे पचक्खाए जावज्जीवाए सन्वे मेहुणे पचक्खाए जावज्जीवाए यूलए परिग्गहे पचक्खाए जावज्जीवाए
इयानि अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सन्वं पाणाइवायं पचक्खामो जावज्जीवाए एवं
जाव सन्वं परिग्गहं पचक्खामो जावज्जीवाए सन्वं कोह माणं मायं लोहं पेज्जं दोसं कलहं अम्मक्खाण
पेत्तुणं परपरियायं अरइरं मायामोसं मिच्छादंसणसहं अकरणिज्जं जोगं पचक्खामो जावज्जीवाए सन्वं
असणं पाणं त्याइमं साइमं चउन्विइयं आहारं पचक्खामो जावज्जीवाए जंप्पि य इमं सरीरं इड्डं कंतं
पियं मणुणं मणामं पेज्जं येसासियं संमतं बहुमतं अनुमतं भंदकरंखगसमाणं मा नं सीयं मा नं
उण्हं मा नं लुहा मा नं पिवासा मा नं वाला मा नं चोरा मा नं दंसा मा नं मसगा मा नं चाति-
पपित्तियसंनिवाइयविहिहा रोगातंका परीसदोवसग्गा फुसंतु त्तिकट्टु एयंप्पि नं चरमेहिं ऊसासणीसासेहि
योसिरामि त्तिकट्टु संलेहणाधुसणिया भत्तपाणापडियाइक्खिया पाओवयगा कालं अणवकंत्वमाणा
विहरंति, तए नं ते परिव्याया पट्टइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति छेदिता आलोइअ पडिकंता समाहि-

पप्ता कालमासे कालं किंचा धर्मलोप कल्पे देवत्ताए उववण्णा, तर्हि तेसि गई दससागरोवमाइं ठिइं पणत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेसं तं चेव १३ (सू० ३९) ॥

अथ ये चारुपरिव्राजका ब्रह्मलोकं गतास्तदुपदशनेनाविक्ततार्थं समर्थयन्नाह--'तेज' मित्यादि व्यक्तं, नवरं 'जेट्ठामूलभासं-
'छिन्नाबाण'ति छिन्ना--व्यवच्छिन्नाः आपाताः--सार्थगोकुलादिमम्पाता यस्यां सा तथा तस्याः 'दीहमदाए'ति दीर्घाञ्जन दीर्घमा-
र्गया इत्यर्थः 'सहाविति'ति शब्दयन्ति--सम्भापन्ते 'ममणगवेसणं'ति मार्गणं च--अन्वयचर्मरन्वेपणं गवेपणं च--अपतिरेकधर्मै-
न्वेपणमेवेति मार्गणगवेपणं 'साइजित्तए'ति स्वादयितुं--भोक्तुमित्यर्थः, क्वचित्तु 'अदिण्णं भुंजिएए अदिभं साइजित्तए'ति पाठः, तत्र
'भुंजित्तए'ति भोक्तुं 'साइजित्तए'ति भोजयितुं यज्जानं वाऽनुमोदयितुमिति व्याख्येयं, तिदंढए'ति प्रयणां दण्डकानां समाहारविद्-
पठकानि 'कुंडियाओ य'ति कमण्डलवः 'कंचणिपाओ य'ति काञ्चनिकाः--स्त्राक्षमयमालिकाः 'करोदियाओ य'ति करोटिकाः--
मृममभाजनविशेषाः 'मिसियाओ य'ति वृषिका--उपवेद्यनपट्टिकाः छण्णालए य'ति पण्णालकानि त्रिकाष्ठिकाः अङ्कुसाए य'ति
अङ्कुशकाः--देवार्चनार्थं वृक्षपल्लवाकर्षणार्थे अङ्कुशकाः 'केमरियाओ य'ति केसरिकाः--प्रमार्जनार्थानि चीवरस्वण्डानि 'पविच्छए य'
ति पवित्रक्राणि--साम्रमपान्पङ्गुलीयकानि 'गणेत्तियाओ य'ति गणेशिकाः--हस्तामरणविशेषः छत्रकाण्डपुपानदह प्रतीताः, 'बाउर-
णाओ य'ति घातुरक्ता--नैरिकोपरञ्जिताः शाटिका इति गम्यं, 'पढिसुणेन्ति'ति प्रतिपृण्वन्ति--अस्युपगच्छन्ति, 'संभलियं कनिस-
भ'ति सम्पर्यङ्कः--पद्मामनं, प्राणातिपातादिन्यालया पूर्ववत्, दुरीरविशेषणन्यालया त्वेवम्--'इहं'ति बल्लभं 'कंतं'ति कान्त्यं का-

म्यत्वात् 'विष'त्ति प्रियं सदा श्रेमप्रियत्वात् 'मणुण्यं' मनोर्षं-सुंदरमित्यर्थः, 'मणोर्षं'ति मनसा अम्यते-प्राप्यते पुनः पुनः
संस्मरणतो यत्तन्मनोऽमं 'पेक्षं'ति सर्वपदार्थानां मध्ये अतिशयेन प्रियत्वात् श्रेयः, प्रकर्षेण वा इज्या-पूजाऽस्येति प्रेक्ष्यं, प्रेयं वा
कालान्तरनयनात्, 'पेक्षं'ति क्वचित्त्र स्थैर्यम्, अस्थिरैऽपि मूढैः स्थैर्यसमारोपणात्, 'वेत्तासियं'ति विश्वासः प्रयोजनमस्येति
वेत्तासिकं, परशरीरमेव हि प्रायेणाविद्यामद्वैतुर्भवतीति, 'संमयं'ति सम्मत्तं तच्छतकार्याणां सम्मतत्वात् 'बहुमयं'ति बहुशो बहूनां
वा मयं मतम्-इष्टं यत्तद्वदुमतम् 'अनुमयं'ति पैगुण्यदर्शनस्यापि पदान्मतमनुमतं 'भंडकरंडगसमाणं'ति आभरणकरण्डकतुल्य-
मुपादेयमित्यर्थः, तथा 'मा नं सीय' मित्यादि व्यक्तं, नवरं माञ्च-दो निषेधार्थः, णङ्कारो वाक्यालङ्कारार्थः, इह च स्पृशतिवति
यथायोगं योजनीयम्, अथवा 'मा नं'ति मा एतच्छरीरमिति व्याख्येयं, 'मा नं बाल'वि न्याताः-स्वापदक्षुजगाः 'रोगार्थक'
नि रोगाः-कालमहाव्याधयः आतङ्काः-त एव सद्योधातितः 'परीसहोवसग'चि परीषदाः-क्षुदादयो द्वाविंशतिः उपसर्गा-
विन्यादयः 'कुसंतु' स्पृशन्तु 'इतिकदडु'चि इतिकृत्वा इत्येवमभिसन्धाय यत्पालितमिति शेषः, 'पयं'पि णं'ति एतदपि शरीरं
'योसिरामि चिकदडु' इत्यत्र चिकदडुचि इतिकृत्वा इति विसर्जनं विधाय विहरन्तीति योगः, 'संलेहनाश्चसिय'चि क्वचित् तत्र संलेख-
शरीरस्य तपना कृशीकरणं तां तथा वा 'श्चसिअ'चि जुष्टा वा सेविता ये ते तथा 'संलेहणश्चसिअ'चि क्वचित् तत्र संलेख-
नायां-कक्षापशरीरकृशीकरणे वा जोषणा-प्रीतिः सेवा वा 'जुषी प्रीतिसेवनयो' रिति वचनात् सा तथा तां वा ये जुष्टाः-
सेवितास्ते तथा संलेखनाजोषणाया वा चसिअपि-श्रुपिताः क्षीणा ये ते तथा, मत्तपाणपडियाद्विखय'चि प्रत्याख्यातभक्तपानाः
'वाजोयगया' पादपोषगता पृथ्वत्रिपण्डितयाऽवस्थिता इत्यर्थः, 'कालं अणवकंस्वमाण'चि मरणमनवकाङ्क्षन्तः, आकाशान्ति हि

मरणमतिकष्टं गताः केचनेति तन्निषेध उक्तः 'अणसणाए छेइति'चि अनशनेन व्यवच्छिन्दन्ति-परिहरन्तीत्यर्थः, एते च यद्यपि देशविरतियन्तस्तथापि परिवाजकक्रियया ब्रह्मलोकं गता इत्यवसेयम्, अन्यथैतद्गणनं ब्रूयैव स्याद्, देशविरतिफलं त्वेषां परलोकप्राप्तकत्वमेवेति, न च ब्रह्मलोकगमनं परिवाजकक्रियाफलमेवावेत्येते, अन्येषामपि मिथ्यादृशां कपिलप्रभृतीनां तस्योक्त-
त्वादिति १३ ॥ ३९ ॥

बहुजने नं भंते ! अणयमणस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं परूवेइ एवं अंबदे परिब्बायए कंप्पि-
छपुरे णयरे घरसते आहारमाहरेह, घरसए वसहिं उवेइ, से कहमेयं भंते ! एवं !, गोयमा !, जणं से यहु-
जणो अणयमणस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ-एवं खलु अम्मदे परिब्बायए कंप्पिछपुरे जाव घरसए
वसहिं उवेइ, संचे नं एसमंठे, अहंमि नं गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि-एवं खलु अम्मदे
परिब्बायए जाव वसहिं उवेइ ! से केणंठे नं भंते ! एवं युबइ-अम्मदे परिबायए जाव वसहिं उवेइ !, गोयमा !,
अम्मडस्स नं परिबायस्स पगइभइयाए जाव विणीययाए छंठंछंठेणं अनिवित्थेणं तवोकस्मेणं उडुं बाहाओ
पमिज्झिय २ तूराभिमुइस्स आतावणभूमीए आतावेमाणस्स सुमेणं परिणामेणं पसत्थाहिं छेसाहिं विसु-
ज्जमाणीहिं अन्नया कयाइ तदावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं ईहावूहाभगगणगवेसणं करेमाणस्स वीरि-
यलदीए वेउवियलदीए ओहिणाणलदीए समुप्पण्णाए, तए नं से अम्मदे परिबायए ताए वीरियलदीए
वेउवियलदीए ओहिणाणलदीए समुप्पण्णाए जणविम्हावणंहेउं कंप्पिछपुरे घरसए जाव वसहिं उवेइ, से

तेणट्टणं गोयमा ! एवं युगई-अम्मदे परिघायण कं पिछुरे णयरे घरसण जाव वसहि उवेइ । पट्ट णं भंते !
अम्मदे परिघायण देवाणुप्पियाणं अंतिण मुंटे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए !, णो इणट्टे समडे,
गोयमा ! अम्मदे णं परिघायण समणोयासण अभिगयजीवाजीवे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, णवरं
इसियफलिहे अयंगुदुवारे नियतंतेउरयरदारपवेसी ण युवइ अम्मडस्स णं परिघायगस्स थूलण पाणाइवाए
पयक्काण जावज्जीयाण जाव परिगहे णवरं सव्वे मेहुणे पयक्काए जावज्जीवाण, अम्मडस्स णं णो कप्पइ
अरुणमोत्तप्पमाणमेत्तं पि जलं सयरहं उत्तरित्तए णणत्थ अट्ठाणगमणेणं, अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगडं
एवं चेव भाणियपं जाव णणत्थ णगाण गंगामट्टियाण, अम्मडस्स णं परिघायगस्स णो कप्पइ आहाक-
म्मिण या उवेसिण या मीसजाण इ वा अज्झोभरण इ वा पूइक्कमे इ वा कीयगडे इ वा पामिच्चे इ वा अणि-
सिट्टे इ वा अभिहंटे इ वा ठइत्तए वा रइत्तए वा कंतार भत्ते इ वा दुग्धिभवत्ते इ वा पाट्टुणगभत्ते इ वा
गिलाणभत्ते इ वा वइलियाभत्ते इ वा भोत्तए वा पाइत्तए वा, अम्मडस्स णं परिघायगस्स णो कप्पइ
मूलभोयणे या जाव वीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा, अम्मडस्स णं परिघायगस्स चउव्विहे अण-
हयवंटे पयक्काण जावज्जीवाण, तंजहा-अक्खणाणायरिण पमायायरिण हिंसज्जयाणे पावक्कमोवएसे, अम्म-
डस्स कप्पइ मागतंण अट्ठाण जलस्स पडिग्गाहित्तए सेऽविय वहमाणए नो चेव णं अवहमाणए जाव

१ नेदं प्रत्यन्तरे णवरमित्यादितः,

सेऽविय पूए नो चेव णं अपरिपूए सेऽविय सावज्जेत्तिकाजं णो चेव णं अणवज्जे सेऽविय जीवा इतिकट्टु णो
चेव णं अजीवा सेऽविय दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे सेऽविय दंतहत्थपायचरुचमसपक्खालणट्टयाए पिवित्तए
वा णो चेव णं सिणाइत्तए, अम्मडस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, सेऽविय बह्माणे
जाव दिन्ने नो चेव णं अदिण्णे सेऽविय सिणाइत्तए णो चेव णं हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्टयाए पिवित्तए
वा, अम्मडस्स णो कप्पइ अन्नउत्थिया वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गाहियाणि वा चेइ-
याइं वंदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा णणत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाइं वा । अम्मडे
णं भंते ! परिव्वायए कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छित्ति ? कहिं उववज्जित्ति ? गोयमा ! अम्मडे णं परि-
वायए उचावएहिं सीलव्वयगुणवेरमणपचक्खानपोसदोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे बह्मइ वासाइं समणो-
वासयपरियायं पाउणिहित्ति २ त्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता
आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा वंमलेण कप्पे देवत्ताए उववज्जित्ति, तत्थ णं अत्थे-
गइयाणं देवाणं दस्स सागरोवमाइं ठिई पणत्ता, तत्थ णं अम्मडस्सवि देवस्स दस्स सागरोवमाइं ठिई ।
से णं भंते ! अम्मडे देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खण्णं भवक्खण्णं ठिइक्खण्णं अणंतरं चयं चइत्ता
कहिं गच्छित्ति कहिं उववज्जित्ति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अट्ठाइं दित्ताइं वित्ताइं
विच्छिण्णविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइं बहुधणजायरूवरययाइं आओगपओगसंपउत्ताइं बिच्छ-

द्विपउरभत्तपाणाहं बहुदासीदामगोमहिसगवेलगप्पमूयाहं यहुजणस्स अपरिमूयाहं तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पचयादिति । तए णं तस्स दारगस्स गन्मत्थस्स चैव ममाणस्स अम्मपिहिणं घम्मे ददा पतिण्णा भविरमह, से णं तत्त णवणहं मामाणं यहुपडिपुण्णाणं अद्धट्टमाणाराहं दियाणं वीइक्कंताणं सुकुमालपाणिपाए जाय ससिसोमाकारे कंते पियदंसणे सुखे दारए पयादिति, तए णं तस्स दारगस्स अम्मपियरो पढमे द्वियसे ठिडवडियं काहिति, चियदियसे चंदस्सुरदंसणियं काहिति, छट्टे दिवसे जागरियं काहिति, एक्कार-समे द्वियसे धीतिक्कंते निव्वित्ते असुइजायकम्मकरणे संपत्ते यारसाहे दिवसे अम्मपियरो इमं एयारूवं गोणे गुणणिक्कणं णामधेज्जं काहिति-जग्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गन्मत्थंसि चैव समाणंसि घम्मे ददपइण्णा तं होउ णं अम्हं दारए ददपइण्णे णामेणं, तए णं तस्स दारगस्स अम्मपियरो णामधेज्जं करेहि-ति ददपइण्णेति । तं ददपइण्णं दारगं अम्मपियरो साइरेगट्टवासजातगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरण-णारगत्तमुत्तंसि कलायरियस्स उवणेहिंति । तए णं से कलायरिए तं ददपइण्णं दारगं लेहाइयाओ गणि-यप्पहाणाओ सउणरूपपज्जवसाणाओ यावत्तरि कलाओ सुत्ततो य अत्थतो य करणतो य सेहाविहिंति सिराविहिंति, तंजहा-लेहं गणितं खं णट्ठं गीयं वाइयं सरगं पुक्खरगं समतालं जूयं जणवायं पासकं अट्ठागं पोरेकं दगमट्ठियं अणविहिं पाणविहिं वत्थविहिं विलेवणविहिं सयणविहिं अज्जं पहेलियं माग-

हियं गाढं गीद्वयं सिलोयं हिरण्यजुत्ती सुवण्यजुत्ती गंधजुत्ती चुरण्यजुत्ती आभरणविहिं तरुणीपटिकम्मं
इत्थिलकवणं पुरिसलकवणं हयलकवणं गयलकवणं गोणलकवणं कुक्कुडलकवणं चकलकवणं छत्तलकवणं
चम्मलकवणं दंडलकवणं असिलकवणं मणिलकवणं काकणिलकवणं वत्थुविज्जं खंधारमाणं नगरमाणं वत्थु-
निवेशणं वूहं पडिवूहं चारं पडिचारं चकवूहं गरुडवूहं सगडवूहं जुद्धं निजुद्धं जुद्धातिजुद्धं मुट्टिजुद्धं बाहुजुद्धं
लयाजुद्धं इत्थं चरुप्पवाहं धणुधेयं हिरण्यपागं सुवण्यपागं बहुखेदं खुत्ताखेदं पालियाखेदं पत्तच्छेज्जं कट्ट-
वच्छेज्जं सज्जीवं निज्जीवं सउणरुत्तमिति यावत्तरिकेला सेहाविति सिक्खावेत्ता अम्मापिईणं उवणेहिंति ।
तए णं तस्स ददपइणस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं विणुलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थ-
गंधमल्लालंकारेण य सक्कारेहिंति सम्माणेहिंति सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलइस्सइ,
विपुलं २ ता पडिविज्जेहिंति । तए णं से ददपइणो दारए यावत्तरिकलापडिए नवंगसुत्तपडिबोहिं अट्टार-
सदेसीभासाविसारए गीयरती गंधधणट्ठकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही बाहुप्पमही बिंयाल-
बारी साइसिए अलं भोगसमत्थे आवि भविस्सइ । तए णं ददपइणं दारगं अम्मापियरो यावत्तरिकलापडियं
जाब अलं भोगसमत्थं बियाणित्ता विउलेहिं अण्णभोगेहिं पाणभोगेहिं लेणभोगेहिं वत्थभोगेहिं सयणभोगे-
हिं कामभोगेहिं उवणिमंतेहिंति, तए णं से ददपइणो दारए तेहिं विउलेहिं अण्णभोगेहिं जाब सयणभोगेहिं

१ पग्गमसुद्धं प्र० २ वेज्जसुद्धं प्र० ३ नेदं प्र० ।

णो सञ्जिहति णो रञ्जिहति णो गिञ्जिहति णो अञ्जोचवञ्जिहति, से जहणामए उप्पले, इ वा पउमे इ वा
कुसुमे इ वा नल्लिमे इ वा सुभगे इ वा सुगंधे इ वा पौडरीए इ वा सतपत्ते इ वा सहस्सपत्ते
इ वा सतसहस्सपत्ते इ वा पंके जाए जले संयुद्धे णोचलिप्पइ पंकरएणं णोचलिप्पइ जलरएणं, एवमेव दढपइण्णेवि
दारए कामेहि जाए भोतेहि संयुद्धे णोचलिप्पिहति कामरएणं, णोचलिप्पिहति. भोगरएणं. णोचलिप्पिहति.
मित्तणाइणियगसयणसंयधिपरिजणेणं, से णं तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं दुज्झिहति केवलमोहिं.
युज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पवइहति । से णं भविस्सइ अणगारे भगवंते इरियासमिणं जाव गुत्तं
वंमयारी । तस्स णं भगवंतस्स एतेणं विहारेणं विहरमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिवाघाए. निरावरणे. कसिणे
पडिपुण्णे केवलवरणाणंदस्से समुत्पज्झिहति । तए णं से दढपइण्णे केवली. बहूइ. वासाइ. केवलपरियागं
पाउणिहति, केवलपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं. भत्ताइ. अणसणाए
छेएत्ता जस्सट्ठाए कीरइ णगभावे मुंडभावे अणहणाए अदंतवणाए केसलोए वंभचेरवासे. अच्छत्तकं अणोवा-
याइणकं नृमिसेज्जा फलहसेज्जा कट्ठसेज्जा परधरपवेसो लद्धावलद्धं. परेहिं हीलणाओ लिंसणाओ पिंदणाओ
गरहणाओ तालणाओ तज्जणाओ परिभवणाओ पव्वहणाओ उच्चावया गामकंटका बावीसं परीसहोवसग्गा.
अदियासिज्जंति तमट्टमाराहिता चरिमेहिं उस्सासणिस्सासेहिं. सिज्झिहति दुज्झिहति मुचिहति परिणि-
व्याहति सव्ववुक्खाणमंतं करेहति ॥ १४ ॥ (सू. ४०) ॥

इहैव प्रातान्तरमाह—‘बहुल्लोणे’मित्यादि व्यक्तं, ननरं ‘पगइभदयाए’इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—‘पगइउउसंतयाए पग-
इउणुकोहमाणमायालोदयाए मिउमइवसंपणयाए अल्लीणयाए भदयाए’त्ति व्याख्या प्राग्वत्, ‘अनिक्खित्तेणं’ति अविश्रान्तेन
‘पगिज्झिय’त्ति प्रगृह्य विधायेत्यर्थः, ‘परिणामेणं’ति जीयपरिणत्या ‘अज्झवसाणेहिं’ति मनोविशेषैः ‘लेमाहिं’ति तेजोलेइयादिकाभिः
‘वदायरणिज्झाणं’ति वीर्यान्तरैश्चक्रियलब्धिप्राप्तिनिमित्तावधारणानामित्यर्थः, ‘इहावूहभगगणवेसणं’ति इह ईहा—किमिदमि-
त्यमुतान्ययेत्येवं सदर्थालोचनायिमुक्त्वा मतिः चेष्टा, व्यूह—इदमित्यमेव रूपो निश्चयः, मार्गणम्—अन्वयधर्मालोचनं यथा स्थाणौ
निधेतन्ये इह पल्लुत्तर्पणादयः प्रायः स्थाणुधर्मो घटन्त इति, गवेपणं—व्यतिरेकधर्मालोचनं यथा स्थाणावेव निधेतन्ये इह
शिरःकण्डूयनादयः प्रायः पुरुषधर्मो न घटन्त इति, तत एषां समाहारद्वन्द्वः, ‘वीरियलद्धीए’त्ति वीर्यलब्ध्या सह ‘वेउव्वियल-
द्धीए’त्ति वैक्रियलब्ध्या सह ‘ओहिणाणलद्धि’त्ति अवधिज्ञानलब्धिः समुत्पन्ना, वीर्यलब्ध्यादित्रयमुत्पन्नमित्यर्थः, वाचनान्तरे
‘वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी’त्ति पठ्यते, यत्कचित् ‘अम्म(म्ब)हे परिवायगे’त्ति दृश्यते तदयुक्तं, अम्महे इत्येतस्य स्थानाङ्गादिपु-
स्तकेषु दर्शनात्, ‘अहिगयजीवाजीवे’ इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—‘उवल्लद्वुण्णपावे’ ‘आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणबंध-
मोक्खउडुसले’ आश्वाः—प्राणातिपातादयः संवराः—प्राणातिपातविरमणादयः निर्जरा—कर्मणो देयुतः क्षपणं क्रियाः—कायिक्या-
दिकाः अधिकरणानि—खड्गादिनिर्वर्तनसंयोजनानि चन्धमोक्षौ—कर्मविषयौ, एतेन चास्य ज्ञानसम्पन्नतोक्ता, ‘असहेज्ज’त्ति अविद्य-
मानमाहाय्यः कुटीरिक्केप्रैरितः सन् सम्यग्प्राविचलनं प्रति न परमाहाय्यमपेक्षत इति भावः, अत एवाह—‘देवासुरनागसुवण-
जक्खवरक्खमकिण्णारकिंपुरिसगरुल्लगंधवमहोरगाइहिं निग्गंथाओ पाययाओ अणइक्कमणिज्जे’ इति देवा—त्रैमानिकाः असुरनाग-

चि-असुरकुमारा नागकुमाराश्चेति भवनयतिविशेषाः सुवर्णाचि-सदृशं ज्योतिष्का इत्यर्थः, कचिद्रुहेचि नाधीयते, ततः सुव-
र्णचि-सुवर्णकुमारा भवनयतिविशेषाः यक्षराक्षसकिन्नरकिम्बुरुषाः व्यन्तरमेदाः, गरुडचि-गरुडचिह्नाः सुवर्णकुमाराः, गन्धर्व-
महोरराग्र व्यन्तराः, 'इणमो निगन्धे पावयणे'सि अस्मिन्नर्थे प्रवचने 'मिस्त्रिकिय'चि निःसन्देहः 'निकंस्त्रिय'सि सुक्तदर्शना-
न्तरपक्षपातः 'निषिद्गिन्धे'चि निषिद्गिन्धे फलं प्रति निःशङ्कः 'लब्धे'चि लब्धार्थोऽर्थप्रवणतः 'गहियट्टे'चि गृहीतार्थोऽव-
धारणतः 'पुच्छियट्टे'चि पृष्टार्थः संशये सति 'अहियट्टे'चि अविगतार्थोऽविगतार्थो वा अर्थवबोधार्थ 'विणिच्छियट्टे'सि विनि-
श्चितार्थः ऐदम्पर्योपलम्भान्, अत एव 'अट्टिमिजयेम्माणुरागस्से' अस्थीनि च-कीकमानि मिज्जा च-तन्मध्यवर्ती घातुविशेषः
असियमिज्जास्ताः प्रेमानुरागेण-सार्वज्ञप्रवचनप्रीतिलक्षणकुलुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, कैतोह्मेवेनेत्याह—'अय-
माडसो ! निगन्धे पावयणे अट्टे अपं परमट्टे सेसे अणट्टे'सि, अयमिति-श्राकृतत्वादिवत् 'आडसो'सि आयुष्मन्मिति पुत्रादेरामन्त्रणं,
कचिद् 'इणमो निगन्धे' इति दृश्यते, 'सेसे'चि शेषं-धनधान्यपुत्रकलत्रमित्रराज्यकुप्रवचनादिकमिति, 'ऊसियफल्लिहे'सि उच्छि-
तम्-उत्तवं स्फटिकमिव स्फटिकं पित्तं यस्य न तथा, मौनीन्द्रप्रवचनावाप्या परिपुष्टमना इत्यर्थः, इति वृद्धव्याख्या, अन्ये
स्याहुः-उच्छिन्नतः-अर्गलास्थानादपनीयोर्ध्वोऽकृतो न तिरस्वीनः, कषाटपश्चाद्भागादयनीत इत्यर्थः, उत्सृतो वा अपगतः परिधः-
अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छिन्नपरिध उत्सृतपरिध उच्छिन्नपरिधो वा, औदार्योतिशयादतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृह-
द्वार इत्यर्थः, इदं च किलाम्भडस्य न सम्भवति, स्वयमेव तस्य भिक्षुकत्वाद्, अत एव पुस्तके लिखितं यथा 'ऊसियफल्लिहे'-

त्यादिविशेषणत्रयं नोच्यते, 'अवंगुणदुगारे'ति अपावृत्तद्वारः—कपाटादिभिरस्थगितगृहद्वारः, सदर्शनलाभेन न कुतोऽपि पापण्डि-
काद्विभेदो, शोभनमार्गपरिग्रहेणोद्धाटशिरास्तिष्ठतीति भाव इति वृद्धव्याख्या, केचिच्चाहुः—'भिक्षुकप्रवेशार्थसौदायदस्थगितगृह-
द्वार इत्यर्थः', इदं चाम्मडस्य न घटते, 'चियत्तअंतउरखरदारपवेसी'ति चियचोत्ति-लोकानां प्रीतिकर एव अन्तःपुरे वा गृहे वा
द्वारे वा प्रवेशो यस्य न तथा, इन्मत्त्ययधात्र समामान्तः, अतिघामिकृतया सर्वत्रानाशङ्कनीयोऽसाविति भावः, अन्ये स्वाहुः—
चियत्तोत्ति-नाप्रीतिकोऽन्तःपुरगृहे द्वारेण नापद्वारेण प्रवेशः—शिष्टजनप्रवेशनं यस्य स तथा, अनीप्यालुताप्रतिपादनपरं चेत्य-
मिदं विशेषणं, न चाम्मडस्येदं घटते, अन्तःपुरस्यैवाभावादिति, केचिदेवं दृश्यते—'चियत्तघरंतउरपवेसी'ति चियत्तेत्ति-प्रीति-
कारिण्येव गृहे वाऽन्तःपुरे वा प्रविशतीत्येवंशीलो यः स तथा, त्यक्तो वा गृहान्तःपुरयोरकस्मात् प्रवेशो येन स तथा, 'चउइस-
अइमुदिइपुण्णमासिणीसु'ति उदिष्टा-अमावास्या 'पडिपुण्णं पोसहं अणुपालेमाणे'ति आहारपौषधादिभेदाच्चतूरूपमपीति 'समणे
निगंगंधे फालुएसणिज्जेणं असणपाणत्ताइममाइमेणं चत्थपडिगहकम्बलपायपुच्छणेणं' अत्र च पडिगहत्ति—प्रतिग्रहः पतद्ब्रह्मो
वा-पात्रं पापपुच्छणंति—पादश्रोक्षणं रजोहरणं 'ओसहभेसज्जेणं'ति औषधम्—एकद्रव्याश्रयं भैषज्यं—द्रव्यसमुदायरूपमथवा
औषधं-त्रिफलादि भैषज्यं—पथ्यं 'पाडिहारिएणं पीडफलगसेज्जासंधारएणं पडिलाहेमाणे'ति प्रतिहारः—प्रत्यर्पणं प्रयोजन
मस्येति प्रातिहारिकं तेन पीठम्-आमनं फलकम्-अण्टमनार्थः काष्ठविशेषः शय्या—वसतिः शयनं वा यत्र प्रसारितपादः

१ स्याद्वामस्थानापेक्षया वा स्यादपि, आगतस्यार्थिनो याचनापूर्णकिरणाद्वा, यक्ता वा तस्येदृशा स्युर्ये तन्निरासस्थाने सत्र-
शालां तथाविधां कुर्युः, उल्लिखितस्फटिकमद्वा निर्मलान्तःकरण इति वा, शेषपदद्वये तु न प्रथमव्याख्यानपक्षे दोषलेशांकाशः।

मुप्यते संस्तारको-लघुतर शयनमेव 'मीलवयगुणवेरमणपचक्सागपोसहोमसेहि अहापरिगाहिहि तवोकम्मेहि अप्पाणं भावे-
माणे'ति मीलत्रतानि-अणुत्रतानि गुणा-गुणत्रतानि विरमणानि-रागादिविरतिप्रकाराः प्रत्याख्यानानि-नमस्कारसहितादीनि
पौषधोपमासः-अष्टम्यादिपर्यदिनेषूपयमनम्, आहारादित्याग इत्यर्थः, 'णो रूप्पइ अक्खसोपप्पमाणे'ति जलं सयराहं उत्तरि-
सए' अश्वथेतःप्रमाणा-गन्त्रीचक्रनामिच्छिद्रप्रमाणा मात्रा यस्य तच्चया, सयराहं-अरुसात् हलयेत्यर्थः, 'आहाकम्मिए' इत्यादि
व्यक्त, नगर 'सए इ व'ति रचितम्-ओहेल्लिकुमेदो यन्मोदकचूर्णादि पुनर्मोदकतया कूटदध्यादिकं वा यत्करम्बकादितया विर-
चितं तद्वचितमित्युच्यते, इह वेतिसिन्द उपप्रदर्शने, वाशब्दो विकल्पे, 'कान्तारभत्ते इ व'ति कान्तारम्-अरण्यं तत्र मिथुकाणां
निर्वाहणार्थं यत्संस्क्रियते तत्प्रान्ताभक्तमिति, 'दुब्बिक्खयत्ते इ व'ति दुर्भिक्षमक्तं यद्विधुकार्यं दुर्भिक्षे संस्क्रियते, ओहेल्लिका-
दिमेदाश्चते, 'वदलियामत्ते इ व'ति वर्दलिका-दुर्दिनं 'गिलाणभत्ते इ व'ति ग्लानः सन्नारोग्याय यद्दाति तद् ग्लानमक्तं 'पाहु-
णगभत्ते इ व'ति प्रापूर्णकः गंडपि क्वचिद्गतो यत्प्रतिसिद्धये संस्कृत्य ददाति प्रापूर्णका वा-साग्रादय इहायाता इति यदापयति
तत्प्रापूर्णकमक्तं 'मूलभोयणे इ व'ति मूलानि-पद्मासिर्ना(पद्मसीना)टिकादीनां यावत्करणादिदं पदत्रयं दृश्यं 'कन्दभोयणे इ व'ति
रुन्दाः-शरणरुन्दादयः 'फलभोयणे इ व'ति फलानि आम्रादीनां 'हरियभोयणे इ व'ति हरितानि-मधुरवृणकंदुरुभण्डादीनि
'धीयभोयणे इ व'ति धीजानि-गालितिलदीनि 'भोचए व'ति भोक्षुं वा 'पायए व'ति पातुं वा आधाकर्मकादियानकादीनीति ।
'अज्झाणायरिए'ति अपभ्ययनेन-आर्तादिना आचरित-आसेवितो यः अपभ्ययनेन वा यदाचरितम्-आसेवनं सोऽनर्थदण्ड इति,
'पमादायरिए'ति प्रमादेन-धृतगुडादिद्रव्याणां स्थगनादिक्रमेण आचरितो यस्तस्य वा यदाचरितं सोऽनर्थदण्डः

प्रमादाचरितः प्रमादाचरितं वेति 'हिंस्रस्य-खट्वादेः प्रदानम्-अन्यस्यार्पणं निष्प्रयोजनमेवेति हिंस्रप्रदानं, 'पाव-
क्रमोविसे'ति पापकर्मोपदेशः-कृप्याद्युपदेशः प्रयोजनं विनोति, 'सावज्जेत्तिकट्ठु'ति यदिदं जलस्य परिमाणकरणं तज्जलं
सावद्यमितिकृत्वा, सावद्यमपि कथमित्याह-'जीवत्तिकट्ठु'ति जीवा अप्कायिका एत इतिकृत्वा, अथवा कस्मात्परिपूतं गृह्णाती-
त्यत आह-सावद्यमितिकृत्वा, एतदेव कुत इत्याह-जीवा इतिकृत्वा, पूतरकादिजीवा इह सन्तीतिकृत्वेति भावः । 'अण्णउत्तिथए
व'ति अन्ययूथिका-अहस्सङ्खपेक्षया अन्ये शास्त्रादयः 'चेइयाइ'ति अहंबैल्यानि-जिनप्रतिमा इत्यर्थः 'णणत्थ अरहंतेहि व'न्ति
न कल्पते, इह योऽयं नेति प्रतिषेधः सोऽन्यत्राहंभ्यः, अहंतो वर्जयित्वेत्यर्थः, स हि किल परिव्राजकवेषधारकः अतोऽन्ययूथि-
कदेवतावन्दनादिनिषेधे अहंतामपि वन्दनादिनिषेधो मा भूदितिकृत्वा णणत्थेत्याद्यधीतं, 'उच्चावएहि'ति उच्चावचैः-उत्कृष्टानु-
त्कृष्टैः । 'आउक्खएणं'ति आयुःकर्मणो दलिकनिर्जणेन 'भत्रक्खएणं'ति देवभवनिबन्धनभूतकर्मणां गत्यादीनां निर्जरणेत्यर्थः,
'ठिइक्खएणं'ति आयुःकर्मणस्तदन्येषां च केषाञ्चित् स्थितेर्विदलनेनेति 'अणंतरं वयं चइत्त'ति देवभवसम्बन्धिनं चयं-शरीरं त्य-
ज्त्वा-विमुच्य अथवा 'चयं चइत्त'ति व्यवनं चित्वा-कृत्वेत्यर्थः, 'अड्ढाइ'ति परिपूर्णानि 'दिचाइ'ति दत्तानि-दर्पयन्ति 'विचाइ'ति
वित्तानि-व्याख्यातानि शेषपदानि क्लृणिकवर्णकवद् व्याख्येयानि, 'तहप्पगारेसु कुलेसु'ति इह क्वचित् कुले इत्ययं शेषो दृश्यः,
'पुमचाए'ति पुंस्त्वतया, पुरुषतयेत्यर्थः, 'पचायादिति'ति प्रत्याजनिष्यति उत्पत्स्यत इत्यर्थः, 'ठिइवडिंयं काहिंति'ति स्थितिप-
पतितं-कुलक्रमान्तर्भूतं पुत्रजन्योचितमनुष्ठानं करिष्यतः 'चंदस्सरदंसणियं'ति चन्द्रसूरदर्शनिकाभिधानं सुतजन्मोत्सवविशेषं 'जा-

१ 'जनक जनने ह्यादिरयम्' इति न्यायमद्वहोक्तेर्भवति परस्मैपदेऽपि प्रयोगो जनेः ।

गरियं'ति रात्रिजागरिकां सुतज्जन्मोत्सवविशेषमेव 'निवृत्ते-अतिक्रान्ते अशुचीनाम्-अशौचवतां जातकर्मणां-प्रमदव्यापाराणां यत्करणं-विधानं तत्तथा, तत्र 'वाससाहे दिवसे'ति द्वादशारुखे दिवसे इत्यर्थः, अथवा द्वादशानाम्ना समाहारो द्वादशाहं तस्य दिवसो येनासौ पूर्णो भवतीति द्वादशाहदिवसस्तत्र 'अम्मापियरो'ति अम्मापितरौ 'इमं'ति इदं वक्ष्यमाणम्, अयमिति कचिद्दृश्यते, तच्च प्राकृतशैलीवशात्, 'एयारूखं'ति एतदेव रूपं-स्वभावो यस्य नान्यथारूपमित्येतद्रूपं 'गोणं'ति गोणं, क्रिमुक्तं भवतीत्याह-'गुणनिष्फण्णं'ति गोणशब्दोऽग्रधानेऽपि वर्तत इत्यत उक्तं गुणनिष्पन्नमिति, 'नामधेअं'ति प्रशस्तं नामैव नामधेयम्, इह स्थाने पुस्तकान्तरे 'पंचथाइपरिगहिण्' इत्यादि ग्रन्थो दृश्यते, स च प्राग्बद्ध व्याख्येयः, किञ्चिच्च तस्य व्याख्यायते-'हत्था हत्थं संहरिजमाणे'ति हत्थाद्वस्तान्तरं संह्रियमाणो-नीयमानः, अङ्कादङ्कं परिशुज्यमानः-उत्सङ्गादुत्सङ्गान्तरं परिमोज्यमानः उत्सङ्गरूपं सुखमनुभाव्यमानः, 'उवनचिजमाणे'ति उपनर्त्यमानो नर्तनं कार्यमाण इत्यर्थः, उज्जीयमानः-तथाविषयालोचनीतगीतविशेषैर्गीयमानो गाप्यमानो वा 'उवलालिजमाणे'ति उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया 'उवगूहिजमाणे'ति उपगूह्यमानः आलिङ्ग्यमानः 'अवयासिजमाणे'ति अपवासास्यमानः अपगतत्रामः क्रियमाणः, अपयास्यमानो वा उत्कण्ठातिरेकाश्रित्यालिङ्गनेनापीड्यमानः, अग्रयास्यमानो वा समीहितपूरणेन प्रयासमकार्यमाणः, 'परिचंदिजमाणे'ति परिवन्द्यमानः स्तूयमानः परितुग्न्यमान इति व्यक्तं, 'परंगिजमाणे'ति प्ररङ्ग्यमाणः चङ्क्रम्यमाणः, एतेषां च संह्रियमाणादिपदानां द्विवचनमाभीक्ष्ण्यविवक्ष्येति 'निवायनिवाधायं'ति निर्वोतं निर्व्याधातं च यद्विरिकन्दरं तदालीन इति । अथाधिकृतवाचना 'साइरेगड्वरिसजायगं'ति मातिरेकाण्यष्टौ वर्षाणि जातस्य यस्य स तथा तं 'अत्थउ'ति अर्थतो व्याख्यानतः 'करणओ य'चि करणतः प्रयोगत इत्यर्थः ।

‘सद्भावेदिति’ति सेधयिष्यति निष्पादयिष्यति ‘सिक्त्वावेदिति’ शिक्षयिष्यति-अभ्यासं कारयिष्यति ‘विन्नयपरिणयमेते’ति क्वचि-
चत्र विन्न एव विन्नकः न चासौ परिणतमात्रश्च-बुद्ध्यादिपरिणामवानेव विन्नरूपपरिणतमात्रः, इह मात्राशब्दो बुद्ध्यादिपरिणाम-
स्याभिनयत्वव्यापनपरः, ‘नवंगसुत्तपडिचोदिह’ति नवाङ्गानि द्वे श्रोत्रे द्वे नेत्रे द्वे घ्राणे एका च जिह्वा त्वगेका मनश्चैकमिति तानि
सुप्तानीव सुप्तानी वाह्यादव्यक्तचेतनानि प्रतिबोधितानि-यौवनेन व्यक्तचेतनानि कृतानि यस्य स तथा, आह च व्ययवहार-
भाष्ये-‘सोत्ताइं नव सुत्ताइ’ इत्यादि, ‘द्वयजोदी’ति ह्येन-अश्वेन युष्यत इति हययोवी एवं रथयोवी बाहुयोवी च, ‘बाहुप्र-
मर्दी’ति बाहुभ्यां प्रमृदूनातीति बाहुप्रमर्दी ‘वियालचारी’ति माहसिरुत्वादिकालेऽपि रात्रायै चरतीति वियालचारी, अत एव
साहसिरुः-सत्त्विकः, ‘अलं भोगसमत्थे’ति अत्यर्थं भोगानुभवनसमर्थः, ‘णो सज्जिहिति’ति न सङ्गं-मम्बन्धं करिष्यति ‘णो
रज्जिहिति’ति न रागं-भ्रेम भोगसम्बन्धहेतुं करिष्यति ‘नो गिज्जिहिति’ति नाग्रासभोगेऽप्याक्रान्तिं करिष्यतीति ‘णो अज्जोयव-
ज्जिहिति’ति नाध्युषस्तस्यते-नात्यन्तं तदंकाग्रमना भविष्यतीति ‘से ज्हाणामए’ति से इति अथशब्दार्थे अथशब्दश्च वाक्योपश्ले-
षार्थः, नामेति सम्माननायाम्, एवंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः, ‘उत्पलेवि वा’ उत्पलमिति वा, उत्पलादिपदाना चार्थमेदो वर्णोदि-
मिलोक्तोऽवसेयो, नयर पुण्डरीकं-सितपद्मं ‘पंकरएणंति पङ्कः-कर्दमः स एव रत्नः पद्मस्वरूपोपरञ्जनात् शृङ्गावयवरूपत्वेन वा
रेणुतुल्यत्वादिति, कामरएण’ति कामः-शब्दो रूपं च स एव रत्नः कामरजस्तेन ‘भोगरणे’ति भोगो-गन्धो रसः स्पर्शश्च ‘मिच-
णाहणियगमयणसंचधिपरिजणेण’ति मित्राणि-सुहृदः ज्ञातयः-सजातीयाः निजका-आवपुत्रादयः स्वजना मातुलादयः मम्यन्धिजनः-

१ श्रोत्रादीनि नव सुप्तानि ।

मधुगादयः परिजनो-द्यामादिपरिरुः 'केवलं बोद्धिं शुद्धिर्हि'ति विशुद्धं सम्पददर्शनमनुभविव्यति तल्लक्ष्यत इत्यर्थः, 'अणंते'-
त्यादि, 'अनन्तम्'--अनन्तार्थविषयत्वात् 'अनुचरं' सर्गोचमत्वात् 'निर्व्यापितं' कटकुट्यादिभिरश्रितितत्वात् 'निरावरणं' क्षायिक-
त्वात् 'कृत्स्नं' सरूपाद्यग्रहकत्वात् 'प्रतिपूणं' सरूपाद्यसमन्वितत्वात् 'केवलवराणाणदंसणे'ति केवलम्--असहायं अत एव बरे
ज्ञानं न दर्शनं येति ज्ञानदर्शनं ततः प्राक्पदार्थ्यां कर्मधारयः, तत्र ज्ञानं-विशेषायबोधरूपमिति दर्शनं-सामान्याबोधरूपमिति,
'हीलणाओ'ति जन्मरुर्ममोद्बुधनानि 'निर्दणाओ'ति मनसा कुरुतानि 'सिद्धणाओ'ति दान्येव लोकसमक्षं 'गृहणाओ'ति
कुरुतानान्येव च गर्हणीयसमक्षानि 'वज्रणाओ'ति शिरोऽनुल्यादिस्फीरणतो ज्ञास्यसि रे जालमेत्यादिमणनानि 'तालणाओ'ति
वाढनाः--चपेटादिदानानि 'परिभ्रमणाओ'ति आभार्यपरिहारेण न्यविरुधाः, 'पवडणाओ'ति प्रव्ययना--भयोत्पादनानि 'उच्चा-
वय'ति उत्कृष्टतराः 'गामकंठ्य'ति इन्द्रियग्रामप्रतिकूला इति 'सिद्धिर्हि'ति सेत्स्यति--कृतकृत्यो भविव्यति 'बुद्धिर्हि'ति मो-
रस्यते--समस्तार्थान् केवलज्ञानेन 'शुचिर्हि'ति मोक्षयते सकलकर्मशैः 'परिणिष्ठादि'ति परिनिर्वात्यति कर्मकृतसन्तापाभावेन
श्रीवीरपिप्यति, किमुक्तं भवति ?--'सबहुस्त्वानमवं काङ्क्षि'ति व्यकमेवेति १४ ॥ ४० ॥

से इमे गामगाज जाव मणिवेसेसु पन्वइया समणा भवंति, तंजहा-आयरियपडिणीया उबल्लसाय-
पडिणीया कुलपडिणीया मणपडिणीया आयरियउवज्जायाणं अयसकारगा अवणकारगा अकित्तिकारगा
यद्धहि असन्भावुन्भावणाहि मिच्छत्तामिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदूभयं च बुग्गाहेमाणा बुग्पाएमाणा
विहरित्ता बह्वं चासाइं सामणपपरियागं पाउणंति बह्वं तस्स ठाणस्स अणालोइयअपडिक्कता कालमासे

कालं किञ्चा उक्थोसेणं लंताए कप्पे देवकिन्धिसियत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती तेरससागरोवमाइं ठिती अणाराहगा सेसं तं चेव १५। से जे इमे सणिपंचिदियतिरिखजोणिया पज्जत्तया भवंति, तंजहा-जलयरा ब्वह्यरा थलयरा, तेसि णं अत्येगइयाणं सुभेणं परिणामेणं पसत्थेहिं अज्झवसा-णेहिं लेसाहिं विसुज्झमाणाहिं तयावरणिज्जाणं कम्माणं ब्वओवसमेणं ईहावूहभगणगेवसेणं करेमाणणं सण्णीपुधुजाईसरणे समुप्पज्जइ। तए णं ते समुप्पणजाइसरा समाणा समयेव पंचाणुधयाइं पडिवज्जंति पडिवज्जित्ता बहूहिं सीलवयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववसेहिं अप्पाणं भावेमाणा बहूइं यासाइं आउयं पालेति पालित्ता भत्तं पचववंति बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेयंति २ त्ता आलोइय पडिक्कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किञ्चा उक्थोसेणं सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती अट्टारस साग-रोचमाइं ठिती पणत्ता, परलोगस्स आहारगा, सेसं तं चेव १६। से जे इमे गामागर जाव संनिवेसेसु आजीविका भवंति, तंजहा-दुधरंतरिया तिघरंतरिया सत्तघरंतरिया उप्पलबेंटिया घरसमुदाणिया विज्जु-अंतरिया उट्टियासमणा, तेणं ग्यास्खेणं विहारेणं बिहरमाणा बहूइं यासाइं परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किञ्चा उक्थोसेणं अणुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती ब्वावीसं सागरोवमाइं ठिती, अणाराहगा, सेसं तं चेव १७। से जे इमे गामागर जाव सणिवेसेसु पवइया समणा भवंति, तंजहा-अत्तुक्कोसिया परपरिवाइया भूइक्कम्मिया सुज्जो २ कोउयकारका, ते णं ग्यास्खेणं विहारेणं बिहरमाणा बहूइं

यासाइं मादणपरियागं पाउणंति पाउणिता तस्स ठाणस्स अणालोइय अपडिक्कंता कालमासे कालं किचा उयोसेणं अद्युण कल्पं आभिओगिणमु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तद्धि तेसि गइं वावीसं सागरोवमाइं टिइं परलोगस्स अणाराहगा, सेसं तं चेव १८। से जे इमे गामागर जाय सणिवेसेसु णिणहगा भवंति, तंजहा-यट्टरया १ जीवपणसिया २ अधत्तिया ३ सामुच्छेइया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अवद्धिया ७ इचेते सत्त पवयणणिणहगा केवल(लं)चरियाल्लिगमामण्णा मिच्छदिदी घट्टहिं असंभावुंभावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहिं य अप्पाणं च परं च तदुभयं च युग्गाहेमाणा दुप्पाएमाणा विहरित्ता यट्टइं वासाइं सामणपरियागं पाउणंति २ कालमासे कालं किचा उक्कोसेणं उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तद्धि तेसि गती एकत्तीसं सागरोवमाइं ठिती, परलोगस्स अणाराहगा, सेसं तं चेव १९। से जे इमे गामागर जाय सणिवेसेसु मणुया भवंति, तंजहा-अप्परंभा अप्पपरिगहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिद्धा धम्मग्वाइं धम्मपपलोइया धम्ममपलज्जणा धम्मसमुदायारा धम्मेणं चेय विट्ति कल्पेमाणा सुसीला सुव्वया सुत्पडियणंदा साहहिं एकचाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जावज्जीवाए एकचाओ अपडिविरया एवं जाव परिगहाओ' एकचाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुण्णाओ परपरियायाओ अरतिरतीओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसञ्जाओ पडिविरया जावज्जीवाए एक-

१ प्रतिविस्ताप्रविरतत्वचनार्थमेव द्विकः ।

चाओ अपडिविरया, एकचाओ आरभसमारनाओ पडिविरया जावजीवाए एकचाओ अपडिविरया, एक-
चाओ करणकारावणाओ पडिविरया जावजीवाए एकचाओ अपडिविरया एकचाओ पयणपयावणाओ पडि-
विरया जावजीवाए एकचाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया, एकचाओ कोट्टणपिट्ठणत्तलणवहयंथ-
परिलेसाओ पडिविरया जावजीवाए एकचाओ अपडिविरया, एकचाओ पणमघणणगविलेवणसह-
फरिसरसरुवगधमल्लालकाराओ पडिविरया जावजीवाए एकचाओ अपडिविरया, जेयावणै तहप्पगारा
सावज्जोगोवहिया कम्मंता परपाणपरियाणकरा कज्जति तओ जाव एकचाओ अपडिविरया तंजहा—
समणोवासमा भवति, अभिगयजीवाजीया उपलद्धपुणपावा आसयसंवरनिज्जरकिरियाअहिगरणपंधमो-
क्खकुसला असहेज्जाओ देवासुरणागजक्खवरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलंगंधवमहोरगाइणहिं देवगणेहिं निगं-
थाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जा निगंथे पावयणे निस्संकिया निम्बंखिया निब्बित्तिगिच्छा लद्धा
गहियद्वा पुच्छियद्वा अभिगयद्वा विणिच्छियद्वा अट्ठिनिजयेम्मानुरागरत्ता अयमाउत्तो ! निगंथे पावयणे
अट्ठे अयं परमंद्दं सेसे अणट्ठे उस्सिप्पफलिद्वा अवशुषदुवारा भियत्तंतेउरपरयरदारप्पवेत्ता चउदसदुमुद्धि-
ट्ठपुणमासिणीसु पडिपुणं पोसह सम्मं अनुपालेत्ता समणे निगंथे फासुएसणिज्जेणं असणपाणाग्वाइम-
साइमेणं वत्थपडिग्गहक्कलपायपुंछणेणं ओसहमेसज्जेणं पटिहारण य पीढफलगसेज्जासंथारणं पडि-
लामेमाणा विहरति विहरित्ता भत्त पच्चवंति ते बहूइं भत्ताइं अणसणाण छेदित्ता आलोइय पडि-

धना ममादिपत्ता कालमासे कालं क्रिया उद्योसेणं अच्युतं कल्पे देवत्ताए उचवत्तारो भवंति, तद्धि तेसि गई
पायीसं सागरोपमाई ठिई आराहया सेसं तहेव २०। से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुआ भवंति,
तंजहा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया जाव कल्पेमाणा सुसीला सुवया सुपडियाणंदा साहू सन्वाओ पाणा-
इयाआओ पडिविरया जाव सदाओ परिगहाओ पडिविरया सदाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ
जाव मिच्छादंसणसद्दाओ पडिविरया सदाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया सदाओ करणकारावणाओ
पडिविरया सदाओ पणपयावणाओ पडिविरया सदाओ कुट्टणपिट्ठणतज्जणतालणवद्दयंधपरिकिलेसाओ
पडिविरया सदाओ पणमणवणवणगविलेवणसदफरिसरसरुवगंधमद्दालंकाराओ पडिविरया जेयावणो
तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपणपरियावणकरा कज्जंति तओवि पडिविरया जावजीवाए
से जह्वाणामण अणगारा भयंति-ईरियासमिया भासासमिया जाव इणमेव णिगंथं पावयणं पुरओकाउं
चिहरंति तेसि णं भगवंताणं णणं विहारेणं विहरमाणां अत्थेगइयाणं अणंते जाव केवलवरणाणदंसणे
समुत्पज्जइ, ते बहूइं वासाइं केवलपरियागं पाउणंति जाव पाउणिता भत्तं पचक्खंति भत्तं २ बहूइं
भत्ताइं अणसणाइं छेदेन्ति २ ता जस्सहाए कीरइं णगगभावे० अंतं करंति, जेसिपि य णं गगइयाणं णो
केवलवरणाणदंसणे समुत्पज्जइ ते बहूइं वासाइं छउमत्थपरियागं पाउणन्ति २ आचाहे उत्पण्णे वा अणु-
त्पण्णे वा भत्तं पचक्खंति, ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति २ ता जस्सहाए कीरइं णगगभावे जाव

तमदृमाराहिता चरिमेहिं जसासणीसासेहिं अणंतं अणुत्तरं निन्वाघायं निरावरणं कसिणं पडिपुणं केवल-
वरणाणदंसणं उप्पाडिंति, तओ पच्छा सिञ्जिह्मिंति जाव अंतं करेहिंति । एगघा पुण एगे भयंतारो पुण्व-
कम्मावसेसिणं कालभासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सबद्धसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं
तेसिं गई तेत्तीसं सागरोबमाइं डिई आराहगा, सेसं तं चेव २१ । से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु
मणुआ भवंति, तंजहा-सवकामचिरया सबरागविरया सबसंगतीता सबसिणेहानिकंता अक्कोहा णिकोहा
खीणक्कोहा एवं माणमायालोहा अणुपुवेणं जड कम्मपयडीओ म्वेत्ता उट्ठिप लोयग्गपदट्ठाणा भवंति २२
(सू० ४१) ॥

‘अयसकारण’ति पराक्रमकृता सर्वदिग्गामिनी ना प्रख्यातिर्यशः तत्प्रतिषेधादयशः ‘अवणकारय’ति अत्राद्या—अनादरः
अनादरः अवर्णो वा—वर्णनाया अकरणं ‘अकिंकारण’ति दानकृता एकदिग्गामिनी वा प्रसिद्धिः कीर्तिस्तन्निषेधादकीर्तिः
‘असम्भावुम्भावणाहिं’ति असद्भावानाम्—अविद्यमानार्थानामुद्भावना—उत्प्रेक्षणानि असद्भावोद्भावनास्वाभिः भिच्छताभिनिवेसेहि
य’ति मिथ्यात्वे—यस्तु विपर्ययसि मिथ्यात्वाद्वा—मिथ्यादर्शनास्यकर्मणः सकाशाद् अभिनिवेशाः—चिन्तावष्टम्भा मिथ्यात्वामिनिवे-
शास्तैः ‘युग्माहेमाण’ति व्युद्वाहाभाणाः—कृत्रं योजयन्तः ‘वुप्पाएमाण’ति व्युत्पादयमानाः—अमद्भावोद्भावनासु समर्थीकुर्वन्त
इत्यर्थः, ‘अणालोइयअपडिंकंत’ति गुरुणां समीपे अकृतालोचनास्ततो दोषादनिवृत्ताधेत्यर्थः, एतेषां च विशिष्टश्रामण्यजन्यं
देवत्वं प्रत्यनीकताजन्यं च किलियपिकत्वं, ते हि चण्डालप्राया एव देवमन्थे भवन्तीति १५॥ ‘सण्णीपुबजाईसरणे’ति संज्ञिनां

विक्रप्रतिभासोदयाभावात्तत्त्वान्यक वस्त्विति मतमस्ति येषां ते अन्यक्तिकाः, अविद्यमाना वा साध्यादिव्यक्तिरेषामित्यव्य-
क्तिकाः आपादाचार्यशिष्यमतान्तःपातिनः 'साधुच्छेदय'ति नारकादिभागानां प्रतिक्षणं ममुच्छेदं-क्षयं वदन्तीति सामुच्छे-
दिकाः अभ्वमित्रमतानुसारिणः 'दोकिरिय'ति द्वे क्रिये-शीतवेदनोष्णवेदनादिस्वरूपे एकत्र समये जीवोऽनुभवतीत्येवं वदन्ति
ये ते द्वैक्रिया गङ्गाचार्यमतानुयतिनः 'तेरासिय'ति त्रीन् राशीन् जीराजीवानोजीवरूपान् वदन्ति ये ते त्रैराशिकाः रोहगुस-
मतानुसारिणः, 'अबद्विय'ति अचद्वं सत्कर्म कञ्चुकृत्यार्धतः स्पृष्टमात्रं जीवं समनुगच्छन्तीत्येवं वदन्तीत्यनद्विकाः गोष्ठा-
माहिलमतावलम्बिनः, उपलक्षणं चैतत् सक्रियार्तिव्यापन्नदर्शनानामन्येषामपीति, 'पवयणनिहय'ति प्रवचनं-जिनागमं नि-
हूयुगते-अपलपन्त्यन्यथा तदकदेशस्याभ्युपगमात्ते प्रवचननिहङ्गकाः, केवलं 'चरियालिगमाणणा मिच्छादिही'ति मिथ्यादृष्टयस्ते
विपरीतबोधाः नवर चर्या-भिक्षादनादिक्रियया लिङ्गेन च-रजोहरणादिना सामान्याः-साधुतुल्या इति १९। 'धम्मिय'ति
धर्मेण-श्रुतचारिरूपेण चरन्ति ये ते धार्मिकाः, कुत एतदेगमित्यत आह- 'धम्माणुअ'ति धर्म-श्रुतरूपमनुगच्छन्ति ये ते धर्मा-
नुगाः, कुत एतदवमित्यत आह- 'धम्मिण्ड'ति धर्मः श्रुतरूप एवेष्टो-चल्लभः पूजितो वा येषां ते धर्मेष्टाः धर्मिणा वेष्टाः धर्मीष्टाः
अथवा धर्मोऽस्ति येषां ते धर्मिणः त एव चानेभ्योऽतिश्रयन्तो धर्मिष्ठाः, अत एव 'धम्मक्खाइ'ति धर्मभारुणान्ति भव्यानां प्रति
पादयन्तीति धर्माख्यायिनः धर्माद्वा ख्यातिः-श्रिसिद्धिरेषां ते धर्मख्यातयः, 'धम्मपलोइय'ति धर्मं प्रलोकयन्ति-उपपादेयतया
प्रेक्षन्ते पापण्डिपु वा गवेययन्तीति धर्मलोकिनः, धर्मगवेयणान्तर वा 'धम्मपलज्जण'ति धर्मे प्ररज्यन्ते-आसज्यन्ते ये ते धर्मप्ररज्यनाः,
ततश्च 'धर्मममुदाचार'ति धर्मरूपचारित्रात्मकः समुदाचारः-सदाचारः सप्रमोदो ग्राह्यचारो येषां ते धर्मसमुदाचाराः, अत एव 'धम्ममेण

येन चित्ति रूपं मानं'ति घर्मेणैव-चारित्र्याविरोधेन या वृत्ति-जीरिक्तां रूप्ययन्तः-कुर्याणा विहरन्तीति योगः, 'सुखय'ति मद्रमनाः शोभनन्ति(ति) तद्वृत्तिवितरणे वा, 'सुष्पडियाणंदा' माहृहि'ति सुष्ठु प्रत्यानन्दः-चित्ताहादो येषां ते सुप्रत्यानन्दाः साधुषु-विषयभूतेषु अयया माहृहि'ति उत्तरनामने मन्वध्यते, ततश्च माधुम्यः समाशान् माघ्यन्ति के इत्यर्थः, 'एगचाओ पाणाइवायाओ'चि एरुम्मात् न मयं आन् पाठान्तरे 'एगइयाओ'चि तत्र एरुक्क एव एरुक्किः तस्मादेककिस्मात्, इत् इदं सूत्रं प्रायः प्रागुक्तार्थं नगरं 'मिळ्ळारंगमहाओ'चि इह मिथ्यादर्शनं-रज्जन्यान्वययूथिरुन्दनादिना क्रिया ततो भागतो निरताः राजाभियोगादिभिस्त्वा-सौलभिला इति, 'दुट्टणपिट्टणज्जणत्तालणमइहं धपरिक्किलेमाओ'चि कुट्टनं-त्वादिरादेरिग छेदविशेषकरणं पिट्टनं-वत्त्वादेरिग सुट्ट-रादिना इननं तज्जं-परं प्रति प्रास्यसि रे जालमेत्वादिमणनं ताडनं-चपेटादिना इननं तालनं या गुहद्वारादेस्तालकेन स्वगनं वधो-भारणं यन्तो-रज्ज्यादिना यन्त्रणं परिक्केशो-वाधोत्पादनं 'सानज्जजोगोयहि'चि मायद्ययोगा औपचिक्रा-मायाप्रयोजनाः कपाय-प्रत्यया इत्यर्थः, उपकरणप्रयोना या ये ते तथा 'रुम्मंत'ति व्यापारांशाः, वाचनान्तरे 'मायज्जा अगोहि'या कम्मंत'ति अत्र अचोधिताः अनिधमानवोधिक्रा वेति, एयं मामान्येनोक्तानां मनुष्याणां विशेषनिर्देशार्थमाह-'तंजह'चि त एते इत्यर्थः 'से जहा-नामए'ति क्वचित्प्राप्ययमेवार्थः २०। 'आमाहे'चि रोगादिनाधायां 'एगचा पुण एगे मयंतारो'चि एका-असाधारणगुणत्वाद्-अद्वितीया मनुजभयभाविनी वा अर्चा-नोन्दिस्तुन्येषां ते एकावर्चाः, पुनःशब्दः पूर्वोक्तार्थपेथया उत्तरमाक्यार्थस्य विशेषयतो-नार्थः, एरुक्क-रज्जलानभाजनेभ्योऽपरे 'भयंतारो'चि भक्ताः-अनुष्ठानविशेषस्य सेवयितारो भयत्रातारो वा, अनुष्ठारस्त्वलाक्षणिक्, 'पुणकम्ममानसेतेण' धीपायशेषकर्मणा देवतयोत्पत्तारो भवन्तीति योगः २१। 'सवकामनिस्य'ति मर्वकामेभ्यः-समस्तशब्दादिविप-

येभ्यो विरता-निवृत्तास्तेषु वा विरया-विगतौत्सुक्या ये ते तथा, 'सर्वरागविरय'चि सर्वरागात्-तमस्ताद्विषयाभिमुख्यहेतुभूतात्म-
परिणामविशेषाद्विरता-निवृत्ता ये ते तथा, 'सर्वमंगतीत'चि सर्वसात्सङ्गात्-मातापित्रादिमम्बन्धादतीताः-अपक्रान्ताः मयमङ्गा-
तीताः यतः 'सर्वसिनेहाङ्कत'चि सर्वस्नेहं-मात्रादिमम्बन्धहेतुं अतिक्रान्ताः-त्यक्तवन्तो ये ते सर्वस्नेहातिक्रान्ताः 'अकोह'ति
क्रोधविकलीकरणात् 'निकोह'चि उदयाभावात्, एतदेव कुत इत्याह-'खीणकोह'चि क्षीणक्रोधमोहनीयकर्मणि इत्यर्थः, एकार्थो
वैते शब्दाः २२ ॥ ४२ ॥

अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा केवलिसमुग्घाणं समोहणित्ता केवलकप्पं लोयं फुसित्ता णं चिट्ठइ !,
हंता चिट्ठइ, से णूणं भंते ! केवलकप्पे लोए तेहिं गिज्जरापोगलेहिं फुढे !, हंत फुढे, छउमत्थे णं भंते !
मणुस्से तेसिं गिज्जरापोगलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ !,
गोयमा !, णो इण्ढे समंढे, से केण्ढेणं भंते !, एवं बुघइ-छउमत्थे णं मणुस्से तेसिं गिज्जरापोगलाणं
णो किंचि वण्णेणं वण्णं जाव जाणइ पासइ ! गोयमा, अयं णं जंबुदीवे २ सवदीवसमुद्धानं सवभंतरए
सन्वखुडाए वढे तेह्लपूयसंठाणसंठिए वढे रहचक्खवालसंठाणसंठिए वड्ड पुग्खरक्खिणयासंठाणसंठिए वढे
पडिपुणचंदसंठाणसंठिए एंइ जोयणसयसहसं आगामविवलंभेणं तिणिण जोयणसयसहससाइं सोलससह-
स्साइं दोणिण य सत्तावीसे जोयणसए तिणिण य कोसे अट्ठावीसं न घणुसयं तेरस य अंगुलाइं अदंगु-
लियं च किंचि विरोसाहिए परिकुल्लेवेणं पणणत्ते, देवे णं महिदीए महजुइए महब्बले महाजसे महासुक्खे

मन्त्रानुभावे सविलेखणं गंधसमुगगयं गिणहृद स २ तं अवदालेइ तं २ जाव इणामेवत्तिकरुडु केवलकण्ठं
जंबूदीपं तिहि अचरानिवाणहि तिलत्तरुत्तो अणुपरिअदित्ता णं हवमागच्छेज्जा, से णूणं गोयमा ! से केव-
लकण्ठे जंबूदीपे २ तेहि धाणपोगळेहि फुडे !, हंता फुडे, छउमत्ये णं गोयमा ! मणुस्से तेसि धाणपोगलाणं
हिनि यण्णेणं यणं जाव जाणंति पासंति !, भगवं ! णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-
उउमत्ये णं मणुस्से तेसि गिज्जरापोगलाणं नो किंचि यण्णेणं वणं जाव जाणइ पासइ, ए सुहुमा णं ते
पोगला पणत्ता, समणाउसो ! सवल्लोयंयि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति । कम्हा णं भंते ! केवली समो-
हणंति ! कम्हा णं केवली समुग्घायं गच्छंति !, गोयमा ! केवलीणं चत्तारि कम्मंसा अपलिकखीणा भवंति,
तंजहा-वेयणिज्जं आउयं णामं गुत्तं, सवयहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ, सवत्थोवे से आउए कम्मे भवइ,
विसमं समं करेइ वंयणेहि ठिईहि य, विसमसमकरणयाए वंयणेहि ठिईहि य एवं खलु केवली समोहणंति
णं एखु केवली समुग्घायं गच्छंति । सव्वेवि णं भंते ! केवली समुग्घायं गच्छंति !, णो इणट्ठे समट्ठे, 'अ-
कित्ता णं समुग्घायं, अणंता केवली जिणा । जरामरणविप्पमुक्का, सिद्धिं चरगं गया ॥ १ ॥' कहसमए णं
भंते ! आउज्जीकरे पणत्ते !, गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पणत्ते । केवलिसमुग्घाए णं भंते !
कइसमइए पणत्ते !, गोयमा ! अट्ठसमइए पणत्ते, तंजहा-पढमे समए दंडं करेइ विइए समए कवाडं करेइ
तईए समए मंधं करेइ चउत्ये समए लोयं पूरेइ पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ छट्ठे समए मंधं पडिसाहरइ

सत्तमे समए क्वाढं पडिसाहरहः अट्टमे समए दढं पडिसाहरहः पडिसाहरित्ता तओ पच्छा सरीरत्ये भवहः
सेणं भंते ! तहा समुग्घायं गण किं मणजोगं जुंजइ ? वयजोगं जुंजइ ? कायजोगं जुंजइ ? गोयमा ! णो मण-
जोगं जुंजइ णो वयजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ किं ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ ?
ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ ? वेडवियसरीरकायजोगं जुंजइ ? वेडवियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ ?
आहारसरीरकायजोगं जुंजइ ? आहारसरीरमिस्सकायजोगं जुंजइ ? कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ ? गोयमा !
ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो वेडवियसरीरकायजोगं जुंजइ
णो वेडवियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं
जुंजइ कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ, पढमट्टमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ विइयइ उट्टसत्तमेसु
समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ तईयउत्थपंचमेहिं कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ । से णं भंते !
तहा समुग्घायगए सिज्झिहिइ सुवहिइ परिनिब्बाहिइ सब्बदुक्खमाणमंतं करेइ ? णो इणट्ठे संमट्ठे,
से णं नओ पडिनियत्ताइ तओ पडिनियत्तिता इहमाणच्छइ २ ता तओ पच्छा मणजोगं जुंजइ वयजोगं पि
जुंजइ कायजोगं पि जुंजइ मणजोगं जुंजइ किं सचमणजोगं जुंजइ मोसमणजोगं जुंजइ सचामोसमणजोगं
जुंजइ असचामोसमणजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सचमणजोगं जुंजइ णो भोसमणजोगं जुंजइ णो सचामोसम-
णजोगं जुंजइ असचामोसमणजोगं पि जुंजइ, वयजोगं जुंजइ किं सचवइजोगं जुंजइ मोसवइजोगं जुंजइ

[किं] मयामोसयजोगं जुजड असयामोसयजोगं जुजड ! गोयमा ! सचवइजोगं जुजइ णो मोसवइजोगं जुजइ णो मयामोसयजोगं जुजड असयामोसयजोगं जुजइ, कायजोगं जुजमाणे आगच्छेज वा चिठ्ठेज वा जिसीपज या तुयंज वा उल्लेज वा पल्लेज वा उक्खेवणं वा अवक्खेवणं वा तिरियक्खेवणं वा

करेज्जा पाटिहारियं या पीडफलदगसेजसंथारं पचप्पिणेज्जा ॥ (सू. ४२) ॥

नदेयमुक्तो विरक्षितोपपातः, अधुनाजनन्तरोक्तसिद्धोपपातसम्बन्धेन तत्कारणभूतसमुद्रधातादिवक्तव्यतां दर्शयन्नाह—‘अणा-
गारे न’मित्यादि व्यक्तं, नरं ‘केवलममुगयाणं’ति न रुपायादिसमुद्रधातेन ‘समोहए’चि समवहतो—‘विक्षिप्तप्रदेशः—‘केवलकल्पं’ति
कालज्ञानरूपं मग्नपूर्णमित्यर्थः, ‘वृद्धव्याख्या तु केवलः—सम्पूर्णः कल्पत इति कल्पः—स्वकार्यकरणसमर्थः वस्तुरूप इतियावत्,
केवलज्ञानो कल्पयेति ममासौज्वलं ‘निज्जरायोगलेहि’ति निर्जराप्रधानाः पुद्गला निर्जरापुद्गलाः, जीवेनाकर्मतामापादिताः कर्मप्रदेशा
इत्यर्थः, अवस्तीर्निर्जरापुद्गलैः ‘कुडे’चि स्थितो व्याप्तः, ‘उउमत्थेणं’ति छद्मस्थो निरतिशयज्ञानयुक्त इह प्रतिपत्तव्यो यतः छद्मस्थोऽपि
मिथिहारपिज्ञानयुक्तो निर्जरापुद्गलान् जानात्येव ‘रुगयं(चि)ल्लहइ सब’मिति वचनात् ‘वण्णेण वण्णं’ति वर्णेन वर्णतया याया-
त्मेनेत्यर्थः वर्ण-कालगणादिकं जानाति विशेषतः पश्यति सामान्यतः, ‘णो’ इण्ठे’चि, नायमर्थः—‘समहे’चि समर्थः—सङ्गतः,
कर्मपुद्गलानां साविशयज्ञानगम्यत्वात्, ‘सबन्धंतराए’चि सर्वाभ्यन्तरकः ‘सवपुद्धाए’चि, सर्वशुद्धकः, दीर्यत्वं चात्र प्राकृतत्वात्,
‘वटे’चि वृत्तः, वृत्तय मोदरुवद् यनवृत्तोऽपि स्यादतस्तद्व्यवच्छेदेन प्रतरवृत्तामिधानार्थमाह—‘तेज्जापुयसंठाणसंठिए’चि उपलक्षण-
त्वादस्य धृतापूषादेरप्यत्र ग्रहः, ‘रहक्कवाल’चि चक्रवालं—मण्डलं मण्डलत्वधर्मयोगाच्च रथचक्रमपि रथचक्रवालं, ‘पूक्खुरकाणियं’चि

पद्मबीजकोशः, 'जात्र इणामेवत्तिकदट्टु'ति यावदिति परिमाणार्थस्त्वावदित्यस्य गम्यमानस्य सन्त्यपेक्षः, 'इणामेव'ति इदं-नामनम्, एवमिति-चण्डिका-रूपशीघ्रत्वावेदकहस्तव्यापारोपदर्शनपरः, अनुस्वाराश्रवणं च प्राकृतत्वात्, द्विवचनं च शीघ्रतातिशयोपदर्शनपरम्, इतिरुपप्रदर्शनार्थः, कृत्वा-विनाय 'तिहि अच्छरानिवाण्हि'ति तिसृभिश्चण्डिकाभिरित्यर्थः 'तिस्रस्तत्तुत्तो'ति त्रिगुणाः सन्त्यपेक्षस्तावदित्यप्यंशब्दो द्रव्यः, 'एस्सुहुमाणं'ति एतत्त्वस्माः, कोऽर्थः ? एवं नाम वृद्धस्मात्ते तथा तां-छन्नस्यो वर्णादिभिर्न जानातीति 'समणाउस्सो'ति हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! अथवा श्रमणश्चासावायुष्मोश्चेति समासस्तस्यामन्त्रणं हे श्रमणायुष्मन् !, यमन्ति-प्रदेशान् दिक्षु प्रक्षिपन्ति, एतदेव मुखप्रतिपत्तये वाक्यान्तरेणाह-'कम्हा णं मंते ! केवली समोदणंति'चि समणे'ति स्थितेरक्षयात् 'अवेइया अनिज्जण'चि क्वचिदुच्यते, तत्र अवेदितास्तद्रसस्याननुभूतत्वात् अनिर्जीर्णाः-तत्प्रदेशानां जीव-प्रदेशेभ्योऽपरिशुद्धनात् 'बहुए से वेयमिज्जे'ति से-तस्य केवलिनो यः समुद्घातं प्रतिपद्यते न पुनः सर्वस्यैव, केपाञ्चिदकृतसमु-द्विषमसमकरणयाए वन्यणेहि 'ठिईहि य एवं खलु केगली समोदणंति' इहैवमक्षरघटना एवं खलु विषमसमकरणाय चन्यनादिभिः केवलिनः समुद्घातयन्तीति 'आवज्जीकरणे'चि आवर्जोकरणम्-उदीरणावलिकायां कर्मप्रक्षेपन्यापारूपं, तच्च केवलिसमुद्घातं प्रतिपाद्यमानः प्रथममेव करोति । 'पटमसमए दंडं करोइ'चि प्रथममपय एव खदेहविष्कम्भमूर्ध्वमधश्चायतभुमयतोऽपि लोकान्त-

गामिनं जीवप्रदेशगदानं दण्डव्यानीयं केनली ग्रामभोगतः करोति, 'विद् ए कण्डं करोइ'ति द्वितीयसमये तु तमेव दण्डं पूर्वापर-
दिग्द्वयप्रमाणत्वात्पार्श्वतो लोकान्तगामिरुपाटम्भिर कपाटं करोति, 'मंथं'ति तृतीये समये तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसाराणा-
न्मध्यिरद्वयं मन्यानं करोति लोकान्तग्रापिणभोग, 'लोगं पूरेइ'ति चतुर्थसमये सह लोकनिष्कृष्टैर्मन्यान्तराणि पूरयति, ततश्च सक-
लो लोकः पूरितो भवति, 'लोगं पडिमाहरइ'ति पञ्चमे समये मन्यान्तरापूर्कत्वेन ये लोकपूरकाः प्रदेशास्ते लोकशब्देन उच्यन्ते,
अतो मन्यान्तरालपूरकान् प्रदेशान् संहरति मथिस्यो भवतीतियान्त्, 'मंथं पडिमाहरइ'ति मध्याकारव्यवस्थापितप्रदेशान् संहृत्य
कपाटव्यो भवतीतियान्त्, 'कचाटं पडिमाहरइ'ति सप्तसमये कपाटाकारप्रदेशसंहरणादण्डस्यो भवतीत्यर्थः, 'अण्डमे समए दण्डं
पडिमाहरइ, माहरित्ता मरीरये भवइ'चि, इह यद्यपि संहृत्येत्यनेन संहरणस्य पूर्वकालत्वा शरीरस्य भवतस्य च पश्चात्कालत्वा शब्द-
द्वया प्रतीयते, तथाऽप्यर्थयुक्त्या न कालभेदोऽस्ति, इयोरप्यष्टमसमयभावित्वेनोक्तत्वादिति । 'नो मणजोगं नो वयजोगं जुंजइ'चि
प्रयोजनाभावात्, काययोगचिन्तायां सप्तविधः काययोगः, तत्र- 'ओरालियसरीरकायजोगं'ति योगो-व्यापारः स च वागादेर-
व्यप्तीति कायेन विशेषितत्वात्काययोगः स चानेकधेति औदारिकशरीरेण विशिष्यते, तत्रोदारैः-शेषपुद्गलापेक्षया स्थूलैः पुद्गलै-
र्निवृत्तमित्यौदारिकं, तच्च तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोगोऽौदारिकशरीरकाययोगः, 'ओरालियमीससरीरकायजोगं'ति औदा-
रिकमिश्रकं नाम यच्छरीरं तस्य यः काययोगः स यथा, स च कर्मणौदारिकयोर्युगपद्वयापाररूपः, औदारिकशरीरिणामुत्पत्ति-
काले केवलिसमुद्भाते वा, औदारिकैर्नैकक्रिययोरौदारिकाहारकयोर्यां युगपद्वयापाररूपः, औदारिकशरीरिणां वैक्रियकरणकाले आहार-
करणकाले चेति, 'वेउरियसरीरकायजोगं'ति पूर्ववन्नवरं विक्रिया प्रयोजनमस्येति वैक्रियं-सहस्रतरविशिष्टकार्यकरणक्षमपुद्गल-

निर्वृत्तमित्यर्थः, अयं च वैक्रियलब्धिमतां नादत्वायुक्तायिकपञ्चन्द्रियतिर्यग्यनुष्ठ्याणां देवनारकाणां च स्यादिति । 'वेदविमिस्स-
सरीरकायजोगं'ति वक्रियं सन्मिथं यत्कर्मणादिना तद्वैक्रियमिथं तच्च तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोगो वैक्रियमिथश्चरीर-
काययोगः, स च वैक्रियकर्मणयोर्युगपद्व्यापाररूपः, स च देवनारकाणामुत्पत्तिकाले यावत् वैक्रियमपरिपूर्णमिति, वैक्रियलब्धि-
मतां चा तिर्यग्यनुष्ठ्याणां विहितवैक्रियश्चरीराणां तत्प्राप्तेनौदारिकं गृह्णामिति, 'आहारगसरीरकायजोगं'ति प्राग्वत् नवरम्-आहा-
रका-विशिष्टतत्पुरुषलात्तन्निष्पन्नमाहारकम्, अयं च चतुर्दशपूर्वधरस्य समुत्पन्नविशिष्टप्रयोजनस्य कृताहारकशरीरस्य भवतीति,
'आहारगमीससरीरकायजोगं'ति आहारकं सन्मिथं यदौदारिकेण तदाहारकमिथं तच्च तच्छरीरं चेति, शेषस्तथैव, अयं चाहार-
कौदारिकयोर्युगपद्व्यापाररूपः, स च कृताहारकस्य तत्प्राप्तेनौदारिकं गृह्णतो भवतीति, 'कम्मगसरीरकायजोगं'ति प्राग्वत्, अयं
चापान्तरालगतौ केवलिसमुद्भूयते वा स्यादिति, 'पढमद्वमेसु समएसु' इत्यादेरयमभिप्रायः-जीवप्रदेक्षानां दण्डतया प्रक्षेपे संहारे
च प्रथमाष्टमसमययोरौदारिककायव्यापारादौदारिककाययोग एव, द्वितीयपट्टसप्तमसमयेषु पुनः प्रदेक्षानां प्रक्षेपसंहारयोरौदारिके
तस्माच्च बहिः कर्मिणे वीर्यपरिस्पन्ददौदारिककर्मणमिथः, तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु तु बहिरौदारिकात्कर्मणकायव्यापाराद्वसहायः
कर्मणयोग एव, तन्मात्रवेष्टनाद्, इह च यद्यपि मन्थकरो कपाटन्यायेनौदारिकस्यापि व्यापारः सम्भाव्यते तथाऽपीत एव
वचनादसौ कथञ्चिन्नास्तीति मन्तव्यमिति । 'सचमजोगं जुजइ, असञ्चामोसामजोगं जुजइ'सि मनःपर्यायज्ञानिना अनु-

परगुरेण या मनसा पृष्टो मनमैव अस्ति जीवएवं कुर्वित्यादिकमुत्तरं यच्छन्, 'सत्त्ववद्वज्रजो'ति जीवादिपदार्थान् प्ररूपयन्
'अयुषामोमावयजोगं'ति आयन्यणादिष्विति, समुद्रयाताज्जिह्वान्तमुहूर्तेन योगनिरोधं करोति २२॥४२॥

से नं भंते ! तदा सजोगी सिञ्जिह्विण जाव अंतं करोहिइ !, णो इण्ठे समंठे, सेणं पुष्पामेव संपिणस्स
पंचिदियस्स पञ्चत्तगरस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं विइयं वइजोगं निरुंभइ, तयाणंतं च णं
विदियस्स पञ्चत्तगरस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तद्वयं कायजोगं निरुंभइ, से
सुद्धमस्स पणगजीवरस्स अपज्जत्तगरस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं निरुंभइ वयजोगं निरुंभित्ता काय-
णं एणं उवाणं पदममणजोगं निरुंभइ मणजोगं निरुंभित्ता वयजोगं निरुंभित्ता अजोगत्तं पाउणत्ति, अजोगत्तं
जोगं निरुंभइ कायजोगं निरुंभित्ता जोगनिरोहं करेइ, जोगनिरोहं करेत्ता अजोगत्तं पाउणत्ति, अजोगत्तं
पाउणित्ता इत्तिहस्सपंचकखरउचारणद्वाप असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसि पडिवज्जइ, पुब्बरइयगुण-
सेदीयं च णं कम्मं तीसे सेलेसिमद्वाप असंखेज्जाहिं गुणसेदीहिं अणंते कम्मंसे खवेत्ति वेयणिज्जाउयणाम-
गुत्ते, इयेते यत्तारि कम्मंसे जुगयं खवेइ वेदणिज्जा २ ओरालियतेयाकम्माइं सवाहिं विप्पयहणाहिं विप्पज-
इइ, ओरालियतेयाकम्माइं सवाहिं विप्पयहणाहिं विप्पयहिंत्ता उज्जेसीपडिवन्ने अफुसमाणगईउडुं एकसम-
णं अविग्गहेणं गंता सागरोवउत्ते सिञ्जिह्विइ ! ते णं तत्थ सिद्धा इवंति सादीया अपज्जवसिया असरीरा
जीवयणा वंसणनानोवउत्ता निद्वियद्वा निरेयणा नीरया निम्मला वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्ध

कालं चिद्वन्ति । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुद्धइ-ते णं तत्थ सिद्धा भवन्ति सादीया अपज्जवसिया जाव चिद्वन्ति !, गोयमा ! से जहाणामाए बीयाणं अग्गिदट्ठाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ, एवामेव सिद्धाणं कम्मयीए दहे पुणरवि जम्मुप्पत्ती न भवइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुद्धइ-ते णं तत्थ सिद्धा भवन्ति सादीया अपज्जवसिया जाव चिद्वन्ति । जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि संघयणे सिद्धंति !, गोयमा ! बहरोसभ-णारायसंघयणे सिद्धंति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि संठाणे सिद्धंति !, गोयमा ! छण्हं संठा-णाणं अणत्तरे संठाणे सिद्धंति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि उच्चते सिद्धंति ! गीयमा ! जह-णेणं सत्तरयणीओ उक्कोसेणं पंचयणुस्सए सिद्धंति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि आउए सिद्धंति !, गोयमा ! जहणेणं साइरेगहवासाउए उक्कोसेणं पुव्वकोट्टियाउए सिद्धंति । अत्थि णं भन्ते ! इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसंति !, णो इणट्टे समट्ठे, एवं जाव अहे सत्तमाए, अत्थि णं भन्ते ! सोहम्मस्स कप्पस्स अहे सिद्धा परिवसंति !, णो इणट्टे समट्ठे, एवं सब्बेसि पुच्छा, ईसाणस्स सण-कुमारस्स जाव अच्चुयस्स गेविज्जविमाणानं अणुत्तरविमाणानं, अत्थि णं भन्ते ! ईसीपन्नभाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसंति !, णो इणट्टे समट्ठे, से कहिं खाइ णं भन्ते ! सिद्धा परिवसंति !, गोयमा ! इमीसे रयण-प्पहाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उट्ठं चंदिमसूरियगहगणणक्खत्तताराभवणाओ बह्इं जोजणसयाइं बह्इं जोजणसहस्साइं बह्इं जोजणसयसहस्साइं बह्इं जोजणकोडीओ बह्इं जोजणकोडा-

कोडीओ उडुतरं उप्पइत्ता सोहम्मसीसाणसणं कुमारमाहिंदयं मलंतगमहासुकसहस्सारआणयपाणयआरणा-
चुय त्तिणिण य अट्टारे गेविज्जविमाणावाससए वीइवइत्ता विजयवेजयंतजयंतअपराजियसब्बट्टसिद्धस्स य
महाविमाणस्स सधउपरिच्छाओ थूभियग्गाओ दुवालसजोयणाइं अवाहाए एत्थं णं ईसीपन्भारा णाम पुढवी
पणत्ता पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी वायालीसं सयसहस्साइं
तीसं च सहस्साइं दोणिण य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिरणं, ईसिपन्भारा य णं पुढ-
वीए पहुम्मज्जदेसभाए अट्टजोयणिण खेत्ते अट्टजोयणाइं बाहुल्लेणं, तयाऽणंतरे च णं मायाए २ पडिहाय-
माणी २ सन्वेत्तु चरिमपेरंतेसु मच्छियपत्ताओ तणुयतरा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं बाहुल्लेणं पणत्ता ।
ईसीपन्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पणत्ता, तंजहा-ईसी इ वा इसीपन्भारा इ वा तणू इ वा
तणूतणू इ वा सिद्धी इ वा सिद्धालए इ वा सुत्ती इ वा मुत्तालए इ वा लोयग्गे इ वा लोयग्गथूभिया इ वा
लोयग्गपडिजुज्झणा इ वा सव्वपाणभूयजीवसत्तसुहावहा इ वा । ईसीपन्भारा णं पुढवी सेया संखत्तल-
विमलसोल्लियमुणालदगरयतुसारगोम्बीरहारवण्णा उत्ताणयछत्तसंठाणसंठिया सव्वज्जुणसुवणणयमई
अब्बा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कंरुडच्छाया समरीचिया सुप्पभा पासादीया
वरिसणिज्जा अमिरूवा पडिरूवा, ईसीपन्भाराए णं पुढवीए सीयाए जोयणंमि लोगंते, तस्स जोयणस्स जे
से उवरिल्ले गाउए तस्स णं गाउअस्स जे से उवरिल्ले छभागिण तत्थ णं सिद्धा भगवंतो सादीया अपज्ज-

वसिया अणोगजाहजराभरणजोणिवेयणसंसारकलंकलीभावपुणःभवगःभवसवसहीपवंचसमइकंता सासय-
मणागयमद्धं चिहंति ॥ (सू० ४३) ॥

से णं पुढामेव सन्निस्से'त्यादि, अस्यायमर्थः—स-केवली, णमित्यलङ्कारे, 'पूर्वमेव' आदावेव योगनिरोधावस्थायाः संज्ञि-
नो-मनोलङ्घिमतः पञ्चेन्द्रियस्येति स्वरूपविशेषणं, यतः संज्ञी पञ्चेन्द्रिय एव भवति, 'पञ्चत्स' चि मनःपर्याया पर्याप्तस्य,
तदन्यस्य मनोलङ्घिमतोऽपि मननोऽभाव एवेति पर्याप्तस्येत्युक्तं, स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि स्यादित्याह—'जहणजोगिस्स'
चि जयन्यमनोयोगवतः, 'हेट्ट' चि अशो यो मनोयोग इति गम्यते, जयन्यमनोयोगयमानो यो न भवतीत्यर्थः, मनोयोगाश्च-
मनोद्रव्याणि—तद्वथापापश्रेति, जयन्यमनोयोगाधोभागवतित्वमेव दर्शयन्नाह—'असंखेज्जगुणपरिहीणं'ति असङ्ख्यातगुणेन परिहीणो
यः स तथा तं जयन्यमनोयोगस्य लब्धेयभागमात्रं मनोयोगं निरुणद्धि, ततः क्रमेणानया मात्रया समये समये तं निरुन्धानः
सर्वमनोयोगं निरुणद्धि, अनुचरेणाचिन्त्येन अकरणवीर्येणेति, एतदेवाह—'पढमं मनोजोगं निरुंमइ' चि प्रथमं—शेषवागादियोगापे-
क्षया प्राथम्येन—आदितो मनोयोगं निरुणद्धीति उक्तं च—पञ्चतमेतत्तन्निस्स जचित्तिवाहं जहणजोगिस्स । होति मणोदवाहं तद्वावरो
य उम्भत्तो ॥१॥ तदसंखगुणविहीणं समये समए निरुंममाणो भो । मणसो सवनिरोहं करेअसंखेज्जगमएहि ॥ २॥'ति, एवमन्यदपि

१ पर्याप्तमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जयन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्वथापापश्च यावन्मात्रः ॥१॥ तदमङ्गलगुणविहीनं समये
समये निरुन्धन् मः । मणसः सर्वनिरोधं कुर्यादसङ्ख्यममयैः ॥ २ ॥

सूत्रद्वयं नेयम्, 'अजोगयं पाउणइ'ति अयोगतां प्राप्नोति, 'इसिहस्सपंचक्खरुच्चारणद्वाए'ति ईसिति-ईषत्स्पृष्टानि ह्रस्वानि यानि पञ्चाक्षराणि तेषां यदुच्चारणं तस्य याज्झा-कालः सा तथा तस्याम्, इदं चोच्चारणं न विलम्बितं द्रुतं वा, किन्तु मध्यममेव गृह्यते, यत आह-"इस्मंक्खराइं मज्जेण जेण कालेण पंच गणंति । अज्झइ सेलेसिगओ तत्तियमेचं तओ कालं ॥१॥" शैलेशो-मेरुस्तस्येव स्थिरतासाभ्याद्याज्यस्या सा शैलेशी अथवा शैलेशः-सर्वसंवररूपचारित्रप्रभुस्तस्येयमवस्था योगनितोषरूपेति शैलेशी तां प्रतिपद्यते, ततः 'पुण्णइयगुणसेदीयं च णंति पूर्वं'-शैलेश्यवस्थायाः प्राग् रचिता गुणश्रेणी-क्षपणोपक्रमविशेषरूपा यस्य तत्तया, गुणश्रेणी चैवं-मामान्यतः किल कर्म बहुल्यमल्पतरमल्पतमं चेत्येवं निर्जराय रचयति, यदा तु परिणामविशेषा-स्तत्र तथैव रचिते कालान्तरवेधमल्यं बहु बहुतरं बहुतमं चेत्येवं शीघ्रतरक्षपणाय रचयति तदा सा गुणश्रेणीत्युच्यते, स्थापना चैवं-कर्मंति वेदनीयादिकं भवोपग्राहि 'तीसे सेलेसिमद्वाए'ति तस्यां शैलेशीअद्यायां-शैलेशीकाले क्षपयामिति योगः, देव विशेषेणाह-'असंखेआहि गुणसेदीहि'ति असंख्याताभिर्गुणश्रेणीभिः शैलेश्यवस्थाया अमह्यतसमयत्वेन गुण-श्रेण्यप्यसंख्यातसमया ततः तस्याः प्रतिसमयमेदकल्पनया अमह्यता गुणश्रेणयो भवन्ति, अतोऽसंख्याताभिः गुणश्रेणीभिरित्युक्तम्, असंख्यातसमयैरिति हृदयम्, 'अणंते कम्मंसे खवयंतो'ति अनन्तपुद्गलरूपत्वादनन्तात्तान् कर्मादान्-भवोपग्राहिकर्ममेदान् क्षप-यन्-निर्जयन् 'वेयणिआउयणामगोए'ति वेदनीयं सातादि आधुः-मनुष्यापुरुषं नाम-मनुष्यगत्यादि योत्रम्-उच्चैर्गोत्रम् 'इचेते'चि इत्येतान् 'चचारि'चि चतुरः 'कम्मंसे'चि कर्माशान्मूलप्रकृतीः 'जुगवं खवेइ'चि योगपथेन निर्जयतीति । एतच्चैता भाष्यगाथा

१ द्रस्वाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्वावन्मात्रं ततः कालं ॥१॥

अनुश्रित्य व्याख्यातं, यदुत-तदसंख्येयगुणाए सेतीए विरदयं पुरा कर्मम् । समए समए स्वयं कर्मं सेलेसिकालेणं ॥१॥ सव्यं खवेइ तं पुण निह्वेवं किंचिदुचरिमे समए । किंचिच्च होइ चरमे सेलेसीए तयं वोच्छं ॥२॥ मणुयगइजाइतसवायरं च पञ्चचसु-
भगमाएजे । अद्यपरवेयणिजे नराउसुव्वं जसेनामं ॥३॥ सम्भवओ जिणनामं नराणुण्वी यं चरिमममयंमि । सेसा जिणसंताओ
दुचरिमममयंमि निह्वंति ॥४॥ति, 'सत्ताहि विषयइणाहि'ति सर्वोमिः-अशेषामिः विदेशेण-विविधं प्रकर्षतो हानयः-त्यागा
विप्रहाणयो व्यस्यपेक्षया बहुवचनं तामिः, किमुक्तं भवति ?-सर्वथा परिघाटनं न तु यथा पूर्वं सङ्घातपरिघाटाभ्यां देशत्यागतः
'विषयजहित'ति विशेषेण प्रहाय-परित्यज्य 'उज्जसेहिपडिवचे'ति क्रलुः-अवकाशेणिः-आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तां क्रलुश्रेणिं प्रति-
पन्नः-आश्रितः 'अकुसमाणगाई'ति अस्युद्यन्ती-सिद्धान्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य सोऽस्पृशद्गतिः, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि नैकेन
ममयेन सिद्धिः, इष्यते च तत्रैक एव समयः, य एव चायुःकादिकर्मणां क्षयसमयः स एव निर्वाणसमयः, अतोऽन्तराले समय-
न्तरस्याभावादनन्तरालप्रदेशानामसंस्पर्शनमिति, दृश्यमायमर्थः केवलसमयस्य भावत इति, 'एगेणं समएणं'ति, कुत इत्याह- 'अवि-
गाहेणं'ति अविग्रहेण-चक्ररहितेन, यक एव हि समयान्तरं लगति प्रदेशान्तरं च स्पृशतीति, 'उडुं गंता' ऊर्ध्वं गत्वा 'सागारो-
वउत्ते'ति घनोपयोगवान् 'सिद्ध्यति' कृतकृत्यतां लभते इति । गतमानुषाधिकमथ प्रकृतमाह-किं च प्रकृतं ? 'से जे इमे गामा-
? तदसङ्ख्येयगुणया श्रेण्या विरचितं पुरा कर्म । समये समये क्षपयन् कर्म शैलेशीकालेन ॥१॥ सर्वं क्षपयति तत्पुनर्निलेपं किञ्चिदु-
परितने समये । किञ्चिच्च भगति चरमे शैलेदयां तद्वत्स्ये ॥२॥ मनुजगतिजातिव्रसबादरं च पर्याप्तं सुभगमादेयम् । अन्यतरेवेदनीयं
नराधुरुचैः यशोनाम ॥३॥ सम्भवतो जिणनाम नराणुपूर्वी च चरमममये । श्रेया जिनमत्का द्विचरममये निस्तिष्ठन्ति (निष्ठां यान्ति) ॥४॥

गर जाव, सन्निवेशेसु, मणुया हवन्ति-सबकामविरया जाव इद्व कम्पयडीओ खवइचा उल्लि लोयगपइहाणा हवन्ती'ति, लोकाग्र-
प्रतिष्ठानाय सन्तो यादृशास्ते भवन्ति तदर्थयितुमाह-'ते णं तत्थ सिद्धा हवन्ति'ति ते पूर्वोद्दिष्टविशेषणा मनुष्याः 'तत्र' लोकाग्रे
निष्ठितार्थाः स्युरिति, अनेन च यत्केचन मन्यन्ते, यदुत-'रागादिवासनामुक्तं, चित्तमेव निरामयम् । सदाऽनियतदेशस्थं, सिद्ध
इत्यभिधीयते ॥१॥' यच्चापरे मन्यन्ते-'गुणसत्त्वान्तस्त्रानाभिष्टवप्रकृतिक्रियाः शुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति, व्योमवसायवर्जिताः ॥१॥'
सदनेन निरस्तं, यथोच्यते-सद्यसीरतायामपि सिद्धत्वप्रतिपादनाय, यदुत-'अणिमाद्यष्टविधं प्राप्यैश्वर्यं कृतिनः सदा । मोदन्ते
निर्वृतात्मनस्तीर्णाः परमदुस्तम् ॥१॥' इति तदपाकरणायाह-'असीरीरा' अविद्यमानपञ्चप्रकारशरीराः, तथा 'जीवघण'ति योग-
निरोधकाले रन्ध्रपूरणेन त्रिभागोनाऽवगाहनाः सन्तो जीवघना इति, 'दंसणनाणोवउत्त'ति ज्ञानं-साकारं दर्शनम्-अनाकारं तयोः
क्रमेणोपयुक्ता ये ते तथा, 'निद्धियद्व'ति निष्ठितार्थाः-समाप्तसमस्तप्रयोजनाः 'निरेयण'ति निरेजनाः-निश्चलाः 'नीरय'ति
नीरजतो-वर्ष्यमानकर्मरहिता नीरया वा निर्गतौत्सुक्याः 'निम्मल'ति निर्मलाः पूर्वबद्धकर्मचिनिर्मुक्ताः द्रव्यमलवर्जिता वा 'विति-
मिर'ति विगताज्ञानाः 'विसुद्ध'ति कर्मविशुद्धिप्रकर्षगुणगताः 'सामयमणागयद्वं कालं चिद्वन्ति' शान्धतीम्-अविनश्वरीं सिद्ध-
त्वस्माविनाशाद्, अनागताद्वा-अविध्यकालं तिष्ठन्तीति 'जम्मुप्पची'ति जन्मना-कर्मकृतप्रसृत्या उत्पत्तिर्या सा तथा,
जन्मग्रहणेन परिणामान्तररूपान्तदुत्पत्तिर्भवतीत्याह, प्रतिक्षणमुत्पादव्ययधौव्ययुक्तत्वात्सद्भावस्येति, 'अहण्णेणं सत्त रपणी-
ए'ति सप्तहस्ते उच्यते सिध्यन्ति महावीरवद्, 'उक्कोसेणं पंचघणुस्सए'ति ऋषभस्वामिवद्, एतच्च द्वयमपि तीर्थङ्करापेक्षयो-
क्तम्, अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मपुत्रेण न व्यभिचारो न वा मरुदेव्या सातिरेकपञ्चघनुःशतव्रमाणयेति, 'साइरेगइहासाउए'ति

सातिरेकाण्यथौ वर्षाणि यत्र तत्तथा तच्च तदायुर्थेति तत्र सातिरेकाण्यवर्षायाश्चरणं प्रतिपद्यते, ततो
यै अतिगते केवलज्ञानमृत्पाद्य सिध्यतीति, उक्तोसेणं पुण्यकोडाउए'त्ति पूर्वकोट्यायुर्नरः, पूर्वकोट्या अन्ते सिध्यतीति न
परतः । 'ते नं तस्य सिद्धा भवन्ती'ति प्राक्तनवचनाद् यद्यपि लोकाग्रं सिद्धानां स्थानमित्यवसीयते तथापि मुग्धत्रिनेयस्य
कल्पितविविधलोकाग्रनिरासतो निरुपचरितलोकाग्रस्वरूपविशेषावबोधाय प्रश्नोत्तरसूत्रमाह—'अत्थि ण'मित्यादि व्यक्तं, नवरं
यदिदं रत्नप्रभा (या) अधस्तदेव लोकाग्रमिति तत्र सिद्धाः परिवर्तयन्तीति प्रश्नः, तत्रोत्तरं—नायमर्थः समर्थ इति, एवं सर्वत्र,
'से कहिं खाइ णं भंते !'त्ति इत्यत्र सेत्ति-ततः कर्हि-क देशे खाइ णंति-देशभाषया वाक्यालङ्कारे 'बहुसमे'त्यादि बहुसमत्वेन
रमणीयो यः स तथा तस्मात् 'अवाहाए'त्ति अवाधया-अन्तरेण 'ईसिपवभार'त्ति ईषव्-अल्पो न रत्नप्रभादि पृथिव्या इव महान्
प्राग्भारो-महत्त्वं यस्याः सा ईषत्प्राग्भारा । नामधेयानि व्यक्तान्येव, नवरं ईसिप्ति वा-ईषत्-अल्पा पृथिव्यन्तरापेक्षया, इति-
शब्द उपप्रदर्शने, वाशब्दो विकल्पे, 'लोकगणडियुज्जणा इ व'त्ति लोकाग्रमिति प्रतिबुध्यते-अवसीयते या लोकाग्रं वा प्रतियु-
ह्यते यया सा तथा, 'सबपणभूयजीवसत्तुहावह'त्ति इह प्राणा-द्वीन्द्रियादयः भूता-चनस्पतयः जीवाः-पञ्चेन्द्रियाः पृथिव्या-
दयस्तु-सन्नाः एतेषां च पृथिव्यादितया तत्रोत्पन्नानां सा सुखावहा शीतादिदुःखहेतूनामभावादिति, 'सेय'त्ति श्वेता, एतदेवाह-
आयंसतलविमलसोल्लियमुणालदगरयतुसारगोक्सीरहारवण'त्ति व्यक्तमेव, नवरम् आदर्शतलं-दर्पणतलं कचिच्छङ्खतलमिति पाठः,
आदर्शतलमिव विमला या सा तथा, 'सोल्लिय'त्ति कुसुमविशेष, 'सबज्जुणसुवण्णमई'त्ति अर्जुनसुवर्ण-श्वेतकाञ्चनं अञ्जा आका-
शस्फटिकमिव 'मण्ह'त्ति शुष्णपरमाणुस्कन्धनिष्पन्ना शुष्णतन्तुनिष्पन्नपटवत् 'लण्ह'त्ति मसृणा घृष्टितपटवत्, 'बह्व'त्ति घृष्टेव

स्वरशानया पापाणप्रतिमावत्, 'मद्व'ति मृदेव मृष्टा सुकुमारशानया प्रतिमेव शोधिता वा प्रमार्जनिकयेव, अत एव 'णीरय'ति नीरजाः-रजोरहिता 'णिम्मला' कठिनमलरहिता 'णिप्पंक'ति निष्पङ्का-आर्द्रमलरहिता अकलङ्का वा 'णिक्कंइच्छाय'ति निष्क-इटा-निष्कवचा निरावरणेत्यर्थः छाया-शोभा यस्याः सा तथा अकलङ्कशोभा वा, 'समरीचिय'ति समरीचिका-किरणयुक्ता, अत एव 'सुप्पम'ति सुष्ठु प्रकर्षेण च भाति-शोभते या सा सुप्रमेति 'पासादीय'ति प्रासादो-मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्याः सा प्रासादीया 'दरसणिञ्ज'ति दर्शनाय-चक्षुर्व्यापाराय हिता दर्शनीया, तां पश्यच्चक्षुर्न श्राम्यतीत्यर्थः, 'अमिरूव'ति अभिमतं रूपं यस्याः सा अमिरूपा, कमनीयेत्यर्थः, 'पडिरूव'ति द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति रूपं यस्या सा प्रतिरूपा, 'जोयणंमि लोणंते'ति इह योजनमुत्सेषाजुलयोजनमवसेयं, तदीयस्यैव हि क्रोशषड्भागस्य सन्निभागस्त्रयस्त्रिंशदधिकघटुःशतत्रयीप्रमाणत्वादिति, 'अणेग-जाइरामरणजोणिवेयणं' अनेकजातिजरामरणप्रधानयोनिषु वेदना यत्र स तथा तं 'संसारकलंकलीभावपुण्णभगवगन्मवासवसहीप-वंचमइक्कंता' संसारे कलङ्क (ग्रन्था० ३०००) लीभावेन-असमञ्जसत्वेन ये पुनर्भवाः-पौनःपुन्येनोत्पादा गर्भवासवसतयश्च-गर्माश्रयनिवासास्तासां यः प्रपञ्चो-विस्तरः स तथा तमतिक्रान्ता-निस्तीर्णाः, पाठान्तरमिदम् 'अणेगजाइजरामरणजोणिसंसार-कलंकलीभावपुण्णभगवगन्मवासवसहिपंचमइक्कं'ति अनेकजातिजरामरणप्रधाना योनयो यत्र स तथा स चासौ संसारश्चेति समासः, तत्र कलङ्कलीभावेन यः पुनर्भवेन-पुनःपुनरुत्पत्त्या गर्भवासवसतीनां प्रपञ्चस्तं समतिक्रान्ता ये ते तथा ॥४३॥

गाथाः-कहिं पडिहया सिद्धा?, कहिं सिद्धा पडिडिया?। कहिं बोदिं चइत्ता णं, कत्थ गंतूण सिज्झई? ॥ १ ॥ अलोणे पडिहया सिद्धा, लोयणो य पडिडिया । इहं बोदिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिज्झई ॥ २ ॥

जं संठाणं तु इहं भवं त्रयं तस्स चरिमसमयंमि । आसी य पयसघणं तं संठाणं तर्हि तस्स ॥ ३ ॥ दीहं वा
हस्सं वा जं चरिमभवे हवेज्ज संठाणं । तत्तो तिभागहीणं, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ ४ ॥ तिणिण सया
तेत्तीसा धणत्तिभागो य होइ बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ ५ ॥ वत्तारि य
रयणीओ रयणित्तिभागणिया य बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिया ॥ ६ ॥ एक्का य
होइ रयणी साहीया अंगुलाइं अट्ट भवे । एसा खलु सिद्धाणं जहणओगाहणा भणिया ॥ ७ ॥ ओगाहणाए
सिद्धा भवत्तिभागेण होइ परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ८ ॥ जत्थ य एगो सिद्धो
तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अणोणसमवगाढा पुढा सन्वे य लोगंते ॥ ९ ॥ फुसइ अणंते सिद्धे सब-
पएसेहि नियमसो सिद्धा । तेवि असंखेज्जगुणा देसपपसेहि जे पुढा ॥ १० ॥ असरीरा जीवघणा उवउत्ता
दंसणे य णाणे य । सागारमणागरं लक्खणमेयं तु सिद्धाणं ॥ ११ ॥ केवलणाणुवउत्ता जाणंति सबभाय-
गुणभावे । पासंति सबओ खलु केवलदिट्ठी अणंताहि ॥ १२ ॥ णवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं णविय
सन्वदेवाणं । ज सिद्धाणं सोक्खं अब्बायाहं उवगयाणं ॥ १३ ॥ जं देवाणं सोक्खं सन्वद्धापिण्डियं अणंत-
गुण । ण य पावइ मुत्तिसुह णंताहि वग्गवग्गहि ॥ १४ ॥ सिद्धस्स सुहो रासो सन्वद्धापिण्डिओ जइ
हवेज्जा । सोऽणतवग्गमइओ सन्वगासे ण माएज्जा ॥ १५ ॥ जइ णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे चट्ठविहे
वियाणंतो । न चएइ परिकहेजं उवमाए तर्हि असंतीए ॥ १६ ॥ इय सीद्धाण सोक्खं अणोवमं णत्थि तस्स

ओवम्भं । किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिणं सुणह वोच्छं ॥ १७ ॥ जह सव्वकामगुणियं पुरित्तो भोरूण-
भोयणं कोइ । तणहाहुद्धाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियत्तित्तो ॥ १८ ॥ इय सव्वकालत्तिता अतुलं निव्वान-
मुवगया सिद्धा । सासयमव्वावाहं चिहुंति सुही सुह पत्ता ॥ १९ ॥ सिद्धत्तिप बुद्धत्ति य पारगयत्ति य परंपर-
गपत्ति । उम्मुक्कम्मकवया अजरा अमरा असंगा य ॥ २० ॥ जिच्छिणसव्वबुक्खा जाइजरामरणबंधण-
विमुक्का । अव्वावाहं सुक्खं अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ २१ ॥ अतुलसुहसागरगया अव्वावाहं अणोवमं
पत्ता । सव्वभणागयमदं चिहुंती सुही सुहं पत्ता ॥ २२ ॥ उववाहंउवंगं समत्तं ॥ शुभं भवतु ॥ ग्रन्थान्तं ॥

१६०० ॥ सूत्राणि त्रिचत्वारिंशत्, गाथाः १६ ॥ श्री ॥
अद्य प्रश्नोत्तरद्वारेण सिद्धान्तमेव वक्तव्यतामाह—‘कहिं’ इत्यादिश्लोकद्वयं, क प्रतिहताः—क प्रस्खलिताः सिद्धाः—शुक्ताः १,
तथाः क सिद्धाः प्रतिष्ठिता—व्यवस्थिता इत्यर्थः १, तथा क बोन्दि—शरीरं त्यक्त्वा १, तथा क गत्वा सिद्धइत्ति—प्राकृतत्वात्
‘से इ चाश्ति बुद्धइ’त्यादिबत् सिध्यन्तीति व्याख्येयमिति ॥ १ ॥ अलोके—अलोकाकाशास्तिकाये प्रतिहताः—स्खलिताः सिद्धा-
शुक्ताः, प्रतिस्खलनं चेहानन्तर्यदृष्टिमात्रं, तथा लोकाग्रे च—पञ्चास्तिकायात्मकलोकमूर्धनि च प्रतिष्ठिता—अपुनरागत्या व्यवस्थिता
इत्यर्थः, तथा इह—मनुष्यक्षेत्रे बोन्दि—तनुं परित्यज्य तत्रेति—लोकाग्रे गत्वा सिद्धइत्ति—सिध्यन्ति निष्ठितार्थो भवन्ति ॥ २ ॥

१ बहुवचनप्रक्रमेऽप्युपसंहार एकवचनेन यथा तत्र ‘जे य कन्ते’ इत्यादिनोपक्रम्य ‘बुद्धइ’ इति क्रिययोपसंहार एकवचनेन,
न्याल्यायां तु बहुवचनं कृतं तथाऽआपीतिभावः । * केवलकाशास्तिकाये प्र०

जं संठाणं तु इहं, भवं ज्ञयं तस्स चरिमसमयंमि । आसी य पएसघणं तं-संठाणं तहिं तस्स ॥ ३ ॥ दीदं वा
हस्सं, वा जं चरिमभवे हवेज्ज संठाणं । तत्तो तिभागहीणं, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ ४ ॥ तिणिण स्या
तेत्तीसा घणूत्तिभागो य होइ बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ ५ ॥ चत्तारि य
रयणीओ रयणित्तिभागणिया य बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिया ॥ ६ ॥ एका य
होइ रयणी साहीया अंगुलाइं अट्ट भवे । एसा खलु सिद्धाणं जहणओगाहणा भणिया ॥ ७ ॥ ओगाहणाए
सिद्धा भवत्तिभागेण होइ परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ८ ॥ जत्थ य एगो सिद्धो
तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अणोणसमवगादा पुट्ठा सव्वे य लोगंते ॥ ९ ॥ कुसट्ठ अणंते सिद्धे सव्व-
पपसेहिं नियमसो सिद्धा । तेवि असंलेज्जगुणा देसपपसेहिं जे पुट्ठा ॥ १० ॥ असरीरा जीवघणा उवउत्ता
दंसणे य णाणे य । सागारमणागारं लक्खणमेयं तु सिद्धाणं ॥ ११ ॥ केवलणाणुवउत्ता जाणंति सव्वभाव-
गुणभावे । पासंति सव्वओ खलु केवलदिट्ठी अणंताहिं ॥ १२ ॥ णवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं णविय
सव्वदेवाणं । जं सिद्धाणं सोक्खं अब्बायाहं उवगयाणं ॥ १३ ॥ जं देवाणं सोक्खं सव्वद्धापिडियं अणंत-
गुणं । ण य पावइ सुत्तिमुहं णंताहिं वग्गवग्गूहिं ॥ १४ ॥ सिद्धस्स सुहो रासो सव्वद्धापिडिओ जइ
हवेज्जा । सोऽणंतवग्गमइओ सव्वागासे ण माएज्जा ॥ १५ ॥ जइ णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे यहुविहे
वियाणंती । न चणइ परिकहेजं उवमाए तहिं असंतीण ॥ १६ ॥ इय सीद्धाणं सोक्खं अणोवमं णत्थि तस्स

ओवम्भं । किञ्चि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिणं सुणह वोच्छं ॥ १७ ॥ जह सव्वकामगुणियं पुरिसो भोपूण-
भोयणं कोइ । तण्हाद्धुहाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियतित्तो ॥ १८ ॥ इय सव्वकालतित्ता अतुलं निव्वान-
मुवगया सिद्धा । सासयमव्वायाहं चिद्धंति सुही सुह पत्ता ॥ १९ ॥ सिद्धत्तिय बुद्धत्ति य पारगयत्ति य परंपर-
गपत्ति । उम्मुक्ककम्मकथया अजरा अमरा असंगा य ॥ २० ॥ णिच्छिण्णसव्वतुक्खा जाइजराभरणबंधण-
विमुक्का । अव्वायाहं सुफवं अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ २१ ॥ अतुलसुहसागरगया अव्वायाहं अणोवम्भं
पत्ता । सव्वमणागयमद्धं चिद्धंती सुही सुहं पत्ता ॥ २२ ॥ उव्वाहंउवंगं समत्तं ॥ शुभं भवतु ॥ ग्रन्थाप्रं
१६०० ॥ सूत्राणि त्रिचत्वारिंशत्, गाथाः २६ ॥ श्री ॥

अथ प्रश्नोत्तरद्वारेण सिद्धानामेव वक्तव्यतामाह-‘कहिं’ इत्यादिश्लोकद्वयं, क प्रतिहताः-क प्रस्खलिताः सिद्धाः-सुक्ताः १,
तथाः क सिद्धाः प्रतिष्ठिता-व्यवस्थिता इत्यर्थः १, तथा क बोन्दि-शरीरं त्यक्त्वा १, तथा क गत्वा सिद्धइत्ति-प्राकृतत्वाद्
‘से इ चाइत्ति युच्चइ’त्यादिबद् सिध्यन्तीति व्याख्येयमिति ॥ १ ॥ अलोके-अलोकाकाशास्तिकाये प्रतिहताः-स्खलिताः सिद्धा-
सुक्ताः, प्रतिस्खलनं चेदानन्तर्यवृत्तिमात्रं, तथा लोकाग्रे च-पञ्चास्तिकायात्मकलोकमूर्धनि च प्रतिष्ठिता-अपुनरागत्या व्यवस्थिता
इत्यर्थः, तथा इह-मनुष्यक्षेत्रे बोन्दि-तनुं परित्यज्य तत्रेति-लोकाग्रे गत्वा सिद्धइत्ति-सिष्यन्ति निष्ठितार्था भवन्ति ॥ २ ॥

१ बहुवचनप्रक्रमेऽप्युपसंहार एकवचनेन यथा तत्र ‘जे य कन्ते’ इत्यादिनोपक्रम्य ‘युच्चइ’ इति क्रिययोपसंहार एकवचनेन,
न्याख्यायां तु बहुवचनं कृतं तथाऽत्रापीतिभावः । * केवलाकाशास्तिकाये प्र०

किञ्च-‘जं संठाणं’ गाढा व्यक्ता, नवरं प्रदेशघनमिति त्रिभागेन रन्ध्रपूरणादिति, ‘तर्हि’ति सिद्धिद्वये ‘तस्स’ति सिद्धस्येति ॥३॥
तथा चाह-‘दीहं वा’गाढा, दीर्घं वा-पञ्चधनुःशतमानं इत्थं वा-हस्तद्वयमानं, वाशन्दान्मध्यमं वा, यच्चरमभवे भवेत्संस्थानं
‘ततः’ तस्मात् संस्थानात् त्रिभागहीना त्रिभागेन शुषिरपूरणात् सिद्धानामवगाहना-अवगाहन्ते-अस्यामवस्थायामिति अवगाहना
स्वावस्थैवेति भावः, भणित-उक्ता जिनैरिति ॥४॥ अथावगाहनामेवोक्तप्रादिमेदत्त आह-‘तिष्ठिण मये’त्यादि, इयं च पञ्चधनुः-
शतमानानां ‘वत्तारि ये’त्यादि तु सप्तहस्तानाम् ‘एगा ये’त्यादि द्विहस्तमानानामिति । इयं च त्रिविधाऽप्युर्ध्वमानमाश्रित्यान्यथा
सप्तहस्तमानानां च उपविष्टानां सिद्धतामन्यथाऽपि स्यादिति । आक्षेपपरिहारौ पुनरेवमत्र-ननु नामिकुलकरः पञ्चविंशत्यधिक-
पञ्चधनुःशतमानः प्रतीत एव, तन्नामार्थाऽपि मरुदेवी तत्प्रमाणैव, ‘उच्चतं चेव कुलगरेहिं सम’मिति वचनात्, अतस्तदवगाहना
उत्कृष्टावगाहनातोऽधिकतरा ग्रामोतीति कथं न विरोधः?, अत्रोच्यते, यद्यप्युच्चतं कुलकरतुल्यं तद्योपिनामित्युक्तं, तथापि प्रायि-
कत्वादस्य स्त्रीणां च प्रायेण पुम्यो लघुत्वात् पञ्चैव धनुःशतान्यसावभवत्, इदं काले वा सङ्कोचात् पञ्चधनुःशतमाना सा
अभयद्, उपविष्टा चाऽसौ सिद्धेति न विरोधः, अथवा बाहुल्यापेक्षामिदमुत्कृष्टावगाहनामानं, मरुदेवी त्वार्थकल्पेत्येवमपि न
विरोधः, ननु जघन्यतः सप्तहस्तोच्छ्रितानामेव सिद्धिः प्राशुक्ता, तत्कथं जघन्यावगाहना अष्टाहुलाधिकहस्तप्रमाणा भवतीति?,
अत्रोच्यते, सप्तहस्तोच्छ्रितेषु सिद्धिरिति तीर्थङ्करापेक्षं, तदन्ये तु द्विहस्ता अपि कूर्मपुत्रादयः सिद्धाः अतस्तेषां जघन्याज्वसेया,
अन्ये त्वाहुः-सप्तहस्तमानस्य सर्वातिताङ्गोपाङ्गस्य सिद्ध्यतो जघन्यावगाहना स्यादिति ॥ ७ ॥ ‘ओगाहणाए’ गाढा व्यक्ता नव-

१ उच्चत्वमेव कुलकरैः मम ।

रम् 'अणित्यर्थ'ति अमुं प्रकारमापन्नमित्थं इत्थं तिष्ठतीति इत्थं न इत्थं न अनित्यं न केनचिह्नौकिकप्रकारेण स्थितमिति ॥८॥ अथैते किं देशमेदेन स्थिता उतान्यथेत्यस्यामाशङ्क्यामाह—'अथ य'गाहा, यत्र च-यत्रैव देशे एकः सिद्धो-निवृत्तस्तत्र देशे अनन्ता किम् ?—'भवक्षयविमुक्ता' इति भवक्षयेण विमुक्ता भवक्षयविमुक्ताः, अनेन खेच्छया भवावतरणशक्तिमत्सिद्धव्यवच्छेदमाह । अन्योऽन्यसमवगाहाः तथाविधाचिन्त्यपरिणामत्वाद्वर्मास्तिकायादिवदिति, स्पृष्टाः—लयाः सर्वे च लोकान्ते, अलोकेन प्रतिस्तलितत्वाद्, अत एव 'लोयगो य पट्टिया' इत्युक्तमिति ॥ ९ ॥ तथा 'फुसई'गाहा, स्पृष्टत्यनन्तान्सिद्धान् सर्वप्रदेशैरात्मसम्बन्धिभिः 'णियमसो'त्ति नियमेन सिद्धः, तथा तेऽप्यद्वयेयगुणा वर्तन्ते देशैः प्रदेशैश्च ये स्पृष्टाः, केभ्यः ?—सर्वप्रदेशस्पृष्टेभ्यः, कथम् ?—सर्वात्मप्रदेशैस्तावदनन्ताः स्पृष्टाः, एकसिद्धावगाहनायामन्तानामवगाढत्वाद्, तथैकदेशेनाप्यनन्ता एवमैकैकप्रदेशेनाप्यनन्ता एव, नवरं देशो—दयादिप्रदेशसमुदायः, प्रदेशस्तु—निर्विभागोऽंश इति, सिद्धासङ्क्षेपेयदेशप्रदेशात्मकः, ततश्च मूलानन्तकमसङ्क्षेपेयदेशानन्तैरसङ्क्षेपैरेव च प्रदेशानन्तैर्गुणितं यथोक्तमेव भवतीति । स्थापना चेयं ॥१०॥ अथ सिद्धानेव लक्षणत आह—'अमरीरा' गाहा, उक्तार्था, सङ्ग्रहरूपत्वाच्चास्या न पुनरुक्तत्वमिति ॥११॥ 'उवउचा दंसणे य णाणे य'चि यदुक्तं, तत्र ज्ञानदर्शनयोः सर्वविषयतामुपदर्शयन्नाह—'केवल'गाहा, केवलज्ञानोपयुक्ताः सन्तः न त्वन्तःकरणोपयुक्ताः, भावतस्तदभावाद्, जानन्ति 'सर्वभावगुणभावान्' समस्तवस्तुगुणपर्यायान्, तत्र गुणाः—सहवर्तिनः पर्यायास्तु—क्रमवर्तिन इति, तथा पश्यन्ति 'सर्वतः स्वतु' सर्वत एवेत्यर्थः केवलदृष्टिभिरनन्ताभिः—केवलदर्शनैरन्तैरित्यर्थः, अनन्तत्वात् सिद्धानामनन्तविषयत्वाद् दार्शनस्य केवलदृष्टिभिरनन्ताभिरित्युक्तम्, इह चादौ ज्ञानग्रहणं प्रथमतया तदुपयोगस्याः सिध्यन्तीति ज्ञापनार्थमिति ॥१२॥ अथ सिद्धानां निरुपम-

सुखतां दर्शयितुमाह-‘णवि अत्थि’गाहा व्यक्ता, नवरम् ‘अवावाहं’ति विविधा आवाधा व्यावाधा तन्निघेदादव्यावाधा तामुप-
गतानां-प्राप्तानामिति ॥१३॥ कस्मादेवमित्याह-‘जं देवाणं’गाहा, ‘यतो’यस्मादेवानाम्-अनुचरसुरान्तानां ‘सौख्यं’त्रिकालिकसुखं
सर्वाद्या-अतीतानागतवर्तमानकालेन पिण्डितं-गुणितं सर्वाद्यापिण्डितं, तथाऽनन्तगुणमिति, तदेवंप्रमाणं किलासद्भावकल्पनये-
कैकाकाशप्रदेशे स्याप्यत इत्येवं सकललोकलोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणेनानन्तं भवति, न च प्राप्नोति मुक्तिसुखं-नैव मुक्तिसुखममा-
नतां लभते, अन्तानन्तरात्सिद्धसुखस्य, किंचिदं देवसुखमित्याह-अनन्ताभिरपि ‘वर्गवर्गमिः’ वर्गवर्गेर्गमितमपि, तत्र तद्गुणो
र्गो यथाद्वयोर्वर्गधत्वारः तस्यापि वर्गो वर्गवर्गो यथा षोडश एवमनन्तशो वर्गितमपि । चूर्णिकारस्त्याह-अनन्तैरपि वर्गवर्गः-
ण्डखण्डैः खण्डितं सिद्धसुखं तदीयानन्तानन्तमण्डसमतामपि न लभत इत्यर्थः, ततो नास्ति तन्मातुपादीनां सुखं यत्तिसदाना-
मिति प्रकृतम् ॥१४॥ सिद्धसुखस्यैवोत्कर्षणाय भङ्गन्तरेणाह-‘सिद्धस्त’गाहा, ‘सिद्धस्य’ मुक्तस्य सम्बन्धी ‘सुखः’ सुखानां सत्को
‘राशिः’ समूहः सुखसङ्घातः इत्यर्थः, ‘सर्वाद्यापिण्डितः’ सर्वकालसमयगुणितो यदि भवेद्, अनेन चास्य कल्पनामात्रतामाह, सोऽन-
न्तवर्गभक्तो-अनन्तवर्गापिर्गतितः सन्तसमीभूत एवेति भाग्यार्थः, ‘सर्वाकाशे’लोकालोकरूपे न मायात्, अयमत्र भाग्यार्थः-इह किल
क्षिष्टाह्वारूपं सुखं शृण्वते, ततश्च यत आरभ्य शिष्टानां सुखशब्दप्रवृत्तिस्तमाह्वारमवधीकृत्य एकैकगुणवृद्धितारतम्येन तावदमा-
दो विशिष्यते यावदनन्तगुणवृद्ध्या निरतिशयनिष्ठां गतः, ततश्चासावत्यन्तोपमातीतिकान्तिकौत्सुक्यविनिवृत्तिरूपः स्तिमित-
महोदधिकल्पश्चरमाह्वार एव सदा सिद्धानां भवति, तस्माच्चारात्यथमान्चोर्ज्यपान्तरालवर्तिनो ये तारतम्येनाह्वारविशेषास्ते
वर्षाकाशप्रदेशराशेरपि भूयांसो भवन्तीत्यतः किलोक्तं-‘महाभासे ण माएज्ज’चि, अन्यथा प्रतिनियतवदेशावस्थितिः कथं तेषामिति

द्वारयोऽभिदधतीति ॥१५॥ अस्य च वृद्धोक्तस्याधिकृतगाथाविवरणस्यायं भावार्थः—य एते सुखभेदास्ते सिद्धसुखपर्यायतया व्य-
पदिष्टाः, तदपेक्षया तस्य क्रमेणोक्तव्यमाणस्यानन्ततमस्थानवर्तित्वेनोपचारात्, तद्राशिश्च किलासद्भावस्थापनया सहस्रं समयरा-
शिस्तु श्रवं, सहस्रं च श्रतेन गुणितं जातं लक्षं, गुणनं च कृतं सर्वसमयसम्बन्धिनो सुखपर्यायाणां मीलनार्थं, तथाऽनन्तराशिः
क्लिं दद्म, तद्गर्गश्च श्रतं, तेनापवर्तितं लक्षं जातं सहस्रमेव, अतः पूज्यैरुक्तं 'समीभूत एवे'ति भावार्थ इति, यन्वेह सुखराशेशुण-
नमपवर्तनं च तदेवं सम्भावयामः—यत्र किलानन्तराशिना गुणितेऽपि सति अनन्तवर्गेणानन्तानन्तरूपेणातीव महास्वरूपेणापव-
र्तिते किञ्चिदवशिष्यते, स राशिरिति महान्, ततश्च सिद्धसुखराशिर्महानिति बुद्धिजननार्थं शिष्यस्य तस्यैव वा गणितमार्गे न्युत्पत्ति-
करणार्थमिति । अन्ये पुनरिमां माथामेवं व्याख्यान्ति—सिद्धसुखपर्यायराशिः नमः प्रदेशाग्रगुणितनभाप्रदेशाग्रप्रमाणः, तत्परिमा-
णत्वात्सिद्धसुखपर्यायाणां, सर्वोद्भाषिण्डितः—सर्वसमयसम्बन्धी सङ्कलितः सन्, स चानन्तैः अनन्तशो इत्यर्थः, वर्गैः—वर्ग-
मूलैर्मक्तः—अपवर्तितः अत्यन्तं लघूकृत इत्यर्थः, यथा किल सर्वसमयसम्बन्धी सिद्धसुखराशिः पञ्चपष्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि
पदत्रिंशचेति (६५५३६), स च वर्गेणापवर्तितः सन् जाते द्वे श्रते पदपञ्चाशदधिके (२५६) सोऽपि स्ववर्गापवर्तितो जाताः षोडश तत-
यत्वारः ततो द्वावित्येवमतिलघूकृतोऽपि सर्वाकाशे न मायाद्, एतदेवाह—'सच्चागासे न माएज्ज' चि । अथ सिद्धसुखस्यानुपमतां दृष्टा-
न्तेनाह—'जह' गाहा, पूर्वार्धे व्यक्तं, 'न चएइ' चि न शक्नोति परिकथयितुं नगरगुणानरण्यमागतोऽरण्यवासिम्लेच्छेभ्यः, कुत इत्याह—
उपमायां तत्र नगरगुणेष्वरण्ये वाऽसत्यामिति, कथानकं पुनरेवम्—म्लेच्छः कोऽपि महारण्ये, वसति स्म निराकुलः । अन्यदा तत्र
भूपालो, दृष्टासेन प्रवेक्षितः ॥१॥ म्लेच्छेनासौ नृपो दृष्टः, सत्कृतश्च यथोचितम् । प्रापितश्च निजं देशं, सोऽपि राज्ञां निजं पुत्रम् ॥२॥

॥ इति श्रीमदभयदेवस्वरिखत्रितश्रीमद्रोणाचार्यशोचि-
वृत्तियुतमौपपातिकमाद्यमुपाङ्गः समाप्तम् ॥